ISSN 2304-5809

2(05)2014

МОЛОДИЙ ВЧЕНИЙ

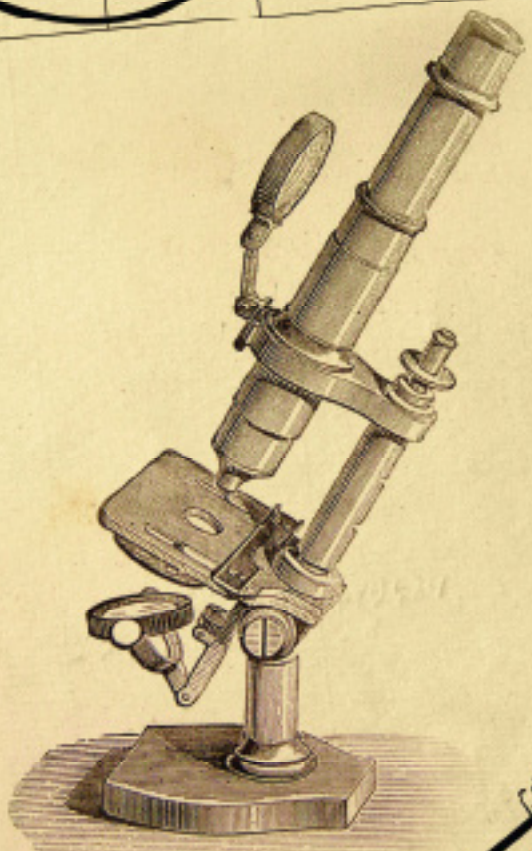

ISSN 2304-5809

Науковий журнал «Молодий вчений»

№ 2 (05) лютий, 2014 р.
Щомісячне видання

Члени редакційної колегії:

Глущенко Олеся Анатоліївна
доктор філологічних наук (Росія)
Змерзлий Борис Володимирович
доктор історичних наук (Україна)
Іртищева Інна Олександрівна
доктор економічних наук (Україна)
Марусенко Ірина Михайлівна
доктор медичних наук (Росія)
Мінін Ігор Владиленович
доктор технічних наук (Росія)
Мінін Олег Владиленович
доктор технічних наук (Росія)
Нетюхайло Лілія Григорівна
доктор медичних наук (Україна)
Пекліна Галина Петрівна
доктор медичних наук (Україна)
Романенкова Юлія Вікторівна
доктор мистецтвознавства (Україна)
Стратонов Василь Миколайович
доктор юридичних наук (Україна)
Шайко-Шайковський Олександр Геннадійович
доктор технічних наук (Україна)
Швецова Вікторія Михайлівна
кандидат філологічних наук (Росія)
Яригіна Ірина Зотовна
доктор економічних наук (Росія)

Коректура: О. Скрипченко
Дизайн: А. Юдашкіна
Верстка: Н. Ковальчук

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори.
Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.
Матеріали публікуються в авторській редакції.
Передрукування матеріалів, опублікованих в журналі, дозволено тільки зі згоди автора та видавця. Будь-яке використання – з обов'язковим посиланням на журнал.

Свідоцтво про реєстрацію ЗМІ:
КВ № 18987-7777Р від 05.06.2012 р.

© Науковий журнал «Молодий вчений», 2014
© Дизайн, Видавничий дім «Гельветика», 2014

ЗМІСТ

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

Гадецька З.М.
Створення системи безпеки в готелях України та Черкаського регіону.....8

Shamanskij S.J., Bezugla O.V.
Improvement of sludge stabilization technology along with biogas production..12

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ НАУКИ

Заболотний О.І., Заболотна А.В.
Мікробіологічна активність грунту при застосуванні гербіциду мерлін.....16

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Сугак В.В.
Освітній рівень робітництва південної України другої половини XIX – початку XX століття.....22

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Алексеев А.О., Чобан Э.С., Торсунова Н.А.
Модель ценообразования финансовых активов применительно к объектам недвижимости 26

Гриценко О.І.
Тенденції та проблеми формування інтегрованої звітності суб'єктами господарювання.....31

Ilieva Lyubka
Development of the tourist brand.....35

Климчук А.О.
Моніторинг рівня конкурентоспроможності в оперативному управлінні підприємством.....41

Коломейченко А.С., Ноздрина Ю.В.
Анализ информационной системы трансфера результатов научных исследований в агропромышленный комплекс России.....44

Левицька І.В.
Формування регіонального туристського кластера 48

Стрехова С.В.
Стан впровадження інноваційних технологій в управлінні персоналом на машинобудівних підприємствах Вінницької області.....53

Чернова Ю.В.
Раскрытие информации о финансовых вложениях в бухгалтерской отчетности предприятий агропромышленного сектора.....57

Шпеник Т.К.
Оцінка природно-ресурсного потенціалу районів Закарпатської області з точки зору перспективи розвитку сільського (зеленого) туризму...63

Ярыгина И.З.
Проблемы и перспективы использования национальных валют в обеспечении экономического сотрудничества.....67

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Казаков М.А.
Введение предиката эмпирической конъюнкции как правила установления истинности на уровне языка фактов.....72

Крутій Ю.М.
Людина і Бог у тлумаченні Аврелія Августина.....79

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Зленко Ю.М.
Перифраз у художньому мовленні Євгена Гуцала.....84

Науменко О.В.
Колірні уподобання як складова індивідуального стилю письменника та перекладача.....87

Прасол Є.А.
Репрезентації образа Фудзи у творі Р. Желязни «24 види гори Фуджі кисті Хокусая» 89

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Тоцький Б.А.
Використання концепції неукладеності правочинів як спосіб захисту приватних інтересів у земельному праві України.....94

Чижаєв В.І.
Звільнення особи від кримінальної відповідальності, передбачене ст. 45 КК України (дійове каяття): юридично-правові аспекти.....97

ПЕДАГОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

Гришко Т.Г.
Использование малых фольклорных жанров на уроках русского языка как средства формирования духовно-моральных качеств учащихся начальных классов.....102

Дєда В.М.
Особливості організації експериментальної роботи з дітьми старшого дошкільного віку щодо вироблення вмінь та навичок вимірювальної діяльності.....105

Захарова Г.Б.
Самостійна навчальна діяльність студентів внз у рамках компетентнісного підходу.....109

Капран С.Б.
Реалізація організаційно-педагогічних умов підготовки майбутніх організаторів діловодства до самоосвітньої діяльності у вищих навчальних закладах І-ІІ рівнів акредитації.....112

Кочерга О.М.
Особливості використання тренінгових технологій у процесі формування практичної компоненти професійної підготовки майбутнього учителя.....116

Портницька Н.Ф., Татаріна А.О., Лесик С.Н.
Психолого-педагогічні особливості рівня домагань підлітків, що потребують корекції розумового розвитку.....120

Рябовол Т.А.
Окремі аспекти соціально-психологічної корекції особистості молодших школярів з викривленнями у розвитку емпатії.....124

Рябуха А.Ю.
Модель підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій.....128

Фурса О.О.
Комплексний розвиток дизайну і дизайн-освіти як наріжна освітня тенденція.....131

Хміль Н.А., Морквян І.В.
Организация внеклассных воспитательных мероприятий по информатике в начальных классах с использованием интерактивных методов.....137

Чайковская Л.А.
Стилизация в декоративном пейзаже. Фломастерная техника.....139

Ярощук Н.П.
Умови формування ціннісно-смислового ставлення до психології.....142

МЕДИЧНІ, ФАРМАЦЕВТИЧНІ ТА ВЕТЕРИНАРНІ НАУКИ

Викторова И.А., Киселева Д.С., Коншу Н.В.
Гипермобильность суставов: её роль в дифференциальной диагностике болевого суставного синдрома у лиц молодого возраста.....146

Гарас М.Н.
Динаміка показників лабільності бронхів у школярів на тлі базисної протизапальної терапії тяжкої персистуючої бронхіальної астми.....151

Гасюк П.А., Ковтун Н.Я., Воробець А.Б.
Морфометричні показники коронки малих кутніх зубів верхньої та нижньої щелеп людини в нормі.....154

Дудка П.Ф., Добрянський Д.В., Ільницький Р.І.
Гемореологічні й імунні порушення та можливості їх корекції у хворих на хронічне обструктивне захворювання легень.....157

Золотухина Е.Л.
Механизмы участия зубного ликвора в формировании свойств твердых тканей зуба.....160

Комаревская Е.В., Семенова О.А., Семенова О.А.
Антигалитозная эффективность зубной пасты «Halita».....164

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО ТА АРХІТЕКТУРА

Романенкова Ю.В.
Стилистические характеристики маньеризма в скульптурном наследии А. Монторсоли.....168

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Папуша В.С.
Форми та напрями впливу громадянського суспільства на державне управління: представництво інтересів.....174

НАШІ АВТОРИ.....177

CONTENTS

ENGINEERING SCIENCES

Gadetska Z.M.
Creating a security system in hotels of ukraine and the cherkassy region.....8

Shamanskij S.J., Bezugla O.V.
Improvement of sludge stabilization technology along with biogas production.....12

AGRICULTURAL SCIENCES

Zabolotniy A.I., Zabolotna A.V.
Microbiological activity of soil under application of herbicide merlin.....16

HISTORICAL SCIENCES

Sugak V.V.
Education level workers of south Ukraine second half of XIX – early XX century.....22

ECONOMICS SCIENCES

Alekseev A.O.,
Choban E.S., Torsunova N.A.
The capital assets pricing model for real estate 26

Gritsenko O.I.
Tendencies and problems of formation of the integrated Reporting of business entities.....31

Ilieva Lyubka Mintcheva
Development of the tourist brand.....35

Klymchuk A.O.
Monitoring the level of competitiveness in operational management of the enterprise.....41

Kolomeychenko A.S., Nozdrina Y.V.
The analysis of information system of the transfer of results of scientific researches in agro-industrial complex of Russia.....44

Levytska I.V.
Formation of regional tourism cluster.....48

Strehova S.V.
State of application of innovative technologies to staff management at engineering enterprises of Vinnytsia region.....53

Chernova Y.V.
Disclosure of information on financial investments in accounting reports of the enterprises of agro-industrial sector.....57

Shpenyk T.K.
The valuation of Transcarpathion's regions in the perspective of development of rural (green) tourism.....63

Yarigina I.Z.
Problems and challenges of national currencies within the economic cooperation.....67

PHILOSOPHY SCIENCES

Kazakov M.A.
The introduction of the predicate of empiric conjunction as a rule of verification on the facts language level.....72

Krutiy J.M.
A man and a God in the interpretation of Aurelius Augustine.....79

PHILOLOGICAL SCIENCES

Zlenko Y.N.
Periphrazis in Yevhen Hutsalo's belles lettres.....84

Naumenko O.V.
Colour preferences as a part of writer's and translator's individual style.....87

Prasol E.A.
Representations of the image of fuji in r. Zhelyazny's '24 views of mount fuji by hukusai'.....89

JURIDICAL SCIENCES

Totskyi B.A.
Non-concluded transactions concept usage as a way of private interests' protection in land law of Ukraine.....94

Chyzhaiev V.I.
Person's exemption from criminal liability under art. 45 of the cc of Ukraine (effective confession): legal aspects.....97

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL SCIENCES

Hryshko T.H.
Using a Small Folklore genres at Lessons of Russian Language as a Means of Spiritual and Moral qualities of Primary School Pupils.....102

Deda V.M.
The Peculiarities of Arrangement of Experimental Activity with Children of Senior Pre-school Age as for Formation of Skills and Habits of Measure Activity.....105

Zakharova G.B.
Independent educational activity of students in higher education institutions by means of competence approach.....109

Kapran S.B.
Realization of organizationally-pedagogical terms of preparation of future organizers of office work is to self-education activity in higher educational establishments of i-ii of levels of accreditation.....112

Kocherha O.N.
The peculiarities of using training technologies at the process of formation of practical component of the professional training of future.....116

Portnytska N.F., Tatarina A.O., Lesyk S.N.
Psychological and pedagogical features of level of aspiration, Mentally retarded teenagers.....120

Ryabovol T.A.
Some aspects of social and psychological adjustment personality younger pupils distortions in the development of empathy.....124

Ryabukha A.Y.
Model of preparation of future teachers naturally-mathematical disciplines to application of multimedia technologies 128

Fursa O.A.
The Complex Development of Design and Design-education as a Reliable Educational Tendency.....131

Khmil N.A., Morkvyan I.V.
Organization of extracurricular educational activities in computer science in primary school using interactive methods 137

Chaikovskaya L.A.
Styling in a decorative landscape. Marker technique.....139

Yaroshchuk N.P.
Conditions for the formation of value-semantic attitudes to psychology.....142

MEDICAL, PHARMACEUTICAL AND VETERINARY SCIENCES

Viktorova I.A., Kiseleva D.S., Konshu N.V.
Hipermobility of joint: its role in differential diagnosis pain articular syndrome in young adults.....146

Garas M.N.
Dynamics of bronchial lability indices in school children on the background of the basic anti-inflammatory therapy of severe persistent asthma.....151

Gasiuk P.A., Kovtun N.Ya., Kovtun N.Ya.
Morphometric parameters of crown premolars of the lower and upper jaws of human in norma.....154

Dudka P.F., Dobryanskiy D.V., Ilnitsky R.I.
Effectiveness of treating patients with chronic obstructive pulmonary disease taking into account the indices of hemorheology and immune status.....157

Zolotukhina O.L.
Participation mechanisms
of dental liquor in the formation
properties
of dental hard tissues.....160

Komarevska O.V.,
Semenova O.A., Semenova O.A.
Anti-galitoz efficiency
of the tooth-paste «Halita».....164

ARCHITECTURE AND ART

Romanenkova Ju.V.
Stylistic characteristics
of mannerism in sculpture heritage
by A.Montorsoli.....168

GOVERNMENT SCIENCE

Papusha V.S.
Forms and ways of influence
of civil society on the goverance:
representation of interests.....174

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

УДК 004.056.52

СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ В ГОТЕЛЯХ УКРАЇНИ ТА ЧЕРКАСЬКОГО РЕГІОНУ

Гадецька З.М.
Східноєвропейський університет

Досліджено існуючі системи безпеки в готелях України (на прикладі Черкаського регіону), виявлені найбільші проблеми при створенні та функціонуванні таких систем. Досліджено особливості застосування систем контролю і управління доступом (СКУД) в готелях. Надані пропозиції щодо впровадження в готелях України СКУД з метою посилення їх захисту.

Ключові слова: система безпеки, готель, системи контролю та управління дос-тупом, електронні замки, електронні ключі.

Індустрія гостинності в Україні – складна, комплексна сфера професійної діяльності людей, зусилля яких спрямовані на задоволення різноманітних потреб клієнтів, але це пов'язано з різними проблемами, які приходиться при цьому вирішувати адміністрації готелю.

Одна з основних проблем, яка актуальна сьогодні для підприємств готельного господарства України – це забезпечення безпеки громадян та збереження їх матеріальних та особистих цінностей. Під час відпочинку люди найменше всього думають про свою безпеку, що іноді призводить до небажаних наслідків, пов'язаних з ризиком для життя. Тому завдання адміністрації готелів полягає в попередженні всіх можливих ризиків для життя і здоров'я постояльців. Адміністрація готелю бере на себе зобов'язання, не тільки забезпечити затишок проживання та гарантії гарного відпочинку, але і безпеку людей, які проживають у готелях, їхнього життя, здоров'я, майна тощо. Саме тому, необхідно розробляти комплекс засобів безпеки готелів, і зокрема готелів України та Черкаського регіону.

Постановка проблеми. Престиж і позитивна репутація сучасного готелю залежать не тільки від успішної політики керівництва і першокласної роботи персоналу. Готель повинен беззастережно відповідати очікуванням своїх клієнтів. А це і високий рівень комфорту, і незмінна якість обслуговування і, звичайно, безпека готелю.

Готелі відносяться до класів об'єктів, де забезпечення безпеки відіграє ключову роль. Це, як правило, багатоповерхові будівлі з великою кількістю кімнат і довгих коридорів, жваві і вдень і вночі фойє і приймальня готелю, розважальні установи на цокольному поверсі. Але готелі, якщо подивитися з боку безпеки, мають принципові відмінності від інших господарських об'єктів. З одного боку керівництво готелю вкрай зацікавлене у створенні іміджу «відкритого будинку» із забезпеченням режиму найбільшого сприяння для максимального числа гостей, і тому будь-які пристрої безпеки не повинні привертати увагу відвідувачів, але, в той же час, забезпечувати почуття особистої безпеки і комфортності. Тому при розробці системи безпеки готелів важливо поєднати функції розмежування прав доступу для кожного з присутніх з можливістю вільного переміщення великої кількості відвідувачів.

Природно, що одного лише професіоналізму служби безпеки готелю недостатньо для того, щоб тримати ситуацію в готелі під контролем, окремими заходами і діями обійтися не вдасться, необхідний комплексний системний підхід, заснований на аналізі функціонування об'єкта, виявлення найбільш вразливих зон і особливо небезпечних загроз, складання всіх можливих сценаріїв кримінальних дій і виробленні адекватних заходів протидії. Комплексний підхід передбачає оптимальне поєднання організаційних, технічних і фізичних заходів попередження і своєчасного реагування на будь-яку небезпечну ситуацію в готелі та охоплює все різноманіття форм і методів забезпечення безпеки персоналу, клієнтів і діяльності готелю.

Сьогодні розвиток готельної індустрії теж йде в ногу з часом, в тому числі і в плані впровадження професійних систем безпеки готелів. Колись вони були в новинку, зараз вони сприймаються просто як необхідність. Значний досвід у цій галузі накопичено світовими ланцюжками готелів (HILTON, HOLLIDAY INN, RADISSON SAS та ін.), але тепер цим нікого вже не здивуєш і в Україні. Більшість технічних рішень, які ще 15-20 років були нововведенням в Україні, вже широко впроваджуються, зокрема у сфері безпеки готелю. Але при впровадженні систем безпеки в готелях України виникає багато проблем, які пов'язані із різними факторами (політична та економічна нестабільність в країні, недосконала законодавча база, недостатнє технічне оснащення готелів та кваліфікація персоналу та ін.), що негативно впливає на роботу готелю та його безпеку.

Тому так актуальна стаття, яка присвячена питанням розробки та впровадженню систем безпеки в готелях України та Черкаського регіону. Як правило, комплексна система безпеки повинна включати в себе комплекс організаційних, технічних, апаратних, програмних і фізичних заходів попередження і своєчасного реагування на будь-яку небезпечну ситуацію в готелі. Це передбачає встановлення у кожному українському готелі системи контролю та управління доступом (СКУД); розробку комплексу заходів з протипожежного захисту; встановлення охоронної сигналізації та відео-спостереження; обладнання номерів готельними мінісейфами, побудова системи оперативного зв'язку, системи технічного укріплення, системи захисту інформації, системи гарантованого електроживлення та інші заходи [2].

Переваги інтегрованого комплексу безпеки очевидні: вони забезпечують взаємозв'язок всіх підсистем безпеки, полегшують і прискорюють процес прийняття рішень в екстремальних ситуаціях, підвищують рівень готельного обслуговування. І як наслідок, гості почувають себе і більш комфортно, і більшою мірою спокійно. В сучасних умовах роботи готелю впровадження таких систем є одним з основних чинників підвищення конкурентоспроможності готельного бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання аналізу та побудови комплексної системи

© Гадецька З.М., 2014

безпеки готелів в України досліджували у своїх роботах Х.Й. Роглєв [1], І.В. Іванов [2], Д.В. Панюков [2], М.М. Паршуто [3], К.П. Гавриш, С.А. Попов, К.С. Федосова та інші науковці.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження діяльності готелів України (на прикладі готелів Черкаського регіону, зокрема готелю «Нива», «Черкаси», «Центральний», «Україна», Партизан») показало, що найбільше проблем, при розробці та впровадженні комплексних систем безпеки в готелях, виникає саме в процесі роботи з клієнтами та персоналом. Тому пріоритетним напрямком діяльності готелю, при розробці його системи безпеки і вирішенні цих проблем, є впровадження систем контролю і управління доступом (СКУД), які значно підвищать рівень сервісу гостей та покращать роботу обслуговуючого персоналу. СКУД дозволять автоматизувати управління доступом в готельних номерах, запобігти несанкціонованому проникненню в готельні номери, нададуть можливість гостю безперешкодно та просто потрапляти в його номер.

Дослідження також показало, що не всі готелі на Україні, і зокрема в Черкаському регіоні, особливо це стосується невеликих готелів («Нива», «Черкаси», «Центральний», «Партизан»), можуть собі дозволити впроваджувати такі системи (за недостатністю фінансування), хоча за кордоном СКУД на сьогоднішній день є стандартом якості роботи будь-якого готелю.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження існуючих систем безпеки в готелях України (на прикладі Черкаського регіону), виявлення найбільших проблем при створенні та функціонуванні таких систем та надання пропозицій щодо впровадження в готелях України (на прикладі Черкаського регіону) систем контролю і управління доступом (СКУД) з метою посилення їх захисту. Завдяки СКУД кожний відвідувач готелю може бути впевнений, що в будь-який час проживання в готелі зможе потрапити до свого номеру, тоді як стороннім туди вхід заборонений.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах робота будь-якого готелю неможлива без створення надійної системи безпеки. Заходи безпеки, які розробляються і впроваджуються у готелі, повинні бути націлені на виконання наступних завдань: забезпечити охорону і безпеку постояльців і їхнього особистого майна під час перебування в готелі, захистити майно готелю від ворожих дій (таких як крадіжки, вандалізм та ін.), забезпечити захист готелю від терористичних актів, забезпечити постояльцям спокій і конфіденційність під час їх перебування в готелі, забезпечити можливість негайного й ефективного реагування у разі якої-небудь події та багато інших.

У цьому випадку допомогти можуть правильно підібрані і встановлені технічні засоби, а саме –системи контролю та управління доступом (СКУД), які працюють в режимі реального часу і оперативно інформують службу безпеки готелю про спроби несанкціонованого проникнення в номер.

Як правило, СКУД дозволяє виконувати наступні дії [4]: допуск постояльців в готельний номер за ідентифікатором (електронним ключем в вигляді картки) протягом оплаченого інтервалу часу перебування в готелі; автоматичну виписку постояльця з готелю; підрахунок кількості людей, що знаходяться в готельному номері; автоматичну постановку готельного номера під охорону при виході всіх постояльців з номеру; повне автоматичне знеструмлення номера, при виході всіх постояльців з номера; контроль використання міні-бару готельного номера обслуговуючим персоналом готелю при відсутності постояльця; контроль температури повітря в номері та багато інших послуг.

Зазначені функції СКУД дають можливість надати українським готелям якісно інший рівень сервісу відвідувачам готелю, гостю не потрібно здавати ідентифікатор (електронний ключ) портьє, він може його весь час носити з собою, додатково отримуючи доступ до системи клубних розрахунків; наявність повної інформації про відвідування номера гостями і обслуговуючим персоналом, дозволяє вирішити конфліктні ситуації при зникненні речей з номеру.

Сучасні системи контролю і управління доступом забезпечують не лише контроль, а й управління доступом в приміщення готелю. Повноцінно забезпечити контроль і управління доступом в зони і приміщення, які знаходяться під охороною, можливо тільки за допомогою електронних засобів і програмного забезпечення.

Сучасні СКУД складаються з комплексу програмно-апаратних засобів, основою яких є застосування системи електронних замків. Електронні замки на сьогоднішній день об'єднують в собі високу надійність дверного замку та сучасну електроніку. Електронними замками в українських готелях можуть бути обладнані як гостьові кімнати, так і ліфти (гостьові і службові), а також службові та складські приміщення. Це дозволяє локалізувати переміщення гостей та персоналу по території готелю (розділити готель на гостьову та службові зони), а також виключити проникнення і пересування сторонніх осіб самостійно (без супроводу гостей або працівників готелю), що істотно підвищує рівень безпеки готелів.

Сучасні електронні замки набагато зручніше і ефективніше, ніж механічні. У Європі установка таких замків є стандартом якості. Українські готелі помітно відстають, але прогрес не стоїть на місці і з кожним роком в Україні готелів, обладнаних електронними замками, стає все більше. Витрати, пов'язані з установкою електронних замків дуже швидко окупаються. В даний час промисловість випускає сотні різновидів електронних замків. Серед фірм виробників електронних замків на українському ринку найбільшу увагу заслуговують замкові системи виробництва іспанських фірм Salto, Tesa, Inhova, Onity, Omnitec, італьянської фірми Cisa, Saflok (США), VingCard (Норвегія), Nexus (Япония), Ilco (Канада), Adel, Levellock, Digilock, Smartlock (Китай), Assa Abloy (Фінляндія) та інших виробників.

Ключем до електронного замка можуть служити магнітні карти, viegand карти, proximiti карти, smart карти, штрих-коди, відбитки пальця або буквено-цифрові коди, введені з клавіатури. З точки зору економії коштів, в якості індивідуальних карт, найбільш доцільно використовувати звичайні пластикові картки з магнітним кодуванням. Для клієнтів VIP-класу можуть бути рекомендовані proximiti карти, які зчитуються дистанційно, навіть перебуваючи всередині гаманця в нагрудній кишені. Практично у всіх імпортних СКУД широко використовуються сімейство безконтактних карт Mifare (австрійської фірми Mikron). Деякі типи мають вбудований криптографічний захист. Карти видаються клієнту при реєстрації. Система налаштовується таким чином, що доступ клієнту в номер дозволений рівно на оплачений термін перебування в готелі. Крім того, можливо надання дозвілу (заборони) на доступ у ті чи інші приміщення (зони, поверхи) залежно від сплаченого комплексу послуг, класу та

ін. Обслуговуючий персонал готелю, співробітники служби безпеки отримують персональні картки, що дозволяють доступ в певні (або в усі) номери.

В інтегрованих комплексах безпеки центральна станція системи управ-ління доступом як правило – персональний комп'ютер, іноді головний контролер, або безпосередньо сервер комплексу, який використовується для контролю, обробки, відображення і документування вхідної інформації, для управління режимом доступу, для програмування локальних контролерів, для організації взаємодії з іншими системами комплексу безпеки, для прийому та передачі інформації. Для обміну інформацією в сучасних СКУД досить часто застосовується бездротова система зв'язку між електронними замками і центральним сервером системи, заснована на протоколі ZigBee. З впровадженням бездротової технології ZigBee адміністратор системи може бачити в режимі реального часу все, що відбувається в готелі, контролювати переміщення гостей та персоналу, перепрограмувати параметри будь-якого замку і системи в цілому, контролювати технічний стан СКУД.

Сучасні побажання до систем контролю і управління доступом в українських готелях постійно ускладнюють завдання і потребують комплексного вирішення. Коли говорять про вибір оптимальних СКУД, потрібно враховувати пропоновані вимоги до безпеки об'єкту, на якому планується монтаж системи доступу. З технічного боку, елементи СКУД повинні мати мінімальну кількість проводів. Якщо потрібно просто контролювати одну або дві точки проходу в приміщення, тоді немає необхідності використовувати більш складні і дорогі мережеві СКУД. Оптимальним варіантом у такому випадку буде застосування автономних систем. Більш перспективною (хоча і більш дорогою) на сьогоднішній день є ідея створення в українських готелях мережної СКУД (on-line) з централізованим контролем. Така система дозволить оператору служби безпеки (а також менеджеру готелю, представникам інших служб) постійно тримати під контролем ситуацію на об'єкті, знати, які приміщення відкриті, закриті [5].

Програмне забезпечення готельних замкових систем в обов'язковому порядку повинно мати також стиковку, так званий інтерфейс, для зв'язку з PMS (property management system) – системою управління готелем. Це забезпечить додатковий рівень комфорту для гостя (що і є головним завданням готелю).

Підводячи підсумки дослідження, можна назвати основні рекомендації при виборі готельних СКУД під час проектування системи безпеки готелів в Україні [6]:

– Спосіб організації доступу СКУД повинен бути максимально дружнім до користувачів, що не пройшли ніякого навчання (гостей готелю), і володіти інтуїтивно зрозумілими правилами щодо застосування пристроїв доступу (електронних замків) та електронних ключів. Всі пристрої доступу повинні відповідати вимогам безпеки при евакуації з об'єкту в разі виникнення нештатних ситуацій.

– Рекомендованим типом СКУД для об'єкту готельного типу є комбінована система, яка об'єднує автономні (без необхідності прокладки проводів) пристрої доступу (електронні замки) для номерів, адміністративно-офісних і службових приміщень, і on-line пристрої доступу для: – службових вхідних дверей; – ключових периметральних дверей; – дверей, що знаходяться на шляхах евакуації.

– Автономні пристрої доступу повинні забезпечувати безперебійну роботу СКУД, мінімізуючи залежність обладнання СКУД від станів кабельної проводки, перебоїв в електропостачанні або працездатності комп'ютерного обладнання центральної станції СКУД.

– O-line пристрої СКУД повинні забезпечувати оперативне управління (управління в режимі реального часу) ключовими дверима і зонами; при необхідності може здійснюватися інтеграція СКУД з іншими системами безпеки (наприклад, інтеграція з протипожежною системою у разі виникнення пожежі).

– Для полегшення процедур адміністрування, управління та обслуговування СКУД кращим варіантом є установка єдиної системи замків на всьому об'єкті без поділу систем на автономні електронні замки для номерів і on-line офісно-адміністративну СКУД.

– СКУД повинна відповідати вимогам та сучасним тенденціям до зовнішнього вигляду та дизайну пристроїв доступу, з можливістю вибору зовнішнього вигляду обладнання відповідно до загальної архітектурно-дизайнерської концепції об'єкту;

– Додатковим фактором при виборі СКУД є також наявність у постачальника або виробника СКУД додаткового обладнання (підсистем): системи енергозбереження, визначення присутності в номерах, системи міні-сейфів та ін.

– Можливість інтеграції СКУД з суміжними системами, що функціонують на готельному об'єкті: системою управління готелем (PMS – система), системою управління точками продажу (POS – система), системою обліку робочого часу та ін.

Остаточний вибір системи контролю і управління доступом для впровадження залежить від самого готелю, але при цьому треба враховувати наявний номерний фонд готелю, його технічне оснащення, наявні фінансові можливості готелю і кваліфікацію персоналу та багато інших чинників.

Але при цьому завжди треба пам'ятати, що хоча СКУД, сильно і допомагають зменшити ризики в готелях України, але при неправильній кадровій політиці всі дорогі та «розумні» системи безпеки виявляються безсилі, тому також немаловажне значення має правильний підбір співробітників, які працюють в готелі, зокрема з цими системами. Від правильного підбору персоналу, його кваліфікації залежить ефективність функціонування готелю, як комерційного підприємства.

Висновки і пропозиції. Таким чином, виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що одним із основних напрямків роботи готелю є створення його комплексної системи безпеки. Для розробки та реалізації в Україні ефективних заходів щодо забезпечення високого рівня безпеки готелів, необхідно враховувати їх характерні риси, конкретні умови функціонування, наявний номерний фонд готелю, кваліфікацію персоналу, технічне оснащення, а також, наявні фінансові можливості готелю. Який обрати шлях при створенні системи безпеки готельного об'єкту та виборі сучасної готельної СКУД з перспективами подальшого розвитку повинен вирішити сам готель. Але впровадження розглянутих та запропонованих у роботі заходів безпеки дозволить готелям України, та зокрема готелям Черкаського регіону, не тільки убезпечити клієнтів під час їх перебування в готелі та створити їм комфорт, але і захистити співробітників готелю від необґрунтованих звинувачень. А це, поряд з іншими аспектами, підвищить репутацію готелю, істотно полегшить роботу його співробітників і, як наслідок, збільшить заповненість готелю.

Список літератури:
1. Роглєв Х.Й. Основи готельного менеджменту [Текст]: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2005. – 408 с.
2. Иванов И.В., Панюков Д.В. Концепция обеспечения безопасности современной гостиницы [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.sec4all.net/hotel-secur.html. – Назва з екрану.
3. Паршуто М.Н. Безопасность гостиничных комплексов от компании «Промотекс Системс» // Независимый украинский журнал «F+S: технологии безопасности и противопожарной защиты». – 2006.- № 6 (24). [Електронний ресурс] Режим доступу: http://security-info.com.ua/articles/ ?ELEMENT_ID=1823. – Назва з екрану.
4. Гостиничные системы контроля доступа, электронные замки для гостиниц [Електронний ресурс] Режим доступу: http://zkteco.com.ua/hotellock.htm.– Назва з екрану.
5. Системы контроля доступа в гостиничные номера [Електронний ресурс] Режим доступу: http://asupro.com/hotels/access/ systems-control-access-hotel-rooms.html. – Назва з екрану.
6. Катренко А. Гостиничные СКУД [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.secur.ru/article.php?id_catalog=10&id_position=197. – Назва з екрану.

Гадецкая З.М.
Восточноевропейский университет

СОЗДАНИЕ СИСТЕМЫ БЕЗОПАСНОСТИ В ОТЕЛЯХ УКРАИНЫ И ЧЕРКАССКОГО РЕГИОНА

Аннотация
Исследованы существующие системы безопасности в гостиницах Украины (на примере Черкасского региона), обнаружены наибольшие проблемы при создании и функционировании таких систем. Исследованы особенности применения систем контроля и управления доступом (СКУД) в гостиницах. Даны предложения по внедрению в отелях Украины СКУД с целью усиления их защиты.
Ключевые слова: система безопасности, отель, системы контроля и управления доступом, электронные замки, электронные ключи.

Gadetska Z.M.
East European University

CREATING A SECURITY SYSTEM IN HOTELS OF UKRAINE AND THE CHERKASSY REGION

Summary
Investigated the existing security system in Ukraine hotels (for example Cherkassy region), revealed prior problems the establishment and functioning of such systems. Investigated the featu res of the application of management system and access control (MSAC) in hotels. Submitted proposals for implementation MSAC in Ukraine hotels to enhance their protection.
Key words: security system, hotel, management system and access control, electronic locks, electronic key.

УДК 628.336.5

IMPROVEMENT OF SLUDGE STABILIZATION TECHNOLOGY ALONG WITH BIOGAS PRODUCTION

Shamanskij S.J., Bezugla O.V.
National Aviation University

Studying the microbiology of biological fermentation procedure, physical and chemical characteristics of activated sludge of Bortnichy aeration station. Suggestion the possible methods and ways how to increase the rate of biological fermentation procedure.
Key words: alternative energy sources, activated sludge, anaerobic fermentation, biogas, ultrasound, hydrolysis.

Problem Statement. Today one of the main problems for Ukraine is formation and accumulation of lots of organic wastes that need to be utilized in some ways. The average amount of activated sludge that is formed in sewage treatment plants of both city and village can be estimated as 45 mill m3 per year. This problem requires quick solution. In order to solve this task, it is needed to suggest ways and methods for improving of activated sludge stabilization technology and increasing the efficiency of biogas production with less energy inputs. Nowadays there are several ways of activated sludge utilization. It can be used as agricultural fertilizer, can be burned with further energy production or recycled into building materials. On the one hand the implementation of these technologies is perspective ones, but there is the other site of the coin. The disadvantage of the first method is probability of pathogenic microorganisms getting into soil. The second method (burning) causes environmental pollution, and the third technology (recycling into building materials) is expensive enough.

Despite of these disadvantages using activated sludge as a fertilizer is the most promising and perspective one.

It is obvious that for increasing the quality of this fertilizer, it is required to eliminate pathogenic microorganisms. This is an actual task for solution. In order to get rid of them various stabilization technologies are used. The most popular one is anaerobic stabilization.

Analysis of publications. According to literature sources, three main groups of anaerobic fermentation can identified, which imply different kinds of installations.

– group of one-phase technologies representing one-chamber installations;

– group of two-phase technologies representing two-chamber installation;

– group of technologies, that takes into account division of fermentation into stages. This group is mainly represented by multy-chamber facilities [1].

Each of this group takes into account peculiarities of fermentation procedure, and causes production of biogas. Among the disadvantages of the two first groups we can identify long-term proceeding of the process that can last for thirty days, remaining of the pathogenic organisms in final sludge and loose of biogas efficiency. So, the last group of technologies is considered to be prospective one for future usage.

According to the last group of technologies, scientists identify four stages of anaerobic fermentation:

– hydrolysis – the first stage of anaerobic fermentation. Within processing of this stage, such complex organic compounds as proteins, carbohydrates and fats are broken down into simpler ones – molecules that are soluble and transportable within a cell membrane. Hydrolytic enzymes secreted by special groups of bacteria brakes chemical bonds in mentioned above complex compounds [2].

Thus, such polysaccharide as cellulose is hydrolyzed into glucose with the help of cellulose enzyme; mannose – with the help of pectinases and hemicelluloses; hemicelluloses and pectin – to monomers like glucose, pentoses, xylose and etc.; starch is converted to glucose with the help of amylase enzyme.

Extracelularly produced lipases hydrolized by lipolytic bacteria convert lipids to long-chain volatile fatty acids [3].

Proteins are hydrolysed to amino acids with the help of protease enzymes, being secreted by Butyrivibrio, Bacteriodes, Selenomonas and Streptococcus [3].

The next chemical formula shows the hydrolysis reaction of carbohydrates' breaking into simple sugars. For example, equation 1.1 presents the transformation of glucose:

$$C_6H_{12}O_4 + 2H_2O \; C_6H_{12}O_6 + 2H_2 \qquad (1.1)$$
(sugar polymer) + (water) • (glucose) + (hydrogen)

The hydrolysis procedure of carbohydrates takes place within a few hours, when hydrolysis of proteins and lipids finishes in a few days. As a result the degradation of cellulose occurs slowly and incompletely. During the hydrolysis, facultative anaerobic microbes consume oxygen, being dissolved in water, and creates favorable low red-ox potential for the obligatory microbes [3, 4].

– acidification/fermentation (acidogenesis) is the second step of anaerobic fermentation process. During this stage the acid forming bacteria break down the products of hydrolysis, and as a result acetic acid (CH3COOH), hydrogen (H2), carbon dioxide (CO2) and alcohols are released. Also such lower weight simple organic acids as propionic and butyric acids, being further converted to acetic acids, can be produced at this stage [5].

Below there are two chemical reactions showing the principle of acidogenesis stage work. The equation 1.2 shows how glucose is converted into ethanol and equation 1.3 presents the formation of propionic acid from glucose.

$$C_6H_{12}O_6 \cdot 2CH_3CH_2OH + 2CO_2 \qquad (1.2)$$
(glucose) • (ethanol) + (carbon dioxide)

$$C_6H_{12}O_6 + 2H_2 \cdot 2CH_3CH_2COOH + 2H_2O \qquad (1.3)$$
(glucose) + (hydrogen) • (propionic acid) + (water)

– acetogenesis is the third step of anaerobic fermentation, when with the help of hydrogen producing bacteria convertation of fatty acids to acetate (20 %) and hydrogen gas (4 %) occurs. During this stage concentration of biological oxygen demand (BOD) and chemical oxygen demand (COD) is reduced. The amount of hydrogen is critically important for anaerobic digestion process; its concentration ought to be kept in range of 60 – 200 ppm. If the concentration

© Shamanskij S.J., Bezugla O.V., 2014

is higher than the established one, then the further chemical reaction will be inhibited [4, 5].

– methanogenesis is the last stage of anaerobic digestion process, when methane and carbon dioxide (biogas) is produced from soluble products of acodogenesis and acetogenesis (acetic acids, carbon dioxide and hydrogen). The methanogenic bacteria, being responsible for conversation are divided into two groups: hydrogen-carbon consumers and acetate consumers. The acetate consumers are represented by Methanosarcina and Methanothrix bacteria, and produce about 70% of methane from acetic acid. Alkali environment is preferable for methanogens [6].

Peculiarity of these stages is that their procedure requires different parameters of environment. So, the *purpose* of this article is to analyze main optimal parameters of each stage; compare these values with the laboratory researches of BSA sludge; and make suggestions how the process can be optimized.

Main Part. It is known that optimal value of parameters for procedure of one stage is not optimal for the other one. After analyzing the scientific literature, two main parameters of anaerobic sludge stabilization were identified. These parameters are: measure of acidity of a solution – pH value and temperature regime [5, 6]. The obtained data are presented in table 1.1.

Table 1.1

Optimal conditions for sludge stabilization technology

	Hydrolysis	Acidogenesis	Acetogenesis	Methanogenesis
pH	6,8-7,4	5,2 – 6,5	6,5 – 7,2	7,8-8,2
T, 0C	35	35	55	55 – 60
Ammonia	1500 mg/L	2000 mg/L	2500 mg/L	3000 mg/L

Laboratory researches were done and main physical and chemical characteristics of activated sludge from Bortnichy station of aeration were determined. The results of experiments are shown in table 1.2.

Table 1.2

Physical and chemical characteristics of BSA sludge

№	Name of index	Value
1	Concentration of hydrogen ion (pH)	pH = 6,9
2	Temperature	T = 10°C
3	Ammonia concentration	C = 1,209 mg/dm^3

As the values are different, it is reasonable to use and create technology with division of various stages in space, provision of optimal parameter values for each stage.

For implementation of this technology it was suggested to use screw methane tank. Its scheme is presented in figure 1.1.

Hydrolysis – is the first and the limited stage in space. Without its ending, the other stages can't begin. One of the main methods of process intensification totally is speeding of fermentation hydrolysis. There are such types if intensification:

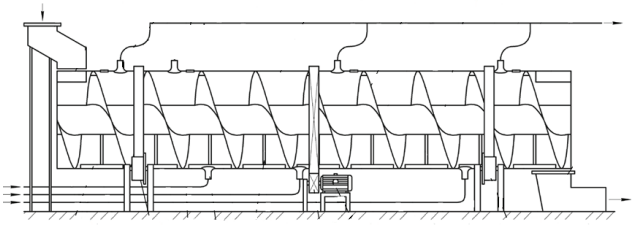

Fig.1.1. Scheme of facility for activated sludge stabilization

– Physical: mixing, ultrasound, vibration, thermal hydrolysis.

– Chemical: enzymes and catalysts; alkaline hydrolysis; acid hydrolysis.

– Mixed: thermal-alkaline hydrolysis.

As a result of hydrolysis intensification methods, ultrasound pre-treatment is considered as perspective one. In order to localize ultrasound impact it is recommended to use hydroxylation facility as separate technological equipment.

And for de-watering of fermented sludge, it is recommended to use additionally device for dehydration – sludge dryer. Suggested technology is shown in figure 1.2:

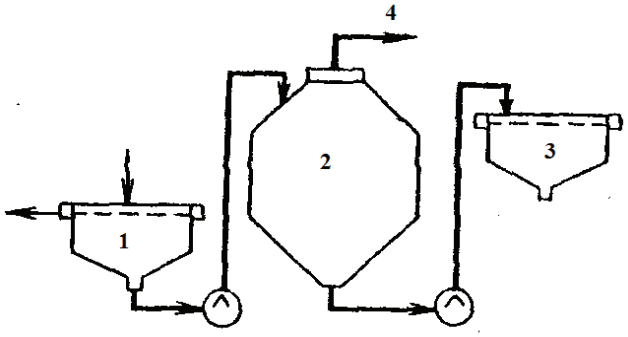

Figure 1.2. Scheme of sludge stabilization technology: 1 – hydrolysation facility; 2 – anaerobic methane tank; 3 – sludge dryer; 4 – biogas

So, from the scheme we see that firstly sludge is pre-treated, then it is delivered to crew methane tank, then to sludge dryer. Finally it can be used as fertilizer, and produced biogas – on technological needs.

Conclusions. The necessity of alternative energy sources forced the scientists and engineers searching for new ways of alternative energy production. One of such methods is anaerobic recycling of activated sludge in sewage treatment plants. Sludge stabilization technology is not the new one, and is already successfully applied in Ukraine. The problem is that it requires to be improved. It was suggested a group of technologies, that takes into account division of fermentation into stages. As the process consists of four stages, a four-phase methanetank construction was presented. Also, laboratory investigations were done. The results were compared with optimal parameters. After analyzing the kinetic of the process, it was identified that the first phase "hydrolysis" is the limiting one. In order to increase its rate, a scheme presented in figure 1.2 was suggested.

References:
1. Ратушняк Г. С. Контроль параметрів температурних напорів в одно- та багатофазних середовищах / Ратушняк Г. С., Джеджула В. В. //Вісник ВПІ. – 2005. – № 6. – С. 193–195. – ISNN 1997–9266.
2. Гюнтер Л. И., Аграноник Р. Я., Гольдфарб Л.Л. и др. Сбраживание осадков городских сточных вод в метантенках (обзорная информация). – М.: ЦБНТИ МЖКХ РСФСР, 1986. – Вып.1 (63).
3. Гюнтер Л. И., Аграноник Р. Я., Гольдфарб Л.Л. и др. Сбраживание осадков городских сточных вод в метантенках (обзорная информация). – М.: ЦБНТИ МЖКХ РСФСР, 1986. – Вып.1 (63).
4. Гелетуха Г. Г. Біогаз зі звалищ. Перспективи використання в Україні/ Гелетуха Г. Г., Копєйкін К. О. // Зелена енергетика. – 2002. – №1. – С. 13–16. – ISSN 1684-2294.
5. Давиденко Е. В. Метангенерация твердых органических отходов городов / Давиденко Е. В., Панцхава Е. С. // Біотехнологія. – 1990. – № 4. – С. 49-53.
6. Семененко И. В. Проектирование биогазовых установок. / Семененко И. В. – К. : Техніка, 1992. – 346 с.

Шаманський С.Й., Безугла О.В.
Національний авіаційний університет

УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ ОСАДУ СТІЧНИХ ВОД З ОТРИМАННЯМ БІОГАЗУ

Анотація
Досліджено мікробіологію анаеробної ферментації, фізико-хімічні характеристики активного мулу Бортницької станції аерації. Розроблено рекомендації щодо можливих шляхів прискорення процесу анаеробної ферментації.
Ключові слова: альтернативна енергетика, активний осад, анаеробна ферментація, біогаз, ультразвук, гідроліз.

Шаманский С.Й., Безуглая О.В.
Национальный авиационный университет

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ СТАБИЛИЗАЦИИ ОСАДКОВ СТОЧНЫХ ВОД С ЦЕЛЬЮ ПОЛУЧЕНИЯ БИОГАЗА

Аннотация
Исследовано микробиологию анаэробной ферментации, физико-химические характеристики активного ила Бортнической станции аэрации. Разработаны рекомендации относительно возможных путей ускорения процесса анаэробной ферментации.
Ключевые слова: альтернативная энергетика, активный осадок, анаэробная ферментация, биогаз, ультразвук, гидролиз.

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ НАУКИ

УДК 633.15:632.954:631.811.98

МІКРОБІОЛОГІЧНА АКТИВНІСТЬ ҐРУНТУ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ГЕРБІЦИДУ МЕРЛІН

Заболотний О.І., Заболотна А.В.
Уманський національний університет садівництва

Досліджено вплив застосування різних норм гербіциду Мерлін на інтенсивність дихання ґрунту у посівах кукурудзи та загальну чисельність ризосферних мікроорганізмів. Встановлено, що досліджувані показники змінюються залежно від норм застосування гербіциду. Найбільш активно мікробіологічні процеси в ґрунті відбувалися при ручних прополюваннях та за внесення гербіциду у нормі 150 г/га.

Ключові слова: гербіцид, Мерлін, кукурудза, інтенсивність дихання ґрунту, загальна чисельність мікробіоти, ризосфера.

Постановка проблеми. Кукурудза – одна з найдавніших і поширених у світі злакових культур, унікальність якої полягає у високій врожайності та широкій універсальності використання [1]. Однією з фізіологічних особливостей рослин кукурудзи є її сповільнений ріст у початкові фази росту та розвитку і бур'яни у цей період можуть вільно рости у посівах культури, що може бути причиною різкого зниження врожаю кукурудзи на 5,5–6,3 тонн зерна з гектара [2].

У зв'язку з цим боротьба з бур'янами займає одну з головних позицій при вирощуванні кукурудзи. Крім механічних методів боротьби з бур'янами, використовують хімічний метод. Гербіциди дають змогу своєчасно знищити бур'яни, що забезпечує сприятливі умови для росту і розвитку культурних рослин [3, 4].

Однак гербіциди є речовинами з високою фізіологічною активністю, вони не лише знищують бур'яни, але й в значній мірі впливають на проходження процесів у культурних рослинах та мікробіологічну активність ґрунту. Тому застосування гербіцидів повинно мати науковий підхід і ґрунтуватися на всебічному дослідженні їх впливу на основні фізіолого-біохімічні процеси сільськогосподарських культур, що лежать в основі формування їх продуктивності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мікроорганізмам відводиться важлива роль у збереженні гомеостазу та відновленні родючості ґрунту [5–7]. Саме мікроорганізми є важливою складовою процесу грунтотворення і ланкою, що забезпечує екологічну рівновагу будь-якої ґрунтової екосистеми [8]. Їм належить головна роль в трансформації азоту в ґрунті, зокрема в таких процесах, як амоніфікація, нітрифікація, азотфіксація та денітрифікація [9]. Завдяки діяльності ґрунтових мікроорганізмів у ґрунті нагромаджується не лише азот, а й рухомі форми елементів живлення, такі як фосфор та калій [10]. Важливу роль в ґрунті відіграють мікроорганізми-антагоністи, які продукують антибіотичні речовини та мікроорганізми-продуценти фітогормонів [11, 12]. Як свідчать літературні джерела, гербіциди здатні значною мірою впливати не тільки на рослини бур'янів і сільськогосподарських культур, а й на мікрофлору ґрунту.

Реакція ґрунтових мікроорганізмів на гербіциди коливається в широких межах – від високої стійкості до високої чутливості, залежно від виду препаратів, способу й норми їх внесення, типу і властивостей ґрунту [13]. Наприклад, Базудин токсичний для грибів, ТМТД – для грибів і актиноміцетів, Рогор – для нітрифікаторів. Встановлено, що багаторічне використання Симазину та Політриазину призводить до зниження у ґрунті олігонітрофілів, нітрифікаторів та денітрифікаторів. Також відомо, що у виробничих нормах деякі гербіциди не інгібують, а, навпаки, стимулюють мікробіологічні процеси – Атразин підвищує активність нітрифікуючих бактерій [14].

Дослідженнями встановлено, що гербіциди, як високоактивні хімічні сполуки, навіть в рекомендованих для виробництва нормах, мають суттєвий вплив на ріст і розвиток ґрунтової мікрофлори. За даними З. М. Грицаєнко зі співавторами [15] та Е. І. Уласевича з співавторами [16], гербіциди необхідно вносити в ґрунт у незначних кількостях, щоб не створювати в місцях їх внесення токсичних для більшості мікроорганізмів концентрацій.

Долотін В. І. та ін. [17] повідомляє, що використання гербіцидів забезпечує покращення водного режиму ґрунту і сприяє створенню кращих умов для живлення культурних рослин. При цьому скорочується число споживачів азоту (бур'янів) та посилюються мікробіологічні процеси в ґрунті. Відомі фактори депресії мікроорганізмів і їх перерозподілу в бік збільшення грибів та актиноміцетів [18]. Згідно інших досліджень гербіциди навіть в нормах, що перевищують ті, які застосовуються на практиці, не зменшують кількості ґрунтових мікроорганізмів, або ж пригнічують їх протягом дуже короткого часу [19]. За даними С. В. Лисенка з співавторами [20] гербіциди Дікопур-Ф (1,0 л/га), Лентипур (1,5–2,0 л/га), Тремор (1,2 л/га) на 5-й день після застосування зменшували загальну кількість грибів у 1 грамі ґрунту. На 30-й день їх кількість наближалась до контролю. Найбільш стійкими до дії гербіцидів виявилися спороутворюючі бактерії, актиноміцети і гриби родів *Penicillium, Fusarium, Aspergillus*.

При внесенні в посівах кукурудзи Ерадикану (8–9 л/га) збільшувалась кількість спороутворюючих мікроорганізмів – амоніфікаторів, целюлозоруйнівних бактерій та грибів, і незначною мірою зменшувалась кількість нітрифікаторів і азотобактера [21]. Аналогічна ситуація була і при вивченні біологічної активності ґрунту під посівами озимої пшениці [22].

При застосуванні в сівозміні протягом 3-х ротацій гербіцидів Атразину, 2,4–Д, Лонтрелу було відмічено зниження загальної кількості мікроорганізмів в порівнянні з контролем, проте в подальшому їх кількість відновлювалася [23].

Стимулюючу дію 2М–4Х (0,8 г/га) на розвиток ґрунтової мікрофлори встановив у своїх дослідах Л. І. Філіпманов [24]. Під дією гербіцидів кількість мікроорганізмів значно збільшувалась. Гербіцид 2М–4Х в нормах 1,5–4,5 кг/га не впливав негативно на загальну кількість мікроорганізмів у ризосфері пшениці. За даними А.С. Самсонової та ін. [25], Симазин у нормі 12 кг/га тимчасово пригнічував мікробіологічні процеси в шарі ґрунту 0–5 см. При

© Заболотний О.І., Заболотна А.В., 2014

збільшенні норм препарату до 20–30 кг/га спостерігалося зниження чисельності грибів, целюлозоруйнівних і спороутворюючих мікроорганізмів в 2–2,5 рази, а мікроорганізмів, що засвоюють мінеральний азот – в 4,9–5,8 рази.

При застосуванні оптимальних норм гербіциди розкладаються в ґрунті за допомогою мікрофлори, не накопичуються в ньому, не містяться в продукції [26]. Багато видів мікроорганізмів поступово руйнують гербіциди до практично нетоксичних метаболітів та гумінових кислот [27]. Так, при мікробіологічній деструкції відбувається гідроксилювання метильної групи або деетерифікація метоксигрупи до гідроксильної, а також ферментативний гідроліз сульфоамідного зв'язку, аналогічний хімічному розщепленню. Механізм руйнування препаратів починається з моменту внесення гербіциду. Фактично це ферментні реакції, такі як окислення та відновлення, розклад амідів, гідроксилювання. Ці реакції характерні для нормального обміну речовин. Уже при повторному внесенні одного й того ж препарату в ґрунт він руйнується швидше, ніж у перший раз [28].

Мета статті. Головною метою наших досліджень було встановити, чи змінюється і якою мірою інтенсивність дихання ґрунту у посівах кукурудзи та загальна чисельність ризосферної мікробіоти при застосуванні різних норм гербіциду Мерлін.

Матеріали та методика досліджень. Досліди проводили в польових і лабораторних умовах кафедри біології Уманського національного університету садівництва в посівах кукурудзи гібриду Харківський 295 МВ впродовж 2011–2012 рр. Гербіцид Мерлін у нормах 130, 150 і 170 г/га вносили після сівби кукурудзи, але до появи сходів культури без заробки в ґрунт обприскувачем ОГН–600 з витратою робочого розчину 300 л/га.

Повторність досліду – триразова. Грунт – чорнозем опідзолений важкосуглинковий (вміст гумусу – 3,3%). Загальну біологічну активність ґрунту (інтенсивність дихання ґрунту) визначали за реакцією взаємодії CO2 з гідроксидом барію за методом Макарова [29].

Облік загальної чисельності бактерій та мікроміцетів ризосфери рослин кукурудзи визначали за загальноприйнятими в мікробіологічній практиці методами [29], зокрема загальну чисельність бактерій, які здатні споживати переважно органічні сполуки азоту, виконували посівом ґрунтової суспензії відповідних розведень на живильне середовище МПА, мікроміцетів – на середовище Чапека.

Виклад основного матеріалу. Нині актуальним є вивчення такого показника мікробіологічної активності ґрунту як інтенсивність дихання ґрунту, адже активізація біохімічних процесів у ґрунті зумовлюється зростанням чисельності мікроорганізмів у ньому та інтенсифікацією процесів їх життєдіяльності. Тому визначення кількості виділеного ґрунтом вуглекислого газу може слугувати важливим критерієм оцінки загальної біологічної активності мікробного компоненту ценозу [30]

У зв'язку з наведеним одним із завдань наших досліджень було встановити, чи змінюється при внесенні різних норм гербіциду Мерлін, і якою мірою, інтенсивність дихання ґрунту.

У результаті проведених досліджень нами встановлено, що застосування гербіциду Мерлін мало вплив на інтенсивність дихання ґрунту.

Визначення величини цього показника у 2011 році показало, що у фазі викидання волоті у варіанті досліду із застосуванням 130 г/га гербіциду інтенсивність дихання ґрунту в посівах кукурудзи зросла проти контролю I на 2,4 мг виділеного CO_2/100 г ґрунту (табл. 1).

Серед варіантів досліду із внесенням різних норм препарату найвища інтенсивність дихання спостерігалася при застосуванні 150 г/га гербіциду – на 7,5 мг виділеного CO_2/100 г ґрунту більше за контроль I, однак на 1,3 мг виділеного CO_2/100 г ґрунту менше проти контролю II. За 170 г/га гербіциду інтенсивність дихання ґрунту хоча і перевищувала контроль I на 3,9 мг виділеного CO_2/100 г ґрунту, однак була нижчою проти попереднього варіанту досліду. Очевидно, збільшення норми застосування гербіциду пригнічувало активність мікробіоти в посівах кукурудзи, що й спричиняло зниження інтенсивності дихання ґрунту.

1. Інтенсивність дихання ґрунту у фазі викидання волоті кукурудзи при застосуванні гербіциду Мерлін

Варіант досліду	Інтенсивність дихання ґрунту, мг виділеного CO_2/100 г ґрунту			До контролю, %
	2011 р.	2012 р.	середнє	
Без гербіциду (контроль I)	25,2	23,9	24,6	100
Без гербіциду + ручні прополювання (контроль II)	34,0	32,3	33,2	135
Мерлін 130 г/га	27,6	25,5	26,6	108
Мерлін 150 г/га	32,7	30,1	31,4	128
Мерлін 170 г/га	29,1	27,8	28,5	116

Серед усіх варіантів досліду найвищий показник інтенсивності дихання ґрунту мав місце у разі застосування ручних прополювань. Очевидно, підтримання ґрунту у розпушеному і звільненому від бур'янів стані мало стимулюючий вплив на ріст і розвиток ґрунтової мікробіоти, яка і виділяла більшу кількість вуглекислого газу – на 8,8 мг виділеного CO_2/100 г ґрунту більше ніж у контролі I.

Визначення показника інтенсивності дихання ґрунту у 2012 році показало, що залежність його зміни від умов, які склалися у різних варіантах досліду, залишалася такою ж як і у 2011 році. Однак абсолютні значення цього показника були дещо меншими проти 2011 року. Очевидно, це пов'язано з більш спекотними умовами вегетаційного періоду 2012 року, що мало пригнічувальний вплив на ріст і розвиток ґрунтової мікробіоти, яка і виділяла меншу кількість вуглекислого газу.

Як і у 2011 році, серед усіх варіантів досліду найвища інтенсивність дихання була у разі постійних ручних прополювань – на 8,4 мг виділеного CO_2/100 г ґрунту більше ніж у контролі I, а серед варіантів із внесенням різних норм гербіциду – при застосуванні препарату у нормі 150 г/га – на 6,2 мг виділеного CO_2/100 г ґрунту більше ніж у контролі I (що однак на 2,2 мг виділеного CO_2/100 г ґрунту менше проти контролю II).

У середньому за роки досліджень при внесенні 130 г/га гербіциду Мерлін інтенсивність дихання ґрунту перевищувала контроль I на 8%. Серед варіантів досліду із внесенням різних норм Мерліну

найвища інтенсивність дихання ґрунту спостерігалася при дії 150 г/га препарату – на 28% більше за контроль І. Подальше зростання норми внесення препарату до 170 г/га дещо пригнічувало інтенсивність дихання ґрунту, однак цей показник біологічної активності ґрунту перевищував контроль І на 16%.

Збільшення показника інтенсивності дихання ґрунту пояснюється тим, що у цих варіантах досліду зростала загальна чисельність ризосферної мікрофлори. Тобто зростання числа мікроорганізмів у ризосфері кукурудзи призводить до активізації біологічних процесів у ґрунті, наслідком яких є активне виділення ґрунтом вуглекислого газу. У зв'язку з цим найвища інтенсивність дихання ґрунту, як і найбільша чисельність ризосферних мікроорганізмів, серед усіх варіантів досліду спостерігалися при постійних ручних прополюваннях.

Як вказувалося вище, застосування гербіцидів впливає також і на мікробіологічну активність ґрунту, чисельність мікроорганізмів у ньому. Так, за даними Ю. В. Круглова [21], більшість ґрунтових гербіцидів у перший період після внесення сповільнює розвиток та активність окремих груп мікроорганізмів, зокрема амоніфікуючих, нітрифікуючих, денітрифікуючих та целюлозоруйнівних мікроорганізмів. У подальшому їх чисельність відновлюється і навіть зростає, тобто має місце стимулюючий ефект згаданих засобів захисту на ґрунтову мікрофлору. Поступове підвищення біологічної активності ґрунту при застосуванні гербіциду відбувається внаслідок надходження свіжої органічної речовини після відмирання кореневої системи бур'янів, яка є добрив живильним субстратом для мікроорганізмів.

Процеси, що протікають у ґрунті, можна оцінювати за збільшенням загальної чисельності мікроорганізмів у ризосфері рослин, оскільки активний розвиток ґрунтових мікроорганізмів свідчить про високий біологічний потенціал ґрунту. Тому серед існуючих методів оцінки біологічної активності ґрунту найбільш повним вважається загальна чисельність мікроорганізмів у ґрунтовому середовищі [32].

Через це поряд із визначенням інтенсивності дихання ґрунту ми провели також і підрахунок загальної чисельності мікроорганізмів у ризосфері рослин кукурудзи, адже на кількість виділеного вуглекислого газу з ґрунту може впливати і інтенсивність дихання коренів рослин.

У результаті проведених досліджень нами встановлено, що загальна чисельність ризосферної мікрофлори, як бактерій, так і мікроміцетів, була різною у роки досліджень та у різних варіантах досліду, що залежало від погодних умов у роки досліджень та від норми внесення гербіциду.

За роки досліджень більша кількість бактерій та мікроміцетів у ризосфері кукурудзи спостерігалася у 2011 році, оскільки за період з травня по серпень у 2011 році випала більша кількість опадів, створивши більш сприятливі умови зволоження для росту і розвитку ґрунтових мікроорганізмів у порівнянні з 2012 роком. Так, кількість бактерій у ризосфері кукурудзи через 15 діб після внесення гербіциду у 2011 році у контролі І становила 2387 тис. КУО в 1 г ґрунту, тоді як у 2012 році – 2225, а чисельність мікроміцетів за проведення обліку через 15 діб після застосування препарату складала відповідно 226 тис. КУО в 1 г ґрунту у 2011 році і 193 тис. КУО в 1 г ґрунту – у 2012 році (табл. 4.4). Через 30 діб після внесення препарату кількість бактерій і мікроміцетів у 2011 році становила відповідно 2361 і 272 тис. КУО в 1 г ґрунту проти 2183 і 265 тис. КУО в 1 г ґрунту в 2012 році (табл. 2).

2. Загальна чисельність мікроорганізмів у ризосфері рослин кукурудзи через 15 діб після застосування гербіциду Мерлін

Варіант досліду	тис. КУО в 1 г ґрунту			До контролю, %
	2011 р.	2012 р.	Середнє	
Без гербіциду (контроль І)	2387 226	2225 193	2306 210	100 100
Без гербіциду + ручні прополювання (контроль ІІ)	2603 279	2542 250	2573 265	112 126
Мерлін 130 г/га	2397 229	2244 200	2321 215	101 102
Мерлін 150 г/га	2493 269	2355 231	2424 250	105 119
Мерлін 170 г/га	2390 239	2245 215	2318 227	100 108

Примітка. Над рискою – загальна чисельність бактерій, під рискою – загальна чисельність мікроміцетів.

У середньому за роки досліджень загальна чисельність бактерій у ризосфері рослин кукурудзи при проведені обліку через 15 діб після внесення препарату при застосуванні гербіциду у нормі 130 г/га перевищувала контроль І на 1%, тоді як при дії 150 г/га була найвищою серед варіантів досліду із внесенням різних норм гербіциду – на 5% більше за контроль І (табл. 2). Збільшення норми гербіциду до 170 г/га, очевидно, пригнічувало ризосферну мікробіоту у порівнянні з нормою гербіциду в 130 і 150 г/га й у цьому варіанті досліду загальна чисельність бактерій була на рівні контролю І.

В цілому облік чисельності бактерій у ризосфері рослин кукурудзи через 15 діб показав, що у варіантах із застосуванням різних норм гербіциду чисельність мікробіоти була на рівні контролю І, найбільша їх кількість перевищувала контроль І лише на 5. В той же час прополювання посівів кукурудзи більш активно вплинуло на розвиток ризосферної мікрофлори. У цьому варіанті досліду чисельність бактерій зросла проти контролю І на 12%. Очевидно, це стало можливим завдяки кращій аерації ґрунту при проведенні прополювань.

Підрахунок загальної чисельності мікроміцетів у цей же період виявило, що у відсотковому відношенні до контролю І при застосуванні різних норм гербіциду їх розвиток відбувався дещо більш активніше проти бактерій. Очевидно за рахунок вищої стійкості грибів до несприятливих умов.

Найбільше мікроміцетів було також у разі ручних прополювань – на 26% більше за контроль І. Серед варіантів досліду із внесенням різних норм гербіциду чисельність мікроміцетів була найвищою у разі застосування 150 г/га препарату – на 19% більше за контроль І.

Збільшення загальної чисельності ризосферної мікрофлори у варіантах досліду із ручними прополюваннями та застосуванням різних норм гербіциду можна пояснити тим, що при усуненні бур'янів за дії гербіциду та прополювань як рослини, так і ризосферні мікроорганізми дістали змогу більш продуктивно використовувати вологу та елементи живлення, що активізувало їх ріст і розвиток. Більш розвинені рослини у цих варіантах досліду можуть виділяли у ґрунт більшу кількість кореневих виділень, які містять стимулюючі речовини та слугують живильними субстратами для ґрунтових мікроорганізмів. Також у краще розвинених рослин формується більша поверхня кореневої системи, чим створюється додаткова площа для життєдіяльності ризосферних мікроорганізмів. Все це в су-

купності призводило до більш активного розвитку ризосферної мікрофлори у варіантах досліду проти контролю І.

У свою чергу, мікроорганізми під час свого розвитку виділяють речовини, які мають рістстимулюючі властивості і позитивно впливають на розвиток рослини, на кореневій системі та в ризосфері якої вони існують. Тому більш активний розвиток загальної чисельності ризосферної мікрофлори також мав позитивний вплив на розвиток рослин, що знайшло певний прояв у збільшенні висоти рослин кукурудзи.

Облік загальної чисельності ризосферної мікрофлори через 30 діб після внесення гербіциду показав, що чисельність як бактерій, так і мікроміцетів у всіх варіантах досліду зросла у порівнянні з попередній обліком, що можна пояснити збільшенням площі кореневої системи рослин кукурудзи за період часу між обліками, а також збільшенням кореневих виділень культури за рахунок розвитку її надземної частини. Ексудати, як уже вказувалося, можуть слугувати субстратом живлення для ризосферних мікроорганізмів.

Так, загальна чисельність ризосферних бактерій та мікроміцетів серед усіх варіантів досліду була найбільшою, як і під час попереднього обліку, за постійних ручних прополювань. Тут чисельність бактерій зросла проти контролю І на 21%, а мікроміцетів – на 26% (табл. 3).

За внесення 130 г/га Мерліну загальна чисельність ризосферних бактерій і мікроміцетів перевищувала контроль І відповідно на 9 і 12%. Серед варіантів досліду із внесенням різних норм гербіциду Мерлін найбільше бактерій (на 14% більше за контроль І) та мікроміцетів (на 21% більше за контроль І) було у разі внесення 150 г/га гербіциду. При дії 170 г/га препарату чисельність мікроорганізмів знижувалася проти норми у 150 г/га, однак перевищувала контроль І відповідно на 12 і 14%.

Висновки і пропозиції. Отже, збільшення загальної чисельності ризосферних мікроорганізмів призводить до підвищення інтенсивності дихання ґрунту. Серед усіх варіантів досліду найвища інтенсивність дихання ґрунту спостерігається за постійного ручного прополювання, а серед варіантів із внесенням різних норм гербіциду Мерлін – при застосуванні 150 г/га препарату. Через 15 діб після внесення гербіциду чисельність ризосферної мікробіоти майже не відрізняється від контролю І, а через 30 діб після внесення препарату їх кількість зростала проти контролю І. Проведення ручних прополювань найбільш активно впливало на ріст і розвиток мікроорганізмів серед усіх варіантів досліду.

На підставі отриманих результатів досліджень пропонується при вирощуванні кукурудзи на зерно застосовувати гербіцид Мерлін у нормі 150 г/га, оскільки проведення ручних прополювань при вирощуванні кукурудзи у виробничих масштабах не завжди можливо через нестачу людських ресурсів та часу.

3. Загальна чисельність мікроорганізмів у ризосфері рослин кукурудзи через 30 діб після застосування гербіциду Мерлін

Варіант досліду	Бактерії			
	тис. КУО в 1 г ґрунту			До контролю, %
	2011 р.	2012 р.	Середнє	
Без гербіциду (контроль І)	2361 272	2183 265	2272 269	100 100
Без гербіциду + ручні прополювання (контроль ІІ)	2890 348	2623 328	2757 338	121 126
Мерлін 130 г/га	2571 318	2362 285	2467 302	109 112
Мерлін 150 г/га	2700 332	2500 318	2600 325	114 121
Мерлін 170 г/га	2654 323	2450 291	2552 307	112 114

Примітка. Над рискою – загальна чисельність бактерій, під рискою – загальна чисельність мікроміцетів.

Список літератури:

1. Сотченко В. С. Производство кукурузы и особенности ее семеноводства в России / В. С. Сотченко, А. Г. Горбачева // Земледелие. – 2011. – № 2. – С. 3-5.
2. Корнійчук О. Стеллар – нова сила в захисті кукурудзи / О. Корнійчук // Пропозиція. – 2011. – № 4. – С. 92-94.
3. Борона В. П. Інтегроване контролювання бур'янів у короткоротаційних сівозмінах / В. П. Борона, В. В. Карасевич, М. В. Первачук, Т. Т. Постоловська // Аграрний вісник Причорномор'я: Зб. наук. пр. – Одеса, ОДАУ, 2004. – Вип. 26. – С. 16-21.
4. Грицаєнко З. М. Продуктивність посівів кукурудзи та їх забур'яненість залежно від дії гербіциду Базис, внесеного окремо і сумісно з рістрегулюючими речовинами / З. М. Грицаєнко, О. І. Заболотний // Зб. наук. пр. Уманського ДАУ. Вип. 61. – Умань, 2005. – С. 240-247.
5. Андреюк К. І. Функціонування мікробних ценозів грунту в умовах антропогенного навантаження / К. І. Андреюк, Г. А. Іутинська, А. Ф. Антипчук, О. В. Валагурова, В. Є. Козирицька, С. П. Пономаренко . – К.: Обереги, 2001. – С. 63-78.
6. Дем'янюк О. С. Потенційна целюлозолітична активність грунтів різних агроекосистем України / О. С. Дем'янюк, О. В. Шерстобоєва // Агроекологічний журнал. – 2005. – № 2. – С. 56-59
7. Джам О. В. Гербіциди і мікрофлора / О. В. Джам // Захист рослин. – 1998. – № 2. – С. 7-8.
8. Патыка Н. В. Подходы к анализу комплексности бактериальных сообществ в разных типах почв / Н. В. Патыка // Агроекологічний журнал. – 2005. – № 1. – С. 44-46.
9. Смірнов В. В. Мікробні біотехнології в сільському господарстві / В. В. Смірнов, В. С. Підгорський, Г. О. Іутинська, А. Ф. Антипчук, В. П. Патика // Вісник аграрної науки. – 2002. – № 4. – С. 5-9.
10. Патика В. П. Напрямки і координація наукових досліджень з грунтової мікробіології / В. П. Патика // Вісник аграрної науки. – 1996. – № 6. – С. 5-9.
11. Рой А. А. Антагонистическая активность фосфатмобилизирующих бацилл к фитопатогенным грибам и бактеріям / А. А. Рой, О. В. Залоило, Л. С. Чернова, И.К. урдыш // Агроекологічний журнал. – 2005. – № 4. – С. 50-55.
12. Смирнов В. В. Бактерии рода Bacillus – перспективный источник биологически активных веществ / В. В. Смирнов, И. Б. Сорокулова, И. Б. Пинчук // Микробиол. журн. – 2001. – № 1. – С. 72-79.
13. Патика В. П. Екологія мікроорганізмів [В. П. Патика, Т. Г. Омелянець, І. В. Гриник, В. Ф. Петриченко]; за ред. В. П. Патики. – К.: Основа, 2007. – 192 с.

14. Тертична О.В. Модифікація методу дифзуії в агар для визначення чутливості мікроорганізмів до пестицидів / О.В. Тертична // Агроекологічний журнал. – 2004. – № 4. – С. 68-70.
15. Грицаєнко З. М. Біологічна активність ґрунту в посівах озимої пшениці в залежності від дії гербіцидів, внесених окремо і сумісно з біостимуляторами росту / З. М. Грицаєнко, І. Б. Леонтюк // Зб. наук. пр. Уманської ДАА, 2001. – С. 101-05.
16. Уласевич Е. І. Вплив різних норм метахлору на мікрофлору глибокого малогумусного чорнозему / Е. І. Уласевич, С. М. Харченко, І. В. Веселовський, М. О. Скурятін // Мікробіол. журн. – 1977. – № 1. – С. 88-92.
17. Долотин В. И. Эффективность гербицидов в зерновом севообороте на серых лесных почвах / В. И. Долотин, Р. А. Хабиев, Р. И. Шамсутдинов // Зерновое хозяйство. – 2002. – № 6. – С. 23.
18. Манаєва Н. Н. Мікробіологічна активність грунту під посівами гороху залежно від системи захисту рослин / Н. Н. Манаєва, М. П. Голік // Захист рослин. – 2002. – № 2. – С. 9.
19. Грималовский А. М. Влияние гербицидов на биологическую активность почвы / А. М. Грималовский // Агрохимия. – 1988. – № 1. – С. 93-110.
20. Лисенко С. В. Гербіциди в посівах ярого ячменю / С. В. Лисенко, О. В. Джам // Захист рослин. – 1996. – № 2. – С. 6-7.
21. Грицаєнко З. М. Теоретичне обґрунтування дії гербіцидів на чутливі стійкі до них рослини залежно від умов їх застосування та розробка екологічно безпечних заходів боротьби з бур'янами / З. М. Грицаєнко, А. О. Грицаєнко // Зб. наук. пр., присвячений 100-річчю з дня народження С.С. Рубіна. – Умань, УСГА, 2000. – С. 42-147.
22. Грицаєнко З. М. Біологічна активність ґрунту в посівах озимої пшениці / З. М. Грицаєнко, Л. Я. Куш // Матеріали Міжнародної наукової конференції „Аграрна наука і освіта XXI століття". – Умань, УДАУ, 2006. – С. 91-93.
23. Алиев А. М. Многолетнее применение средств химизации / А. М. Алиев, В. Ф. Ладонин, Л. Ф. Калинушкина // Химизация сельского хозяйства. – 1992. – № 3. – С. 89-93.
24. Филипманов Л.И. Влияние гербицида 2М-4Х на микрофлору мелиорированных торфяников / Л.И. Филипманов // Бюлл. ВНИИ с.-х. микробиологии. – Л., 1987. – № 46. – С. 54-55.
25. Самсонова А. С. Влияние симазина на микрофлору торфяной почвы / А. С. Самсонова, М. Г. Смолякова // Микроорганизмы в сельском хозяйстве. – Минск, 1983. – С. 23-24.
26. Иншин Н. А. Экологической опасности не выявлено / Н. А. Иншин // Защита и карантин растений. – 1999. – № 6. – С. 29.
27. Волкогон В.В. Влияние стимуляторов роста растений на активность процесса ассоциативной азотфиксации / В.В. Волкогон // Микробиол. журн. – 1997. – № 4. – С. 70-78.
28. Волкогон В. В. Ассоциативные азотфиксирующие микроорганизмы / В. В. Волкогон // Мікробіол. журн. – 2000. – № 2. – С. 51-68.
29. Грицаєнко З. М. Методи біологічних та агрохімічних досліджень рослин і ґрунтів / [З. М. Грицаенко, А. О. Грицаєнко, В. П. Карпенко]; під ред. З. М. Грицаєнко. – К.: ЗАТ "НІЧЛАВА", 2003. – 320 с.
30. Кешелава Р. Ф. Влияние Симазина и карагарда на биологическую активность почвы / Р. Ф. Кешелава // Защита и каранти растений. – 2000. – №9. – С. 49.
31. Круглов Ю. В. Микрофлора почвы и пестициды / Ю. В. Круглов. – М.: Агропромиздат, 1991. – 128 с.
32. Єщенко В. О. До методики визначення біологічної активності ґрунту / В. О. Єщенко // Зб. наук. пр. Уманського НУС. – 2011. – Вип. 77. – С. 21-26.

Заболотный А.И., Заболотная А.В.
Уманський национальный университет садоводства

МИКРОБИОЛОГИЧЕСКАЯ АКТИВНОСТЬ ПОЧВЫ ПРИ ПРИМЕНЕНИИ ГЕРБИЦИДА МЕРЛИН

Аннотация
Изучено влияние применения разных норм гербицида Мерлин на интенсивность дыхания почвы в посевах кукурузы и общее количество ризосферных микроорганизмов. Установлено, что изучаемые показатели изменялись в зависимости от норм применения гербицида. Наиболее активно микробиологические процессы в почве происходили при ручных прополках и при внесении гербицида в норме 150 г/га.
Ключевые слова: гербицид, Мерлин, кукуруза, интенсивность дыхания почвы, общее количество микробиоты, ризосфера.

Zabolotniy A.I., Zabolotna A.V.
Uman National University of Horticulture

MICROBIOLOGICAL ACTIVITY OF SOIL UNDER APPLICATION OF HERBICIDE MERLIN

Summary
The effect of applying different norms of herbicide Merlin on soil respiration rate in maize and the total number of rhizosphere microorganisms was studied. Established that the studied parameters varied depending on the application norms of the herbicide. The most active microbiological processes in soil occurred during manual weeding and under application of herbicides in norm of 150 g/ha.
Key words: herbicide, Merlin, maize, soil respiration rate, total number of microbiota, rhizosphere.

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 94(477.7):338.45-057.21”1850/1914”

ОСВІТНІЙ РІВЕНЬ РОБІТНИЦТВА ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Сугак В.В.
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Досліджено рівень освіченості серед промислових робітників Півдня України у другій половині XIX – на початку XX ст. Визначено відсоткову частку витрат на освіту та кількість освічених робітників на промислових підприємствах. Встановлено зв’язок та вплив рівня освіти на продуктивність праці.
Ключові слова: економіка, промисловість, робітництво, освіченість, культурний рівень.

Починаючи з 1861 р. або пореформеного періоду, в більшості регіонів Російської імперії, у складі якої знаходилась більша частина територій сучасної України, сталися потужні зміни. Не оминув цей процес і Південь країни, де були зосереджені сировинні ресурси, врожайні ґрунти та резерви корисних копалин. У другій половині XIX ст. відчутно підвищилося фінансове, економічне, торгівельне залучення Півдня до складу певних структур імперії на державному рівні та вихід регіону на міжнародну арену, що вельми вплинуло на динаміку показників соціально-економічного життя. Економічне зростання призводило до змін в суспільному житті, робота на індустріальних підприємствах породила новий соціальний прошарок – робітництво.

За підрахунками професора економіки К. Г. Воблого, який докладно вивчав промисловий розвиток в Україні, систематизуючи зібрані матеріали по окремим галузям, в Херсонській губернії у 1888 р. нараховувалось 426 промислових підприємств з загальною кількістю 8 тис. 598 робітників, в 1893 р. вже 554 з 13 тис. 655 робітників [1, арк. 20]. У своєму дисертаційному дослідженні М. М. Москалюк докладно аналізує джерела формування робітництва і констатує, що промислові робітники були представниками різних соціальних груп. Осередок формувався зі спадкових працівників попередніх промислових мануфактур та державних виробництв. Більша частина промислових робітників України були переселенцями з селищ. Поява у містах нового соціального прошарку – робітництва – сприяла розширенню місткості внутрішнього ринку, адже будучи незалежним та позбавленим засобів виробництва, робітник купував необхідні йому речі на ринку, тим самим спонукаючи до зростання кількості товарів відповідно до попиту на них дедалі більшої кількості робітництва [2, с. 39].

Дослідження освітнього рівня робітництва належить до малозабезпечених джерелами тем. Матеріали про освіту робітників Російської імперії, та Південного регіону зокрема, є одиничними. Докладних свідчень про культурне повсякдення робітників збереглося обмаль, в основному їх можна зустріти у звітах та матеріалах фабричних інспекторів, санітарних лікарів, адміністрацій підприємств та робітничих союзів, що складають джерельну базу дослідження. А монографічні роботи радянських істориків та економістів, таких як Ю. І. Кирьянов, Е. Е. Крузе, Ф. Є. Лось, О. О. Нестеренко, В. В. Пажитнов, О. А. Парасунько, С. І. Потолов, становлять його історіографічну основу.

Метою даної розвідки є дослідження освіти, як однієї зі складових бюджетних витрат промислових робітників, систематизація та узагальнення існуючих розрізнених свідчень про рівень освіченості серед робітництва Південної України.

Точних свідчень про ступінь освіченості народонаселення України у XIX ст., на жаль, немає. Відомо, що у Російській імперії до початку XX ст. було 73 % неписьменних. У наявних відомостях до складу письменних включали всіх, хто вмів читати хоча б по складах і міг розписатися. Через це відсоток освічених був значно перебільшений. Згідно перепису 1897 р. у російській імперії кількість письменних становила 29,3 % серед чоловіків та 13,6 % серед жінок, середній відсоток освічених складав 21,1%. Серед сільського населення кількість письменних складала 17,4 %, в тому числі серед жінок 9,8 %.

У містах, відповідно, нараховувалось 45,3 % освічених, в тому числі 35,6% жінок та 53% чоловіків, тобто значно більше ніж у селах. Ця різниця пояснюється не лише тим, що сільськогосподарська техніка була дуже примітивною і що село постійно відставало від міста, а й пізнім скасуванням кріпацтва, пережитки якого ще довго зберігались, особливо у сільському господарстві. Серед робітників відсоток освічених був значно вищим ніж серед селян, адже обслуговування промислової техніки вимагало відповідних знань [3, с. 159-160]. За переписом 1897 р. кількість письменних робітників у Херсонській губернії із загальної кількості у 82 тис., складала 44 тис. 192 чоловіків та 2 тис. 614 жінок. Загалом обох статей 46 тис. 806 – 57,1 %. За цим показником Херсонська губернія посідала перше місце серед українських губерній. В інших південних губерніях цей відсоток був трохи меншим, у Таврійській – 54,2 %, у Катеринославській – 48,2 %. В Одесі 59%, у Києві 62,3%. Для порівняння, на 1892 р. серед промислових робітників Одеси було 40% освічених, тоді як у центральних губерніях таких нараховувалось від 22 до 36% [4, с. 11].

Відсоток письменних робітників у великих містах був вищим, ніж на периферії та у тих губерніях, які розташовані ближче до центральних районів європейської частини Російської імперії. Порівняно високий відсоток освічених робітників простежується у тих губерніях, де швидкими темпами розвивалися промислові підприємства. Загальний відсоток письменних робітників в Україні становив – 50,8. В умовах стрімкого промислового розвитку поширення письменності серед робітництва гальмувалось соціально-економічними умовами їхнього життя.

Промислові власники не були зацікавлені у розповсюдженні освіти серед робітників, адже неосвіченими людьми легше керувати. Прикладом здирницького поводження з неосвіченими робітниками можуть слугувати протизаконні операції з грошима голови Товариства робітників фабрик та заводів Одеси В. Зеленевського, який користуючись невіглаством членів Товариства, із 100 чоловік 29 були повністю неписьменними, решта могли лише поставити свій підпис, самостійно розпоряджався їх коштами та привласнював їх. За що був звинува-

© Сугак В.В., 2014

чений у шахрайстві та викликаний із поясненнями до прокурора.

Без елементарних знань робітники не могли працювати із машинами та обладнанням. Тому в окремих випадках промисловці були змушені відкривати школи при своїх підприємствах. Вартість таких шкіл обходилась в середньому 900-1000 руб. на рік. Проте ці витраті не тільки не були відчутні для акціонерних товариств і промисловців, а навпаки збільшували їх дивіденди.

Для доброї роботи були потрібні спеціальні фахові знання, але ремісничих шкіл на той час було лише кілька, а технічних училищ, про потребу в яких неодноразово згадували на сторінках преси, взагалі не було. Прикладом звернення уваги на цей факт слугують статті середини 1870-х рр. в «Одесском вестнике» М. Алфьорова [5] та артилерійського полковника П. Залеського [6], де автори доводили необхідність відкриття шкіл та училищ тим, що іноземці поступово ставали господарями міста, будучи власниками більшості промислових підприємств.

У 1870-х рр. Міністерство народного просвітлення вирішувало проблему обов'язкового відвідання шкіл учнями майстерень, фабрик та заводів. Промислові підприємства, які мали таких учнів, мали сплачувати 0,5-2 % податків із зарплатні або не менше 1 руб. 50 коп. на рік з кожного робітника. Збір земствами та міськими органами влади встановленого шкільного податку з фабрик та заводів мав бути зменшеним на ту суму, яку підприємство витрачало на влаштування біля себе шкіл. Заплановано було обов'язкове відкриття однієї школи в радіусі 4 верст (1 верста = 1, 06 км.) у всіх місцевостях, де кількість робітників на одному або кількох підприємствах є більшою за 560 чоловік. Про відкриття подібних навчальних закладів власники підприємств мали дбати самостійно.

У 1880-х рр. в уряді вирішили, що при відкритті шкіл для малолітніх робітників, які працювали на промислових підприємствах, всі витрати, які були пов'язані з навчанням та утриманням фабричної інспекції, повинні бути здійснені за рахунок держави. Попри це, у всіх фабричних школах, які утримувались урядом, стягувалась плата у розмірі 2 руб. на рік з кожного учня. Встановлення плати за навчання пояснювалось тим, що це звеличувало процес навчання перед батьками, які до безплатного вчення ставились із недовірою та без належної уваги. Через обмеження терміну праці малолітніх на заводах та фабриках, окрім вечірніх, були введені й ранкові класи.

У 1887 р. в уряді розглядалися проекти уставів промислових училищ Міністерства народної просвіти. Ще 1878 р. ці проекти були представлені міністру фінансів, який на той час завідував більшістю технічних училищ, та мав розробити план розвитку промислової освіти в імперії. У 1881 р. відповідні задуми були направлені до відомства народної просвіти. Вирішено розпочати відкриття ремісничих, нижчих та середніх училищ.

В регіональній пресі обговорювалось питання можливості заміни шкільними майстернями промислових та ремісничих навчальних закладів. Для цього потрібно було, щоб промислова справа у цих училищах вивчалась системно та у певній послідовності. Багато училищ не мали достатніх коштів для ведення такого навчання за учбовими програмами. Конгрес 1888 р. у м. Бордо визнав, що самостійно індустріальна галузь не в змозі підготувати достатньої кількості потрібних їй робітників через: 1) дрібний розподіл праці, що не давав учню можливості вивчити справу у всій її сукупності; 2) надзвичайна конкуренція, яка не залишала часу на навчання.

Загальноосвітніх шкіл у робітничих районах не було. Ремісниче залізничне училище в Одесі відкрили лише на початку 90-х рр. XIX ст. Навчання там велося вкрай погано,учні, не дивлячись на те, що вони були неповнолітніми, перші два роки працювали й займалися по 8 годин на добу, а останні три роки – по 9. Обладнання майстерні, в якій вони навчалися, було зовсім старим, інструментів не вистачало. Спеціальних технічних предметів не викладали, популярних технічних підручників не було, через брак коштів для їх придбання [7, с. 11-13].

Метою фабрично-технічних училищ була підготовка вчених майстрів для фабрик та заводів. Випускники подібних закладів повинні були за статутом три роки працювати на підприємстві для отримання звання вченого майстра. Але тут вони зустрічали перешкоди з боку тих майстрів, які вже там працювали, не маючи відповідної освіти, та відмовляли освіченим через страх втратити роботу. Тому випускникам технічних навчальних закладів доводилось отримувати рекомендацію на роботу від промислового власника. На 1890 р., за офіційними даними Департаменту торгівлі та мануфактур, із загальної кількості 21 тис. 810 завідуючих фабрично-заводським виробництвом, лише 1 тис. 471, тобто 7 %, отримали технічну освіту. Значна частина обізнаних майстрів припадала на металургійну галузь.

Одеське відділення Російського технічного товариства у 1890-х рр. займалося організацією вечірніх курсів для фабрично-заводських робітників. Збереглася переписка про обрання Л. В. Кірхнера головою фабрично-заводського товариства, яке займалося розповсюдженням технічних знань серед робітників та підвищенням їх розумового рівня. З 1895 по 1900 рр. помітне зростання кількості шкіл і учнів у них. Тижневик «По морю и суше» розповідав про відкриття у 1896 р. безплатної бібліотеки-читальні у Єлисаветграді для робітників [8, с. 64]. А «Жизнь Юга» висвітлював законопроект 1897 р. обов'язкової шкільної освіти для малолітніх робітників на фабриках та заводах. Для організації такого навчання планувалося встановити особливий податок з промисловців для відкриття шкіл [9, с. 29].

Отже, наприкінці XIX ст. після численних звернень у пресі та урядових дискусій про необхідність відкриття нижчих, середніх та вищих технічних навчальних закладів, подібні установи почали відкриватися по всіх містах Херсонської губернії та всьому Півдню. Окрім училищ відкривалися й школи для малолітніх працівників фабрик та заводів і спеціальні шкільні майстерні для фабрично-заводських учнів. Освіту почали отримувати й діти промислових робітників, для яких почали відкривати школи. Спеціальні товариства займалися організацією вечірніх курсів та розповсюдженням технічних знань. Наявність кваліфікованих робітників на промислових підприємствах вимагав стрімкий індустріальний розвиток, де виконання складних завдань було неможливим без певних технічних навичок та знань.

Сучасні дослідники визначають рівень культури, як один із основних чинників впливу на якість роботи. Схильність до виконання правил поведінки на підприємстві та техніки безпеки, щоб вберегти себе від отримання травм, дисциплінованість та здатність до компромісу у конфліктних ситуаціях, у значній мірі залежали від освітнього рівня робітника. Обережне ставлення до промислового обладнання та більш стримане – до адміністрації, були наслідком культурного зростання робітництва. Невігластво, навпаки, було однією з причин низької трудової дисципліни,що змушувало промислових власників посилювати контроль на підприємстві.

Список літератури:
1. Ф. XXXVIII Архів К. Г. Воблого. – Спр. 400. Свідчення про промисловість України по галузях за 1868-1895 рр. – 30 арк.
2. Москалюк М. М. Джерела формування робітників переробної промисловості Наддніпрянської України у другій половині XIX – на початку XX ст. // Університет. – 2008. – № 6. – С. 39-47.
3. Нестеренко О. О. Розвиток капіталістичної промисловості і формування пролетаріату на Україні в кінці XIX ст. і на початку XX ст. – К.: Держполітвидав, 1952. – 180 с.
4. Лазарович С. Экономическая жизнь г. Одессы // Южнорусский альманах. Т. 6. / Под ред. Маркевича А. И., Попандопуло А. С. – Одесса: Изд-е Сандомирского Ю., 1900. – С. 2-12.
5. Алферов Н. О необходимости реальных училищ и технических школ на Юге России // Одесский вестник. – 1871. – 9 ноября.
6. Залесский П. Об устройстве в г. Одессе высшего технического училища // Одесский вестник. – 1874. – 8 февраля.
7. Першина З. В. Имени Январского восстания. – Одесса: Книжное изд-во, 1963. – 228 с.
8. По морю и суше. – 1896. – № 4.
9. Жизнь Юга. – 1897. – № 2.

Сугак В.В.
Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

УРОВЕНЬ ОБРАЗОВАНИЯ РАБОЧИХ ЮЖНОЙ УКРАИНЫ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX – НАЧАЛА XX ВЕКА

Аннотация
Исследован уровень образования среди промышленных рабочих Юга Украины во второй половине XIX – в начале XX в. Определена процентная часть расходов на образование и количество грамотних рабочих на промышленных предприятиях. Установлена связь и влияние уровня образования на продуктивность труда.
Ключевые слова: экономика, промышленность, рабочие, образование, культурный уровень.

Sugak V.V.
Odessa I.I Mechnikov National University

EDUCATION LEVEL WORKERS OF SOUTH UKRAINE SECOND HALF OF XIX – EARLY XX CENTURY

Summary
Investigated the level of education among the industrial workers of the South of Ukraine in the second half of the XIX – early XX century. Determine the percentage of the cost of education and the number of literate workers in industrial enterprises. Establish a connection between the level of education and the impact on the productivity of labor.
Key words: economy, industry, workers, education, cultural level.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 371.279.8:659.22

МОДЕЛЬ ЦЕНООБРАЗОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ АКТИВОВ ПРИМЕНИТЕЛЬНО К ОБЪЕКТАМ НЕДВИЖИМОСТИ

Алексеев А.О., Чобан Э.С., Торсунова Н.А.
Пермский национальный исследовательский политехнический университет

В статье рассматривается модель ценообразования финансовых активов применительно к объектам недвижимости. Методика базируется на сопоставлении риска и доходности объектов недвижимости, выступающих в качестве аналогов финансовым активам. Для оценки риска активов предлагается применять бета коэффициент, использующийся в методах анализа риска ценных бумаг. В качестве меры доходности объекта недвижимости предлагается использовать индекс доходности недвижимости.

Ключевые слова: инвестиции, финансовые активы, объекты недвижимости, аналогия, бета-коэффициент, индекс доходности недвижимости.

Постановка проблемы. Рынок недвижимости по своей экономической сути является составной частью рынка инвестиций. Это объясняется способностью недвижимости, во-первых, сохранять инвестиции даже в условиях экономического спада и падения цен на недвижимость, благодаря возможности получения денежного дохода от сдачи объекта в аренду, во-вторых, благодаря неденежному доходу, являющимся следствием роста стоимости объекта недвижимости в условиях экономического роста [1, с. 162].

Аналитические данные рынка коммерческой недвижимости России [2, с. 1] показывают, что количество таких инвестиций стремительно растет (рис. 1). Конечно, существенная доля рекордных инвестиций приходится на рынок коммерческой недвижимости Москвы, однако тенденция, иллюстрируемая на (рис. 1), показывает существенный рост инвестиционного интереса к рынку недвижимости.

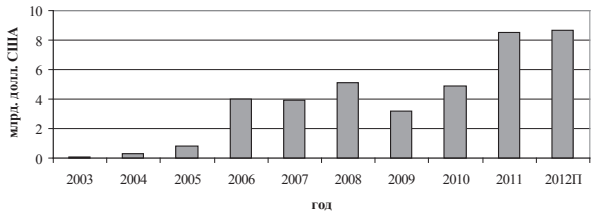

Рис. 1. Динамика объема инвестиций в рынок коммерческой недвижимости России, млрд. долл. США

Рынок жилой недвижимости России представляет собой особый сегмент, поскольку доля жилой недвижимости, приобретаемой в собственность, весьма велика по сравнению с западными странами. Также емкость рынка увеличена за счет высокой активности физических лиц, приобретающих жилую недвижимость в инвестиционных целях.

Проблема заключается в том, что, несмотря на возросшую инвестиционную активность на рынке недвижимости, капиталовложения в такой тип активов все же осуществляется без достаточной степени обоснованности. Это связано с тем, что объекты недвижимости как инвестиционные активы обладают рядом специфических свойств, отличающихся, например, от ценных бумаг, для которых разработаны рыночные стратегии диверсификации рисков, путем формирования портфеля недвижимости. Кроме способности приносить как денежный, так и недежный доход, объекты недвижимости отличаются существенным сроком экспозиции на рынке, что говорит о не ликвидности данных активов и соответствующих рисках, отчасти из-за ограниченного числа участников рынка, высоких цен на недвижимость. Весьма специфичным отличием данного класса инвестиционных активов являются потребность в операционных расходах на обслуживание и управление объектом недвижимости. Эти особенности усложняют процесс анализа рисков и доходности при обосновании инвестиционных решений.

Но, несмотря на перечисленные проблемы, связанные с анализом объектов недвижимости как инвестиционных активов, в каждом крупном российском (и не только) городе с населением свыше миллиона жителей ежедневно свершается более ста сделок купли-продажи объектов недвижимости. Это говорит о возможности применения существующих методик теории портфельного анализа и рыночных стратегий применительно к рынку недвижимости, что определило предмет и цель данного исследования.

Как показано выше, рынок недвижимости, как и рынок ценных бумаг, являются составными частями рынка инвестиций, именно, это является основанием для формулировки гипотезы о том, что модель ценообразования финансовых активов может быть применена в отношении объектов недвижимости.

Анализ последних исследований и публикаций. Теоретической основой для исследования стали работы зарубежных и российских ученых в области теории инвестиционного анализа (см., например, [3-5]), современной теории портфельного анализа (см., например, [3]), экономики и управления недвижимостью (см., например, [6-10]), рынка недвижимости (см., например, [11-13]), оценки недвижимости (см., например, [14-16]) и управления портфелем недвижимости (см., например, [17,18]), а также других смежных теорий.

Проблемы инвестиционного анализа и портфельного анализа рассмотрены в работах, уже ставших классическими, таких исследователей как У. А. Шарп, Г. Дж. Александер, Дж. В. Бейли и многих других. Применительно к рынку недвижимости инвестиционный анализ описан в работах Е. И. Тарасевича, И. П. Николаевой, а вопросы управления портфелем недвижимости не получили широко освещения в отечественной литературе, но все же вклад в развитие этого направления внес С. Г. Беляев.

Вопросам экономики и управления недвижимостью посвящены работы отечественных ученых М. А. Разу, П. Г. Грабового, А. Н. Асаула и других исследователей. Вопросам девелопмента недвижимости посвящены работы И. И. Мазура, В. Д. Шапиро и многих других.

© Алексеев А.О., Чобан Э.С., Торсунова Н.А., 2014

Изучению закономерностей функционирования рынка недвижимости, его типологизации и классификации, вопросам аналитических исследований посвящены в основном работы таких авторов как Г. М. Стерник, С. Г. Стерник.

Проблемы оценки недвижимости рассмотрены в работах ученых А. Г. Грязновой, Д. С. Львова, М. А. Федотовой, Г. И. Микерина, С. Г. Грибовского, О. Е. Медведевой, Е. Н. Ивановой, Е. Е. Яскевича, Л. Н. Тепмана, Г. И. Недужия и многих других.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Основным методом данного исследования является метод научного познания – аналогия. Представим рынок недвижимости как аналог рынка ценных бумаг, для которого широко используется модель ценообразования финансовых активов. Для проведения аналогии между рынком ценных бумаг и рынком недвижимости, необходимо выбрать показатель, который бы можно было использовать в качестве меры доходности объектов недвижимости. В качестве такой меры может использоваться, мало, но все же известный, индекс доходности недвижимости. По своей сути этот индекс доходности недвижимости является макроэкономическим показателем, он не отражает цену какого-то отдельного объекта, а служит своеобразной единицей измерения на рынке недвижимости.

Цель статьи. Главной целью данной статьи является построение системы координат «доходность – риск» применительно к объектам недвижимости, в рамках которой можно построить Security Market Line, традиционно используемую для ценообразования финансовых активов. Апробируем методику на примере рынка жилой недвижимости города Перми.

Изложение основного материала. Модель ценообразовании финансовых активов (от англ. Capital assets pricing model) (1) используется для того, чтобы определить требуемый уровень доходности актива, который предполагается добавить к уже существующему хорошо диверсифицированному портфелю с учётом рыночного риска этого актива [19, электронный ресурс].

$$SML = CAPM = r_{free} + \beta \cdot (r_m - r_{free}), \quad (1)$$

где r_{free} – безрисковая ставка, r_m – средняя ставка доходности на рынке, β – бета коэффициент, являющийся мерой риска финансового актива или портфеля, который отражает изменчивость доходности ценной бумаги (портфеля) по отношению к доходности портфеля (рынка) в среднем (среднерыночного портфеля).

Бета коэффициент для актива в составе портфеля ценных бумаг, или актива (портфеля) относительно рынка определяется как отношение ковариации рассматриваемых величин к дисперсии эталонного портфеля или рынка соответственно:

$$\beta_a = \frac{\mathrm{Cov}(r_a, r_p)}{\mathrm{Var}(r_p)}, \quad (2)$$

где r_a – оцениваемая величина, для которой вычисляется коэффициент Бета: доходность оцениваемого актива или портфеля, r_p – эталонная величина, с которой происходит сравнение: доходность портфеля ценных бумаг или рынка, Cov – ковариация оцениваемой и эталонной величины, Var – дисперсия эталонной величины [19, электронный ресурс].

Индекс доходности недвижимости, выбранный в качестве меры доходности применительно к объектам недвижимости, вычисляется как отношение суммы дохода от сдачи в аренду объекта недвижимости и прироста его стоимости к доходности по безрисковым инвестиционным альтернативам (3). За базу определения безрисковой доходности чаще берется ставка доходности по государственным краткосрочным облигациям или облигациям федерального займа со сроком до погашения равному одному году – периоду, для которого определяется индекс. Критерием эффективности инвестиций в недвижимость является строгое превышение индекса доходности единицы (3), поскольку равенство единице означает, что доходность недвижимости, обладающая целым набором специфичных рыночных рисков, требующих компенсации инвестору, равна доходности по безрисковой альтернативе, что естественно делает недвижимость как объект инвестирования не привлекательным.

$$\begin{aligned} &ИД = (ДН + ПС) / ДБА \\ &ИД > 1 \end{aligned}, \quad (3)$$

где *ИД* – индекс доходности недвижимости, *ДН* – доход от сдачи в аренду недвижимости, *ПС* – прирост стоимости недвижимости, *ДБА* – доход от безрисковой альтернативы.

Для расчета индекса доходности потребуются данные рынка аренды и рынка продажи, полученные путем мониторинга рынка недвижимости, используя специализированные сайты [20,21, электронные ресурсы], а также безрисковая ставка, под которой в данном исследовании полагались доходность облигаций федерального займа, и информация по инфляции, взятые с сайта ЦБ РФ [2, электронный ресурс]. Определив все первоначальные показатели, можем рассчитать индекс доходности. Для примера показан алгоритм расчета индекса доходности объектов жилой недвижимости, расположенных в Индустриальном районе г. Перми за январь месяц 2012 года (таблица 1). Преимуществом рынка жилой недвижимости как объекта исследования является доступ к достаточному количеству первичной и вторичной информации о рынке.

Таблица 1

Алгоритм расчета индекса доходности недвижимости

№ п/п	Показатель	Источник информации	Январь 2012 г.
1	Арендная ставка, руб.	Аналитика рынка недвижимости	17 010
2	Потенциальный валовой доход, руб. в год	П.1Ч12	204 120
3	Стоимость аналога на момент оценки, руб. 1 кв.м.	Аналитика рынка недвижимости	51 180
4	Стоимость аналога на год ранее, руб. 1 кв.м.	Аналитика рынка недвижимости	43 060
5	Прирост стоимости за год, руб. 1 кв.м.	П.3 – п.4.	8 120
6	Прирост стоимости относительный, %	П.5/п.4	19
7	Прогнозируемый прирост на год, руб.1.кв.м.	П.3Ч (1+п.6/100)	9 651
8	Средняя площадь объектов, кв.м.	Аналитика рынка недвижимости	50
9	Прирост стоимости всего объекта, руб.	П.8Чп.7	482 561
10	Количество требуемых средств на приобретение объекта, руб.	П.8Чп.3	2 559 000

Продолжение таблицы 1

11	Безрисковая ставка на год, %	Данные центрального банка России	8,115
12	Доход от вложения в недвижимость, руб	П.2 + п.9 + п.10	3 245 681
13	Доход от безрисковой альтернативы, руб.	П.10Ч (1+п.11/100)	2 766 663
14	ИНДЕКС ДОХОДНОСТИ (ИД)	П.12/п.13	1,17314
15	ОТНОСИТЕЛЬНЫЙ ИНДЕКС ДОХОДНОСТИ, %	П.12/п.13 -1	17,31394

Подобный расчет произведен по каждому району г. Перми. Результаты расчета представлены в таблице 2.

Для определения бета коэффициента проранжируем по возрастанию районы по критерию – индекс доходности и построим матрицу отношений, в которой элементы вычисляются как отношение значения строки к значению столбца (таблица 3).

Для каждой строки, соответствующей какому либо району считаем ковариацию относительно ряда, полученного в среднем для города (таблица 4). Затем используя выражение (1) определяем β-коэффициент для каждого района (таблица 4).

Таблица 2

Значения индекса доходности (ИД) для всех административных районов г. Перми

Показатель	Дзерж.	Индустр.	Киров.	Ленин.	Мотовил.	Орджон.	Свердлов.
Относительный индекс доходности, %	16,37	15,39	16,24	14,08	17,26	11,41	21,81

Таблица 3

Матрица отношений индексов доходности

Район/ показатель		Орджоникидзевский	Ленинский	Индустриальный	Кировский	Дзержинский	Мотовилихнский	Среднее по городу	Свердловский
		11,41	**14,08**	**15,39**	**16,24**	**16,37**	**17,26**	**18,85**	**21,81**
Орджоникидзевский	11,41	1,00	0,81	0,74	0,70	0,70	0,66	0,61	0,52
Ленинский	14,08	1,23	1,00	0,91	0,87	0,86	0,82	0,75	0,65
Индустрииальный	15,39	1,35	1,09	1,00	0,95	0,94	0,89	0,82	0,71
Кировский	16,24	1,42	1,15	1,05	1,00	0,99	0,94	0,86	0,74
Дзержинский	16,37	1,44	1,16	1,06	1,01	1,00	0,95	0,87	0,75
Мотовилихинский	17,26	1,51	1,23	1,12	1,06	1,05	1,00	0,92	0,79
Среднее по городу	18,85	1,65	1,34	1,22	1,16	1,15	1,09	1,00	0,86
Свердловский	21,81	1,91	1,55	1,42	1,34	1,33	1,26	1,16	1,00

Таблица 4

Показатели ковариации и β-коэффициенты

Район	Ковариация	β-актив
Орджоникидзевский	0,03	0,61
Ленинский	0,04	0,75
Индустриальный	0,04	0,82
Кировский	0,04	0,86
Дзержинский	0,04	0,87
Мотовилихинский	0,04	0,92
среднее по городу	0,05	1,00
Свердловский	0,06	1,16

Из таблицы 4 видно, что объекты недвижимости в Свердловском районе г. Перми можно отнести к высокодоходным и высокорискованным активам, а все остальные районы наоборот, к малодоходным и малорискованым. Следует отметить, что в качестве меры доходности использовался относительный показатель, отражающий насколько вложение в недвижимость выгодней безрисковй альтернативы, под которой в данном исследовании полагались облигации федерального займа.

Построим полученные данные в осях «доходность – риск» и покажем, что все рассчитанные показатели лежат на прямой Security Market Line (рис.2). Security Market Line традиционно пересекает ось доходности в значении, соответствующей безрисковой ставке, однако, поскольку в данном исследовании в качестве меры доходности взят индекс доходности, который определяется относительно доходности по безрисковой альтернативе, то прямая, построенная в осях, основанных на базе индекса доходности недвижимости и бета-коэффициента, рассчитанного на основе отклонения этого же индекса от среднерыночных показателей, будет пересекать начало системы координат (рис. 2).

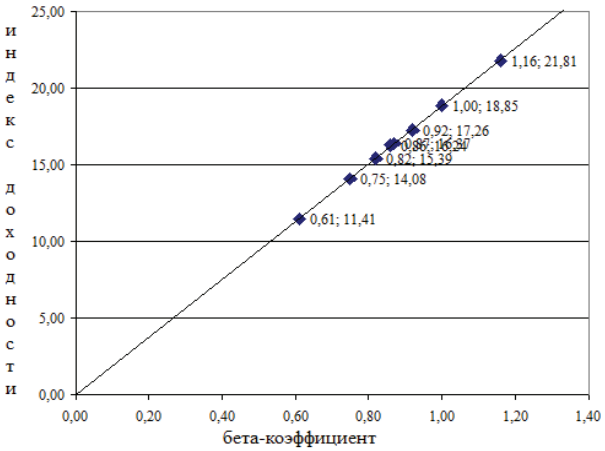

Рис. 2. Сопоставление Security Market Line и значений индексов доходности и бета-коэффициентов объектов недвижимости, представленных порайонно

В этом случае Security Market Line принимает вид:

$$SML = REPM = СрИД \times \beta, \quad (4)$$

где *СрИД* – средний индекс доходности, соответствующий рынку недвижимости, *REPM* – сокращение от англ. real estate pricing model, модель ценообразования объектов недвижимости, сделанное по аналогии с названием используемой модели *CAPM* (1). Такая замена в полнее корректна, так как базой для определения данного уравнения служит индекс доходности недвижимости.

Следует отметить, что средний индекс доходности определяется не как среднеарифметическая районных индексов доходности, а определяется по методике (см. таблица 1) для средних данных рынков аренды и продажи по городу в целом.

Выводы и предложения. В заключение отметим, что, используя относительный индекс доходности недвижимости (3) и матрицу их отношений (см. табл. 3) можно определить все необходимые данные для определения Security Market Line применительно к рынку недвижимости (4), а значит можно использовать и известные рыночные стратегии формирования и управления портфелем активов применительно к объектам недвижимости, что представляет собой перспективное направление исследований.

Список литературы:

1. Алексеев А. О., Торсунова Н. А., Казимиров И. А. Оценка риска возникновения экономического пузыря на рынке жилой недвижимости города Иркутска // Вестник Иркутского государственного технического университета, 2012. – №1. – С. 161-189
2. Арановская М. Этот год станет рекордным по объему инвестиций в недвижимость [Электронный ресурс]. URL: http://slon.ru/economics/etot_god_stanet_rekordnym_po_obemam_investitsiy_v_nedvizhimost-862878.xhtml (дата обращения 11.12.2012 г.)
3. Уильям Ф. Шарп, Гордон Дж. Александер, Джеффри В. Бэйли. Инвестиции. ИНФРА-М. 2003 – 1028 с.
4. Николаева И. П. Инвестиции: Учебник / И. П. Николаева. – М.: Издательско-торговая Корпорация «Дашков и К», 2013. – 256 с.
5. Тарасевич Е. И. Анализ инвестиций в недвижимость. – СПб.: МКС, 2000. – 428 с.
6. Управление коммерческой недвижимостью: учебник / кол. авторов ; под ред. д-ра экон. наук, проф. М.А. Разу. – М.: КНОРУС, 2009. – 248 с.
7. Экономика и управление недвижимостью: учебник / под общ. ред. проф. П.Г. Грабового. – 2-е изд.: перераб. – М.: Изд-во «Проспект», 2012.– 848 с.
8. Асаул А. Н. Экономика недвижимости: учебник для вузов. – 2-е изд.. – СПб.: ПИТЕР, 2008. – 624 с.
9. Асаул А. Н. Управление объектами коммерческой недвижимости / А. Н. Асаул, П. Б. Люлин; под ред. засл. строителя РФ, д-ра экон. наук, проф. А. Н. Асаула. – СПб.: СПб ГАСУ, 2008. – 144 с.
10. Девелопмент недвижимости : учеб. пособие по дисциплине специализации специальности «Менеджмент орг.» / [Мазур И. И. и др.]: под общ. ред. И. И. Мазура и В. Д. Шапиро. – М.: ЕЛИМА: Изд-во «Омега-Л», 2010. – 928 с.
11. Стерник Г. М., Стерник С. Г. Основная закономерность развивающихся рынков недвижимости // Имущественные отношения в Российской Федерации. 2008. № 11. – С. 14-18.
12. Стерник Г. М., Стерник С. Г. Типология рынков недвижимости по склонности к образованию ценовых пузырей // Вопросы имущественной политики – практический опыт. – 2009. – №8. – С. 31-53
13. Стерник С. Г., Стерник Г. М. Пять макроэкономических законов функционирования рынка недвижимости как неотъемлемой составляющей глобального финансового рынка в транзитивной экономике // Финансовая аналитика: Проблемы и решения. 2010. №11. – С. 15-29
14. Яскевич Е. Е. Практика оценки недвижимости. – М.: Техносфера. 2011. – 504 с.
15. Оценка стоимости недвижимости. Грибовский С.В., Иванова Е.Н. Львов Д.С., Медведева О.Е. – М.: ИНТЕРРЕКЛАМА, 2003. – 704 с.
16. Л. Н. Тэпман Оценка недвижимости: учеб. пособие для вузов / под ред. проф. В. А. Швандара. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 303 с.
17. Управление портфелем недвижимости: Учебное пособие для вузов (пер. с англ. под ред. Беляева С.Г.). – М: «Закон и право», ЮНИТИ, 1998. – 391 с.
18. Управление портфелем недвижимости: методические указания и задания по выполнению контрольной работы для студентов специальности “Финансы и кредит” – Хабаровск: Изд-во Дальневосточного университета путей и сообщений. 2011. – 34 с.
19. Capital Asset Pricing Model [Электронный ресурс]. URL: http://ru.wikipedia.org/wiki/CAPM (дата обращения: 17.11.2013 г.).
20. Глобальный портал о недвижимости «Метросфера» [Электронный ресурс]. URL: http://metrosphera.ru/ (дата обращения: 17.11.2013 г.).
21. Продажа в недвижимости Перми: квартиры и жилье Пермь [Электронный ресурс]. URL: http://dom.59.ru/ (дата обращения: 17.11.2013 г.).
22. Сайт Центрального банка России [Электронный ресурс]. URL: http:// cbr.ru (дата обращения: 17.11.2013 г.).

Alekseev A.O., Choban E.S., Torsunova N.A.
Perm National Research Polytechnic University

THE CAPITAL ASSETS PRICING MODEL FOR REAL ESTATE

Summary
The capital assets pricing model for objects of residential real estate is considered in article. The technique is based on comparison of risk and profitability of real estate objects using like capital assets. The beta coefficient is offered to apply the coefficient for an assessment of risk of assets, which is using in methods of the analysis of risk of securities. It is offered to use an index of profitability of real estate as a measure of profitability of a real estate object.
Key words: investment, capital assets, real estate, analogy, beta-coefficient, profitability index of realty.

УДК 657.37

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРОВАНОЇ ЗВІТНОСТІ СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Гриценко О.І.
Українська академія банківської справи Національного банку України

В статті розглянуті основні підходи та тенденції складання звіту про стійкий розвиток, проаналізовані основні проблеми та перспективи його впровадження в Україні.
Ключові слова: інтегрована звітність, корпоративна соціальна відповідальність, конкурентоспроможність, якість обслуговування, культура економічної організації

Постановка проблеми. Метою створення будь-якого підприємства є здійснення певного виду діяльності для отримання прибутку. Фінансові результати діяльності підприємств, у свою чергу, характеризують прибутки та збитки. Для їх визначення зіставляють отримані доходи та понесені витрати, достовірна оцінка яких можлива лише за даними бухгалтерського обліку, Саме від повноти та достовірності інформації залежить адекватність прийнятих управлінським персоналом рішень.

Традиційна система фінансової звітності не повністю відповідає вимогам та очікуванням сучасності, так як вона представляє інформацію про фінансовий стан та отримані фінансові результати діяльності організацій. На нашу думку зацікавленим користувачам потрібна комплексна інформація про вплив рішень суб'єктів господарювання на можливості їх стійкового розвитку.

Розкриття такої інформації здійснюється в новій звітності про стійкий розвиток, головною метою складання якої є підготовка та надання інформації, корисної зовнішнім користувачам для прийняття рішень в контексті стійкого розвитку.

Концепція стійкового розвитку була розроблена в ряді документів Організації Об'єднаних Націй (ООН) для визначення розвитку, який передбачає інтеграцію трьох компонентів – економічного зростання, соціального розвитку та охорони навколишнього середовища – в якості взаємодоповнюючих елементів.

Міжнародна комісія з інтегрованої звітності (International Integrated Reporting Committee – IIRC) випустила дискусійний документ «Towards Integrated Reporting – Communicating Value in the 21st Century». Комісія намагається зібрати воєдино думки широкого кола учасників – інвесторів, компаній, регуляторів, аудиторів і представників академічних кіл – щоб розробити новий єдиний підхід до звітності.

Мова, зрозуміло, йде не просто про звітність: фінансова звітність – лише частина цієї системи. По суті, сьогоднішній дискусійний документ позиціонується як перший крок до створення «міжнародної системи інтегрованої звітності», яка в більшменш відчутній формі була представлена в 2012 році. Систему передбачається засновувати на вже досягнутих результатах зусиль міжнародних організацій – Ради з МСФЗ, що працює над конвергенцією міжнародних стандартів фінансової звітності, Global Reporting Inititative (GRI) – організація, що регулярно публікує керівництва зі звітності сталого розвитку – і так далі.

Інтегрована звітність буде об'єднувати різні її форми: само собою, фінансову звітність, але також звіти про корпоративне управління, менеджерські звіти, звіти з винагород працівникам – таким чином, щоб усе разом це чітко відображало здатність кожної конкретної організації створювати і підтримувати вартість у довгостроковому періоді. Це, скажімо так, більш широка форма звітності, ніж традиційна, оскільки ця система буде відображати та вимірювати окремі компоненти створення вартості в компанії. Що більш важливо – фінансовий результат діяльності організації буде показаний в контексті її соціального, економічного та екологічного оточення, в якому вона оперує.

Саме тому виникає необхідність всебічного дослідження питань підготовки суб'єктами господарювання інтегрованої звітності як перспективного напрямку формування чіткої стратегії розвитку та підвищення конкурентоспроможності підприємств в умовах євроінтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цікавими й корисними у вирішенні питань формування інтегрованої звітності є дослідження Ф.Ф. Бутинця, А.В. Чепарського, Д.Н Каба., О.М.Трегуба, В.В. Муравського, М.Н. Саприкіної, О.М. Делягіної та інші.

Завдяки роботам цих вчених сформульовано підґрунтя для подальших наукових досліджень. В Україні питання формування інтегрованої звітності тільки починають обговорюватись бухгалтерами – практиками крупних українських корпорацій та вченими. Можна зазначити, що сама концепція не фінансової звітності є складною для розуміння компаніями, при цьому залишається чимало дискусійних проблем, що потребують вивчення і поглиблення наукового пошуку.

Мета статті. Метою дослідження є доведення необхідності складання, визначення тенденцій та проблем у складанні інтегрованої звітності вітчизняними суб'єктами господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтегрована звітність – це поєднання елементів як фінансової так і не фінансової звітності підприємств.

Не фінансова звітність – це інструмент соціально відповідального бізнесу, який надає інформацію про вплив компанії на суспільство, економіку та навколишнє середовище, описуючи діяльність компанії у відповідному суспільному контексті.

Зазвичай фінансова та не фінансова звітність оприлюднюються окремо, виконують різні функції та мають окрему цілі та завдання. Фінансова звітність має чітко визначену мету та перелік користувачів. Не фінансова – інформування ширшого кола зацікавлених сторін: працівників, громадських організацій, органів влади, експертів тощо.

Головна особливість інтегрованої звітності полягає в тому, що вона фіксується на факторах виробництва, які компанія споживає та створює, – фінансових, виробничих, людських, інтелектуальних, природних та соціальних.

На сьогоднішній день основною складовою не фінансової звітності є звіт про стійкий розвиток. Окремі питання підготовки звіту про стійкий розви-

© Гриценко О.І., 2014

ток розглядаються в декількох міжнародних стандартах, серед яких найбільше визнання отримали наступні документи:

– керівництво по звітності в галузі стійкого розвитку, що визначає склад та елементи звіту про стійкий розвиток, а також принципи та загальний порядок його підготовки та представлення (версія 3.0 даного керівництва прийнята Глобальною ініціативою по звітності (GRI) в 2006 р.);

– стандарти серії AA1000, в яких визначаються загальні принципи підзвітності, вимог до проведення перевірки звітів про стійкий розвиток та порядок організації взаємодії з зацікавленими сторонами (прийняті інститутом соціальної та етичної підзвітності (AccountAbiliti) в 2008 р.);

– стандарт по управлінському звіту «Еволюція підзвітності – звітність в галузі стійкості для бухгалтерів», в якому розглядається еволюція та загальна схема звітності в галузі стійкого розвитку (прийнятий інститутом управлінських бухгалтерів США в 2008 р.);

– керівництво по показникам корпоративної звітності в річних звітах, яке розкриває основні групи зацікавлених сторін та їх інформаційні потреби, принципи визначення ключових показників корпоративної звітності, а також загальну систему цих показників та методологію їх розрахунку та представлення в звітності (прийнято міжурядовою робочою групою експертів по міжнародним стандартам обліку та звітності (Конференція ООН по торгівлі та розвитку) в 2008 р.);

– керівництво SIGMA, яке формує для організацій вказівки щодо застосування концепції стійкого розвитку на практиці (прийнятео організацією Project SIGMA, затвердженою Британським інститутом стандартизації в 2003 р.);

– міжнародний стандарт ИСО 26000 «Керівництво по соціальній відповідальності», в якому розкривається склад концепції, принципів та основних аспектів (тем) социальної відповідальності, а також сформовані комплексні вказівки по реалізації практик соціальної відповідальності в організаціях (принятий Міжнародною організацією по стандартизації (IS0) та оприлюднений наприкінці 2010р.).

Міжнародна федерація бухгалтеров (IFAC) уклала спільно з Міжнародним комітетом по интегрованій звітності «Меморандум про взаєморозуміння», основною метою діяльності за яким є сприяння, підтримка та координація зусиль в цьому напрямку.

Це спосіб доведення компаніями інформації про те, як здійснюється створення вартості, та як планується забезпечити її збереження в коротко-, середньо – та довготерміновому періоді. По суті, інтегрована звітність є наступним етапом еволюції корпоративної звітності, заснованної на фінансовій та нефінансовій інформації. Даною угодою було визнано наявність багатьох можливостей для плідного та взаємовигідного співробітництва щодо підтримки інтегрованої звітності. .

Така звітність містить економічні, екологічні та соціальні аспекти діяльності організації. Слід зазначити, що підходи до якісного відображення даної інформації в різних суб'єктах господарювання можуть бути різними. На перший погляд, неможливо створити єдині концептуальні засади щодо відображення такої інформації в інтегрованій звітності, оскільки екологічні та соціальні аспекти діяльності можуть суттєво відрізнятися в залежності від виду, форми та завдань ведення бізнесу.

Важливе місце займає питання про визначення оптимального розміру та ступеня уніфікації інформації, що міститься в інтегрованій звітності як за кордоном, так і в Україні. Протягом осанніх років спостерігається тенденція глобальної уніфікації фінансової звітності, що веде до значного зменшення інформативності наданої компаніями інформації. Наприклад в більшості галузей економіки були виключені показники, що характеризують їх галузеві особливості. В зв'язку з цим, деякі фахівці вважають, що необхідно відновлювати диференційований підхід як до змісту, так й до обсягу звітності організацій, що відносяться до різних секторів економіки. Існує думка, що необхідно збільшити час на підготовку показників, що можуть бути корисними для внутрішніх користувачів та зменшити час на підготовку показників, призначених для зовнішніх користувачів інтегрованої звітності. Хоча, як відомо, зараз спостерігається проблема оцінки фінансового стану організації зовнішніми користувачами.

В зв'язку з цим, Міжнародний Комітет з Інтегрованої Звітності, що об'єднує лідерів комерційних та інвестиційних компаній, бухгалтерів та інших спеціалістів, що розробляють міжнародну структуру інтегрованої звітності, яка дозволить розвивати звітність протягом наступних десятиріч протягом задоволення інформаційних потреб інвесторів та інших зацікавлених користувачів.

Процес підготовки звіту про стійкий розвиток складається з наступних етапів:

– визначення обсягу консолідації даних; визначення груп зацікавлених сторін для відображення в звіті;

– розробка формату та структури звіту про стійкий розвиток з обліком поглядів зацікавлених сторін, а також порядку розрахунку окремих показників результативності діяльності;

– збір даних та складання звіту про стійкий розвиток;

– перевірка якості звіту про стійкий розвиток шляхом проведення внутрішнього аудиту, опитувань зацікавлених сторін та / або незалежної зовнішньої аудиторської перевірки, виправлення виявлених недоліків;

– публікація звіту про стійкий розвиток та забезпечення його доступності для зацікавлених сторін [1].

Крім того, стійкий розвиток викликає необхідність перегляду існуючих критеріїв ефективності роботи підприємства.

Актуальність даних досліджень підтверджує той факт, що сьогодні на переважній більшості вітчизняних підприємств спостерігається відсутність ефективного механізму управління внаслідок низького рівня професіоналізму управлінського персоналу.

Стандартизований набір взаємопов'язаних фінансових показників є тим індикатором, що здатний визначити подальші дії як керівництва підприємства, так і потенційного інвестора. При цьому необхідно приділяти значну увагу розробці принципів і методів фінансового планування, оскільки якість управління фінансовими потоками на підприємстві безумовно позначається на його фінансовому становищі.

Очевидним здається твердження, що бізнес-звітність повинна відповідати потребам користувачів. Однак і інтереси користувачів, і фокус їх уваги постійно змінюються. Процес оцінки бізнесу являє собою не механічне застосування моделі, а творчий процес, де розглядаються всі релевантні фактори і дані без будь-яких обмежень. Тому, якщо запитати користувачів про їхні потреби, не можна очікувати, що ми отримаємо детальну схему, спираючись на яку можна побудувати модель звітності.

Величезна кількість інформації, що розкривається компаніями добровільно, відображає бажання менеджменту донести ці повідомлення до зовнішнього світу і його припущення про те, що зовнішньому світу це було б цікаво. Тому модель, яка вказує відповідальним за підготовку інформації, що вони повинні робити, а користувачам – чого вони можуть очікувати; модель, яка забезпечує достатній рівень розкриття і, що, можливо, найважливіше, гарантує прийнятний рівень порівнянності інформації, – така модель не фінансової звітності принаймні внесла б певний порядок у «хаос», який існує зараз.

Головна особливість інтегрованої звітності полягає в тому, що вона фіксується на факторах виробництва, які компанія споживає та створює, – фінансових, виробничих, людських, інтелектуальних, природних та соціальних.

Інтегрована звітність вже почала застосовуватись в деяких компаніях, але на практиці її механізм ще далекий до ідеалу. В Україні даний звіт складають компанії «Оболонь», «Нибулон», «Артеріум», «Тетра Пак» та інші.

Порівняльна характеристика звичайної та інтегрованої звітності наведена в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика звичайної та інтегрованої звітності

Фактори	Звичайна звітність	Інтегрована звітність
Зміст та порядок складання	Законодавче регулювання	Відсутнє регулювання
Надійність	Обмежене розкриття інформації, висока якість даних	Велика прозорість, низька якість даних
Контроль за ресурсами	Фінансовими	Всі види капіталу
Структура	За відрізками часу	Системна
Спрямованість	На операціях, що відбулись	На минулих та майбутніх подіях у взаємозв'язку, на стратегію
Часові межі	Короткостроковий період	Короткостроковий, середньостроковий та довгостроковий періоди
Спроможність адаптуватися	Низька, чітка відповідність встановленим правилам	Висока, реагування на конкретні обставини
Стиль подання	Складна, часто надлишкова інформація	Найбільш істотні короткі дані
Рівень відповідальності	Чітке визначення відповідальності	Визначення відповідальності відсутнє
Технології	Паперові документи	Застосування інформаційних технологій

Організації самостійно визначають склад показників результативности для відображення в звіті про стійкий розвиток. При цьому з метою дотримання принципів розкриття інформації в такому звіті вибір показників результативности має здійснюватись с урахуванням спеціальних принципів універсальності застосування (можливості застосування у всіх співставних організаціях для забезпечення порівняності), охоплення сфер впливу, можливості послідовного виміру, орієнтації на вимір результативності.

У керівництві GRI перераховані приблизні переліки основних та додаткових показаників за трьома складовими стійкого розвитку (економічної, екологічної та соціальної) з розподілом показників соціальної результативності на показники, пов'язані з працею, правами людини, впливомм на суспільство та відповідальністю за продукцію.

Основні показники являють собою загальноприприйняті показаники, які можуть бути приведені у звітності про стійкий розвиток більшості організацій. Додаткові показники являють собою підходи,що формуються або відображають теми, що можуть бути істотними не для всіх організацій.

Слід відмітити, що широкий спектр можливих проблем в галузі стійкого розвитку визначає неможливість встановлення для всіх організацій одного чітко визначеного переліку даних показників, стандартних одиниць їх виміру та єдиного порядку розрахунку. В керівництві GRI в багатьох випадках в якості показників фактично вказуються межі впливу організації на стійкий розвиток зацікавлених сторін. Наприклад, в якості показників економічної результативності за аспектом присутності на ринках вказуються процедури найому місцевого населення, за аспеком непрямих економічних впливів – розвиток та вплив інвестицій в інфраструктуру; в якості показника результативності за напрямом прав людини за аспектом дитячої праці розглядається діяльність, в межах якої є значний ризик випадків використання дитячої праці, та дії, що здійснені для недопущення дитячої праці тощо [2].

Такий підхід до встановлення показників передбачає, що кожна організація в багатьох випадках має визначати показники результативності для формування найбільш якісної характеристики свого специфічного внеску в стійкий розвиток зацікавлених сторін, суспільства в цілому.

Не існує можливостей порівняння показників соціальної звітності. На нашу думку, необхідно розробити пріоритетні напрямки та показники відображення такої інформації в інтегрованій звітності з урахуванням особливостей функціонування підприємств в окремій державі.

Звіти про стійкий розвиток зазвичай публікуються один раз на рік в паперовій або електронній формі одночасно з виданням річної фінансової звітності (можливі інші терміни публікації). Деякі організації видають такі звіти в паперовій формі з розміщенням електронної версії звіту на сайті в Інтернеті.

Висновки та пропозиції. Таким чином, звітность про стійкий розвиток являє собою новий самостійний напрямок бухгалтерської звітності, орієнтований на задоволення вимог та очікувань зацікавлених сторін та суспільства в цілому. Підготовка такої звітності сприяє істотному зниженню ризиків діяльності та підвищенню ефективності управління стійким розвитком організації.

Звітность про стійкий розвиток є складовою частиною відповіді організацій на вимогу часу – забезпечення такого розвитку, який буде задовольняти потреби сучасності та можливості забезпечення потреб майбутніх поколінь.

Регулярне складання звітів про стійкий розвиток надає комерційним організаціям ряд вигід для стратегічного управління, в тому числі:

– забезпечення можливості прийняття більш кількісних управлінських рішень на підставі аналізу очікувань всіх зацікавлених сторін та суспільства в цілому;

– створення можливостей для підвищення якості управління ризиками;

– покращання морального клімату в колективі та підвищення конкурентоспроможності та привабливості організації на ринку праці;

– зміцнення зв'яків та контактів з діловими партнерами організації;

– підвищення можливостей організації у залученні капіталу;

– підвищення ефективності вартісно орієнтованого управління за рахунок розширення можливостей для обліку та комплексного аналізу факторів вартості організації.

Разом з цим, у компаній з'явились можливості без перешкод експериментувати та залучати інновації використовуючи принципи інтегрованої звітності та виявляти, які вигоди це може приносити.

Слід також зазначити, що надати вичерпну інформацію всім зацікавленим особам нереально. Неможливо також створити єдиний алгоритм складання та подання інтегрованої звітності, оскільки кожна компанія має свої особливості функціонування та розвитку.

Фінансова звітність найближчим часом навряд чи буде відмінено чи скорочено, а цей фактор не сприятиме бажанню компаній складати ще й інтегровану звітність.

Як свідчить міжнародний досвід перехід на змістовну та зрозумілу інтегровану звітність займає у більшості компаній 3-5 років. На думку IRRC, інтегрована звітність з часом повинна замінити діючу систему, а не стати просто набором додаткових вимог.

Список літератури:

1. Керівництво по звітності а області стійкого розвитку. Версія 3.0/ Sbstainability Reporting Guidelines/ Version 3/0 Fmsterdamˆ Global Reporting Initiative. 2006.
2. Керівництво по соціальній відповідальності. Стандарт ИСО 26000 / Guidance on social responsibility/ Standard ISO 26000/ Genevaˆ International Organization for Standardization. 2010
3. The evolution of accountability – sustainability reporting for accountants | Statements on management fccjunting/ Business performance management/ Montvale. NJˆ Institute of management accountants. 2008

Гриценко Е.И.
Украинская академия банковского дела Национального банка Украины

ТЕНДЕНЦИИ И ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНТЕГРИРОВАННОЙ ОТЧЁТНОСТИ СУБЪЕКТАМИ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Аннотация
В статье рассмотрены основные подходы и тенденции составления отчета о финансовой стойкости, проанализированы основные проблемы и перспективы его внедрения в Украине.
Ключевые слова: интегрированная отчётность, корпоративная социальная ответственность, конкурентоспособность, качество обслуживания, культура экономической организации.

Gritsenko O.I.
Ukrainian Academy of Banking

TENDENCIES AND PROBLEMS OF FORMATION OF THE INTEGRATED REPORTING OF BUSINESS ENTITIES

Summary
In the article the main approaches and tendencies of reporting on financial firmness are considered, the main problems and introduction prospects in Ukraine are analysed.
Key words: integrated reporting, corporate social responsibility, competitiveness, quality of service, culture of the economic organization.

UDC 338.486

DEVELOPMENT OF THE TOURIST BRAND

Ilieva Lyubka
Academy of Economics «D.A. Tzenov»

The accession of Bulgaria to the European Union and the trends towards globalization of the world gradually has drawn into its orbit the different sectors of the Bulgarian economy. Free trade in the community poses Bulgarian producers of goods and services many challenges associated with the high competition in the market with established providers in each sector of production and service. The only option to get out of the anonymity of the producers in the European Union is the establishment and registration of an own trade mark. Issues related to the creation and management of brands comes to the attention of theorists and practitioners in the field of services, particularly in tourism.
Key words: brand, branding, trade-mark

Introduction. Contemporary tourist market has a lot of features but the most important are its dynamics and prospects of development. Competition in the tourism sector becomes increasingly fierce and requires that every tour company continually proves its superiority over its competitors. Today, the tourism products of a company to compete with equally good and attractive, not only in the particular destination, and in different parts of the world.

In addition, it is showing the negatives of a global financial, economic, and as their consequence – and social crisis. The behavior of the entire tourist market remodeling and need new behavior for tourism enterprises. Namely – not to blindly follow the dynamics of the market situation and make their own loyal customers. The trend is to build confidence among different user segments by creating a positive corporate reputation. When budgets allocated for marketing, advertising and PR did not yield the expected results, it is logical to look for new opportunities to influence consumers. This is impossible without changing communication – traditionally public communication is becoming less effective in a pivotal and dynamic environment.

The purpose of this paper is to present the brand as a real opportunity to impose tourist enterprises with a unified vision in the minds of potential tourists. Following the experience of the leading destinations and tourism enterprises in the formation of strong and competitive brands is an opportunity for Bulgaria and Bulgarian tourist enterprises to impose a single vision in the minds of potential tourists.

This need has been recognized at the national level, as evidenced by the studies carried out under the project «Development of a strategy for brand» Bulgaria «and the introduction of integrated and consistent brand management.» The project was implemented by the end of 2011 by the Ministry of Economy and Energy Operational Programmer «Regional Development». The project aims to increase the effectiveness of advertising of Bulgaria as a tourist destination by developing a strategy for the brand in the country, including product sub-brands for different types of tourism – marine, winter activities, cultural, eco and rural tourism, spa, etc....

The specialized economic literature often «brand» and «brand» are used synonymously. Is this correct is debatable issue worth considering.

1. Theoretical formulation of theplace of the brand among the marketing communications in the tourist business

The communication system of the tourist venture includes various models of alone or combined use of advertising, public-relations, sales promotion, sponsorship, promotion, propaganda, branding (creation and communication of brands) and direct marketing [4, p. 95]. Nowadays balanced communication policy is one tool to enhance the competitiveness of tourist enterprises.

Communication policy in tourism is implemented at three levels:

• **the national level** – the system for a national advertising campaign for the presentation of Bulgarian tourism. This requirement is enshrined in Article 6 of the Law on Tourism [6] in the person of the Minister of Economy, Energy and Tourism and the National Tourism Council.

• **at the branch level**, such a communications policy for promoting and advertising the hotel and restaurant product is accomplished by the Association of Bulgarian Tour Operators and Travel Agents, Bulgarian Association of Travel Agents, Bulgarian Hotel and Restaurant Association, Bulgarian Association for Alternative Tourism Council Tourism – Sofia, the Association of Hotels and Restaurants – Velingrad, National Association for child and youth tourism, the Bulgarian Union of Balneology and Spa Tourism, the National Association of Spa Wellness Tourism, the Regional Tourism Association Rhodope Tourist Guide Association, the Association of Specialized experts in tourism industry and others.

• **On the enterprise level and individual tourist site.** Building a marketing communication system of tourist development follows the development of marketing itself, as presented in Pic. 1 [4, p. 95].

As can be seen from the figure, marketing and communications used by tourism businesses evolve. Means of communication is directed personally to the individual tourist. Investigates individual preferences, the segment and the psychological profile of the tourist. Modern marketing is more than just developing the best product, the formation of the most attractive for its value and move it to the target consumer segment.

It is with this purpose, a set of marketing communications, or so-called communication mix. Tourism enterprises manage complex systems of communication links. They have relationships with their brokers, consumers and various members of the public. Intermediaries, in turn, have a communication relationship with their customers, build relationships or communicate directly with each other. In tourism necessarily each group creates a feedback with other groups because they sell specific products that require continuous and accurate information.

Tourism enterprises must carry out continuous communication with current and potential customers. For this reason, each company began to act as a source of communication and generate various tools to boost sales. Tourist development using modern

© Ilieva Lyubka Mintcheva, 2014

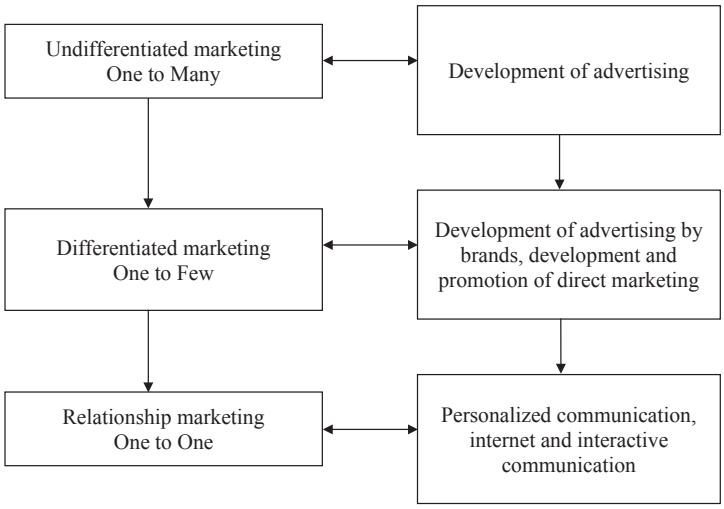

Pic. 1. Stages in the development of marketing and communication

Adapted from: Rakadzhiyska, S., Marinov, Stefan. Marketing in tourism. Varna, Science and Economics, 2004, p. 95

methods of communication. This includes **advertising, publicity, direct marketing (personal sales) and public relations (PR)**. Modern methods of communication used in conjunction with other elements of the marketing mix, specific funds are combined into a single program to promote.

Advertising is a targeted form of communication spread by sources (advertisers) against payment in various promotional tools and media.

Announcing is a type of means of communication, the information about the tourist product, and partly for tourist development is not broadcast by it, but by a neutral face. It also is unincorporated and paid for the communication. Often such persons are using people who are «opinion leaders.» Under personal sales (direct marketing) given the immediate contact of the tourist venture with one or more potential customers to present the tourist product and make the sale. Stimulating sales are short measures designed to encourage purchases or sales of tourist products and services.

Under the Public Relations (PR) is an often understood relations activity of the tourist venture with the public, aimed at creating and maintaining a good relationship with the tourism industry, tourists, public and community organizations.

The ad is suitable for drawing attention and creating interest among potential users to tourism goods and services. Techniques of personal selling is more suitable for users at provoke a specific desire to acquire the tourist product. With even greater effect on sales promotion is the use of advertising techniques from personal sales, supported by PR and most other forms of stimulation. The identity of tourist development is associated with advertising constants. Among advertising constants falls brand that tourism businesses become brand. Brand personality is developed that identifies the product, the service, the company, the state or the individual (name, term, sign, symbol, design or combination of them) and acts in a certain way on the minds and expectations of key target audience: customers, employees, partners, investors, community organizations and others.

2. The brand – an opportunity for the tourist industry

According to the laws of branding, a strong brand is focused in providing a particular activity and tourism products to be perceived as a leading enterprise in the destination. If now develop and strengthen this brand before its competitors, it becomes a strong and focused on market category – it becomes a leader.

In a study published in The McKinsey Quarterly [8], recognizing that «the economic success of the state in the global competitive struggle is important how consumers perceive its image. The global tourism market not only compete tourism enterprises, but also the states. The decision of tourists to choose a destination for holidays affecting factors related not only to tourism resources, but also the political, economic and social stability of the state. A European Commission on 30.06.2010 by the European Committee and other higher authorities noted that [9]: «The European tourism industry, has about 1.8 million enterprises, mainly SMEs, which employ about 5.2% of the active population (about 9.7 million jobs, the share of young people is significant)[1], representing more than 5% of EU GDP, and this figure is constantly growing. In this sense, tourism is the third most important socio-economic activity in the EU in retail and construction sectors[2].

Taking into account the related sectors, its contribution to GDP is even more significant, as it is believed that it represents more than 10% of EU GDP and provides 12% of all jobs. In this respect the last ten years the increase in the number of jobs in the tourism sector almost always been more pronounced than in the rest of the economy».

As is evident from the above statements, tourism is an economic activity that generates growth and jobs, the EU, while contributing to the development and economic and social integration, particularly in rural and mountainous areas, coastal regions and islands, remote and very remote regions or those in the process of convergence.

Reorientation of tourists to Europe in 2011 as the most preferred destination (28% compared to 2010) proved this thesis. According to research by the World Tourism Organization [10] (WTO) visits to Europe from 385.1 million in 2008 rose to 502.8 million in 2011, occupying 51.3% of the visits of tourists in the world.

Development of a single brand of the EU in terms of continent «Europe» [11] is enshrined in the European development strategy «Europe 2020». Bulgaria is part of the European family and should take account of this fact in the development and promotion of its brand. The value of the brand is the economic benefit it brings to the country destination and now. Benefits to consumers from purchasing goods and services to a brand can be real or illusory, rational or emotional. Incorporating bidirectional in the perception of the brand in terms of drafting it from the user's perspective, we can say that the brand has built a set of expectations in consumer awareness of the essence, attributes, its products and services it seeks

[1] Traditional suppliers of travel and tourism services (hotels, restaurants, travel agencies, car rental, charter airlines, buses, cruise ships, etc.) that provide goods and services directly to visitors.
[2] In particular, the dealership and construction, transport services for enterprises in general (air, rail, marine, bus, etc.) and cultural sector (entertainment industry).

satisfies a long period of time.

The issue of poorly positioned image of «Bulgaria» as a tourist destination is realized by both theoreticians and practitioners in the field of tourism. As appealing V. Baleva [3, p. 25]: «The image of Bulgaria, which is already part of the EU can be improved or deteriorated since the image of Bulgarian enterprises, industries and commodity brands, and this should be considered a liability of the business. It should not be forgotten, however, and feedback – the image of the Bulgarian brands can improve or degrade the image of the Bulgarian state, and it is the responsibility of the government.»

In response to this call may be recorded by the Bulgarian government initiatives that are being developed in line with European initiatives to develop tourism as a priority sector. The project «Development of a strategy for brand» Bulgaria «and the introduction of integrated and consistent brand management» government declares its responsibility for the brand of Bulgaria as a tourist destination. The destination government launched a project «Communication campaign to promote the EDEN destinations in Bulgaria»[3], which aims at presenting Bulgaria as a destination for alternative tourism and promoting its ability to offer new tourism products, primarily in the areas of environmental, cultural and spa tourism. In a broader sense, the project contributes to overcoming the traditional Bulgarian tourism issues, such as regional and seasonal concentration of tourist flows and mono structural nature of the tourism product.

In connection with the promotion of entrepreneurship in tourism, the Ministry of Economy, Energy and Tourism promotes prepared 'Guide to tourism «project» Communication campaign to promote domestic tourism in Bulgaria [13]» with which to promote domestic tourism.

Overall government intervention in tourism is to create a framework and conditions for the development and promotion of tourism as an activity. Recognized fact is that the best policy is created not through restrictive measures such as the introduction of new taxes or raising taxes, but by incentives – preferential loans, visa facilitation, building better infrastructure by the state and not . Unfortunately there is still no specific measures related to credit on preferential terms of tourism, in terms of infrastructure there is still much to be desired, and visa facilitation with respect to major markets (such as Russia) have not been solved completely.

3. Protection of the brand through trademark registration

'Brand' is seen as a system that connects the product with its features and brand in consumers' minds. It can be considered as a concept of the manufacturer (seller) regarding its products, users and brand.

Considered in their relationship and dependence trademarks and brands are often regarded as synonymous. Notwithstanding this strong correlation between brand differentiation and brand sought by many authors [5, p. 34]: '(1) brand shows market relations between the subject of consumption (the consumer) and the object of consumption (products) that relations only within certain limits can be controlled by the subject of ownership of brand (manufacturer), while the concept of brand reveals property relations (the manufacturer owns the brand), (2) a labeled brand product becomes a brand only in and through the experience of the user and never out of this experience, whether that experience is practical (use) or «theoretical» (picture of the brand, not if it is based on its use), (3) the product is marked with a mark is made in the factory and the brand – in society and markets and its «manufacturers» are also customers (actual and potential), mass media and mediators agencies (advertising, consulting, research and PR agencies, blogs and forums, academic educational institutions, publications, etc.), (4) The brand can be achieved without the presence of a registered trademark of the product precisely because specified ahead considerations.»

From the above it can be concluded that «brand» is seen as a system that connects the product with its performance and the brand in consumers' minds. It can be considered as a concept of the manufacturer (seller) regarding its products, users and brand.

On the other hand tourism enterprises are also developing their own image and impose their individual brands. The Nice Classification[4] tourism activities can be registered in Class 39 [14, p. 14] – Transport, packaging and storage of goods, travel arrangement, Class 41[14, p. 20] -Education, training, entertainment, sporting and cultural activities and class 43[14, p. 26] -Restaurants, temporary accommodation.

In reference to the state register, which is kept by the Patent Office can take account of changes per year for the period 2001-2011 on registered trade marks in these three classes. (refer to Pic. 2)

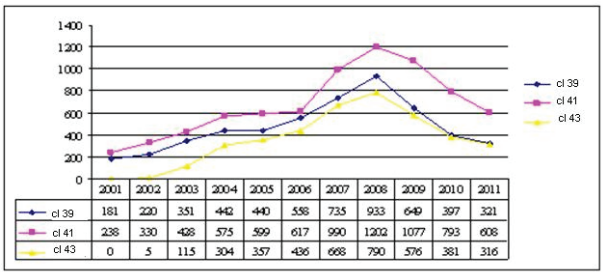

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
cl 39	181	220	351	442	440	558	735	933	649	397	321
cl 41	238	330	428	575	599	617	990	1202	1077	793	608
cl 43	0	5	115	304	357	486	668	790	576	381	316

Pic. 2. Number of registered trade marks in classes 39,41,43 for the period 2001-2011 the Bulgarian Patent Office

As can be seen from the figure the highest number of trademarks registered in class 41 – Education, training, entertainment, sporting and cultural activities. This is due to the wider range of services included in this class. The number of registered trademarks in class 43 Restaurants and temporary accommodation can be considered for presenting the most realistic situation of registered trademarks in the tourism sector. In this class, there is relatively increased in the period 2007-2009, which coincides with the in-

[3] EDEN is the acronym for European Destinations of Excellence (Best European Destinations) - a project that promotes sustainable patterns of tourism in the entire European Union. The project is based on national competitions that take place every year in the selection of a tourist "destination of excellence" for each participating country. Through the selection of destinations, EDEN effectively achieves the objective of drawing attention to the value, diversity and shared characteristics of European tourist destinations. Enhances the visibility of emerging European destinations, creates a platform for exchange of good practices across Europe and promotes networking between awarded destinations. http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/eden/what-is-eden/index_bg.htm

[4] Nice Agreement Concerning the International Classification of Goods and Services for the Registration of Marks, adopted on 06.15.1957, as revised at Stockholm on 14.07.1967, and at Geneva on 13.5.1977 and amended at Geneva on 02.10.1979 ratified by a law passed by the 38th National Assembly on 06.12.2000 - SG, iss. 6 of 19.01.2001 issued by the Patent Office of the Republic of Bulgaria, promulgated., SG. 64 of 20.07.2001, in force from 27.02.2001, the look. www.iusauthor.com

creasing number of hotel businesses since 2007 If we have to compare the number of hotel and restaurant businesses in 2007 – 22,046 units. with the registered trademark – 668 pcs., it only 0.030% of the hotel enterprises have registered their trademark. In 2010 the number of hotel and restaurant enterprises increased to 26,062 units. And the number of registered trademarks in this class down reaching 381 units., Which is only 0.015% – double the 2007. The above data indicate declining interest among businesses in the tourism industry to register its own trademark. On the other hand the increase in the number of enterprises shows that the business develops. A reference in the Internet space can show that each hotel is your platform to be presented to potential users. Using their own sites, on-line booking sites and portals, entry into real and virtual catalogs of tour operators and travel agencies.

A wide range of brand and non-alignment with the mandatory registered trademark make it possible to develop specific tourism product at country, region, tourist enterprise. **It can be concluded that brand** in tourism is developed individuality that identify the product, service, company, state or individual (name, term, sign, symbol, design or combination of them) and act in a certain way on the minds and expectations of key target audience: customers, employees, partners, investors, community organizations and others.

4. Technology for building the tourist brand

Evolution of marketing theory puts the brand as a major competitive advantage for the enterprise in the twenty-first century, not the functional characteristics of the product and its differentiation, pricing and distribution policy [1, p. 36]. In this context, marketing is developing such a direction as «branding» – the process of integrated management of the brand, the products and the company in order to create positive long-term relationship with consumers.

The development of effective tourism brand is important to determine its **characteristics [2, p. 475]**:

· the essence of the brand (Brand Essence);

· functional and emotional associations that give rise to tourists and turoisticheskite intermediaries (Brand Attributes);

· verbal element of the mark or sign verbal commodity (Brand Name);

· visual image of the brand, formed by advertising in the minds of tourists (Brand Image);

· the degree of awareness of the brand among consumers and intermediaries, strength of the brand (Brand Power);

· a set of attributes of the brand that characterizes his personality (Brand Identity);

· valuation, indicators for assessing the value of the brand (Brand Value);

· the rate of growth of the brand (Brand development Index);

· degree of popularity of the brand among the target audience and its specific target segments.

From these characteristics it can be concluded that not every trademark can become a brand. Commodity mark and trade mark must acquire knowledge about the market and gain confidence among tourists and intermediaries. Whether for a single product (Ritz-Carlton), a tourist enterprise (Club Med) or destination (Bulgaria) as a symbol, logo, letter initials, depends on their ability to produce unique associations in the consumer – as rational and emotional [4, p. 95].

Activities related to the brand building of a tourist site (for example, hotel) from the tourist development include the following stages [2, p. 475]:

First: product positioning of the hotel market, ie search and finding of products on the market, satisfying a set of user needs and perceptions of the hotel and destination. The position of the brand – it is the place that occupies the hotel brand in the minds of tourists to the products of competitors in the same or similar tourist destinations. You should answer the following questions: Who created for the hotel? Why, what benefit the user gets the products in this hotel? For what purposes need particular hotel? Of the competitive product or a competitor must now protect this new hotel or new product?

Second: the formation of strategy for the brand of the hotel, ie up a program of strategic importance for the whole tour company for imposing and brand management of the hotel. When creating a hotel tourist enterprise must decide whether his brand to lead (leader) or prefers to put it, «along with the other» in the market. As part of the strategy set: what is the target audience? What should promise that audience? How to support the tourists to this promise? What impression should leave branded hotel tourists?

Third: the development of content, the idea of the brand. The main idea of the brand should be a reflection of the promise, which is placed in the strategic planning of the hotel. To create a unique brand should be very familiar with the peculiarities of the tourism product of the hotel, only a tourist enterprise, destination and tourism resources, as well as those of competitors in the destination and competing destinations. The idea of the brand must be able to interest you and fascinate tourists to draw their attention to the brand and the product of the hotel. Furthermore, the creation of graphic and sound image of the brand of the hotel can take advice and specialized in branding companies, representatives of potential users, representatives of loyal consumers and others.

Fourth: analysis of the brand and search for the brand name of the hotel. A trademark is a cue which, through its association with this hotel provides the user with information about the product and its characteristics. She convinces tourists in that the purchase of this product it receives the quality of service as in the previous purchase. Furthermore, the brand enables tourists present in new products and objects of tourist development and to influence other market participants. The analysis of the trademark is necessary to pay attention to the following attributes: attractiveness, economy and communication in the positioning of the tourism product or hotel, ease of recognition among the products of competitors or their tourist sites.

Five: pre-testing of the brand in the market. Usually at this stage is an assessed consumer attitude towards different variations of the name of the hotel, the brand image design in furniture of the hotel. Test marketing allows you to select the optimal variant of several possibilities. During testing, it is possible to evaluate not only please our consumer brand, but also the degree of efficiency of communication with the target audience's perception of the individual elements of the brand and the importance of the proposed benefits. Princess collection of pre-testing of the brand makes it possible to avoid errors, similarity with existing brands, or name of the hotel, which can mislead tourists.

Among all the components to create a brand most important is the name of the hotel, which is most often associated with the name of the tour company, or if it works mainly with tour operators – the name of intermediaries. Demand for the brand name is a

lengthy process requiring justification of proposals and decisions as long-lasting brand depends on the chosen name before promoting the product or tourist site among tourists in the target markets to build his image. Best known brands in the field of tourism are: world tour TUI, Airtours, Thomas Cook, Kuoni Travel, HotelBeds, Travco, Jacobs, among Bulgarian representatives ARISTOUR, BEST TRAVEL SERVICE, ALEXANDER TOUR COMPANY, Albena Tour and others. International brands in the hotel are mainly representatives of hotel chains such as InterContinental Hotel Group, Holiday Inn, Global Hyatt, Accor Group, Hilton Hotels, Marriott International, Wyndham Hotel Group, InterContinental Hotel Group and others., But there are a number of Bulgarian representatives as Radisson, Sheraton Sofia Balkan, Hilton Grand Hotel Varna, Bulgaria, Geneva, Central and others.

As can be seen in the names of the brands commonly found connection to the main tourist company founder owner of the business or destination.

Complexity in the choice of name and visual brand provoke tourism enterprises to find the best solution, since the principal difference between the product or tourist site and brand in their life cycle. Without managed brand, it follows the life cycle of the tourism product of the company – introduction, growth, maturity and decline in a relatively short time. But well-managed brand is practically immortal. Herein lies branding.

Branding is a policy for the brand of tourist development, or management of images through the use of integrated strategies and technologies of marketing and management. Branding [7, p. 54-55] is an activity that aims to create long-term preference for a tourism product or object, based on the combined effects of a strong brand name to consumers through communication mix. With the help of sales promotion and other promotional items are aimed at creating a brand image with which long have in consumers' minds with the image that distinguishes the products of the tourist development of the competition.

From the foregoing it can be concluded **that branding in tourism** is done by using certain methods that allow to approach developed brand to tourists not only to form in his mind an image of a particular brand, but also to assist users in their perceptions of functional and emotional elements of tourism products, facilities, businesses and destinations.

In branding there is a principle called «the principle of positioning» which has meant that the first tourist enterprise, tourist destination, tourist product in a particular destination is already taking its place in the mind of consumers, it is impossible to replace by another . For example: «Albena» the northern coast, a beach resort hotel «Dobrudja» as a hotel in the resort Pamporovo or as a mountain resort and hotel «Pamporovo» at the resort, or «Sheraton Hotel Balkan» hotel as the epitome of urban and business tourism in Sofia. These are brands with established image, with superimposed associations in the minds of consumers that are directly related to tourism products – «rest more», «mountain recreation», «congresses».

The study concerning the regulation of the trademark made between trademark and brand, and presented public stance on tourism brand, make it possible to draw **several conclusions**:

First, the procedure for patent trademark can be used by tourism businesses to ensure years of validation and quality of tourist services in their tourist sites.

Second, tourism services go beyond the actual tourist business and need to build a positive image in the minds of consumers for a particular destination. This requires the development of a single brand through a joint effort between tourism enterprises, tourism associations and government bodies. Third, the development of an integrated strategy for year-round tourist brand «Bulgaria» to focus on the key benefits – «sun and beach», «snow skiing» and «destination with the best ratio between price and quality.»

Fourth, the data reviewed for cases of registered trademarks of tourism enterprises gives grounds to consider that a priority for the tourism sector is the construction of a brand of tourist sites and destinations rather than orientation towards a brand that officially registered. The creation of a unified strategy for tourist brand «Bulgaria» is the first step towards the unification of the efforts over the past decade tourism business, NGOs and government bodies to promote Bulgaria as a competitive tourist destination.

In conclusion it can be said that the brand is mainly a result of the communication activities of tourist development, but it is also affected by the activities of sales. Therefore the management of the brand over time requires coordination of communication activities with other activities in sales management. This coordination can be achieved by positioning strategy for the brand. Each of the management stages of branding – introduction, development and validation set conform positioning strategies implemented by the marketing mix. Positioning strategies enable users to understand the brands image of the input stage to perceive its value steady upward development phase and to generalize to other products on the tourist development stage approval.

Branding is an opportunity for Bulgarian tourist enterprises to impose their products in the minds of the tourists. Through the principles of branding they are able to offer brands with individual features to make changes to their current brands to maximize performance, track the image of their brands and create plans for anti-crisis management of their brands if necessary.

References:

1. Абаджимаринова, Р. Търговска марка – бренд, С., Сиела, 2006, с.36
2. Багиев, Г.Л. Маркетинг. Москва, Экономика, 1999. С. 475
3. Балева, В. Търговска марка и/или бренд (brand). – Икономически алтернативи, бр.2, 2008, с. 25
4. Ракаджийска, Св., Маринов, Ст. Маркетинг в туризма. Варна, Наука и икономика, 2004, с.95
5. Желев, С. Отново за „двойната застрашеност" и за търсенето на закономерности в поведението на брандовете // сп. Икономически алтернативи// бр. 3, 2010, с.34
6. Закон за туризма, Обн., ДВ, бр. 30 от 26.03.2013 г., в сила от 26.03.2013 г.,
7. Миронова, Ю. Что нужно знать о брендах? // Информ. и бизнес. 2000. бр.3. С. 54-55.
8. http://www.mckinsey.com/russianquarterly/articles/issue09/07_0404.aspx?tid=16
9. http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lng1=bg
10. http://mkt.unwto.org/ru/barometer, 27.01.2012

11. http://europa.eu/travel/index_bg.htm
12. http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/eden/what-is-eden/index_bg.htm
13. http://www.infotourism.net/index.php?t=24410&m=1
14. http://www1.bpo.bg/images/stories/classifications/p9-services.pdf, стр. 14

Илиева Любка
Стопанска Академия «Димитър А. Ценов»

РАЗВИТИЕ ТУРИСТИЧЕСКОГО БРЕНДА

Аннотация
Вступление Болгарии к Европейскому союзу и тенденциям к глобализации мира постепенно вовлекало свою орбиту различные сектора болгарской экономики. Свободная торговля в сообществе излагает болгарских производителей товаров и услуг много проблем, связанных с высоким соревнованием на рынке с установленными поставщиками в каждом секторе производства и обслуживания. Единственным выбором выйти из анонимности производителей в Европейском союзе является учреждение и регистрация собственного товарного знака. Проблемы, связанные с созданием и управлением брендами, привлекают внимание теоретиков и практиков в области услуг, особенно в туризме.
Ключевые слова: бренд, брендинг, торговая марка

УДК 650.18

МОНІТОРИНГ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ В ОПЕРАТИВНОМУ УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

Климчук А.О.
Хмельницького національного університету

В статті обґрунтовано необхідність запровадження системи моніторингу рівня конкурентоспроможності в оперативному управлінні підприємством. Визначено об'єкти, завдання, принципи та основні складові системи моніторингу рівня конкурентоспроможності підприємства. Охарактеризовано процес здійснення моніторингу рівня конкурентоспроможності в оперативному управлінні підприємством.
Ключові слова: конкурентоспроможність, моніторинг, оцінка, оперативне управління.

Постановка проблеми. Для того, щоб за умов поглиблення інтеграційних процесів, які спостерігаються останнім часом, підприємство могло бути не лише конкурентоспроможним, але і володіти здатністю підтримувати необхідний рівень конкурентних переваг у майбутньому, підприємству для здійснення господарської діяльності як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках, необхідно постійно отримувати дані про поточний рівень конкурентоспроможності, знати власні переваги серед конкурентів. Лише забезпечення таких умов на підприємстві дозволить приймати управлінські рішення для підвищення рівня конкурентоспроможності, розробляти шляхи і заходи для підтримки досягнутого рівня. З огляду на це, особливої ваги на сьогодні набувають питання застосування моніторингу рівня конкурентоспроможності підприємства в системі його оперативного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням питань застосування моніторингу рівня конкурентоспроможності підприємства займається цілий ряд дослідників, зокрема, окремі питання з даної проблематики знайшли вирішення у працях К. Аветісяна, Г. Білика, В. Дикань, В. Лисюк, Л. Піддубної, Г. Толкачевої, О. Тридід, С. Філіпової, С. Черкасової, В. Чернеги та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на широкий розгляд піднятих у статті питань, все ж недостатньо уваги приділяється характеристиці процесу моніторингу рівня конкурентоспроможності підприємства в системі його оперативного управління.

Мета статті. Метою даного дослідження є характеристика системи моніторингу рівня конкурентоспроможності в оперативному управлінні підприємством.

Виклад основного матеріалу. Оперативне управління конкурентоспроможністю підприємства передбачає створення дієвої системи моніторингу процесів оцінки і підвищення рівня конкурентоздатності для формування достатнього рівня конкурентного потенціалу і можливостей його реалізації.

Постійне проведення аналізу ситуації, обробка великого обсягу інформації про рівень конкурентоспроможності потребує запровадження обов'язкового системного аналізу складових конкурентоспроможності для прийняття управлінських рішень. Дані обставини можуть бути реалізовані у вигляді системи моніторингу рівня конкурентоспроможності підприємства та постійного його контролю, реалізації та підвищення. Моніторинг рівня конкурентоспроможності підприємства сприятиме досягненню нормативних, еталонних показників у перспективі, активному протистоянню впливу зовнішніх та внутрішніх чинників, оперативному управлінню процесами аналізу, формування та підвищення рівня конкурентоспроможності будь-якого виробничого підприємства.

В економічній науці під поняттям моніторингу розуміється система постійного спостереження за процесами та виявлення основних тенденцій, що мають місце в зовнішньому та внутрішньому середовищі підприємства з метою своєчасної оперативної оцінки ситуацій, що виникають [1, с. 67].

Управлінський моніторинг процесу формування та забезпечення конкурентоспроможності промислового підприємства спрямований на забезпечення системи управління підприємством та інших зацікавлених користувачів (власників підприємства, інвесторів тощо) оперативною й об'єктивною інформацією, необхідною та достатньою для формування ефективних управлінських рішень, пов'язаних з процесом організаційно-економічного забезпечення конкурентоспроможності промислового підприємства [2].

Моніторинг є дієвим інструментом внутрішньо фірмового менеджменту і дозволяє значною мірою поліпшити роботу підприємства. Ефективний моніторинг, що проводиться в рамках цільового інформативного поля з оптимальними лагами спостережень дозволяє своєчасно відстежити агресивні ініціативи конкурентів, оцінити міру їх впливу на конкурентний статус та оперативно розробити і реалізувати заходи, спрямовані на недопущення зміни долі ринкової присутності підприємства [3, с. 241].

На нашу думку, загалом під моніторингом рівня конкурентоспроможності слід розуміти постійне відслідковування окремих процесів функціонування підприємства. Саме тому система моніторингу рівня конкурентоспроможності має включати:

– сукупність складових, призначених для забезпечення процесу постійного аналізу динаміки визначених підприємством показників рівня його конкурентоспроможності;

– прогнозування можливої зміни визначених показників;

– контроль динаміки показників рівня конкурентоспроможності підприємства;

– обґрунтування можливих шляхів підвищення досягнутих показників.

Крім того, система моніторингу рівня конкурентоспроможності підприємства має бути націлена на стратегічні цілі управління, на досяжність прогнозних значень характеристик його конкурентоспроможності.

Об'єктами моніторингу рівня конкурентоспроможності промислового підприємства мають бути:

© Климчук А.О., 2014

– передумови забезпечення конкурентоспроможності підприємства;
– динаміка основних показників забезпечення конкурентоспроможності;
– результати забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Основним завданням системи моніторингу рівня конкурентоспроможності підприємства є постійний аналіз змін та прогноз динаміки основних показників забезпечення конкурентоспроможності, оцінка загального рівня конкурентоспроможності підприємства по відношенню до його основних конкурентів. Головними складовими здійснення процесу моніторингу рівня конкурентоспроможності в системі оперативного управління промисловим підприємством є наступні:

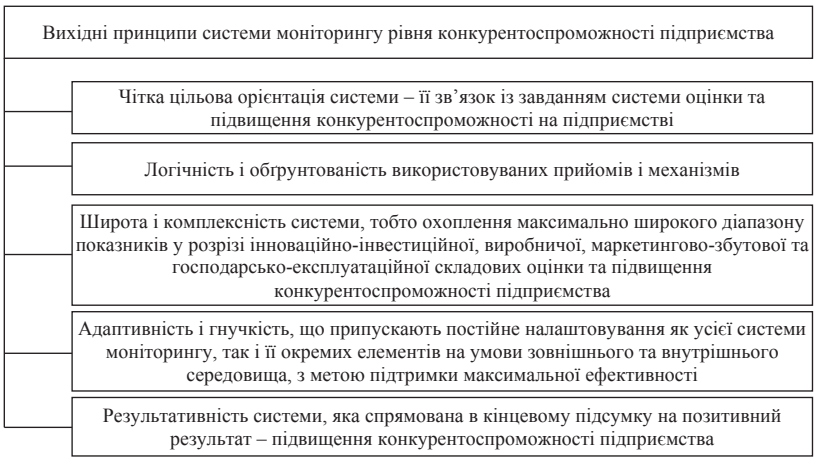

Рис. 1. Вихідні принципи системи моніторингу рівня конкурентоспроможності підприємства

– визначення основних показників забезпечення конкурентоспроможності підприємства;
– періодичний аналіз рівня даних показників та їх динаміки;
– прогнозування можливих змін кожного з обраних показників в результаті дії внутрішніх та зовнішніх, прямих і непрямих чинників;
– контроль динаміки обраних показників;
– знаходження напрямів і визначення заходів, які потребують запровадження для забезпечення підтримки на високому рівні конкурентоспроможності підприємства.

Виходячи з основних завдань, які покликаний вирішити моніторинг рівня конкурентоспроможності машинобудівного підприємства, він має включати підсистему постійного збору і опрацювання оперативної інформації щодо фактичної динаміки критеріїв забезпечення конкурентоспроможності підприємства, рівня впливу чинників на показники конкурентоспроможності, а також його можливої зміни від наявних і потенційних змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі діяльності промислового підприємства.

Варто відзначити, що система моніторингу рівня конкурентоспроможності на підприємстві має будуватися відповідно до ряду принципів (рис. 1). Принципи, які визначені нами, мають чітку цільову орієнтацію на підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Моніторинг рівня конкурентоспроможності підприємства має відрізнятися певною логікою та обґрунтованістю обраних методів та прийомів. Система моніторингу рівня конкурентоспроможності має бути комплексною та включати широкий діапазон показників складових оцінки та підвищення рівня конкурентоспроможності. Система моніторингу рівня конкурентоспроможності має бути гнучкою і адаптованою до будь-якого впливу зовнішніх та внутрішніх факторів.

Система моніторингу у загальній системи оперативного управління підприємством має постійно функціонувати для можливостей реалізації цілей, які переслідуються моніторингом. Постійність відслідковування реалізації поставлених завдань дозволить підвищити загалом якість системи управління конкурентоспроможністю підприємств.

Важливою якісною властивістю системи моніторингу рівня конкурентоспроможності має бути її об'єктивність. Дана система має бути об'єктивною і мінімально сприйнятливою до впливу суб'єктивних оцінок на результати моніторингу, результати прогнозів динаміки того чи іншого показника забезпечення конкурентоспроможності. Отримання максимальної об'єктивності даних моніторингу рівня конкурентоспроможності підприємства можливе лише тоді, коли на підприємстві буде чітко визначена система показників для проведення аналітичної роботи, а також їх інформаційне поле, в якому отримана інформація може вважатися достовірною чи максимально об'єктивною для потреб підсистеми моніторингу.

У процесі підготовки масиву даних та вибору їх інформаційного поля слід визначити напрями та взаємозв'язок інформаційних потоків для того, щоб інформація, що в результаті надходитиме до суб'єктів підсистеми моніторингу основних показників забезпечення конкурентоспроможності підприємства, була об'єктивною та точною та оперативною.

Також варто зазначити, що моніторинг рівня конкурентоспроможності підприємства має здійснюватися на основі постійного оновлення та накопичення даних. Інформаційна база для здійснення постійного моніторингу змін рівня конкурентоспроможності основних конкурентів машинобудівного підприємства буде недостатньою, оскільки основним джерелом даних для аналізу може бути фактично лише квартальна та річна звітність. Отже, на підприємстві слід здійснювати аналіз впливу тих чи інших змін показників забезпечення конкурентоспроможності на її рівень як по відношенню до незмінних показників діяльності основних конкурентів, так і до рівня їх прогнозованої конкурентоспроможності.

Вищевказані умови та їх дотримання у процесі моніторингу рівня конкурентоспроможності в системі оперативного управління підприємством дозволять:

– оперативно спостерігати за змінами показників, що формують конкурентоспроможність;
– прогнозувати точно і достовірно динаміку показників, які забезпечують необхідний рівень конкурентоспроможності;
– враховувати вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на рівень конкурентоспроможності;
– розробляти відповідні заходи, спрямовані на утримання або підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства;
– забезпечити достатній рівень конкурентоспроможності на перспективу.

Висновки і пропозиції. Для відслідковування стану рівня конкурентоспроможності, контролю його динаміки і встановлення негативних відхилень слід

використовувати моніторинг даної інформації. Використання системи моніторингу рівня конкурентоспроможності підприємства в оперативному управлінні дозволить забезпечити підприємству переваги перед конкурентами на ринку аналогічної продукції, усунути вплив зовнішніх факторів на рівень конкурентоспроможності та підвищити конкурентний потенціал підприємства у всіх його проявах.

Список літератури:

1. Білик Г. Г. Моніторинг фінансового стану підприємства як інструмент управління / Г. Г. Білик // Фаховий журнал «Наукові праці» Чорноморського державного університету імені Петра Могили: Економічні науки. – Вип. 51. – Том № 64. – Миколаїв, 2007. – С. 65-70.
2. Черкасова С. О. Економічний інструментарій управлінського моніторингу конкурентоспроможності промислових підприємств у процесі формування механізму організаційно-економічного забезпечення / С. О. Черкасова // Електронний ресурс. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/E-Journals/eui/2011_2/11chsooez.pdf
3. Аветісян К. П. Формування системи моніторингу конкурентного розвитку підприємства / К. П. Аветісян, Г. В. Толкачева // Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. – 2009. – Випуск 29. – С. 235-243.

Климчук А.О.
Хмельницкого национального университета

МОНИТОРИНГ УРОВНЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ В ОПЕРАТИВНОМ УПРАВЛЕНИИ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Аннотация
В статье обоснована необходимость внедрения системы мониторинга уровня конкурентоспособности в оперативном управлении предприятием. Определены объекты, задания, принципы и основные составляющие системы мониторинга уровня конкурентоспособности предприятия. Охарактеризован процесс осуществления мониторинга уровня конкурентоспособности в оперативном управлении предприятием.
Ключевые слова: конкурентоспособность, мониторинг, оценка, оперативное управление.

Klymchuk A.O.
Khmelnytskyi National University

MONITORING THE LEVEL OF COMPETITIVENESS IN OPERATIONAL MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE

Summary
This paper substantiates the necessity of introducing a system of monitoring the level of competitiveness in the operational management of the company. Defined objects, objectives, principles and basic components of the monitoring system of competitiveness. Characterised the process of monitoring the level of competitiveness in the operational management of the enterprise.
Key words: competitiveness, monitoring, evaluation, operational management.

УДК 631:659.2

АНАЛИЗ ИНФОРМАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ ТРАНСФЕРА РЕЗУЛЬТАТОВ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В АГРОПРОМЫШЛЕННЫЙ КОМПЛЕКС РОССИИ

Коломейченко А.С., Ноздрина Ю.В.
Орловский государственный аграрный университет

Приведен анализ государственных и коммерческих структур России, осуществляющих трансфер результатов НИОКР в сферу агропромышленного производства, состояние и проблемы, сравнение с инновационными структурами других стран мира.

Ключевые слова: трансфер инноваций, АПК, информационная поддержка, инновационная структура.

Постановка проблемы. Стратегия «Инновационного развития агропромышленного комплекса Российской Федерации на период до 2020 года» реализуемая в несколько этапов предусматривает создание широкомасштабной системы трансфера инноваций в сельское хозяйство на базе бизнес-инкубаторов, наукоградов и агротехнопарков, иных научно-технических альянсов и консорциумов научных и научно-учебных организаций, опытных и учебно-опытных хозяйств, других субъектов инновационного процесса. Большая роль уделяется коммерциализации НИОКР наших ученых и выполнению НИОКР по заказу сельхозпроизводителей. Это должно способствовать интеграции образования, науки и производства. Сегодня от поставщиков интеллектуальных услуг требуется разработка и сопровождение инновационных проектов, актуальных для заказчика, в оптимально сжатые сроки, позволяющих усилить эффект от внедрения за счет снижения затрат на поиск инновационных решений.

Цель статьи. В данной статье приводится анализ состояния и проблем государственных и коммерческих структур в сфере АПК, создаваемых в Российской Федерации, деятельность которых направлена на продвижение инно-вационных разработок до конечного потребителя. Цель нашей работы определена необходимостью поиска путей создания таких структур в АПК, которые смогли бы в процессе своей деятельности создать единый конгломерат науки, образования и бизнеса.

Изложение основного материала. Как показывает мировой опыт, для быстрейшего внедрения инноваций в аграрное производство применяют раз-личные организационно-экономические механизмы. Один из наиболее распространенных – это трансфер инноваций. Другой механизм связан с самостоятельными действиями разработчиков инноваций по их доведению до конечного потребителя или личное участие в организации производства на базе малых предприятий. Возможен также и самостоятельный поиск готовых инновационных решений, их внедрение в производство. Трансфер инноваций, как передача права их использования другим субъектам инновационной деятельности, носит коммерческий и некоммерческий характер. Коммерческий трансфер осуществляется для получения прибыли от продажи новшеств, включая лицензирование, инжиниринг, передачу патентов, технической документации, ноу-хау, технологических сведений, сопутствующих приобретению или лизингу оборудования и т.д. Продажа техники, оборудования, семян, препаратов – это один из вариантов коммерческого трансфера инноваций. Как правило, такие продажи идут в комплексе с передачей технологий и консультационным сопровождением.

Большую роль в трансфере результатов научных исследований ученых вузов и НИИ в сельскохозяйственное производство призваны играть центры информационного консультирования. В РФ в соответствии с Государственной программой и постановлением Правительства Российской Федерации 55 от 7 марта 2008 г. N 157 «О создании системы государственного информационного обеспечения в сфере сельского хозяйства» создана и продолжает развиваться система государственных информационно-консультационных служб. Финансирование мероприятий по созданию СГИО СХ проводится за счет средств федерального бюджета, бюджетов субъектов РФ и муниципальных.

Анализ материалов на сайте Министерства сельского хозяйства РФ и сайтах региональных органов управления показывает, что в настоящее время сельскохозяйственное консультирование ведется в 64 (целевой индикатор Государственной программы – 67) субъектах Российской Федерации и в 680 районных консультационных центрах (рис. 1-2) [1].

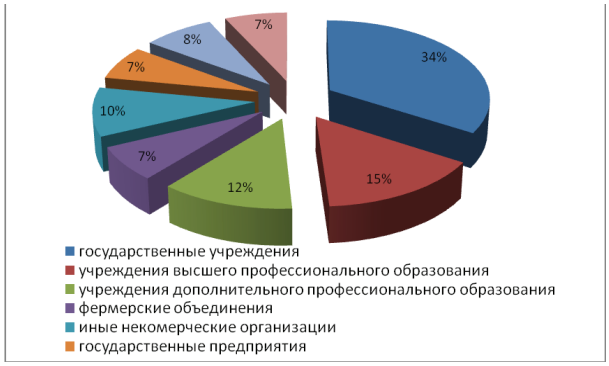

Рис. 1. Структура организаций сельскохозяйственного консультирования.
Разработка авторов по источнику [1]

Рис. 2. Структура пользователей консультационных услуг организаций сельскохозяй-ственного консультирования
Разработка авторов по источнику [1]

© Коломейченко А.С., Ноздрина Ю.В., 2014

Анализ данных, представленный региональными консультационными организациями, показал, что в структуре направлений деятельности консультантов наиболее востребованными остаются консультационные услуги в области растениеводства (17%) и животноводства (14%) [1]. Однако, несмотря на успехи в развитии развернутой сети ИКС, наш анализ показал, что применение в деятельности данных структур современных технологий доведения информации, консультирования и связи с потенциальными клиентами используются крайне ограничено (рис. 3). Только 18 ИКС в сфере сельскохозяйственного консультирования из зарегистрированных 64 имеют свой сайт, а наиболее насыщенно представлена информация и имеется возможность консультирования в режиме off-line только на 7 сайтах.

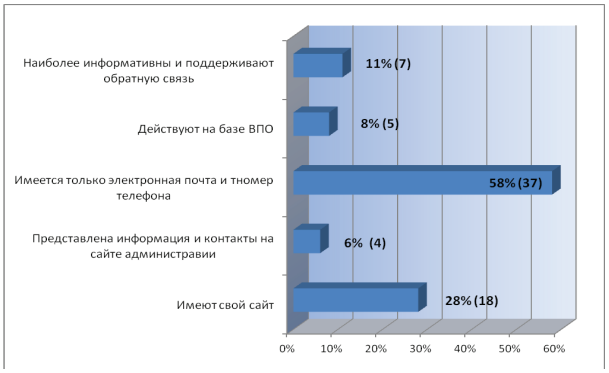

Рис. 3. Обеспечение информационно-консультационных служб интерактивным представлением информации

Разработка авторов

Анализируя представленные сайты региональных ИКС мы пришли к выводу, что ни на одном из них не прослеживается связь с научными и образовательными учреждениями региона. Даже 3 из 5 служб информационного консультирования, которые созданы на базе учреждений ВПО, фактические являются таковыми чисто номинально.

Сравнивая модели оказания информационной поддержки товаропроизводителям (табл. 1) можно отметить, что наиболее полно охватить все вопросы теоретического и практического плана, а также государственной поддержки возможно только по двум первым моделям при совместной работе инновационных структур университетов и соответствующих подразделений отраслевых органов управления регионов.

Связано это с тем, что на сегодняшний момент времени сельхозтоваро-производители должны решать вопросы, которые ранее не входили в сферу их деятельности и решались, например, управляющими органами власти. Зачастую для их решения требуется колоссальный опыт работы и большой научный багаж знаний. Сегодня многим руководителям сельскохозяйственных организаций, а тем более крестьянско-фермерских хозяйств, это сделать не просто – не хватает собственного образования, грамотных специалистов-помощников, времени на отслеживание изменений в нормативно-законодательной базе. При этом в каждом регионе функционируют по несколько научно-образовательных и научно-исследовательских организаций, которые в условиях недостаточной обеспеченности квалифицированными кадрами АПК, могут взять на себя решение многих вопросов.

Анализируя опыт внедрения инноваций и оказания консультационных услуг сельскому хозяйству в

Таблица 1

Сравнительный анализ моделей организации информационной поддержки сельхозтоваропроизводителей

Модель	Нормативно-правовая база	Круг решаемых вопросов	Кадровая обеспеченность	Источник финансирования	Достаточность финансирования/коммерческая целесообразность со стороны потребителя
Службы, создаваемые как структурные подразделения отраслевых органов управления, министерств, местного управления и департаментов сельского хозяйства	Требует значительной проработки	Гос. услуги и гос. поддержка	Привлекаемые эксперты, номенклатурные работники	Федеральный и региональный бюджеты	Достаточно
Службы, создаваемые на базе университетов, сельскохозяйственных колледжей и профильных школ	В процессе апробации	Все теоретические и практические вопросы	Ученые всех специальностей с практическим опытом работы	Федеральный и региональный бюджеты, средства учебного заведения, гранты, коммерческий доход	Достаточно/ коммерчески целесообразно
Фермерские организации и объединения	Требует доработки	В основном практические вопросы	Практики, часто без специального образования	Коммерческий доход	Коммерчески нецелесообразно
Коммерческие консультационные фирмы	Достаточно	В основном теоретические вопросы без фундаментальной проработки	Узконаправленные специалисты или привлеченные	Коммерческий доход	Коммерчески нецелесообразно

Разработка авторов по источникам [2, с. 193; 3, с. 1]

таких странах, как США, Англия, Германия, Швеция, Болгария можно найти много общего в подходе к организации этого процесса [4]. Помимо разветвленной сети информационно-консультационных служб там создаются на базе ведущих университетов такие инновационные структуры как кампусы и центры трансфера технологий, которые являются посредниками между учеными и бизнесом в цепочке коммерциализации результатов научных исследований. Изучая структуру представленных инновационных центров и порталов способствующих и реализующих инновационные технологии, следует сказать о ведущей роли Европейских государств в формировании инновационных проектов (42%). Возможно, данный фактор обусловлен значительным дроблением территорий Европы на государства. Так наибольшее количество Европейских центров представлено Великобританией, Германией, Францией. Отдельные государства, например Норвегия, имеют не один такой центр. Далее практически равными частями представлены международные центры (18 %) и инновационные центры созданные странами СНГ и ближнего зарубежья (16%). Следует отметить, что достаточно большое количество инновационных разработок поддерживаются центрами США и Канады (11%). Южная Америка представлена всего одним официально действующим инновационным центром, располагающимся в Бразилии (3% от общего количества центров) (рис. 4).

На базе Российских вузов в последние годы также создаются структуры-посредники между бизнесом и наукой: центры коллективного пользования, бизнес-инкубаторы, центры трансфера технологий, технопарки, венчурные фонды (рис. 5). Анализ сайтов и инфраструктуры вузов министерства сельского хозяйства РФ показал (рис.6), что только у 6 вузов созданы перечисленные выше инновационные структуры, у 12 вузов в составе имеется информационно-консультационный центр или инновационный центр. У остальных 39 вузов в разделе «Наука» представлены направления научных исследований и возможные услуги по областям. При этом у всех вузов информация носит чисто описательный характер в виде одной – двух страниц, даже там, где на базе вузов созданы региональные ИКЦ.

В основном перечисленные инновационные структуры давно созданы и успешно развиваются на базе технических вузов. Флагманами в этом стали МГУ им. Ломоносова и МИСИС.

Проведя анализ созданных за счет федерального бюджета инновационных центров можно сказать, что аграрный комплекс упоминаются на информационно-инновационных порталах только на трех из всех представленных - ассоциация инновационных регионов России (инновационная поддержка в области биотехнологии), инновационный портал Рязанской области (инновационная поддержка в области сельскохозяйственного машиностроение), научные исследования и инновации в Хабаровском крае (инновационная поддержка в области переработка продуктов питания, лесное хозяйство и деревообрабатывающая промышленность).

Выводы и предложения. В современных условиях создание инновационных структур на базе вузов РФ Министерства сельского хозяйства способно активизировать инновационное обеспечение как регионального, так и федерального АПК. Организационная модель таких центров должна стать центральным звеном инновационного развития АПК и предусматривать выполнение регулирующей, посреднической, информационной и непосредственно консультационной функций. Одно из важнейших направлений деятельности таких инновационных структур – трансфер инноваций в АПК, развитие собственных аграрных технологий с целью повышения конкурентоспособности сельского хозяйства, развитие отраслей, обеспечивающих доведение сельскохозяйственной продукции до потребителя – заготовка, переработка сельскохозяйственной продукции, ее хранение, транспортировка и реализация.

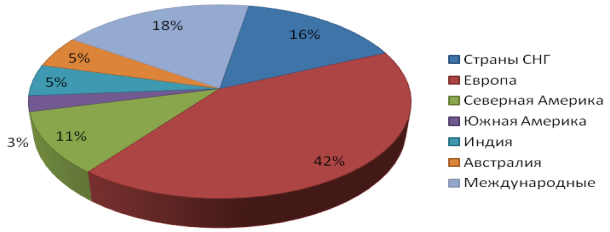

Рис. 4. Доля инновационных центров в мировом сообществе

Разработка авторов

Рис. 5. Цепочка посредников при движении от инновационной идеи до конкретного потребителя

Разработка авторов

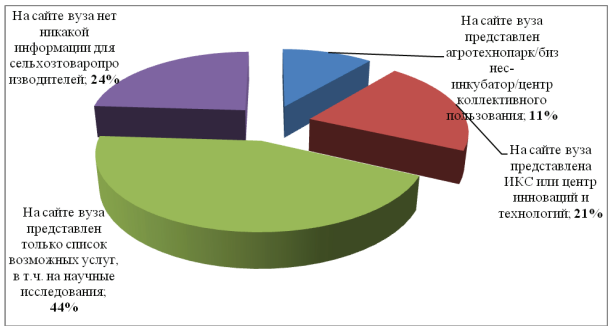

Рис. 6. Анализ инновационных структур аграрных вузов

Разработка авторов

Список литературы:
1. Отчет Федерального государственного бюджетного учреждения «Учебно-методический центр сельскохозяйственного консультирования и переподготовки кадров агропромышленного комплекса» за 2012 год.- [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://mcx-consult.ru/d/77622/d/doklad--2012.pdf.
2. А.Г. Глебова Сельскохозяйственное консультирование как фактор инновационного развития АПК: монография. – Тверь : Тверская ГСХА, 2012. – 176 с.
3. Кошелев В.М. Модели организации информационно-консультационной службы в сельском хозяйстве России // Центр обучения кадров информационно-консультационной службы АПК РОССИИ, 2002.- [Электронный ресурс]. –Режим доступа: http://www.strf.ru/material.aspx?CatalogId=370&d_no=39679
4. Обзор международного опыта инновационного развития, 2013.- [Элек-тронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.strf.ru/material.aspx?CatalogId=370.

Kolomeychenko A.S., Nozdrina Y.V.
Orel State Agrarian University

THE ANALYSIS OF INFORMATION SYSTEM OF THE TRANSFER OF RESULTS OF SCIENTIFIC RESEARCHES IN AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX OF RUSSIA

Summary
The analysis of the government and commercial structures of Russia which is carrying out a transfer of results of research and development in the sphere of agro-industrial production, status and problems, comparison with innovative structures of other countries of the world is provided.
Key words: transfer of innovations, agrarian – industrial complex, information support, innovative structure.

УДК 338.486.2

ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИСТСЬКОГО КЛАСТЕРА

Левицька І.В.
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Досліджено формування регіонального туристського кластера, в складі якого провідне місце відведено автономним туристичним центрам та опорним туристським зонам, які покликані функціонально доповнювати комплекс туристсько-рекреаційних послуг, що надаватимуться на регіональному рівні, пропонуючи окремі послуги і тематичні тури з активним використанням туристського потенціалу.

Ключові слова: інфраструктура, туристський кластер, туристський потік, опорні туристські зони, туристські центри, туристсько-рекреаційні послуги.

Постановка проблеми. Питання активізації руху туристичних потоків можна вирішити за рахунок підвищення конкурентоспроможності рекреаційно-туристичної сфери. Одним із способів отримати конкурентні переваги на ринку, а також покращити привабливість території для потенційних туристів є створення такого територіально-галузевого об'єднання, як туристичний кластер.

Для України, яка прагне до європейської інтеграції, проблему конкурентоспроможності туризму на світовому ринку можна розв'язати за допомогою об'єднання зусиль окремих споріднених галузей та інституцій. Саме кластерний тип організації господарства дозволяє сконцентрувати ресурси і зусилля на створенні конкурентних переваг території в рамках конкретного сектора економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу даної наукової роботи складають дослідження з управління сферою туристичних послуг та аналізу соціально-економічного ефекту туризму як засобу залучення інвестицій таких авторів як А.Ю. Александрова, А.П. Бгатова, М.А. Берманта, Є.І. Богданова, В.С. Боголюбова, В.А. Квартальнова, М.В. Солодкова, В. Арчера, Дж.М. Кейнса, Х. Клемента, І. Криппендорфа, С. Оуэна, Х. Рюттера, Д. Флетчера та ін.

Проблема удосконалення та оцінки державного та регіонального управління на основі програмно-цільового методу і концепції стійкого розвитку розглядається в дослідженнях Є.В. Биндиченко, В.С. Боголюбова, Т.В. Грицюк, В.Г. Гуляева, В.В. Лобанова, В.А. Челнокова та ін..

Регіональні аспекти розвитку сфери туристських послуг розкрито в роботах; А.Р. Батгаева, А.Г. Гранберга, Т.В. Грицюка, С.М. Климова, В.А. Морозової, І.А. Родионової, Т.І. Ткаченко, А.М. Ходачека, Д.А. Цапука та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, в роботах зазначених авторів недостатньо уваги приділено розробці підходів до дослідження сфери туристичних послуг на регіональному рівні, основаних на концепції стійкого розвитку регіону.

Мета статті. Метою даного дослідження є узагальнення світового та вітчизняного досвіду щодо кластерних формувань, надання та формування пропозицій зі створення туристських кластерів на регіональному рівні з врахуванням розвитку туристсько-рекреаційного потенціалу території.

Виклад основного матеріалу. Провідні міжнародні школи і теорії просторового розвитку зв'язують поняття конкурентоспроможності території на національних і міжнародних ринках з поняттям кластерного розвитку і кластерної організації економіки. Зокрема, в рамках найбільш поширених на сьогоднішній день концепцій кластерного розвитку М. Енрайта, Дж. Хамфрі і м. Портеру, докладно доведено, що кластерний тип організації господарства дозволяє сконцентрувати ресурси і зусилля на створенні конкурентних переваг території в рамках конкретного сектора економіки за рахунок:

- створення загальної і спеціалізованої виробничої інфраструктури;
- створення сприятливих умов для розвитку не тільки галузей спеціалізації, але і обслуговуючих і допоміжних галузей і видів економічної діяльності;
- стимулювання конкуренції і інноваційної активності учасників кластера, і, як наслідок – підвищення продуктивності праці;
- створення привабливих умов для залучення капіталу (інвестицій) і кваліфікованих трудових ресурсів;
- оптимізації просторового розміщення продуктивних сил і чинників виробництва;
- створення умов економічного зростання і мінімізації витрат в результаті виробничої концентрації і агломераційної економії.

Головним завданням при створенні умов для формування і розвитку регіонального кластера є завдання підвищення привабливості території для зовнішніх економічних агентів через використання диференційованої регіональної економічної політики і оптимізацію розміщення чинників виробництва. Завдання органів державного управління в регіоні створити такі умови, при яких ресурси і потенціал територій використовувалися б найбільш оптимальним чином (на основі поєднання спеціалізації і процесів кооперації).

У контексті рішення цієї задачі і, ґрунтуючись на представлених вище результатах досліджень, спробуємо виділити на території Вінницької області зони і центри, які могли б стати вузловими елементами того, що формується туристського кластера. З погляду розвитку туризму і його просторової диференціації в області виділяють два типи зон, що включають центри туристської активності: опорні (основні) і автономні (другорядні) туристські зони.

Опорні туристські зони пов'язані між собою єдиною мережею туристських маршрутів та спільною туристською інфраструктурою. Єднальні елементи туристської інфраструктури. Основні туристські маршрути. Що поєднують зони були розроблені на основі проектних пропозицій в мажах розробки «Стратегії розвитку туризму у Вінницькій області» 2002-2010 р. та Схеми планування території області. Опорні туристські зони включають найпопулярніші об'єкти туристського показу та охоплюють основні туристські потоки (рис. 1)

© Левицька І.В., 2014

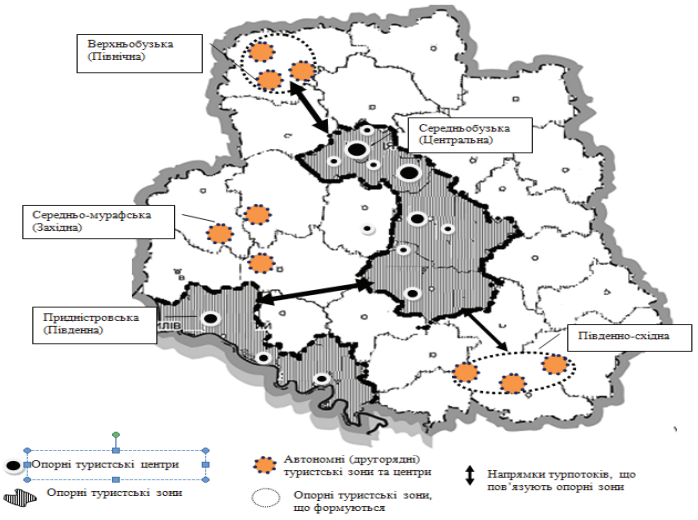

Рис.1. Схема розміщення опорних і автономних туристських зон і центрів у Вінницькій області

Джерело: власна розробка автора.

Автономні туристські зони і центри, що виділені в межах Вінницької області, в інфраструктурному плані недостатньо пов'язані з опорними туристськими зонами. Їх функціонування більшою мірою пов'язане з реалізацією можливостей використання туристсько-рекреаційного потенціалу в рамках даної території. Разом з тим, розвиток туризму в автономних туристських зонах і центрах дозволить найбільш повно реалізувати існуючий туристсько-рекреаційний потенціал Вінницької області, оптимальним чином розподілити в'їзні туристські потоки і створити умови і стимули для соціально-економічного розвитку територій.

У випадку досягнення достатнього рівня розвитку туристської інфраструктури (назвемо його критичним рівнем) і при диверсифікації туристської спеціалізації території в майбутньому, автономні зони і центри можуть активно включатися в основні туристські маршрути.

На підставі експертної оцінки в якості опорних туристських зон вибрані наступні:

1. Туристська зона «Центральна» (Середньобузька) – розташована в центральній частині Вінницької області;

2. Туристська зона «Південна» (Придністровська) – розташована на території Могилів-Подільського, Ямпільського районів;

Планується, що в середньостроковій і довгостроковою перспективі опорні туристські зони обслуговуватимуть більше 60% загального туристського потоку до Вінницької області. На їх території планується реалізація крупних інвестиційних проектів по створенню і розвитку об'єктів туристської інфраструктури. Вони виступатимуть як вузлові елементи регіонального туристського кластера, що формується. Найбільш важливі інвестиційні проекти в розрізі опорних туристських зон, планується включити до складу Генеральної схеми розміщення об'єктів і інфраструктури туризму в Вінницькій області до 2025 року та приведені в таблиці 1.

Тут представлені лише ключові об'єкти туристської інфраструктури на території опорних туристських центрів Вінницької області. Вони доповнюються допоміжними об'єктами, які розташуються уздовж найбільш важливих туристських маршрутів і в центрах комплексного обслуговування туристів (туристські бази, кемпінги, автостоянки, інформаційні покажчики і інші об'єкти).

Окрім опорних туристських зон і центрів, які, як це вже було сказано вище, розглядаються як вузлові елементи регіонального туристського кластера, до його складу увійшли також автономні туристські зони. У середньостроковій і довгостроковій перспективі на їх частку доводитиметься не більше 40% загального туристського потоку до Вінницької області. До них віднесені наступні [7] :

- туристська зона «Північна» (Верхньобузька) – включає території м.Хмільника ;

Таблиця 1

Найбільш важливі об'єкти туристської інфраструктури будівництво яких передбачається на території опорних туристських зон Вінницької області

Опорні туристичні зони	Основні об'єкти туристичної інфраструктури (інвестиційні обєкти)
Туристична зона «Центральна» (Південне Побужжя	обладнання причалів для прийому туристичних спортивних плав.засобів, човнової станції в с. Печора, Сокілець; будівництво 2-х туристських баз з інженерною інфраструктурою (50-60 місць кожна) в с. Никиферовці, Сокілець;
Немирівське скіфське городище) Браїлів	будівництво готельного комплексу в «HELIOPARK Waterville» 4*, який планується розміститься на території дуже великого парку садиби Потоцьких-Свейковських, який знаходиться в поселенні Сокілець Немирівського району Вінницької області; будівництво гірськолижного центру з комплексом інфраструктури в мікрорайоні Старе місто м.Вінниця; реставрація номерного фонду санаторію «Немирів»; устаткування туристських маршрутів; розвиток комплексу обслуговування туристів в туристських центарах зони (кафе, пункти прокату устаткування, медпункти). Облаштування на схилах берегів р.Південний Буг (Старе місто, м.Вінниця) альпін – парку, трас крос-кантрі, даунхілу (швидкісному спуску), фрістайлу
Туристична зона «Південна»(Середнє Придністровя)	розширення портово-причального комплексу в м. Ямпіль; будівництво яхт-центру з комплексом інфраструктури в м. Ямпіль; будівництво 4-х туристських баз і готелю коттеджного типу на р.Дністер (в т.ч. відновлення фінських садиб для їх використання як засоби розміщення туристів); реконструкцією оглядових майданчиків «великого каньйону Дністра, розвитком інфраструктурного комплексу; організація і устаткування туристських маршрутів з розвитком комплексу обслуговування туристів в туристських центрах зони.

Джерело: власна розробка автора.

- туристська зона «Південно-Східна» – розташована в Бершадському, Крижопільському та Чечельницькому районах.

Автономні туристські зони і центри Вінницької області мають більшою мірою локальне значення, і при формуванні та розвитку регіонального туристського кластера будуть поступово включатися до складу комплексних і тематичних туристських маршрутів.

Потужність і види планованих до будівництва засобів розміщення туристів в рамках як опорних, так і автономних туристських зон розраховані на основі прогнозної оцінки потужності та структури туристського потоку, а також з урахуванням категорій туристів для кожного з туристських центрів і їх переваг. Так дані про загальний прогнозний туристський потік до Вінницької області і про його розподіл по туристських зонах представлені в таблиці 2.

При аналізі структури і потужності туристських потоків в розрізі туристських зон, а також при їх прогнозуванні в області розроблено три сценарії (для кожної із зон) – сценарій інерційного розвитку, сценарій помірного розвитку і сценарій інноваційного розвитку (або песимістичний, середній і оптимістичний сценарії). Розглянемо їх докладніше.

Сценарій інерційного розвитку. Даний сценарій припускає зниження конкурентоспроможності, як в цілому регіональної економіки, так і туристського комплексу. При цьому традиційними галузями спеціалізації регіональної економіки залишаються сільське господарство, сфера послуг та переробна промисловість. Основний туристський потік в рамках даного сценарію збільшиться несуттєво і як і раніше буде формуватися за рахунок вже відомих і активно використовуваних сьогодні об'єктів туристського показу: великий каньйон Дністра (с.Лядова), Немирівське скіфське городище, заповідник Буша, Браїлів, музей-садиба М.І.Пирогова, ставка Гітлера і частково за рахунок розміщення туристів в санаторіях області (Хмільник та Немирів), а також за рахунок короткочасного відпочинку туристів на туристських базах в південних районах області. Туристичний потік в зимовий час в рамках даного сценарію залишається незначним, його неістотне збільшення буде спостерігатись лише в першій половині січня. Вузький асортимент пропонуємих турпродуктів не дозволить привертати додаткові категорії туристів, а також залишатиметься причиною недовготривалого перебування туристів на території Вінницької області.

Сценарій помірного розвитку. Даний сценарій припускає часткові структурні перетворення в економіці регіону. Зокрема припускає розвиток туризму як одного з основних напрямів економічної спеціалізації області. В рамках реалізації даного сценарію відбуватиметься збільшення загального туристського потоку в республіку. Потужність туристського потоку в рамках даного сценарію збільшуватиметься за рахунок розробки і просування нових туристських продуктів і розвитку інфраструктури.

В рамках даного сценарію слід чекати, що буде реалізовано ряд крупних інвестиційних проектів. Буде значно збільшений номерний фонд за рахунок будівництва нових засобів розміщення.

Сценарій інноваційного розвитку. Даний сценарій припускає суттєве збільшення частки нового вигляду економічної діяльності, такої як туризм, в структурі економіки Вінницької області з поступовим перенесенням на неї основної економічної спеціалізації регіону. Здійснення даного сценарію приведе до реалізації ряду крупних інвестиційних проектів, направлених на розвиток туристської інфраструктури. В рамках даного сценарію відбуватиметься диверсифікація туристичного бізнесу в регіоні, розроблятимуться принципіально нові туристські продукти, конкурентоздатні на світовому ринку, здійснюватиметься активний брендінг регіону.

Всі ці заходи приведуть до істотного збільшення як загального туристського потоку в області, так і частки організованого туризму (до 2025 року – до 80%). Як видно з короткого опису сценаріїв розвитку туризму у Вінницькій області, вони відрізняються один від одного по таких важливих критеріях як наявність або відсутність виразної довгострокової державної політики в області розвитку туризму, а також активність і зацікавленість органів влади і місцевого самоврядування, самих господарюючих суб'єктів в розвитку туризму і пов'язаних з ним видів економічної діяльності. Зрозуміло, що перший сценарій стає найбільш реалістичним при відсутності конкретної позиції органів влади до сфери туризму і припускає інерційний розвиток комплексу. Другий сценарій робить ставку на розвиток традиційних туристських зон і на залучення інвестицій саме в їх розвиток. Цей підхід характеризується певною однобокістю і приводить до різкої диференціації туристського потоку і розвитку інфраструктури туризму на території регіону. І лише третій сценарій орієнтований на впровадження кластерного підходу в розвитку туризму в регіоні і якнайповнішому використанні його туристсько-рекреаційного потенціалу. А тому, якщо регіон узяв курс на формування регіонального туристського кластера і створенні конкурентних переваг за рахунок осмисленого управління розвитком туризму, то обов'язковою умовою має бути активна позиція регіональних органів влади і місцевого самоврядування і активне використання інноваційних

Таблиця 2

Прогнозний туристський потік до Вінницької області його розподіл по туристських зонах (всі категорії туристів), чоловік на рік*

Туристичні зони	2012 факт	2015 прогноз	2020 прогноз	2025 прогноз
Центральна	32794	44600	52628	65785
Південна	2672	2939	4409	6349
«Північна» (Верхньобузька)	1025	1845	2915	3760
«Південно-Східна»	39	62	87	119
Загальний туристичний потік на територію туристичних зон	36530	49446	60039	76013
Інші території Вінницької області	70	27414	32193	32821
Загальний туристичний потік до області	36600	76860	92232	108834

**Дані представлені відповідно до прогнозу оптимістичного сценарію розвитку туризму відповідно до Обласної програми розвитку культури та духовного відродження на 2011-2015 у Вінницькій області*

Таблиця 3

Спеціалізація туристських зон Вінницької області

Туристичні зони	Потенціальний об'єм, тис. чол./рік	Туристична спеціалізація (пріоритетні види туризму)
Центральна (Середньобузька)	105787	Оздоровчо-спортивно-лікувально-пізнавальна
Північна (Верхньобузька)	7321	лікувально-пізнавальна
Південна (Придністровська)	10277	Екологічний туризм, водно-спортивний, активні види відпочинку, оздоровчий, пізнавальний
Західна (Середньомурафська)	5833	Екологічний, культурно-історичний, сільський, гостьовий
Південно-Східна	1000	Екологічний, водно-спортивний, культурно-історичний, активні види відпочинку
Північно-Східна	50	Культурно-історичний, екологічний, спортивний, сільський, лікувальний

Джерело: власна розробка автора.

інструментів планування і управління розвитком території [6].

Як вже було сказано вище, суттєвими ознаками кластера є розвиток внутрішньої конкуренції і ділової активності компаній у поєднанні із сприятливими умовами для взаємовигідної співпраці і контрактації. В даному випадку внутрішнє конкурентне середовище в рамках регіонального туристського кластера, що формується, у Вінницькій області складається на основі часткової конкуренції між тур продуктами, пропонованими турфірмами в розрізі опорних і автономних туристських зон з однаковою або схожою спеціалізацією. Спеціалізація туристських зон Вінницької області, що визначена на основі цих чинників, відбита в таблиці 3.

Представлені види спеціалізації для туристських зон не являються єдиними і такими, що раз і назавжди склалися. З більшою часткою вірогідності можна сказати, що вони мінятимуться в процесі розвитку туристської інфраструктури, зміни структури туристських потоків і в процесі соціально-економічного розвитку регіону в цілому. Але на сьогоднішній день ці види спеціалізації є домінуючими, розвиваючи які території можуть з найбільшою ефективністю використовувати свої конкурентні переваги [7].

Висновки і пропозиції. Отже на сьогоднішній день недостатній рівень використання туристсько-рекреаційного потенціалу більшості виділених туристських зон і центрів Вінницької області пояснюється, перш за все, малою кількістю підготовлених і конкурентоздатних турпродуктів, а також низьким рівнем їх маркетингу. Існує і інша причина, про яку вже мовилося вище, – це недостатній рівень розвитку туристської інфраструктури і низька якість туристсько-рекреаційних, що надаються, і допоміжних послуг. Тому при розробці Генеральної схеми розміщення об'єктів інфраструктури і туризму в Вінницькій області на період до 2015 року в якості найбільш важливих інвестиційних пріоритів виділені наступні:

- розвиток і збільшення потужності засобів розміщення туристів, а також їх видів і асортименту послуг, що надаються;
- розвиток транспортного обслуговування туристів, розвиток і поліпшення якості транспортної інфраструктури;
- розвиток фінансових послуг і систем зв'язку;
- розвиток туроператорської діяльності і підготовки комплексних і тематичних турпродуктів;
- розвиток інформаційного забезпечення туризму і маркетинг конкретних територій і турпродуктів.

Важливим елементом цієї роботи є маркетингова діяльність в області поступового формування сприятливого іміджу території, що вимагає також його реального підтвердження в конкретних турпродуктах і послугах.

Список літератури:

1. Балабанов И.Т., Балабанов А.И. Экономика туризма: Уч. пособие. – М.: Финансы и статистика, 2009. – 176 с.
2. Гостиничный и туристский бизнес. Под ред. проф. Чудновского А.Д. – М.: Ассоциация авторов и издателей «ТАНДЕМ». Узд-во ЭКМОС, 2008. – 352 с.
3. Dixon, H. Strategic Investment in an Industry with a Competitive Product Market // Journal of Industrial Economics. 1985. № 33. P. 483–499.
4. Дурович А.П. Маркетинг в туризме: Уч. посбие. – 2-е узд., перераб и доп. – Мн.: Новое знание. – 2010. – 496 с.
5. Кабушкин Н.И. Менеджмент туризма: Учеб. пособие. – Минск: Новое Знание, 2010. – 432 с.
6. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). – К.: Альтерпрес, 2007. – 436 с.
7. Левицька І.В., Корж Н.В., Кізюн А.Г., Онищук Н.В. Стратегія регіонального розвитку туризму: монографія. 2013. -192 с.

Левицкая И.В.
Винницкий торгово-экономический институт
Киевского национального торгово-экономического университета

ФОРМИРОВАНИЕ РЕГИОНАЛЬНОГО ТУРИСТИЧЕСКОГО КЛАСТЕРА

Аннотация
Исследовано формирование регионального туристского кластера, в составе которого ведущее место отведено автономным туристическим центрам и опорным туристским зонам, которые призваны функционально дополнять комплекс туристско-рекреационных услуг, предоставляемых на региональном уровне, предлагая отдельные услуги и тематические туры с активным использованием туристского потенциала.
Ключевые слова: инфраструктура, туристический кластер, туристский поток, опорные туристские зоны, туристские центры, туристско-рекреационные услуги.

Levytska I.V.
Vinnitsa Trade and Economics Institute
Kyiv National Trade and Economic University

FORMATION OF REGIONAL TOURISM CLUSTER

Summary
Formation of regional tourism cluster, composed by a leading role given to self tourist centers and tourist reference zones that are designed to functionally complement complex recreational services provided at the regional level, offering individual services and thematic tours of active use of tourism potential.
Key words: infrastructure, tourism cluster, tourist flow, basic tourist areas, tourist centers, tourist and recreational services.

УДК 331.107.5

СТАН ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ НА МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стрехова С.В.
Хмельницький національний університет

У статті розглянуто роль інновацій у розвитку машинобудівних підприємств. Виявлено та проаналізовано ряд факторів, що впливають на відношення персоналу до впровадження інновацій на машинобудівних підприємствах Вінницької області. Розроблено рекомендації для впровадження інноваційних технологій.
Ключові слова: персонал, керівник, система управління персоналом підприємства, машинобудівні підприємства, інновації.

Постановка проблеми. Управління персоналом є однією із найважливіших сфер діяльності підприємства, яка може багаторазово підвищити ефективність будь-якого виробництва, а впровадження інноваційних технологій та удосконалення системи управління персоналом підприємства обумовлено об'єктивними змінами, що характеризують сучасну діяльність, активну і визначальну роль персоналу в управлінні підприємством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення та розробка системи управління персоналом на підприємстві висвітлювалась останнім часом у науковій літературі у працях таких науковців, як Л. В. Балабанова, О. В. Крушеницька, П. Ю. Стасюк, В. А. Спивак, Р. В. Фещур, А. Д. Чикуркова, А. П. Шихвердиева та іншими науковцями.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість публікацій за даною проблематикою, неузгодженість дії існуючих методик функціонування системи управління персоналом обумовлює необхідність вивчення стану впровадження інноваційних технологій та розробки ефективної системи управління персоналом на машинобудівних підприємствах.

Мета статті. Проаналізувати ряд факторів, що впливають на відношення персоналу до впровадження інновацій на машинобудівних підприємствах Вінницької області. Розробити рекомендації для впровадження інноваційних технологій для ефективного управління організаційною поведінкою працівників машинобудівних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Роль інновацій у розвитку реального сектору економіки є ключовим фактором успіху розвитку машинобудівних підприємств, що мають славні традиції та історію, що йде з радянських часів.

Перед керівництвом підприємств стояло амбіційне завдання – у нових реаліях дати їм друге життя, створити тривалий базис розвитку не тільки для індустріальної групи, а й українського машинобудування.

Однією з причин, яка практично призвела до стагнації інноваційної моделі України є те, що за 20 років історії України інноваційна політика не була пріоритетом розвитку країни ні для одного уряду. Вона скоріше носила декларативний характер, заснований на державних програмах, що базувалися на бюджетному фінансуванні. У більшості випадків, ці гроші або не були виділені, або неефективно використані. Прикладна наука стогнала про недостатність державного фінансування, при цьому була малоефективна, а тематика визначалася не потребами промисловості, а логікою розвитку наукових шкіл.

Іншими факторами, що вплинули на цю ситуацію, є зменшення попиту на інновації з боку реального сектору, у якому за останні десятиліття найбільше постраждали високотехнологічні галузі, які не зуміли вистояти в конкурентній боротьбі зі світовими компаніями без підтримки держави.

Крім того, величезна кількість фахівців – носіїв інноваційного потенціа-лу, на освіту яких держава витратила сотні мільйонів доларів, не знайшли собі застосування в Україні і тому сьогодні працюють у тіньовому секторі на світові компанії, або іммігрували.

Останнім часом на підприємствах особлива увага приділяється організації системи і процесу управління персоналом. Внаслідок цього багато підприємств починають перебудовувати існуючі системи управління персоналом. Але далеко не скрізь ці зміни підвищують ефективність роботи персоналу і відповідають дійсним потребам підприємства. Це відбувається у зв'язку з тим, що система управління персоналом підприємства часто змінюється без попереднього аналізу її роботи, без наукового обґрунтування та розуміння необхідності таких змін.

У результаті аналізу наявної інформації нами був виявлений ряд факто-рів, що впливають на відношення співробітників підприємства до впровадження інновацій [1, 2, 3]. На чотирьох машинобудівних підприємствах Вінницької області було проведено експертне опитування у ході якого персоналу досліджуваних підприємств було запропоновано розставити фактори запропоновані в анкеті у порядку їх важливості.

У результаті опитування отриманий наступний розподіл, який подано на рис. 1.

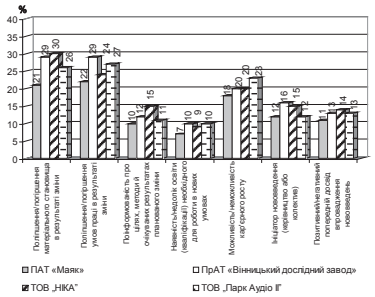

Рис. 1. Відношення персоналу ПАТ "Маяк", ПрАТ "Вінницький дослідний завод", ТОВ "НІКА" та ТОВ "Парк Аудіо ІІ" до впровадження інновацій
**розроблено автором*

Проаналізувавши результати опитування персоналу ми виявили сім основних факторів:

1. Умови праці. Зміна цього параметра значною мірою впливає на відношення персоналу до інновації. Сюди може входити безліч заходів щодо поліпшення оточення співробітника й процесу його

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

© Стрехова С.В., 2014

роботи: від переїзду в більш просторе приміщення, до яких-небудь поліпшень у процесі, пов'язаних з оптимізацією його функцій. Такі зміни найчастіше одержують підтримку персоналу.

2. Матеріальне становище персоналу. Це другий, найбільш важливий параметр, по своїй значимості дорівнює зміні умов праці для людини. У випадку, якщо нововведення приводить до збільшення зарплати, виплаті премій або одержанню яких-небудь матеріальних благ, воно, як правило, зустрічає велике розуміння серед працівників. У той же час, якщо інновація загрожує зниженням рівня матеріального стану навіть непрямим способом, вона не викликає ентузіазму, а найчастіше починається активне протистояння з боку співробітників.

3. Кар'єрний зріст. Як показали результати опитувань, наступним по значимості є можливість кар'єрного росту. У випадку, якщо в результаті впровадження інновації людина має можливість підвищити свій соціальний статус в організації, який не обов'язково може бути негайним, іноді досить появи будь яких перспектив в подальшому розвитку, то такі зміни зустрічають підтримку. Варто відзначити, що маніпуляція цим параметром досить обмежена, і не може застосовуватися для впливу на настрої широких верств, оскільки неможливе підвищення соціального статусу відразу великої кількості співробітників, і найбільше впливає на керівників середньої й нижчої ланки, а також на співробітників, що володіють управлінським потенціалом.

4. Поінформованість. Часто зміна викликає опір у персоналу не тому, що вона несе за собою негативні наслідки, а тому, що люди не мають інформації про цілі, методи й очікувані результати запланованої зміни. Опір є результатом елементарної обережності до невідомого. При цьому важливо при впровадженні нововведення донести всю необхідну інформацію до персоналу.

5. Необхідна кваліфікація. Наявність або відсутність кваліфікації так само впливає на ставлення людини до змін. У випадку якщо впровадження інновації має на увазі наявність більш високої кваліфікації персоналу, то воно може викликати з боку колективу. Дану проблему можна розв'язати шляхом організації системи підвищення кваліфікації персоналу. Слід також зазначити, що адаптація і навчання вищі в представників молодшого покоління, так що й необхідність підвищення кваліфікації сприймається ними легше.

6. Ініціатор впровадження інновації. Від того, хто запропонував нововведення, багато в чому залежить, особливо відношення до нього колективу. Також відомо, що колектив обережно налаштований до змін, запропонованих керівництвом, традиційно вважаючи, що вони нічого гарного не принесуть, а можливо й нашкодять. З іншої сторони керівництво, так само традиційно, обережно налаштоване до ініціативи колективу, оскільки вважає, що нічого вартого уваги там запропонувати не можуть. Найбільш оптимальним є діалог цих двох течій. Компроміс, коли керівництво пропонує на обговорення колективу нові ідеї або розглядає запропоновані ним.

7. Досвід впровадження. Від того, як проходили й чим закінчилися попередні процеси впровадження інновацій залежить і відношення до нових. Таким чином, дуже важливий перший досвід впровадження інновацій, який тягне за собою наступний ланцюг нових змін.

Умовно, отриманий перелік факторів можна розділити на дві групи. Перша – це "матеріальні" фактори, до них можна віднести матеріальне становище, умови праці й кар'єрний зріст. Друга – "інформаційні" фактори, до них можна віднести ініціатора впровадження інновації, досвід попереднього впровадження, поінформованість, наявність необхідної кваліфікації. Ці групи добре корелюються з результатами опитування, перша випереджає по значимості другу майже у два рази. Але можливості впливу на них різні. Можливість задоволення матеріальних потреб персоналу досить обмежена, оскільки не можна всім підняти заробітну плату або підвищити на посаді, у той же час на інформаційну складову можна впливати в більших обсягах, а саме: легко можна роз'яснити персоналу цілі і методи впровадження нововведення або організувати сприятливий інноваційний клімат.

Для оцінки співвідношення на вибір відповідних стратегій поведінки персоналу при впровадженні інновацій і визначення ступеня ініціативності різних груп при цьому було проведено анкетне опитування на чотирьох машинобудівних підприємствах Вінницької області, що дозволяє оцінити переваги персоналу при виборі стратегії поведінки, ініціатора інновації й співвідношення власних і суспільних інтересів при цьому.

В ході опитування нас цікавили тільки позитивні відповіді, оскільки вони показували рішучість персоналу до прагнення змін і позитивних заходів.

Результати опитування були оброблені й зведені в рисунок, який дозволяє наочно продемонструвати відмінність оцінок різних груп людей, розділених за такими ознаками як: вік, освіта, соціальний статус, стать.

За результатами опитування було побудовано рис. 2, що характеризує відношення працівників до зазначених питань.

В цілому переважає доброзичливе відношення до нововведень. В іншо-му значних перекосів немає. Співвідношення між ініціативою колективу й керівництва приблизно рівні. Теж можна сказати й про причини опору або підтримки інновації, щодо особистих і суспільних інтересів. Але це досить усереднені дані. Цікавим, на нашу думку, є відмінність оцінок різними групами персоналу, на які ми розподілили останніх, а саме: соціальний фактор, віковий фактор, гендерний фактор, фактор рівня освіти.

На нашу думку, розподіл персоналу за соціальним фактором на 2 групи: керівників та підлеглих є найбільш доречним та зрозумілим.

До перших були віднесені особи, що займають керівні посади або здійснюють керівництво навіть невеликим колективом. До підлеглих – особи, що взагалі не займають керівних посад. За чисельністю опитаних ці групи розподілилися приблизно 1:2, що логічно, тому що чисельність керівного складу в будь-якому колективі менше. У результаті отримані наступні дані рис. 2.

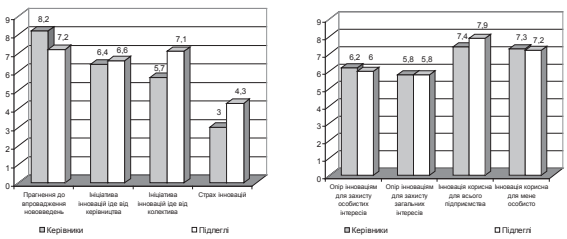

Рис. 2. Результати опитування персоналу ПАТ "Маяк", ПрАТ "Вінницький дослідний завод", ТОВ "НІКА" та ТОВ "Парк Ау-діо ІІ" розділені по соціальному фактору

**розроблено автором*

З рисунків видно, що оцінка власних інтересів для обох груп приблизно однакова. І керівники, і підлеглі оцінюють пріоритети власних і суспільних інтересів рівною мірою. У той же час відношення до самої інновації відрізняється досить сильно. Керівникам більше властиве прагнення до нового, при чому існує значна перевага інноваційних настроїв над настороженим відношенням до нововведень. Вони також віддають перевагу виявленню ініціативи "зверху" і з побоюванням відносяться до новацій, запропонованим колективом. В першу чергу це пов'язано з переконанням, що колектив не має стратегічного мислення і не може правильно оцінювати наслідки й пріоритети при модернізації виробничих процесів. Рядовий персонал більшою мірою насторожено відносяться до нововведень, і виступають за розширення повноважень колективу при ініціації будь-яких змін. Це в першу чергу пов'язано з відношенням керівництва до їхніх ініціатив, про що говорилося вище.

За віковою ознакою ми розділили опитуваних так само на 2 групи: до 30 років, після 30 років.

Перша група являє собою молодіжний сектор. Персонал, що має відносно невеликий трудовий досвід, що тільки починають створення власної родини. Друга група, це вже зрілі особистості, що сформувалися, мають багатий трудовий досвід, причому частина його здобувалася ще в Радянському Союзі. У результаті отримані наступні дані рис. 3.

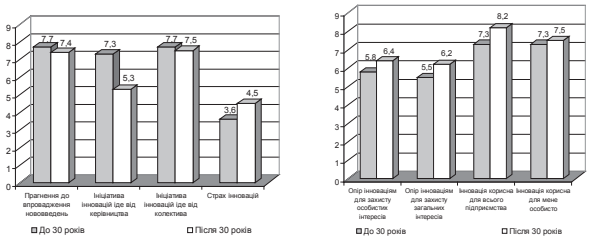

Рис. 3. Результати опитування персоналу ПАТ "Маяк", ПрАТ "Вінницький дослідний завод", ТОВ "НІКА" та ТОВ "Парк Аудіо ІІ" розділені за віковим фактором

**розроблено автором*

У результаті ми бачимо, що люди старшого віку меншою мірою схильні підтримувати ініціативу керівництва, у той час як молодь підтримує її рівною мірою з ініціативою колективу. У той же час, оцінка необхідності дотримання власних і суспільних інтересів приблизно однакова в обох групах.

Розглянемо залежність відносин персоналу до нововведень, залежно від статі працівника рис. 4.

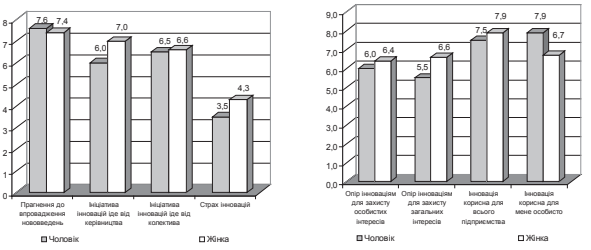

Рис. 4. Результати опитування персоналу ПАТ "Маяк", ПрАТ "Вінницький дослідний завод", ТОВ "НІКА" та ТОВ "Парк Ау-діо ІІ" розділені по гендерному фактору

**розроблено автором*

З рисунків бачимо, що при рівному прагненні до інновацій, чоловіки менше побоюються нового, при цьому вони так само менш схильні до сприйняття інновацій від керівництва. Існують відмінності й при оцінці особистих і суспільних інтересів при впровадженні інновацій. Чоловіки в більшій мірі схильні підтримувати нововведення, які принесуть користь особисто їм, у той час як жінки більше цінують спільні інтереси.

Від рівня освіти також залежить відношення персоналу до інновацій. Ми розділили персонал за рівнем освіти на 2 групи:

- середня, спеціальна, незакінчена вища;
- вища.

У результаті отримані наступні дані рис. 5.

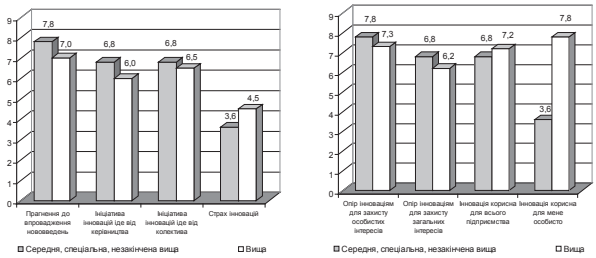

Рис. 5. Результати опитування персоналу ПАТ "Маяк", ПрАТ "Вінницький дослідний завод", ТОВ "НІКА" та ТОВ "Парк Аудіо ІІ" розділені за рівнем освіти

**розроблено автором*

Із рисунків ми бачимо, що більш насторожене відношення до нововведень властиво людям з більш високим рівнем освіти, у той же час вони менш схильні до сприйняття ініціативи по впровадженню нововведень від керівництва й більшою мірою прагнуть до прояву ініціативи колективом. Хоча ці відмінності й не значні. Відносно оцінки власних і спільних інтересів ця відмінність більше. Персонал з більш високим рівнем освіти цінує власні інтереси вище суспільних. Ґрунтуючись на цих результатах, ми можемо намітити основні шляхи зниження опору інноваціям у персоналу підприємства.

Як показує проведене дослідження, матеріальне стимулювання є найбільш діючим фактором, що дозволяє подолати опір інноваціям. Незалежно від причин, що викликають відторгнення нового, можливість підвищення свого матеріального рівня переважує всі інші фактори. Тут цікавим здається той факт, що нарівні, із власне, матеріальним стимулюванням виступає такий фактор як умови праці, іноді він навіть переважає. Керування цими факторами й можливість кар'єрного росту дає максимальний ефект, але вимагає значних фінансових витрат. У зв'язку з цим передбачається можливою маніпуляція цими факторами відносно управлінського персоналу й ключових співробітників, від яких багато в чому залежить процес впровадження інновації. Управління в більших масштабах даними факторами не настільки ефективно, тому що зростаючі витрати, спрямовані на впровадження інновації, зменшують переваги від впровадження нових технологій.

Створення сприятливого інноваційного клімату в колективі процес досить довгий і містить багато стадій. Залучення персоналу до розробки й обговорення нових ідей вимагає певної роботи, насамперед з боку керівництва підприємства, і приносить найбільші результати при наявності єдиної програми по залученню співробітників у процес впровадження інновацій. Така робота не вимагає значних фінансових витрат, і орієнтована, у першу чергу на роботу служб персоналу. Позитивним ефектом від таких зусиль стає те, що персонал значно легше

сприймає необхідність змін на підприємстві. Із цим тісно зв'язаний такий фактор як "ініціатор інновації". Як показує дослідження, якщо персонал бере участь в обговоренні передбачуваних змін і вносить свої корективи та нові ідеї по організації процесів і впровадженню нових технологій, такі інновації одержують більшу підтримку з боку рядових співробітників, навіть якщо вони особисто не приймали участь в розробці. Іншим, не маловажним, фактором є поінформованість персоналу про цілі й методи впровадження інновації.

Висновки і пропозиції. Результати дослідження свідчать що, персонал чинить найжорстокіший опір нововведенням тільки тому, що не знають чого від них очікувати. У той же час боротися із цим досить легко. Досить провести роз'яснювальну роботу серед персоналу, у ході якої керівництво підприємством може розставити акценти таким чином, щоб досягти максимального ефекту. А якщо ні, то працівники "додумають" відсутні деталі самі, і ці висновки, швидше за все, будуть не на користь підприємства. Відокремлено стоїть проблема підвищення кваліфікації працівників, при впровадженні інноваційних технологій. За оцінкою самого персоналу цей фактор впливає на відношення до інновацій. У той же час управління цим фактором вимагає певних витрат на організацію робіт з підвищення кваліфікації персоналу і на перший погляд воно не дає достатнього ефекту. Але потрібно враховувати, що підвищення рівня освіченості персоналу впливає не тільки на їхнє відношення до конкретного нововведення, а поширюється на багато інших сфер.

Таким чином, вибірковий вплив на обидві групи факторів дозволяє досить ефективно управляти організаційною поведінкою персоналу машинобудівного підприємства.

Список літератури:

1. Діяльність підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності 2009: Ста-тистичний збірник/ Державний комітет Статистики України.- К., 2010. – 446 с.
2. Наукова та інноваційна діяльність в Україні 2010: Статистичний збірник/ Державний комітет Статистики України.- К., 2011. – 280 с.
3. Праця Україні у 2012: Статистичний збірник/ Державний комітет Статистики України.- К., 2011. – 332 с.

Стрехова С.В.
Хмельницкий национальный университет

СОСТОЯНИЕ ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УПРАВЛЕНИИ ПЕРСОНАЛОМ НА МАШИНОСТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация
В статье рассмотрено роль инноваций в развитии машиностроительных предприятий. Обнаружено и проанализировано ряд факторов, которые влияют на отношение персонала к внедрению инноваций на машиностроительных предприятиях Винницкой области. Разработаны рекомендации для внедрения инновационных технологий.
Ключевые слова: персонал, руководитель, система управления персона-лом, машиностроительные предприятия, инновации.

Strehova S.V.
Khmelnitsky National University

STATE OF APPLICATION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES TO STAFF MANAGEMENT AT ENGINEERING ENTERPRISES OF VINNYTSIA REGION

Summary
The article deals with the role of innovations for the development of engineering enterprises. Distinguished and analyzed are a number of factors influencing the attitude of the personnel to application of innovations at engineering enterprises of Vinnytsia region. Recommendations for efficient application of innovative technologies are developed.
Key words: staff, manager, system of staff management at enterprise, engineering enterprises, innovations.

УДК 65.052.2

РАСКРЫТИЕ ИНФОРМАЦИИ О ФИНАНСОВЫХ ВЛОЖЕНИЯХ В БУХГАЛТЕРСКОЙ ОТЧЕТНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО СЕКТОРА

Чернова Ю.В.
Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение
высшего профессионального образования
«Самарская государственная сельскохозяйственная академия»

Исследовано отражение финансовых вложений в бухгалтерской (финансовой) отчетности предприятий агропромышленного сектора. Разработана система субсчетов и счетов второго порядка к счетам 55, 58 и 59. Предложенная методика формирования массива данных позволит сельскохозяйственным товаропроизводителям сделать учет финансовых вложений более прозрачным и точным и тем самым сократить затраты рабочего времени на составление своего годового отчета.
Ключевые слова: финансовые вложения, бухгалтерский баланс, отчет о движении денежных средств, пояснения к бухгалтерскому балансу и отчету о финансовых результатах.

Составление годовой бухгалтерской отчетности – сложный итоговый этап учетного процесса. Особенно трудоемким он является для сельскохозяйственных товаропроизводителей, поскольку помимо шести отчетных форм, обязательных для предприятий всех отраслей, годовой отчет сельхозпроизводителей включает ряд специализированных форм отчетности.

Цель исследования – сократить затраты труда на заполнение бухгалтерской (финансовой) отчетности товаропроизводителей агропромышленного сектора. В связи с этим была поставлена задача – разработать методику формирования массива данных, необходимых для расчета данных о финансовых вложениях в годовом бухгалтерском отчете сельхозпроизводителя.

Финансовые вложения сельскохозяйственных предприятий включают приобретенные организацией акции других предприятий, финансовые векселя, облигации и подобные ценные бумаги, вливание в уставные капиталы иных товаропроизводителей, в договоры о коллективной деятельности, дебиторскую задолженность, полученную путем переуступки права требования, и суммы займов, предоставленных иным предприятиям.

Финансовые вложения бывают долгосрочными – сроком обращения более года, и краткосрочными – сроком обращения менее 12 месяцев.

Перед расчетом годовой бухгалтерской отчетности сельскохозяйственная организация должна провести инвентаризацию финансовых вложений, чтобы установить срок после отчетной даты, в течение которого данное финансовое вложение будет погашено или продано.

При заполнении рассматриваемой статьи необходимо руководствоваться требованиями положений 19/02 «Учет финансовых вложений» и 20/03 «Информация об участии в совместной деятельности».

Актив учитывается в форме финансовых вложений при совокупном вы-полнении условий:

1) документы, подтверждающие права сельхозтоваропроизводителя на финансовые вложения, надлежащим образом оформлены;

2) организация несет все финансовые риски изменения цены, банкротства должника, ликвидности финансовых вложений и т.п.;

3) от осуществленных финансовых вложений в будущем предприятие получит проценты, дивиденды или другие экономические выгоды.

Не относятся к числу финансовых вложений:

1) выкуп у акционеров собственных акций для перепродажи или аннулирования;

2) предоставление своих внеоборотных активов на временное использо-вание другим товаропроизводителям;

3) драгоценные металлы, произведения искусства и подобные ценности.

Выданные сельхозтоваропроизводителем беспроцентные займы, полу-ченные беспроцентные векселя и подобные им активы также не присоединяются к числу финансовых вложений и записываются по строке 1230 «Дебиторская задолженность» во втором разделе бухгалтерского ба-ланса.

Некоторые особенности предусмотрены для генерирования в бухгалтерской отчетности информации о совместной деятельности. Следует различать совместное осуществление операций, совместное использование активов и совместное осуществление деятельности.

Совместно осуществляемые операции – выполнение участниками договора отдельных этапов производства с помощью собственных активов. В бухгалтерском учете у каждого из участников подобного договора указывается соответствующая часть расходов, обязательств и экономических выгод. В этом случае вклад участника договора не считается финансовым вложением.

Если участниками заключается договор совместного использования имущества с целью приращения прибыли, то активы находятся в коллективной собственности участников. В бухгалтерской отчетности у каждого из собственников приводится доля его расходов, обязательств и экономических выгод от совместного использования активов. Активы, внесенные в форме вклада в договор об использовании имущества на праве долевой собственности, также не являются финансовыми вложениями.

Совместное осуществление деятельности предполагает объединение вкладов нескольких участников для получения прибыли без образования юридического лица. В этом случае активы, привлеченные в форме вклада по такому договору, присоединяются к числу финансовых вложений.

При значительном стабильном уменьшении ценности финансовых вло-жений, фактическая рыночная стоимость которых не может быть верно уста-новлена, организациями формируется резерв под обесценение финансовых вложений на размер такого снижения.

В годовой бухгалтерской отчетности сельхозпредприятий информация об осуществленных ими финансовых вложениях приводится в бухгалтерском балансе, отчете о движении денежных средств

© Чернова Ю.В., 2014

и пояснениях к бухгалтерскому балансу и отчету о финансовых результатах.

В бухгалтерском балансе долгосрочные финансовые вложения учитываются в составе иммобилизованных средств по строке 1170, а краткосрочные вложения относятся к составу оборотных активов по строке 1240. Стоимость займов, депозитов и векселей указывается с учетом будущих процентов, а стоимость облигаций и акций уменьшается на сумму созданного резерва под обесценение ценных бумаг (если его формирование предусмотрено учетной политикой предприятия).

Таким образом, значения строк 1170 и 1240 представляют собой сальдо счета 58 за минусом сальдо счета 59, а также остаток по субсчету «Депозитные счета» счета 55, если по депозитам начисляются проценты.

В отчете о движении денежных средств информация о краткосрочных финансовых вложениях указывается в составе текущих операций: средства, полученные от продажи таких вложений, записываются по строке 4113; денежные средства, потраченные на их покупку – по строке 4129 «Прочие платежи».

Приобретение и продажа долгосрочных финансовых вложений показы-ваются в составе денежных потоков от инвестиционных операций по строкам 4212 «Поступления от продажи акций других организаций (долей участия)», 4213 «Поступления от возврата предоставленных займов, от продажи долговых ценных бумаг (прав требования денежных средств к другим лицам)», 4222 «Платежи в связи с приобретением акций других организаций (долей участия)», 4223 «Платежи в связи с приобретением долговых бумаг (прав требования денежных средств к другим лицам), предоставление займов другим лицам».

Сумма полученных сельскохозяйственной организацией дивидендов, процентов и ренты от участия в уставных капиталах иных товаропроизводителей приводится в строке 4214.

В пояснениях к бухгалтерскому балансу и отчету о финансовых результатах отражаются:

- начальная стоимость финансовых вложений и сумма ее накопленной корректировки на начало и конец отчетного года,
- размер поступивших и выбывших финансовых вложений,
- стоимость финансовых вложений в залоге или переданных третьим лицам.

В целях совершенствования учетно-аналитического обеспечения формирования массива данных, необходимых для записи информации о финансовых вложениях в годовом бухгалтерском отчете сельскохозяйственных организаций, рекомендуем ввести в рабочий план счетов нижеуказанные субсчета к счетам учета финансовых вложений:

58 «Финансовые вложения»

58-1 «Долгосрочные финансовые вложения»

58-1/1 «Долгосрочные паи и акции»

58-1/2 «Долгосрочные долговые ценные бумаги»

58-1/3 «Долгосрочные займы, предоставленные третьим лицам»

58-1/4 «Вклады по договору простого товарищества»

58-2 «Краткосрочные финансовые вложения»

58-2/1 «Краткосрочные паи и акции»

58-2/2 «Краткосрочные долговые ценные бумаги»

58-2/3 «Краткосрочные займы, предоставленные третьим лицам»;

55 «Специальные счета в банках»

55-3/1 «Депозитные счета на срок менее 12 месяцев (проценты начисля-ются)»

55-3/2 «Депозитные счета на срок менее 12 месяцев (проценты не начис-ляются)»

55-3/3 «Депозитные счета на срок свыше 12 месяцев (проценты начисляются)»

55-3/3 «Депозитные счета на срок свыше 12 месяцев (проценты не начисляются);

59 «Резервы под обесценение финансовых вложений»

59-1 «Резервы под обесценение долгосрочных финансовых вложений»

59-1/1 «Резервы под обесценение долгосрочных паев и акций»

59-1/2 «Резервы под обесценение долгосрочных долговых ценных бумаг»

59-1/3 «Резервы под обесценение долгосрочных займов, предостав-ленных третьим лицам»

59-1/4 «Резервы под обесценение вкладов в договор простого товарищества»

59-2 «Резервы под обесценение краткосрочных финансовых вложений»

59-2/1 «Резервы под обесценение краткосрочных паев и акций»

59-2/2 «Резервы под обесценение краткосрочных долговых ценных бумаг»

59-2/3 «Резервы под обесценение краткосрочных займов, предостав-ленных третьим лицам».

Аналитический учет финансовых вложений нужно организовать по видам указанных вложений; товаропроизводителям, в которые осуществлены эти вложения; договорам простого товарищества и участникам договора.

Предложенная методика формирования массива данных позволит сель-скохозяйственным товаропроизводителям сделать учет финансовых вложений более прозрачным и точным и тем самым сократить затраты труда на составление своей бухгалтерской (финансовой) отчетности.

Список литературы:

1. О формах бухгалтерской отчетности организаций : указания об объеме форм бухгалтерской отчетности : [утв. приказом Министерства финансов РФ от 2 июля 2010 г. №66н ; в ред. приказа Министерства финансов Российской Федерации от 17 августа 2012 г. №113н].
2. Учет финансовых вложений (ПБУ 19/02) : положение по бухгалтер-скому учету : [утв. приказом Министерства финансов РФ от 10 декабря 2002 г. №126н ; в ред. приказа Министерства финансов РФ от 27 апреля 2012 г. №55н].
3. Информация об участии в совместной деятельности (ПБУ 20/03) : поло-жение по бухгалтерскому учету : [утв. приказом Министерства финансов РФ от 24 ноября 2003 г. №105н ; в ред. приказа Министерства финансов РФ от 18 сентября 2006 г. №116н].

Chernova Y.V.
Samara State Agricultural Academy

DISCLOSURE OF INFORMATION ON FINANCIAL INVESTMENTS IN ACCOUNTING REPORTS OF THE ENTERPRISES OF AGRO-INDUSTRIAL SECTOR

Summary
Reflection of financial investments in accounting (financial) reports of the enterprises of agro-industrial sector is investigated. The system of sub-accounts and accounts of the second order to accounts 55, 58 and 59 is developed. The offered technique of formation of a data file will allow agricultural producers to make the accounting of financial investments more transparent and exact and by that to reduce costs of working hours of drawing up the annual report.
Key words: financial investments, the balance sheet, the report on cash flow, explanations to the balance sheet and the report on financial results.

УДК 338.48 (477.87)

ОЦІНКА ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РАЙОНІВ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ З ТОЧКИ ЗОРУ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО (ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМУ

Шпеник Т.К.
Ужгородський національний університет

Проаналізовано основні фактори природно-ресурсного потенціалу Закарпатської області в розрізі територіально-адміністративного устрою (районів), їх вплив на становлення та розвиток діяльності закладів сільського (зеленого) туризму.

Ключові слова: сільський (зелений) туризм, зелена садиба, природно-ресурсний потенціал, фактори формування тур продукту в сільській місцевості, «туристична візитівка».

Як заробити більше, використовуючи дані, що у вас вже є / How to grow your business using the date you already have
Димитрі Маєкс,
управляючий директор рекламного агентства „OgilvyOne"

Постановка проблеми. Розвиток сільського (зеленого) туризму має важливе значення для розвитку регіональної економіки, сприяє підвищенню рівня зайнятості сільського населення, збереженню, відновленню природних, культурно-історичних пам'яток, популяризує культуру пізнавального, екологічного туризму. Закарпатська область входить до Карпатського регіону, який має високий природно-ресурсний та історико-культурний потенціал для розвитку туристичної галузі, сільського (зеленого) туризму, зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням особливостей розвитку туристичної діяльності в регіонах, зокрема в прикордонних територіях, займалися ряд вчених: О. Амоша, М. Багров, Г. Голембський, М. Долішній, Н. Коніщева, В. Кравців, Д. Стеченко, І. Твердохлєбов, О. Шаблій, Л. Шевчук. Аналіз природно-ресурсного потенціалу Закарпатської області вагомо прооблений Лужанською Т.Ю., Махлинець С.С., Тебляшкіною Л.І. [1].

Постановка завдання. Аналіз зовнішніх та внутрішніх факторів, що впливають на розвиток та формування туристичного продукту закладів сільського (зеленого) туризму в Закарпатській області. Розробка «туристичної візитівки» Закарпатської області в розрізі територіально-адміністративного устрою, обґрунтування поняття «туристична карта» зеленої садиби.

Методологічною основою дослідження виступили методи структурно-системного аналізу, систематизації та конкретизації.

Виклад основного матеріалу. Основними факторами, що можуть впливати на розвиток сільського (зеленого) туризму в межах районів Закарпаття є: специфіка побуту населення, його етнічний склад; географічне розташування, особливості клімату; наявність пам'яток історії, архітектури, ботанічних заказників; природні, мінеральні, бальнеологічні ресурси; розвиток інфраструктури, можливості для зимового відпочинку, тощо. Відповідно до адміністративно-територіального поділу Закарпатської області, автор стисло аналізує основні на його погляд чинники, що вливають на розвиток та особливості функціонування закладів сільського (зеленого) туризму, формулює «туристичну візитівку» району.

І. Берегівський р-н., м. Берегово. На півдні та південному заході проходить кордон з Угорською Республікою, більша частина населення краю 76,1% – угорці [2]. Рішенням Берегівської міської ради від 07.09.2012 р. угорській мові надано статус регіональної [3]. Край славиться угорським побутом, традиціями, значно вирізняється поміж інших національним колоритом та архітектурою. Особливою родзинкою є національна угорська кухня та продукти місцевого виноробства. На території району є родовища мінеральних та термальних вод, які використовуються для лікування органів опорно-рухової, серцево-судинної, нервової систем організму та деяких хвороб шкіри: м. Берегово, с. Бийгань, с. Гараздівка, с. Косонь, с. Тисаашвань. Пам'ятки дерев'яного зодчества розташовані у м. Берегово та населених пунктах: Кідьош, Бобово, Чепа, Гетен, В. Бийгань, Четфалва, Мужієво, Варі, Бене, Сюрте, Паладь-Комарівці. Край славиться тематичними фестивалями, найвідоміші з яких: вина, риболовів та угорської ухи, фестиваль леквару (сливового повидла), конкурс м'ясників [4]. *Туристична візитівка: угорський колорит та кухня; термальні води, нас. пункти: Бігань, Гут, Косино; дерев'яні церкви, вузькоколійна залізна дорога, етнофестивалі, дегустаційні зали вина.*

ІІ. Великоберезнянський, смт В. Березний. Район межує з Турківським районом Львівської області, західна межа є кордоном з Словацькою Республікою та Польщею. Більшої частина територія краю – мальовнича гірська місцевість вкрита великою кількістю річок та водоспадів. В селі Вишка на горі Красія (висота 1036,2 м) функціонують 8 гірськолижних трас загальною протяжністю 3,6 км [1]. Край славиться пам'ятками народного дерев'яного зодчества в селах: Вишка, Гусний, Кострино, С. Стужиця, Костринська Розтока, Сіль, Сухий, Чорноголова [5]. Дерев'яна церква св. Арх. Михаїла (1745) с. Ужок, Великоберезнянського району внесена до списку світового надбання ЮНЕСКО [6]. Популярним серед туристів є купання у великих, металевих чанах. Один чан може вміщувати 5-7 людей, спеціальна мінералізована вода, підігріта до температури +40-50°, зміцнює опорно-рухову та нервову системи організму. Особлива родзинка купання у прохолодну пору року та взимку. *Туристична візитівка: дерев'яні церкви, гірськолижні курорти, бальнеологічні, мінеральні ресурси, купання в чанах.*

ІІІ. Виноградівський р-н, м. Виноградів. На півдні району проходить кордон України з Румунією, на південному заході – з Угорщиною. Край має переважно рівнинний рельєф, ліси займають близько 14% площі району. Клімат помірно континен-

© Шпеник Т.К., 2014

тальний: відносно жарке літо і м'яка малосніжна зима. Основне багатство краю – земля, виноградники, сади. Сліди діяльності найдавнішої людини на території України та Центральної Європи, яка з'явилася 1 мільйон років тому знайдено поблизу смт. Королево. Древні кам'яні храми збереглися у м. Виноградів та селах Шаланки, Новоселиця, Чорнотисів, В. Ком'яти. Туристів ваблять руїни Королівського (Наляб) та Виноградівського (Канків) замків, дворянський палац барона Перені у м. Виноградів [5]. Популярними є сплави річкою Тиса на байдарках, каное, рафтах (плотах), човнах. *Туристична візитівка: дегустаційні зали виноробства, руїни замку «Канків» м. Виноградів, руїни фортеці «Нялаб» смт. Королево, сплавляння р. Тиса, компактне проживання ромів.*

IV. Воловецький р-н, м. Воловець. Район межує зі Сколівським та Турківським районами Львівської області; рельєф краю переважно гірський, клімат суворіший порівняно з іншими районами Закарпаття, зима довша з стійким сніговим покривом (в горах до 2-х метрів до березня-квітня) та морозами інколи нижче – 30°С. Основним багатством краю є рослинний та тваринний світ, лісові ягоди, джерела мінеральних вод, форелеві розплідники [1]. Канатно-буксирувальні підйомники функціонують на схилах біля ЛОК «Форель» у Жденієві, ЛОК «Пікуй» у Біласовиці. В селах В. Грабівниця та Підполоззя збереглися укріплення часів Другої світової війни, що належать до системи оборони під назвою „Лінія Арпада". Пам'ятки дерев'яного зодчества збережені в селах: Гукливий, Мішкаровиця, Задільське, Тишів, Котельниця, Ялове [5]. Регулярно проводяться культурно-масові заходи: етно фестиваль яблук, яфини, «Дзвінкі перлини Верховини», чемпіонат України з маунтинбайку [4]. *Туристична візитівка: проживання етногруп бойків, лемків, гуцулів; відмінність у побуті, кухні, звичаях, обрядах; царська риба – форель, цілющі ягоди, мінеральні джерела, етнофестивалі, канатно-буксирувальні підйомники, дерев'яні церкви.*

V. Іршавський р-н, м. Іршава. На території району збереглися руїни Бронецького і Довжанського замків. Історія городищ в селах Арданово, Білки, на горах Бодулів та Стремтура, що на околицях Іршави пов'язана із стародавньою Римською імперією. Дерев'яні церкви збудовані без єдиного гвіздка в яких зберігаються стародавні рукописні книги та ікони є в селах: Дешковиця, Івашковиця, Локіть. Михайлівська церква в с. Ільниця збудована з величезних каменів-валунів у 1707 році, товщина її стін доходить до 120 см [5]. Винний дегустаційний тур проводиться щороку весною з метою популяризації Боржавської вузькоколійної залізниці «Анці Кушницької». Фестиваль ковальства «Гамора», проводиться на базі історичної пам'ятки XVIII століття, діючої водяної кузні з метою сприяння розвитку традиційного народного мистецтва – ковальства та популяризації етнічних і культурних традицій [4]. Водяний млин функціонує також в с. Луково, місцева громада планує створення туристичного маршруту "Водяні млини Боржавської долини" [7]. *Туристична візитівка: кузня «Гамора», вузькоколійна залізниця «Анця Кушницька», дерев'яні церкви, палац-фортеця с. Довге, болото „ Чорне багно".*

VI. Міжгірський р-н, смт Міжгір'я. Територія краю одна з найбільш екологічно чистих територій України. Клімат помірний: зима помірно-морозна, сніжна і довга, продовжується близько 5-5,5 місяців. Гордість краю – Синевирське озеро, знаходиться на висоті 989 метрів над рівнем моря. В музеї лісу і сплаву можна побачити знаряддя праці лісорубів і плотогонів, їх речі побуту, макети плотів тощо. У покинутому селі Кужбиї залишилося одне обійстя, де господарюють дві бабці-сестри та доглядають місцеву дерев'яну церкву. В селі Колочава функціонують музей архітектури і побуту «Старе село», колочавська вузькоколійка, старовинна чеська школа, напівзруйнована колишня жандармська станція перетворена на корчму у народному стилі. На території району налічують 14 старовинних дерев'яних церков (XVIII–XIX ст.) в населених пунктах: Буковець, В. Студений, Н. Студений, Ізки, Колочава, Келечин, Кужбиї, Майдан, Негровець, Павловець, Рекіти, Репинне, Торунь, Тітківці, Синевирська поляна [5]. До історичних пам'яток відносять оборонну споруду часів другої світової війни – Лінію Арпада. Любителів субкультур (хіпі, панк, нудистів) щороку в липні збирає фестиваль Шипіт. *Туристична візитівка: озеро «Синевір», водоспад «Шипіт», гірськолижні спуски, пара планеризм, музей сплавляння лісу, забуте село Кужбиї, чеське село-музей Колочава.*

VII. Мукачівський р-н, м. Мукачево. Місто Мукачево має вигідне географічне розташування, оскільки знаходиться на перехресті головних транспортних шляхів Закарпаття; славиться багатою історією та культурою; нагадує старовинні європейські містечка гостинністю, охайністю та провінційним, спокійним ритмом життя. Автомагістраль міжнародного значення, що з'єднує Західну Європу з Україною, залізнична лінія Чоп–Львів, робить край зручним у транспортному відношенні, сприяє розвитку міжнародного, ділового, транзитного, короткострокового туризму. Рельєф Мукачівського району гористо-низовинний, клімат – помірно континентальний, гори захищають місцевість від холоду. На території Мукачівського району знаходиться 20 природно-заповідних об'єктів, один із яких державного значення – «Карпати», край славиться великим різнобарвом ландшафтів, багатим рослинним та тваринним світом [1]. *Туристична візитівка: середньовічні замки «Паланок», «Сент-Міклош», дворянські палаци «Шенборн», експозиція дерев'яних церков, «Ракоці», гірськолижний спуск, термальні води, розплідники кабанів, страусів, косуль, етнофестивалі, дегустаційні зали.*

VIII. Перечинський р-н, смт Перечин. На заході межує з Словацькою Республікою, рельєф гористий з висотами над рівнем моря від 153 м до 630 м. Район є одним із найбільш екологічно чистих регіонів області, тут розташовані об'єкти природно-заповідного фонду: державний заказник «Соколові Скелі», Тур'є-Полянський заказник, державна гідрологічна пам'ятка-водоспад у селі Тур'я Поляна [1]. Цінною пам'яткою дерев'яного зодчества Закарпаття є церква св. Василя Великого у с. Лікіцари. Головною туристичною родзинкою краю є купання в чанах (купелі) з мінеральною водою. Традиційними стравами для Перечинського регіону є: "жаблячі лапки" та "черепаховий суп". За часів нашестя Наполеона тут були розквартировані полонені французькі воїни які залишилися, і створивши власні сім'ї, передали французькі звичаї (зокрема, гастрономічні) місцевому населенню. *Туристична візитівка: руїни Невицького замку, водоспади «Лумшори», «Воєводин», «Плишка», печера Синаторій, мінеральні джерела, купання в чанах, страви: жаблячі лапки, черепаховий суп.*

IX. Рахівський р-н, м. Рахів. Тут зосереджена третина видового складу флори України, половина червонокнижних видів рослин і тварин Карпат, розвідано 82 джерела мінеральних вод. Клімат, по-

рівняно з іншими районами краю суворіший: зима довга і сніжна, літо коротше та прохолодніше. У Чорногірському масиві, знаходиться найвища вершина Українських Карпат – гора Говерла (2061 м. над рівнем моря). Поряд височать ще п'ять вершин-двотисячників – Бребенескул, Петрос, Піп Іван Чорногірський (Чорна гора), Ребра, Гутин-Томнатик та Менчул. Вчені Віденської цісарсько-королівської академії наук Австро-Угорської імперії 1887 року, визначили географічний центр Європи в с. Ділове [1]. Пам'ятки дерев'яного зодчества розташовані в населених пунктах: Богдан, Великий Бичків, Ділове, Лазещина, Середнє Водяне [5]. Дерев'яний храм Вознесіння Господнього (1824 р.) в селі Ясіня, Рахівського району внесено до списку світового надбання ЮНЕСКО 21.06.2013р [6]. *Туристична візитівка: мережа біосферних заповідників ЮНЕСКО, найвища вершина України – г. Говерла, музей екології гір с. Вільшанка, карстові печери с. Ділове, гірськолижні спуски „Драгобрат", „Ясиня", етнофестивалі.*

X. Свалявський р-н, м. Свалява. Район розташований у передгірній зоні Українських Карпат, відзначається надзвичайно різноманітними формами рельєфу. Клімат помірно-континентальний, багатий рослинний і тваринний світ. Свалявщина має значні запаси підземних вод, особливу цінність становлять її мінеральні води (понад 100 родовищ); на базі розроблених джерел функціонує велика кількість санаторіїв, лікувально-оздоровчих закладів [1]. Старовинні дерев'яні церкви знаходяться в с. Уклин та м. Свалява (Верхній Бистрий) [5]. На перевалі Уклин добре збереглися рештки так званої оборонної лінії Арпада. *Туристична візитівка: родовища мінеральних, термальних вод, дерев'яні церкви, розплідник форелі с. Вовчий, етнофестивалі.*

XI. Тячівський р-н, м. Тячів. Район багатий на мінеральні та геотермальні води: понад 60 мінеральних джерел містять до 20 життєво необхідних для здоров'я людини мікроелементів (Усть-Чорна, Руська Мокра, Велика Уголька, Тарасівка) [1]. Популярними є купання в чанах. Закарпатське Мертве море – солотвинські солоні озера. В алергологічній лікарні з соляними шахтами лікують бронхіти, астму, алергію та інші хвороби дихальних шляхів. Пам'ятками архітектури є дерев'яні церкви в селах: Колодне, Апша, Нересниця [5]. *Туристична візитівка: гірськолижні спуски, сталактитові печери, печерна стоянка В. Уголька, купання в чанах, дерев'яні церкви, солоні озера.*

XII. Ужгородський р-н, м. Ужгород. Район межує з Угорщиною і Словаччиною. Обласний центр Закарпаття – Ужгород, старовинне місто, де мирно поєднуються різні культури та релігійні конфесії. В ряді населених пунктів проживає переважно угорське населення (В. Геєвці, М. Геєвці, В. Добронь, Галоч, Батфа, Палло, Паладь-Комарівці, Есень, Тийглаш). Основними туристичними принадами є Ужгородський замок, Закарпатський музей народної архітектури та побуту, велика кількість культурно-мистецьких закладів, Великодобронський зоологічний заказник [1]. *Туристична візитівка: Ужгородський замок, руїни замку с. Середнє, дворянські палаци «Плотені», «Другетів», музей народної архітектури і побуту, дегустаційні зали, мінеральні води, етнофестивалі.*

XIII. Хустський р-н, м. Хуст. Переважну частину території району займають гори. Бальнеологічні ресурси родовищ мінеральних вод різних груп: Шаянське, Драгівське, Велятинське, Нарцис можна використовувати для пиття і купання [1]. Особливою принадою краю є «Долина нарцисів», унікальний ботанічний об'єкт, в якому охороняється найбільший у Європі осередок нарцису вузьколистого. На території району знаходяться руїни середньовічних замків: Хустський замок XI-XVIII ст., Вишківський замок XIII–XIV ст. Унікальні дерев'яні церкви знаходяться у селах Данилово, Крайниково, Сокирниця, Олександрівка [5]. *Туристична візитівка: руїни Хустського замку, Долина нарцисів, центр народного промислу лозоплетіння с. Іза, джерела мінеральних, термальних вод, розведення буйволів, страусів.*

Зведена «туристична візитівка» районів Закарпатської області відповідно до адміністративно-територіального поділу наведена схематично (Рис. 2)

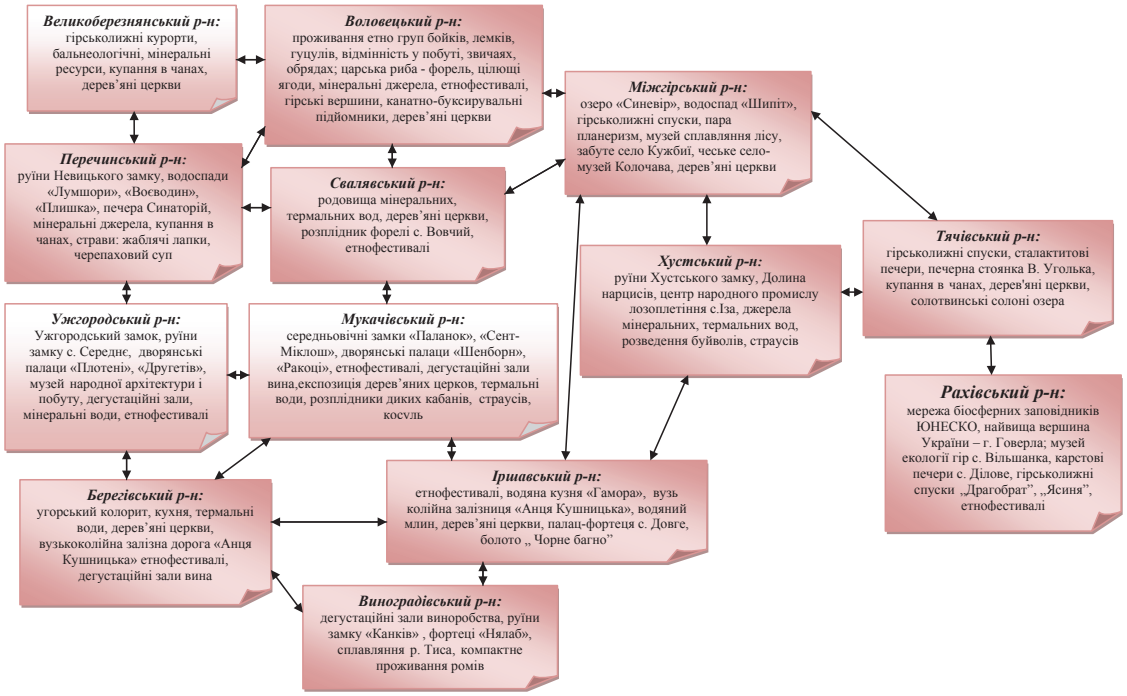

Рис. 2. Формування «туристичної візитівки» районів Закарпатської області відповідно до адміністративно-територіального поділу (районування)

Висновки. Туристична карта для зеленої садиби – програма дозвілля, план дій покликаний збагатити, показати можливості інтелектуального, духовного, культурно-пізнавального насичення відпочинку у сільській місцевості, що може бути реалізований етапами: 1. Використання природно-географічного потенціалу місцевості місцезнаходження садиби; 2. Розробка та вдосконалення власного унікального туристичного продукту; 3. Відродження історичних традицій, етнологічних особливостей господарювання. Розробка розширеного варіанту туристичної візитівки районів Закарпатської області може стати підґрунтям для тематичної літератури пізнавально-туристичного напрямку; використовуватися органами місцевого самоврядування для формування позитивного туристичного іміджу районів, області; стати корисним власникам зелених садиб для розробки маркетингово-рекламної кампанії.

Список літератури:

1. Лужанська Т.Ю., Махлинець С.С., Тебляшкіна Л.І. Сільський туризм: історія, сьогодення та перспективи. Навчальний посібник./ За редакцією д.т.н. професора Волошина І.М. – К.Кондор, 2008. – 385с.
2. Статистичний щорічник Закарпатської області 2011. – Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 2012. – 545 с.
3. Інформаційне агентство UNIAN. Угорська мова стала регіональною в одному районі Закарпаття. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unian.ua/news/525623-ugorska-mova-stala-regionalnoyu-v-odnomu-rayoni-zakarpattya.html
4. Шпеник Т.К. Ярмарки та фестивалі як засіб популяризації туристичної діяльності (на матеріалах Закарпатської області) // Ученые и учения: материалы XXII Международной научно-практической конференции по философским, филологическим, юридическим, педагогическим, экономическим, психологическим, социологическим и политическим наукам в честь 50-летия известного ученого-процессуалиста, Заслуженого работника высшей школы РФ, професора А.П. Рыжакова (Украина, г. Горловка, 14-15 июня 2012г.). – Горловка: ФЛП Пантюх Ю.Ф., – 2012. – 244с.
5. Дерев'яні храми України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.derev.org.ua
6. Дві дерев'яні церкви Закарпаття внесено до списку ЮНЕСКО. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://karpatskijobjektiv.com/?p=4712
7. Новини Закарпатської обласної ради. Ще одна причина відвідати Іршавщину. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakarpat-rada.gov.ua/vidvidaty-irshavschynu-varto-sche-odna-turystychna-atraktsiya

Шпеник Т.К.
Ужгородский национальный університет

ОЦЕНКА ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА РАЙОНОВ ЗАКАРПАТСКОЙ ОБЛАСТИ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО (ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМА

Аннотация
Проанализировано основные факторы природно-ресурсного потенциала Закарпатской области в разрезе территориально-административного уклада (районов), их влияние на становление и развитие деятельности заведений сельского (зеленого) туризма.
Ключевые слова: сельский (зеленый) туризм, зеленая усадьба, природно-ресурсный потенциал, факторы формирования тур продукта в сельской местности, «туристическая визитка».

Shpenyk T.K.
Uzhhorod National University

THE VALUATION OF TRANSCARPATHION'S REGIONS IN THE PERSPECTIVE OF DEVELOPMENT OF RURAL (GREEN) TOURISM

Summary
The main factors of nature and resource potential of Transcarpathion's regions, their influence on becoming and development of enterprises of rural (green) tourism are analyzed in the article
Key words: rural (green) tourism, green farmstead, nature and resource potential, factors of forming of tourism product in rural locality, «tourism business card».

УДК 336.748.12

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ВАЛЮТ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

Ярыгина И.З.
Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации

В статье рассмотрены актуальные вопросы развития международных валютных отношений на основе расширения использования национальных валют. В работе показан пример согласованной поддержки экономических субъектов государственными институтами стран-партнеров. Совместная работа международных команд способствует, по мнению автора статьи, реализации экономических программ, представляющих взаимный интерес, и укрепляет тенденцию формирования многополярного мира.

Ключевые слова: рубль, международное сотрудничество, партнеры, валюта.

В настоящее время идёт процесс интернационализации ряда национальных валют, что, как показала практика, вызвано следующими причинами:

1. Выход валют за пределы стран является результатом развития экономического сотрудничества стран.

2. Важными сферами обращения национальных валют за пределами стран являются торговля, туризм и приграничная торговля.

3. Использование национальных валют в обеспечение сотрудничества стран влияет на развитие торговли и приграничных районов соседних стран.

Остановимся подробнее, например, на использовании рубля и юаня в международных отношениях. Начало приграничной торговле России и Китая положено в 1983 г., когда соответствующие министерства СССР и КНР обменялись нотами о возобновлении региональной двусторонней торговли. Изначально торговля велась на бартерной основе, использовался клиринг валют. К 1993 г. торговля приграничных районов Дальнего Востока России и Китая составляла около 1/3 всей российско-китайской торговли.

В настоящее время приграничная торговля продолжает играть важную роль во внешнеэкономических связях России и Китая. По обе стороны границы расположено более 20 городов, которые располагают связанной инфраструктурой. Отмечается взаимозависимость приграничных регионов соседних стран, что позволяет углублять приграничное торгово-экономическое и инвестиционное сотрудничество. Основными сферами взаимодействий являются деревообработка, сельское хозяйство, производство строительных материалов. Хорошие перспективы сотрудничества сохраняются в энергетике, развитии инфраструктуры, транспорта. С нашей точки зрения нет препятствий расширения использования национальных валют России и Китая в обеспечении экономических связей и, прежде всего, в приграничных районах.

В целом, российско-китайскую приграничную торговлю можно разделить на две группы: приграничная торговля субъектов хозяйствования с заключением договоров и «челночная» торговля.

Согласно статистике, структура российско-китайского приграничного товарооборота в последние годы во многом соответствует структуре российско-китайского товарооборота. Основу российского экспорта составляют нефтепродукты, круглый лес, рыба, морепродукты, металлопродукция. Из Китая импортируется широкий спектр товаров, включая продукцию пищевой промышленности, обувь, одежда, бытовая электротехника и пр., что создаёт условия использования национальных валют РФ и КНР в обеспечении потребностей субъектов хозяйствования.

Кроме того, по результатам обзора интернационализации китайского юаня жэньминьби, имеет место агрессивная динамика увеличения объема «неорганизованной» приграничной торговли, объём которой за последние годы возрос в десять раз*. «Челночная» («неорганизованная») торговля играет важную роль в российско-китайской приграничной торговле: в среднем, объем «челночной» торговли составляет по предварительной общей оценке 2,13 млрд. долларов США в год. В рамках «челночной» торговли можно отдельно выделить краткосрочный туризм. Такой вид приграничной торговли в настоящее время не поддается дожному учету и регулированию, однако согласно оценкам, временами на этот вид торговли приходилось до 80% всей российско-китайской приграничной торговли. В конце 80-х годов зафиксировано более 15 тыс. таких туристов, а в начале 90-х их количество превысило 112 тыс. человек. Для обеспечения расчётов «туристы» используют текущие операции по счетам, наличную валюту, кредитные карточки. Практика показала, например, преимущественное использование «челноками» наличной валюты: рублей и юаней. В настоящее время идёт процесс развития совместного предпринимательства.

Представляется, что в дальнейшем объем приграничной торговли будет возрастать, более того, планируется увеличить объем приграничной торговли с Россией до 15-20 млрд. долларов США. Для этих целей разработаны программы развития торгово-экономических связей России и Китая, предусматривающие увеличение торговли и осуществление инвестиций в приграничные районы до 800–1000 млн. долларов США*. Российская и китайская стороны придают большое значение развитию приграничного торгово-экономического сотрудничества.

Важное место в этой связи занимает Международная Харбинская ярмарка, Форум «Города, регионы России – города, провинции Китая, прямые контакты администраций и предприятий», Торгово-инвестиционная ярмарка стран Северо-Восточной Азии в городе Чанчунь (провинция Цзилинь).

В свою очередь, развитие приграничной торговли связано с созданием городов – сателлитов, расширением деятельности торгово-экономических комплексов и международных центров приграничного сотрудничества.

По нашему мнению, значительный интерес представляет создание совместных предприятий, развитие частно-государственного партнёрства на базе

* Рабочие материалы БРИКС 2009 – 2013 г.г.

© Ярыгина И.З., 2014

использования национальных валют РФ и КНР, а особенностями режима финансирования международной приграничной торговли должен быть режим согласованной либерализации валют в целях создания благоприятных условий сотрудничества и минимизации рисков.

Важно сохранить контроль за движением средств в наличной и безналичной форме с помощью банков – посредников, что создаст условия для обеспечения безопасности операций в национальных валютах. В целом, в международных приграничных центрах производства и торговли будут конкурировать различные валюты, представляющие интерес для субъектов хозяйствования. В этой связи задача государственных институтов России и Китая обеспечить режим наибольшего благоприятствования своим национальным валютам для их выбора субъектами хозяйствования в качестве валют контрактов.

Предоставление участникам приграничной торговли льготного финансирования российскими и китайскими банками по проектам, представляющим взаимный интерес, минимизация стоимости продуктов и услуг по приоритетным областям экономических связей создаст условия для расширения использования национальных валют России и Китая.

Государственная поддержка деятельности приграничных торговых и промышленных центров способна открыть широкие перспективы сотрудничества, в том числе в рамках реализации инвестиционных проектов, совместного производства, деятельности малых и средних предпринимателей.

В настоящее время обменные операции – рубль/юань имеют тенденцию к увеличению. Согласно статистике ежемесячный объем легальных обменных операций с использованием указанных валют составляет примерно 500 тыс. долларов США, однако инициативы упорядочения этого процесса будут способствовать положительной динамике объёма валютных операций. Кроме того, до недавнего времени отсутствовал прямой курс рубля к юаню: обменные операции проводились с использованием кросс-курсов (прямая котировка китайского юаня введена Банком России с 11 мая 2006 г., а в Китае – с 29 декабря 2007 г.).

Центральными банками России и Китая приняты меры по организации системы безналичных расчётов: в 2002 г. подписано Соглашение Банка России и Народного банка Китая о межбанковских расчетах в приграничных районах, а в 2006 г. Внешторгбанк заключил соглашение с China UnionPay – об использовании китайских банковских карт. В 2007 г. между центральными банками стран достигнута договоренность об использовании национальных валют для безналичных расчетов за туристические услуги. Для эффективной реализации договорённостей важно использовать рычаги согласованных льгот и преференций, так как основной стимул предпринимателей – пользователей валют «выгодный бизнес».

Согласно оценкам китайской стороны через приграничную торговлю на территорию Дальнего Востока России ежегодно поступает около 10 млрд. юаней (около 1,37 млрд. долларов США), однако легально аккумулируется примерно 2 млрд. юаней (около 273,9 млн. долларов США). Данные лишь приблизительно отражают реалии. Объективная статистика по данному вопросу отсутствует вследствие значительного объёма неучтенных транзакций. Практически не поддается учету и статистическому анализу «челночная» торговля, имеются сложности в отслеживании перемещения наличных рублей и юаней через границу. В настоящее время имеют место трудности в использовании инструментов взаимной торговли России и Китая, связанные с системой валютного регулирования стран, редким использованием инструментов торгового финансирования, транзакционными издержками, что повышает финансовые риски операций.

Мировая практика показала, что асимметричные меры валютного регулирования отягощают реализацию взаимных интересов сторон.

Оценка реалий свидетельствует о росте интереса к взаимовыгодному сотрудничеству сторон. В стадии активного обсуждения находятся проекты создания в Приморском крае районов торгово-экономического сотрудничества. Однако еще остаются нерешенные вопросы функционирования приграничных торгово-экономических комплексов. Заметное продвижение может быть достигнуто в случае определения режимов пограничного и таможенного контроля, а также решения технических вопросов, связанных с посещением приграничных комплексов и использованием национальных валют в обеспечении сотрудничества.

Представляется целесообразным использовать опыт взаимодействия России и Китая в валютной сфере с учётом следующих факторов:

1. Валюта должна выполнять за пределами страны основные функции денег – являться мерой стоимости, средством платежа, обращения и средством накопления.

2. Выполнение валютой основных функций является результатом заинтересованности экономических субъектов.

3. Как следствие увеличения международного оборота валюты, агенты вынуждены накапливать резервы и успешная валюта «проникнет» в официальные валютные резервы стран – партнеров.

В современных условиях разработка концепции согласованных действий, направленных на расширение использования национальных (региональных) валют для обеспечения экономического сотрудничества представляет значительный интерес. Особую значимость приобретает создание условий взаимодействия национальных платёжных систем.

Интернационализация ряда валют может оказать существенное воздействие на мировую валютную систему в условиях совершенствования мировой финансовой архитектуры. Повышение степени интернационализации ряда валют благоприятно для экспортеров, которые получат возможность расширить операции в национальных валютах и минимизировать финансовые риски. Практика показала, что важная роль в продвижении интернационализации валют отводится участию страны-эмитента в международной торговле, а именно доли страны в мировом экспорте продукции с высоким уровнем добавленной стоимости (промышленной продукции). Увеличение экспорта промышленных товаров может способствовать выбору валюты цены и валюты платежа по сделке. Таким образом, экспорт/импорт востребованных товаров создаёт условия интернационализации валют при помощи внешней торговли. В настоящее время торгово-экономические связи стран, имеющих стратегические интересы развиваются и включают торговлю товарами, услугами, толлинг, продажу научно-технических разработок.

В свою очередь, повышение степени интернационализации национальных (региональных) валют способно усилить политическое и экономическое влияния стран. Появление новых востребованных

валют в мировой валютной системе станет дополнительным инструментом снижения рисков транзакций и перераспределения сфер влияния.

Продвижение стран к конвертируемости национальных валют является важным шагом формирования многополярного мира.

Однако, практика показала, что основная проблема «сближения» стран не экономическая, а политическая.

В этой связи важно учесть, что объективным компонентом формирования единого экономического пространства стран являются специальные межгосударственные программы страхования сделок при поддержке государственных банков, агентств экспортного страхования и гарантирования.

Оценка интересов субъектов хозяйствования показала, что в настоящее время торговля сельскохозяйственной продукцией, предметами потребления, сырьём являются важным направлением экономического сотрудничества. Межгосударственная торговая программа, поддержка производителей сельскохозяйственной продукции на базе использования механизма частно-государственного партнерства могли бы способствовать развитию многостороннего сотрудничества. В рамках указанных программ государственные и частные банки способны предоставить льготное кредитование оборотных средств, пред – экспортное и пост – экспортное финансирование сделок и пр. Согласованные режимы использования национальных валют в обеспечении потребностей субъектов хозяйствования стран – партнеров – вектор развития экономического сотрудничества.

Одной их форм участия государства в поддержке экономических субъектов может быть, например, льготное финансирование экспортной или импортной сельскохозяйственной или иной продукции в рублях/юанях и передача ее на реализацию частным структурам.

Как показала мировая практика, наиболее востребованным в условиях дефицита финансовых ресурсов является среднесрочное кредитование клиентов под залог приобретаемых товаров и оборудования, форфейтинг, факторинг, краткосрочное коммерческое кредитование, поддержку которому способно оказать государство – экспортёр/импортёр продукции.

Содействие формированию совместных лизинговых компаний при участии или поддержке правительства заинтересованных сторон будет также способствовать развитию технологического обеспечения сотрудничества. Востребовано в настоящее время многостороннее проектное финансирование без регресса или с ограниченным регрессом на заёмщика, при котором место и роль государственных институтов, специализированных агентств, банков трудно переоценить.

Международный опыт располагает положительными примерами льготного финансирования комплектующих для производства продукции частными структурами в рамках специальных программ международного сотрудничества.

Гибкая межгосударственная и межбанковская поддержка наименее защищенных участников хозяйственных связей (малый и средний бизнес), разумное межгосударственное регулирование рыночных отношений, содействие реализации специальных программ с участием международных банков создает условия формирования устойчивого и эффективного механизма сотрудничества.

Важным направлением международных связей является льготное (при поддержке государства) кредитование инновационных и наукоемких проектов и социально-экономических программ: защита окружающей среды, развитие инфраструктуры, транспорта, медицинское обслуживание и пр.

Существенную роль в формировании единого экономического пространства играет государственная поддержка программ модернизации производства, машиностроения, энергетики и пр. в рамках совместного использования межгосударственных синдицированных кредитных линий в национальных валютах.

По нашему мнению, основой крепких и всесторонних связей в настоящее время являются экономические интересы, реализация которых во многом зависит от «политической воли». Правительства стран располагают реальной возможностью повышения жизненного уровня населения на базе совместной поддержки субъектов, хозяйствующих в условиях преодоления мирового экономического кризиса. В свою очередь, перед правительством, финансово-банковским сообществом стоит важная задача гибкого сотрудничества и всестороннего использования мирового опыта, в том числе управления внешним долгом.

Важно учесть, что в условиях преодоления пост – кризисных явлений положительная динамика восстановления национальной экономики и банковской системы может быть легко нарушена, о чем свидетельствует опыт Болгарии, Греции, Румынии и других стран. Дальнейший прогресс, в значительной мере, зависит от поступательной реализации государством институциональной политики. Мировой опыт показал, что основной задачей ведомств, ответственных за реализацию денежной политики должно быть сдерживание инфляционного давления, связанного, в том числе с просроченными отчислениями в бюджет. Ключевым приоритетом в таких условиях является поддержка функционирования платежеспособных и прозрачных банковских систем.

На базе изложенного, представляется возможным сделать следующие выводы и предложения:

1. Укрепление мирохозяйственных связей в условиях преодоления последствий мирового финансово-экономического кризиса требует комплексного совместного экономического анализа проблем и перспектив взаимодействия финансовых, банковских систем и их субъектов на краткосрочный и долгосрочный период.

2. В условиях интернационализации банковского обеспечения мирохозяйственных связей целесообразно принимать во внимание следующее:

• структурное преобразование экономики – важный фактор экономического развития;

• качество политики и методы, которыми осуществляются преобразования банковской системы, более важны, чем количество институтов, связанных с преобразованиями;

• стратегия партнёрства стран и их экономических субъектов создаст условия для совместного использования финансовых ресурсов в национальных валютах в рамках реализации совместных проектов;

• в случае отказа государства от координации структурных преобразований банковской системы, возникает угроза расширения деятельности неформальных (криминальных) структур;

• успех системных преобразований зависит от способности сторон адаптировать субъектов банковской системы к международным стандартам;

• частным банкам, в том числе совместным, в рамках программ сотрудничества необходимо под-

держивать развитие деятельности субъектов хозяйствования на региональном уровне;

• либерализация краткосрочного капитала должна осуществляться под наблюдением национальных фискальных и валютных институтов.

3. Формирование единой платежной системы в национальных валютах может способствовать развитию многостороннего клиринга и совершенствованию системы международных расчетов, что упрочит конвертируемость валют в безналичной форме и ускорит их использование в системе мировых экономических отношений.

4. Для эффективного развития рынка банковских операций, продуктов, услуг, частного предпринимательства необходимы унифицированные преобразования, технологизация банковского дела, консолидация экономического капитала кредитных институтов, что создаст условия для расширения сотрудничества банковских систем, банков и субъектов хозяйствования заинтересованных сторон.

5. В условиях глобализации, восстановления мирового воспроизводства, транснационализации банковской деятельности и консолидации капитала кредитным институтам целесообразно идти по пути:

• приобретения долей (акций, паев) в уставном капитале иностранных банков (корпораций);

• образования новых банков путем слияния с зарубежными структурами или формирования стратегического альянса, который является оптимальным сочетанием системы бизнесов;

• совместного финансирования корпоративного бизнеса в национальных валютах и реинвестирование прибыли стратегических альянсов на территории принимающей страны, что углубит деятельность хозяйствующих субъектов;

• разработки унифицированной методики отчетности инвестиционной деятельности стратегических альянсов;

7. Стимулирование деятельности совместных корпораций, лизинговых компаний с участием банков будет способствовать развитию технологического обеспечения сотрудничества и расширению рынка.

8. Участие банков в совместном льготном финансировании инновационных и наукоемких проектов, социально-экономических программ защиты окружающей среды, развития инфраструктуры, транспорта, медицинского обслуживания, поддержки предприятий малого и среднего бизнеса создаст условия безопасной деятельности субъектов.

9. Модернизация производства, машиностроения, энергетики и пр. в рамках совместного использования межгосударственных синдицированных кредитных линий будет способствовать интернационализации национальных валют. В этой связи важна государственная поддержка

10. В условиях частно-государственного партнёрства роль государства – предоставление налоговых, страховых и прочих преференций для реализации проектов, в результате которых осуществляется творческая идея, нововведение, преобразование в экономической, технической, социальной или иной области, связанной с новыми идеями, изобретениями, открытиями.

Указанные меры будут способствовать расширению использования национальных валют в обеспечении экономического сотрудничества стран в условиях реформирования мировой финансовой архитектуры и укрепят тенденцию формирования многополярного мира.

Список литературы:

1. www.cbr.ru
2. www.evrazes.com
3. www.dic.academic.ru
4. www.news.yandex.ru
5. www.gov.ru

Yarigina I.Z.
Financial University within the Government of the Russian Federation

PROBLEMS AND CHALLENGES OF NATIONAL CURRENCIES WITHIN THE ECONOMIC COOPERATION

Summary
The article deals with actual problems of international monetary relations, backed by the usage of national currencies. The material is dedicated to the main trends of the intergovernmental support of economic entities. International cooperation contributes to the implementation of programs, based on a partnership interest, and to the amelioration of a globalized economy.

Key words: ruble, international cooperation, partnership, currency.

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 168.1

ВВЕДЕНИЕ ПРЕДИКАТА ЭМПИРИЧЕСКОЙ КОНЪЮНКЦИИ КАК ПРАВИЛА УСТАНОВЛЕНИЯ ИСТИННОСТИ НА УРОВНЕ ЯЗЫКА ФАКТОВ

Казаков М.А.
Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт»

В статье предпринимается попытка введения предиката определения истинности высказываний об объективной реальности. Основываясь на теории иерархии языков, автор рассматривает язык фактов как самый высокий уровень, на пути к которому истинные суждения на более низких уровнях высказывания способны утрачивать свое значение. Как решение проблемы истинности суждений языка фактов, предикат эмпирической конъюнкции представляет собой правило определения истинности подобных суждений через включенность значений их переменных в этот предикат. В качестве иллюстрации применения данного предиката используются суждения с тернарными отношениями.
Ключевые слова: логика, язык науки, аналитическая философия, теория истины, семантические категории, иерархия языков.

Теорию истины и проблемы ее определения с уверенностью можно считать одной из ключевых проблем логики и по сей день. Различным образом она, каждый раз по-новому, рассматривается в работах классиков и современников: от Аристотеля, Фреге и Витгенштейна, до Крипке, Айера, Тарского и Хинтикки. Взглянем на две крайности в исследовании истины в языковых суждениях. Для Фреге, наше мысленное представление признается истиной в зависимости от совпадения с чем-либо вне этого представления. Кроме того, «при определении истинности существенным является отличие действительности от представления. В этом случае, однако, не может быть полного совпадения и полной истинности» [9]. Логическое же исследование в его отношении к истине, по Фреге, будет представлять определение совпадения между представлением и действительностью. Саму истинность у Фреге стоит здесь рассматривать как свойство. По нашему мнению, это исследование совпадения действительности включает в себя слишком широкое поле анализа: действительность не всегда необходима для установления критерия истинности суждения, если интенция не подразумевает связи с реальным. Это отлично демонстрируют языковые игры Витгенштейна [3]. В определенные языковые игры действительность не включается, но в рамках самих игр суждения останутся истинными. В «Желтой книге», вне обсуждения феномена языковых игр, приводится на этот счет важнейшее замечание: «Есть одна разновидность ошибки, которую важно рассмотреть из-за ее распространенности. Она заключается в сравнимости реального и геометрического кубов. Геометрия не является физикой геометрических прямых линий и кубов. Она конституирует значение слов «линия» и «куб». Роль, которую куб играет в геометрии, – это роль символа, а не роль твердого тела, с которым приблизительно сравним реальный куб» [6, с. 118].

Здесь подчеркивается важная проблема логики – проблема разделения истинного суждения на разных уровнях языков, истины в абстракциях и логических конструктах, и истины по факту. Данная статья не рассматривает феномен истины как таковой (это потребовало бы целой книги и, возможно, не одной). Здесь мы ставим за цель рассмотрение проблемы истины в арных отношениях, в которых суждение, обладающее истинностью на нескольких уровнях языков, теряет ее на последнем – на языке фактов. Иной крайностью относительно вопроса истинности утверждений является изложение скептической аргументации у С. Крипке, где им утверждается, что каждое новое применение слова представляет собой «шаг в темноту», так как любое единичное намерение может быть проинтерпретировано для нового сочетания каждый раз нетождественно по значению для одного и того же высказывания. Подобное определение, как нам кажется, чересчур радикализирует вопрос восприятия истины вообще, как для науки, так и для обыденной речи. Подобная произвольность установления истины субъектом способна привести к невозможности установки какого либо рода возможности компромисса, понимания сказанного. Скептический аргумент возвращает нас обратно к вопросу о легитимности индивидуального языка и его границам. В вопросе употребления слов скорее прав поздний Витгенштейн, утверждавший, что понимание слова означает получение знания его употребления и применений [2; 3]. Вопрос же, который ставится нами здесь, касается предиката истины для слов-переменных в суждениях, которые, обладая истинностью на одних уровнях языка, на уровнях более высокого порядка утрачивают свою истинность. Потому одной из задач логики должен явиться поиск или введение правила или условия, способного дать возможность определения истинности/ложности суждений на тех уровнях, на которых, собственно, способно возникнуть сомнение в истинности до-этого-истинного суждения.

Для введения в данную проблему стоит обратиться к одному из описаний тернарных отношений, которое мы встречаем в работе Бертрана Рассела «Человеческое познание. Его сфера и границы». Рассела можно по праву назвать ученым, имеющим «чутье на парадоксы» [4]; кроме этого, помимо поиска парадоксов, он также способен создавать некоторые из них случайно. Итак, в работе в качестве разъяснения сущности тернарности речь идет о формальной структуре предложений, которые истинны «и которые всегда остаются истинными, когда слова в них заменяются другими, пока такая замена не делает их бессмысленными» [5, с. 270]. В качестве примера таких отношений дается довольно распространенный пример с тремя переменными, который мы также будем использовать в данной работе – во-первых, не испытывая нужды в выборе другого примера, во-вторых, поскольку именно Рассел создает предпосылки для проблемы, речь о которой идет в статье, уместно было бы воспользоваться именно его примером. Это следующее суждение: «Если все люди (A) смертны (B) и Сократ (x) есть один из людей, Сократ – смертен» (0), имеющее, соответственно, схему: $((A \subset B) \wedge (x \in A)) \alpha (x \in B)$. (Стоит упомянуть, что мы умышленно упрощаем запись суждения «все люди смертны»,

© Казаков М.А., 2014

рассматривая его как подмножество, включенное во множество B, вместо записи его через квантор как (∀(A)∧B). По нашему мнению, исходя из характера работы, представление «всех людей» как подмножества значительно упрощает рассмотрение поставленного здесь вопроса.)

Рассел утверждает, что при сохранении структуры высказывания, A, B и x – свободные переменные, истинность которых соответственно будет более зависима от структуры высказывания, а не от десигнатов. Для защиты положения об истинности через структуру высказывания, автором вводится краткое, но тем не менее бросающееся в глаза суждение, что меняться переменные могут «не до полной бессмыслицы» и при этом суждение будет оставаться истинным. Но что обычно делают в случае, когда истинное логически суждение противоречит полностью или частично своему значению? Иными словами, с какого момента логическое суждение является полной бессмыслицей, с какой – частичной, в какой момент бессмысленность является лишь незначительной погрешностью и истинность суждения сохранится хотя бы отчасти? Крипке допускает риск: «адекватная теория должна допускать, что наши высказывания, включающие понятие истины, подвержены высшей степени риска: они рискуют быть парадоксальными, если эмпирические факты крайне (и непредвиденно) неблагоприятны» [4, с. 210]. Как следует из этого высказывания, проблема сохранения предиката истины может возникнуть только на определенном уровне, который легче всего можно представить языковой иерархией по системе семантических категорий [8]. Пускай начальный язык L_0 будет представлен языком формальной логики, в котором было построено предложение (0), а последовательность L_0, L_1, L_2, L_{E-1} ... L_E – будет иерархией, означающей пошаговое приближение к L_E, к языку фактов, эмпирии, проблема истинности в котором нами и рассматривается. Если рассматривать L_1 как, например, язык научной фантастики, а L_2 – как шутки, то бессмысленное для нас в L_E, но истинное в L_0 высказывание способно по-прежнему сохранять истинность, так как его употребление по-прежнему не достигает некой критической точки (которой мы и можем считать L_E). Но как быть в том случае, если мы имеем дело с языком лженауки? Если высказывания научной фантастики истинны именно потому, что они не стремятся выйти за рамки своего порядка в иерархии языков, то в случае со лженаучными суждениями, истинное для L_0 высказывание будет претендовать на истинность в L_E, особенно в том случае, если мы имеем дело с изощренным мошенничеством, а не простым эзотерическим учением. Именно включая L_E в качестве финальной и необходимой ступени иерархии языков мы можем опровергнуть истинность верного в L_0 суждения, претендующего на истинность в L_E путем верификации и последующего опровержения истинности суждения на языковых уровнях выше L_0. Предположение Крипке состоит в выведении истинности из процесса «обоснования». Но для него также существует и следующее условие: «как только предложение объявляется истинным или ложным, оно сохраняет свое истинностное значение на всех более высоких уровнях» [4, с. 232].

На наш взгляд, данное обоснование можно считать адекватным лишь в случае его приложимости к иерархии языков, где самым высоким уровнем будет L_{E-1}, то есть данное утверждение о суждениях универсально ко всем языкам, кроме языка фактов. Речь идет не о невозможности существования суждений, сохраняющих предикат истинности от L_0 до L_E – само собой, подобных высказываний несметное количество. Мы говорим лишь о том, что некоторые из суждений будут соответствовать высказанному Крипке тезису о «всех более высоких уровнях», сохраняя истинное значение лишь до предпоследнего уровня. Потому с этим утверждением мы можем согласиться, лишь добавив к нему некое примечание: сохраняя значение истинности на всех более высоких уровнях, любое высказывание, тем не менее, способно потенциально (!) утратить его на уровне языка фактов. Обозначим суждение «взрыв торсионной бомбы способен уничтожить четыре жилых квартала крупного города» как (P) и укажем принадлежность этого высказывания дискурсу лженауки ($-S_d$). По своей сущности, дискурс лженауки представляет один из парадоксов формальной логики, так как он одновременно включен в язык фактов на уровне интенции и описания объективной реальности, но при этом, в связи с включением в свои суждения противоречащих реальности фактов, он также исключен: $((-S_d)\in L_E)\wedge((-S_d)\notin L_E)$. На уровне семантических категорий этот парадокс решается сменой аспекта – все зависит от того, в каком ракурсе исследуется дискурс лженауки, каких допущений он требует для данного конкретного исследования. В одном случае, дискурс лженауки потребует включения в язык фактов, в другом – исключения из него, в третьем – может потребоваться включение языка фактов и языка лженауки в язык науки и т.д. В связи с этим, данный парадокс решается сведением конъюнкции к дизъюнкции, что, в свете данного обоснования, становится правомерным: $((-S_d)\in L_E)\vee((-S_d)\notin L_E)$. Непосредственно для данного исследования мы выбираем включение лженаучного дискурса в язык фактов, рассматривая аспект претензий высказывания (P) на истинность в языке L_E. Тогда, при $((P)\in(-S_d))\wedge((-S_d)\in L_E))$, таблица истинности значений для (P) будет выглядеть следующим образом:

	L_0	L_1	L_2	L_{E-1}	L_E
P	И	И	И	И/Л	Л

На доэмпирическом уровне для подобного высказывания возникает своего рода «сомнение», в связи с чем, вероятность его истинности снижается до ½. В случае с конкретно лженаучным высказыванием, L_{E-1} представляет собой процедуру проверки высказывания на соответствие объективной реальности, на которое, собственно, само высказывание претендует. Итак, проверка, включающая не только действия в рамках логики, устанавливает впоследствии ложность высказывания на уровне L_E. Соответственно, на уровнях от L_0 до L_{E-1} суждение может быть истинным, но во всей полноте установленной нами иерархии языков, мы достигаем наконец критической точки, уровня, где истинность разрушается. Говоря проще, что было указано в уточнении к позиции Крипке, истинное суждение в иерархии языков способно терять предикат истины на одном из высоких уровней, в данном случае – на самом высоком. (Собственно, в работе и предпринимается попытка установления предиката истины именно для этого уровня.)

Введя в исследование определенную иерархию языков, вернемся к примеру Рассела и рассмотрим три предложения с заведомо ошибочным с позиций смысла (то есть для L_E) элементом: «Если все собаки смертны, а Сократ – одна из собак, значит, Сократ смертен» (1); «Если все люди бессмертны, а Сократ

– один из людей, значит Сократ бессмертен» (2); «Если все люди смертны, а Париж – один из людей, значит Париж смертен» (3). В языке L0 все три выражения, в зависимости от цели высказывания, могут быть одинаково записаны: ((A⊂B)∧(x∈A)) α(x∈B). Но на уровне эмпирическом, в языке L_E, что очевидно, одно из значений переменных нарушает здесь тернарную связь, так или иначе не соприкасаясь с двумя другими переменными, имеющими истинностные значения и на уровне языка фактов. Следовательно, непосредственно в L_E, независимо от предшествовавших значений истинности переменных на языках более низкого порядка, здесь мы наблюдаем то, что ранее назвали частичной потерей истинности суждения (при полной потере истинности для одной из переменных в арном отношении). Эти нарушения можно представить следующим образом: Для (1): ((A⊂B)∧(x∈B)∧(x∉A)). Конечный вывод («Сократ смертен») остается верным, в то время, как предпосылка этого утверждения оказывается здесь ложной. Для (2): (((A⊄B)∧(x∈A))α(x∉B)). Основной вывод является неверным, и одна ложная переменная нарушает две связи данного суждения, оставляя истинным только второстепенный факт. Общее же свойство здесь не включает в себя подмножество (A), логически установленное как принадлежащее этому общему свойству; соответственно, элемент (x) подмножества (A), не включенного в (B), тем более не принадлежит последнему. Верной остается лишь предпосылка, в то время, как суть утверждения теряется, оставляя «если...» без «то...». Наконец, для (3): ((A⊂B)∧(x∉A))α(x∉B). Здесь, соответственно, наблюдается выпадение элемента подмножества, истинность включения которого в множество (B) сохраняется. Мы имеем общие условия высказывания, но высказывание построить невозможно в связи с отсутствием на уровне языка фактов субъекта, о котором идет речь. Используя систему логических истин Лукасевича, где 1 = «истинно», а 0 = «ложно», получим следующую таблицу значений суждений для уровня L_E:

A	B	X	A⊂B	x∈A	x∈B	((A⊂B)∧(x∈A))α(x∈B)
1	1	1	1	1	1	1
1	1	0	1	0	0	0
1	0	1	0	1	0	0
0	1	1	1	0	1	0

Здесь, само собой, следует сделать оговорку, что данная таблица значений истинна для взятого нами предложения именно в том виде, в котором значение переменных раскрывается на уровне L_E (речь идет о первой строке). Для уточнения особенностей этой таблицы в случае, если бы мы имели дело исключительно с отрезком иерархии от L_0 до L_{E-1}, стоит обратиться к раннему Витгенштейну. Если мы принимаем утверждение о том, что никаких «логических объектов» не существует, для L_E это как раз прямым образом может означать то, что возможность истинности суждения означает возможность существования или не-существования фактов [2]. То, что просто символизирует и имеет значение «1» в таблице, на отрезке иерархии [L_0; L_{E-1}] обозначает существование позиции; при этом, в значении «0» строк 2-4 в рассмотрении их для L_E, мы имеем дело с не-существованием факта. Исходя из этой оговорки, можно утверждать, что для L_0 значения «0» в строках 2-4 таблицы могут быть заменены на «1» в виде их существования как не-существующих фактов, но – как существующих позиций, переменных логики вне фактического контекста.

Далее, рассмотрим также следующее предложение: «Если все деревья – книги, а нож – дерево, то нож – книга» (4). Данное предложение, при представлении значений его переменных в таблице для L_0 будет представлять своего рода парадокс, который можно будет разъяснить, взглянув предварительно на саму таблицу.

A	B	X	A⊂B	x∈A	x∈B	((A⊂B)∧(x∈A)) α(x∈B)	A∨B	A∨x	B∨x
1	0	0	0	0	0	0	1/0	1/0	0
0	1	0	0	0	0	0	1/0	0	1/0
0	0	1	0	0	0	0	0	1/0	1/0
1	1	0	1	0	0	0	1	1/0	1/0
1	0	1	0	1	0	0	1/0	1	1/0
0	1	1	0	0	1	0	1/0	1/0	1
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Что означает, что в таблице значений как для L_0, так и для L_E суждение будет ложным за исключением единственного случая. Части суждения и целое суждение ложны и истинностные значения лишь вероятны в дизъюнктивных выражениях, где одной из переменных условно предоставлен предикат истины. Возникает вопрос о том, где здесь, все-таки, содержится парадокс. Как ни странно, он имеет место непосредственно в самом факте предиката истины для переменных в данном предложении. По факту, этот предикат истины для (4) в строках 1-6 и 8 существует исключительно для языка L_0, то есть даже в таблице для L_E мы, включая все вероятностные варианты, включаем их из языка меньшего уровня иерархии. Для LE данная таблица состояла бы из одной строки с нулевыми значениями. В то время, как в языке логическом мы имеем возможность придать истинность значению языковой переменной из (4) даже в ее связи с остальными значениями. И только в L_0 все три переменных могут быть одновременно истинными. Последнее достигается в том случае, если слово избавляется от своего непосредственного значения и в своем звучании и правописании обозначает переменную, фактически – избавление слова от значения дает эффект истинности на уровне языка L_0, где рассматриваемое как переменная слово в непосредственном значении и не нуждается. Например, можно утверждать следующую эквиваленцию: «A»≡«дерево»; «дерево» здесь, соответственно, превращается в логический знак и не представляет десигнатор растения. В языке L_0 такое допустимо, если кто-то, скажем, наотмашь хочет продемонстрировать нам лишь формальную структуру тернарного отношения предложений типа от (0) до (3) – такой человек имеет право брать слова без обдумывания и ассоциативной связи; каждое из них, таким образом, будет сравнено с переменными A, B и x: «A»≡«деревья», «B»≡«книги», «x»≡«нож». Предикаты истины устанавливаются здесь довольно произвольно (одна истинная переменная, две истинных переменных) в L_0 с потенциалом подобной произвольности вплоть до L_{E-1} – в этом случае, в зависимости от того, какие уровни языков (до языка фактов) будут подразумеваться: это может быть речь путающего слова иностранца, речь душевнобольного, пьяного, шутка, замысел писателя и пр. Наконец, предпоследняя строка с рядом отрицательных значений представляет собой непосредственно значение для L_E. В языке фактов значения переменных для данного суждения будут несовместимы

и потому каждое из них будет в контексте всего суждения восприниматься как ложное относительно других двух (в то время, как истинность одной/двух переменных в предыдущих строках по сути формируется либо произвольно, либо, с позиций восприятия объективной реальности, неправильно).

Наконец, следует рассмотреть еще один пример высказывания, построенный на тернарном отношении структуры предложения (0): «Если все пальто – пальто, то пальто – пальто» (5). Отношение переменных здесь, соответственно, следующее: A≡B≡x. В данном случае имеет место полное тождество значений переменных, которое сохраняется на любом уровне языка. Очевидным образом, таблица значений в том случае, если мы допускаем возможность рассмотрения этого высказывания как для L0, так и для LE, представляется нам следующей:

	A	B	X	A⊂B	x∈A	x∈B	((A⊂B)∧(x∈A)) α(x∈B)	-A	-B	-x
L_0 – L_{E-1}	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0
L_0 – L_{E-1}	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1
L_E	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1

Итак, можно наблюдать здесь следующее: с точки зрения формальной логики, тождество значений переменных будет означать их истинность без допущений ложности (или же наоборот, при ложности одной переменной, будут ложными все три). На уровне же языка фактов мы в данном суждении встречаем подобие того, что в гегелевской философской системе (и логике в частности) именовалось дурной бесконечностью – некое «дурное тождество». В языке L_E реакцией на данное суждение было бы нечто вроде ответа «Да, и что?» Такое суждение не имеет смысла рассматривать, так как на языке фактов, это суждение смысла и не несет – в L_E здесь разрушается арность отношений. Картезианское суждение «Если я мыслю, я существую» не теряет структуры бинарных отношений (a→b) во всей иерархии языков, в то время, как сведенное к дурному тождеству «Если я – это я, то я – это я», имея тернарность отношений на более низких уровнях языка как истинную, полностью утрачивает арность на языках более высокого уровня. Как можно наблюдать, предложения (4) и (5) представляют собой пример «полной бессмыслицы», о которой упоминает Рассел. Предложения (1), (2) и (3) могут нести смысл в возможных мирах и различного рода контексты (которые, по Витгенштейну, можно было бы охарактеризовать как «языковые игры» [3]). Истинность не-A, не-B и не-x для языка фактов в вышеуказанной таблице является своего рода вероятностью: для истинности самого высказывания, необходимо сопоставимое с не-A B и x, например, обозначение B как «верхняя одежда», а x как «кашемировое пальто». Чуть ниже мы более подробно рассмотрим решение этой проблемы. Предложения же (4) и (5) ничего не несут ни для какого языка. На уровне L_E откровенную бессмыслицу или несуществующие объекты легко отбросить, но каким образом и на каком основании следует отбрасывать легкие нарушения в арных отношениях, то есть отношениях, в которых значения переменных частично остаются истинными и на более высоких уровнях языка вплоть до языка фактов? Как быть здесь с суждениями, сохраняющими истинность значения от L_0 до L_{E-1}? Каким образом устанавливать неистинность литературных произведений, лженаучных теорий или логических примеров для языка фактов как языка более высокого уровня в конкретно заданной иерархии, в которой этот язык является наиболее высоким уровнем?

Мы предполагаем, что в данном случае потребуется введение определенного нового правила. В формировании этого правила не ставится цель утяжеления и без того нелегкого каркаса логических законов, таблиц значений и форм записи суждений, – речь идет о введении предварительного условия для определения суждений для L_E и только для него. Данное предварительное условие позволило бы устанавливать истины высказывания до анализа его в таблице и проверки истинности в арных отношениях. Само по себе, данное правило представляло бы собой предварительную проверку предиката истины в суждении и его переменных. В конце концов, говоря более обобщенно, мы имеем здесь дело с различением предиката истины на уровне идеального (от логического вплоть до предэмпирического) и реального (как непосредственно эмпирического). Логика может изучать и формировать правила языка любого порядка, но, как правило, логические теории чаще всего устанавливают предикат истины с достоверностью для всех идеальных языков [L_0; L_{E-1}] в иерархии, потому обоснованной проблемой становится возможность введения правила установления предиката истины для непосредственно L_E. Итак, предлагаемое нами правило – это введение нового предиката для языка $L_{E\text{-уровня}}$, который мы можем назвать жестким десигнатором фактической взаимосвязи или предикатом эмпирической конъюнкции. Под ним следует понимать предикат, обозначающий взаимную согласованность, логическую и (что важно!) эмпирическую непротиворечивость представленных в суждении значений переменных, благодаря которой суждение для языка фактов имеет смысл; в случае отсутствия этой эмпирической согласованности и непротиворечивости, суждение, даже являясь истинным и сохраняя эту истинность для ряда языков в языковой иерархии вплоть до L_{E-1}, в языке L_0 утратит предикат истинности. Недостаточно будет просто сформулировать правило, исходя из которого переменные, значение которых истинно для языка фактов, должны будут всегда принадлежать реальности (R). Париж тоже принадлежит языку фактов, но в предложении (3) именно он нарушает связность предложения для языка фактов (и для ряда более низких уровней языка). Вводимое правило должно представлять собой априорное условие установления истинности до записи на языке фактов, то есть существовать в записях на языке L_0 для суждений, претендующих на сохранение истины в языке L_E.

В данном случае мы предполагаем введение переменной, означающей предикат эмпирической связи, выражающей возможность составления суждения на основе внутренней фактической согласованности значений переменных для языка фактов. Подобную переменную мы предлагаем обозначать как Δc (расшифровывая ее как «треугольник согласования», triangle of consequence). В этом случае, треугольник не означает строгую применимость данного правила для исключительно тернарных связей – они могут варьироваться в ту или иную сторону – а носит исключительно схематический характер (тем более, учитывая, что в качестве примеров нам служит именно суждение с тремя переменными). Априорное условие установление истины, несмотря на видимую противоречивость, является фактически апостериорным. Предикат эмпирической связи является доопытным условием для языка фактов, в языке до него представляя

собой средство определения потенциальной истинности или ложности высказывания при переходе на уровень языка фактов. Помимо же этого, для собственного практического применения, данная переменная должна все же иметь также и некоторые априорные условия даже для уровня логики. Овладев данным правилом, исследователь высказывания волен опускать это априорное условие как органическую составляющую правила, которая не нуждается в постоянном ее воспроизведении.

Итак, если R – реальность, то априорным условием для установления истинности суждения на уровне языка фактов будет $((L_E \in R) \wedge (\Delta c \in R))$. Уточним также, что в контексте указанного условия следует рассматривать Δc как такую переменную, которая, будучи включенной в реальный мир, отображает не что иное, как одно из «свойств» этого мира. В таком случае, взглянув еще раз на предложения от (0) до (5), используя данное правило введения переменной и помня об априорных условиях, получим следующие записи исходного суждения (и измененных его переменных) на языке L_0, но, для непосредственно языка L_E:

$(x \in \Delta c) \wedge (A \in \Delta c) \wedge (B \in \Delta c) \rightarrow ((A \subset B) \wedge (x \in A)) \rightarrow (x \in B)$;
$(x \notin \Delta c) \wedge (A \in \Delta c) \wedge (B \in \Delta c) \rightarrow - ((A \subset B) \wedge (x \in A)) \rightarrow (x \in B)$;
$(x \in \Delta c) \wedge (A \notin \Delta c) \wedge (B \in \Delta c) \rightarrow - ((A \subset B) \wedge (x \in A)) \rightarrow (x \in B)$;
$(x \in \Delta c) \wedge (A \in \Delta c) \wedge (B \notin \Delta c) \rightarrow - ((A \subset B) \wedge (x \in A)) \rightarrow (x \in B)$;
$(x \notin \Delta c) \wedge (A \notin \Delta c) \wedge (B \in \Delta c) \rightarrow - ((A \subset B) \wedge (x \in A)) \rightarrow (x \in B)$;
$(x \in \Delta c) \wedge (A \notin \Delta c) \wedge (B \notin \Delta c) \rightarrow - ((A \subset B) \wedge (x \in A)) \rightarrow (x \in B)$;
$(x \notin \Delta c) \wedge (A \in \Delta c) \wedge (B \notin \Delta c) \rightarrow - ((A \subset B) \wedge (x \in A)) \rightarrow (x \in B)$.

Как мы видим, непринадлежность хотя бы одного из элементов к Δc делает полностью невозможным все суждение для L_E. Можно вдаваться в уточнения, утверждая, что одна из частей суждения будет правдивой, но в языке фактов, в науке, не бывает половинчатых истин. Не имеет смысла высказывать наполовину верный закон, объясняющий, например, объективную реальность. В связи с этим, суждение половинчатой истины для языка фактов будет трактоваться как ложное. Обозначим суждение $(((A \subset B) \wedge (x \in A)) \rightarrow (x \in B))$ как N. Тогда, $(N \ni ((A \wedge B \wedge x) \in \Delta c)) \wedge ((A \vee B \vee x \notin \Delta c) \rightarrow -N)$, что означало бы: суждение истинно при принадлежности всех его переменных предикату эмпирической конъюнкции и ложно, если хотя бы одна из переменных с этим предикатом не согласовывается. В качестве примера применения этого правила стоит рассмотреть следующие предложения: «И коты (a), и собаки(b) – млекопитающие (X)» (i); «Коалы (a) и волки (b) являются хищниками (X)» (ii); «Синее (Ω) полость (ß) автомобиль (λ) шасси (χ)» (iii); «Во время молитвы (A), физические волны веры (x) достигают атмосферы (B)» (iv).

Для (i) будет характерен следующий вид отношений: $(a \in X) \wedge (b \in X) = = (a \wedge b) \in X$. Обозначим его как P. Тогда, для установления истинности P для L_E, видим следующее: $((a \wedge b \wedge X) \in \Delta c) \rightarrow P$ (в более развернутом виде, данное выражение выглядело бы следующим образом:

$((a \in \Delta c) \wedge (b \in \Delta c) \wedge (X \in \Delta c)) \rightarrow ((a \wedge b) \in X)$. Элементы согласованы между собой и согласованы с объективной реальностью, следовательно – суждение истинно. Предложение (ii) можно записать следующим образом: для L_0, $(a \wedge b) \in X$ (которое в дальнейшем будет обозначаться как P'); для L_E – $(b \in X) \wedge (a \notin X) \rightarrow (a \notin \Delta c)$. В таком случае, установка истинности суждения (ii) для L_E выглядит следующим образом: $(a \notin \Delta c) \rightarrow -P'$, что значит: в связи с несоответствием элемента a предикату эмпирической конъюнкции, суждение P' ложно. Суждение (iii) на начальном уровне языка можно записать двумя способами: $(\Omega \wedge ß \wedge \lambda \wedge \chi)$ и $(\Omega \vee ß \vee \lambda \vee \chi)$. В данном случае, это не играет никакой роли, так как элементы не имеют между собой никакой связи, хотя каждый из них по отдельности связан с реальностью. Следовательно, если придавать в языке L_0 вплоть до L_{E-1} истинность переменным или самому суждению, потенциально делать это можно произвольным образом. Когда же мы доходим до языка фактов, учитывая наличие соответствий значениям всех четырех бессвязных элементов в объективной реальности, второй вариант записи можно опустить и для установления истинности суждения $(\Omega \wedge ß \wedge \lambda \wedge \chi)$ (далее P'') для L_E мы имеем следующее: $(((\Omega \wedge ß \wedge \lambda \wedge \chi) \in R) \wedge ((\Omega \wedge ß \wedge \lambda \wedge \chi) \notin \Delta c)) \rightarrow -P'$, что означает: несмотря на соответствие значений каждой из переменных объективной реальности, ни одно из них не согласуется друг с другом, делая данное суждение ложным.

Здесь у правила уже возникает противоречие, которое могут поставить нам в вину при обсуждении данного правила: противоречивые в суждении элементы теоретически могут быть связаны друг с другом даже на уровне L_E – бессвязны они исключительно в данном суждении. Теоретически, предложение могло бы звучать следующим образом: «Синяя полость в автомобиле не является местом для шасси» (iii_n) и пр. То есть, при изменении структуры предложения, его истинность на формальном уровне потенциально способна сохраняться. Соответственно, само правило введения, означивания и использования предиката Δc должно включать в себя дополнительное означивание в суждении. Это противоречие легко устраняется, если Δc будет иметь еще одно свойство, а именно: данный предикат должен свидетельствовать об эмпирическом соответствии и взаимосвязи переменных применительно к конкретно взятому суждению. По факту, таким образом, Δc выполняет двойную функцию буфера обмена между логикой и фактами: он с одной стороны свидетельствует о логической непротиворечивости составляющих сообразно структуре суждения, с другой же – об эмпирической непротиворечивости значений переменных друг другу согласно объективной реальности. Предикат эмпирической конъюнкции свидетельствует не только о взаимном согласии значений переменных в конкретном высказывании, но и указывает на возможность составления этого высказывания для языка фактов, то есть на формальную структуру самих отношений элементов высказывания. В таком случае, суждение (iii_n) для эмпирической реальности мы можем рассматривать как истинное суждение о фактах, то есть в данном случае переменные соответствуют Δc полноценно – они являются членами мира фактов и они согласованы в данном конкретном суждении. Это дополнительное свойство, с одной стороны, сужает область суждений для L_E и избавляет его от подобного вида «бессмыслиц», с другой – укрепляет предикат Δc в логике, подчеркивая его связь не только с эмпирией, но и с логическими структурами.

Наконец, взглянем на структуру суждения (iv), которую можно представить следующим образом: $(A \rightarrow x) \rightarrow (x \subset B)$ (далее – P'''), что можно, перефразируя предложение для его формального структурирования, расшифровать следующим образом: Если молитва порождает физические волны веры, то физические волны веры попадают в атмосферу. Для LE дело обстоит следующим образом: $((x \in R) \rightarrow (x \notin \Delta c)) \rightarrow - P'''$. В данном случае, мы имеем дело с высказыванием, относящимся к дискурсу

лженауки. В связи с этим, переменная реальности вводится для более полного обоснования ложности данного суждения для языка фактов; как говорилось нами ранее, утверждение о принадлежности реальности значения переменной может быть исключено как априорное условие сущности предиката эмпирической конъюнкции. В таком случае, опровержение суждения будет читаться следующим образом: поскольку физическая волна веры не является объектом реальности, она не соответствует предикату Δc, в связи с чем суждение ложно. Как мы можем наблюдать, здесь предикат эмпирической конъюнкции как раз имеет дело в логически непротиворечивым высказыванием и выступает непосредственно как фильтр языка фактов от несуществующих объектов, вплетенных в феномены реальности и синтаксически с ними согласованных. Если в (iii) была выделена синтаксическая несогласованность и именно благодаря ей можно было сказать об однозначной ложности суждения, то в (iv) Δc указывает как раз на эмпирическую несогласованность значения переменной с другими значениями в конкретном суждении.

На основе вышеприведенного исследования можно подвести следующие итоги. Для решения проблемы истинности суждений на уровне языка фактов, которые сохраняют истинность на множественных доэмпирических уровнях предлагается ввести жесткий десигнатор фактической взаимосвязи значений переменных внутри суждения. Эта фактическая взаимосвязь подразумевает, во-первых, согласованность значения каждой переменной с эмпирической реальностью (наличное бытие вещи, которую обозначает переменная), во-вторых, внутреннюю взаимосвязь этих переменных, их фактическую и логическую непротиворечивость (возможность сочетания фактов между собой) и, наконец, в-третьих, истинность формальной структуры самого суждения на уровне языка логики, что обуславливает возможность построения высказывания для языка фактов как такового, до анализа самих переменных. Априорным условием является то, что данный предикат всегда является включенным в реальность, а следовательно – в реальность включены и вещи, которые принадлежат ему. В случае рассогласования хотя бы одного значения переменной с данным предикатом, даже суждение, сохраняющее истинность значения на высоких уровнях языка, на языке фактов утрачивает это значение. Очевидным удобством использования данного предиката является избавление от необходимости построения громоздких таблиц истинности/ложности, так как включение Δc уменьшает аппарат анализа суждения, отбрасывая ненужные строки значений вроде «все переменные ложны» и убирает половинчатые ответы «И/Л» для одной ячейки. Фактически, определение истинности/ложности суждения для языка фактов будет сокращаться до двух действий: установления соответствия каждого значения переменной предикату эмпирической конъюнкции и выведению, исходя из установленных соответствий, истинности или ложности всего суждения. Подобное правило будет представлять собой своего рода процедуру верификации на уровне логического анализа высказываний, что дало бы возможность, избегая значительного расширения логических построений, расширить наше поле исследований языка лженауки, анализа новых теорий, отношений современных метафизических концепций и объективной реальности. Для установления ложности этих высказываний в их претензии на соответствие фактам достаточно будет компетенции аналитика, его знания мира и возможностей науки; потребность в иного рода предварительном анализе отпадает. Таким образом мы избавляемся от детерминизма Крипке (утверждающего о сохранении значения на более высоких уровнях) и пессимизма Тарского (с его универсалистской позицией относительно невозможности установления значения для языков низкого порядка без метаязыков). И если мы будем устанавливать в качестве наивысшего уровня языка язык фактов, становится очевидным преимущество упрощенного метода верификации доопытно истинных суждений, претендующих на истинность на наивысшем уровне, но не всегда способных эту истинность сохранить. В качестве же этого упрощенного метода нами и дается введение особого рода предиката, определяющего как истинность значений переменных относительно окружающего мира, так и истинность формальной структуры самих высказываний с точки зрения логики; таким образом, этот предикат является необходимым звеном связи суждения на самом высоком доэмпирическом уровне и его же на уровне языка фактов, являясь своего рода проводником высказываний, претендующих на фактическую истинность, во внешний мир.

Список литературы:

1. Айер А. Дж. Язык, истина и логика: Научное издание / Пер. с англ. В.А. Суровцева, Н.А, Тарабанова / Под общей ред. В.А, Суровцева. Альфред Дж. Айер. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2010. – 240 с.
2. Витгенштейн Л. Логико-философский трактат /Людвиг Витгенштейн; пер. с англ. Л. Добросельского – М.: АСТ: Астрель, 2010. – 177 с.
3. Вітгенштайн Л. Tractatus Logico-Philosophicus; Філософські дослідження. – К.: Основи, 1995. – 311 с.
4. Крипке Сол. А. Витгеншейн о правилах и индивидуальном языке /Перевод В.А, Ладова, В.А, Суровцева /Под общей редакцией В.А, Суровцева. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2010. – 256 с.
5. Рассел Б. Человеческое познание: Его сфера и границы: Пер. с англ. – К.: Ника-Центр, 2001. – 560 с. – (Серия «ПРОБЛЕМА ЧЕЛОВЕКА»; Вып. 2).
6. Хинтикка Я. О Витгенштейне / Хинтикка Яаакко. Из «лекций» и «заметок» / Людвиг Виттгенштейн / Составление и редакция В.А. Суровцева. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2013. – 272 с.
7. Хинтикка Я. Проблема истины в современной философии // Вопросы философии. №9, 1996.С.46-58.
8. Тарский А. Семантическая концепция истины и основания семантики [Электронный источник] // Режим доступа: http://khazarzar.skeptik.net/books/tarski01.htm
9. Фреге Г. Мысль: логическое исследование [Электронный источник] // Режим доступа: http://philosophy.ru/library/frege/01.html

Казаков М.А.
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»

ВВЕДЕННЯ ПРЕДИКАТУ ЕМПІРИЧНОЇ КОН'ЮНКЦІЇ У ЯКОСТІ ПРАВИЛА ВСТАНОВЛЕННЯ ІСТИНИ НА РІВНІ МОВИ ФАКТІВ

Анотація
У статі робиться спроба введення предиката визначення істинності висловлювань про об'єктивну реальність. Базуючись на теорії ієрархії мов, автор розглядає мову фактів як найвищий рівень, на шляху до якого істинні судження на більш низьких рівнях здатні втрачати своє значення. У якості рішення проблеми істинності суджень мови фактів, предикат емпіричної кон'юнкції являє собою правило визначення істинності подібних суджень через включення значень їхніх змінних в цей предикат. У якості ілюстрації використання даного предикату використовуються судження з тернарними відносинами.
Ключові слова: логіка, мова науки, аналітична філософія, теорія істини, семантичні категорії, ієрархія мов.

Kazakov M.A.
National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"

THE INTRODUCTION OF THE PREDICATE OF EMPIRIC CONJUNCTION AS A RULE OF VERIFICATION ON THE FACTS LANGUAGE LEVEL

Summary
The author attempts to include the predicate of the truth definition of the expressions about the objective reality. Basing on the theory of the languages hierarchy, the author considers the language of facts as the highest level, on the way to which the truthful expressions are able to lose their verity at lower levels. To solve the problem of truth of the language of facts expressions, the predicate of empiric conjunction represents the rule of definition of the truth of such expressions through the inclusion of their variables meanings to the predicate. The propositions with ternary relations are used as an illustration of the use of the predicate.
Key words: logics, the language of science, analytical philosophy, the theory of truth, semantic categories, the hierarchy of languages.

УДК 291.1:251

ЛЮДИНА І БОГ У ТЛУМАЧЕННІ АВРЕЛІЯ АВГУСТИНА

Крутій Ю.М.
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

В статті розглядається творчість Аврелія Августина, одного з найяскравіших представників філософії Середніх віків. Природа людини і Бога – найбільш актуальна і фундаментальна проблема філософського знання. Августин Блаженний, відкрив нам нове бачення особистості (персони) та її зв'язку з надприродним Богом.
Ключові слова: людина, Бог, природа, рефлексія.

Постановка проблеми. Коли ми говоримо про людину, її особистість, ми завжди стикаємось з проблемою істинності критеріїв, її характеристики. Зрозуміло, що людина як творіння Боже, відбиває Його образ. При цьому виникає питання, якщо елемент божественного присутній у кожній душі, то така присутність мала б удосконалювати людину в моральному розвитку й духовному зростанню. Але ми бачимо, що це не завжди так. Дуже важко сучасному досліднику знайти відповіді там, де їх не існує. В силу цього у даному дослідженні ми звертаємось до богословської і філософської спадщини блаженного Августина, як представника західного християнства, який дав оригінальне трактування природи людини І Бога.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В розвідці розглядаються важливі історико-філософські доробки О. Александрової, Е. Жильсона, О. Лосєва, Г. Майорова, С. Неретіної .

Сучасний дослідник Г. Майоров говорить про те, що "світогляд Августина є архетипом, на який орієнтувались всі філософи-іконописці західноєвропейського Середньовіччя. Саме тому, аналіз його світогляду є водночас аналізом основних вимірів (измерений) ранньосередньовічної думки... Святого Августина не можна назвати гонителем античної культури, а навпаки, повноправним представником і тонким поціновувачем її. Навіть в "Граді Божому" та в перших своїх книгах, він цитує римських поетів та грецьких філософів набагато частіше, ніж Біблію. Демонструє повагу до античної культури своєю ерудицією і самим способом її використання" [1, 515].

Російський вчений, спеціаліст середньовічної філософії С. Неретіна зауважує: "Спочатку Августин розумів Бога тілесно, проте згодом розумів Його як Дух. ... Суб'єктивність – необхідна умова особистості. При цьому персоною називається і Божественна Персона, і людина. Через єднання в Бозі особистість людини не лише не придушувалась, але й була задана надприродна основа для її розвитку... Внутрішня людина починається з любові до Бога" [1, 784].

Російський філософ О. Лосєв стверджує: "Августин користується новим терміном, який у систематичній формі не був знайомий ніякому неоплатонізму, тому не був відомий кападокійцям. Це термін – persona, тобто "особистість"... Особистість в її августинівському розумінні мала всі риси неоплатонівської першоєдності. Також термін "особистість" був досить глибокою відповіддю на християнське віровчення про особистість, котрий вище всього і навіть вище самого космосу"[1, 824].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У своїй статті я прагну показати вплив Середньовіччя на творчість Августина, сформулювати основні ідеї, що стосуються проблеми природи людини та Бога в тлумаченні Августина Аврелія. До мене про блаженного Августина писали та говорили багато, проте кожен безпосередньо повинен читати твори великого діяча Середньовіччя, Августина та вникати в його творчість.

Цілі статті. Основними цілями моєї статті є:

1. З'ясування ролі творчості Августина в Середньовіччі та сьогоденні.

2. Визначення природи людини та Бога в тлумаченні святого Августина.

Виклад основного матеріалу. Характерною рисою філософії середньовіччя є високий рівень одухотвореності всіх сфер людської життєдіяльності християнством. Теології (вчення про Бога) підпорядковувалися всі форми знання, в тому числі й філософія. Філософському знанню ставилися певні орієнтації: природа розглядалася як "образ і подоба духа", а людина – як "образ і подоба Бога" – одухотворена, творча, а не просто тілесна істота. Реальність предметного світу – неістотна реальність, істинною реальністю є духовна сутність. Зовнішні, тілесні характеристики людини є неістотними, головне – духовні характеристики людини. Світ – це двоїсте буття: справжнє – Божественне, духовне, вічне і несправжнє – людське, тілесне, земне, гріховне і смертне. Бог – джерело духовності, а найголовнішою системою знань є теологія, що розкриває суть буття. Тому теології повинна підпорядковуватися філософія.

Як стверджує Г. Майоров: "Середньовіччя, це епоха, коли на зміну освіченому юристу, ритору, граматику чи поету, що символізували колись римську культуру, прийшли церковний проповідник і релігійний демагог, монах і аскет, коли римські театри та ростри (*ораторська трибуна на форумі в Давньому Римі – Ю. К.*) почали отримувати той покинутий та антикварний вигляд, який вони мають тепер, а поруч з ними почали будувати собори та монастирі, що на деякий час відмежували себе від "світла" світської культури" [1, 522]

Середньовічна філософія починається періодом апологетики, представники якої агресивно виступали із критикою античної культурно-філософської спадщини. До відомих апологетів II-Ш ст. належать Тертуліан, Юстін, Климент, Татіан, Оріген. Апологетики виступали проти утиску на християнство як з боку світської влади, так і з боку «язичницьких», тобто античних філософів. Деякі твори апологетів були спрямовані проти ранньохристиянських єресей. В боротьбі проти античної культури апологетики поступово перейшли до заперечення не тільки філософії, але й розуму взагалі. Тертуліану належить відомий вислів: «Вірую, тому що абсурдно». Але, незважаючи на вороже ставлення до античної філософії, апологетики все ж не могли уникнути її впливу. Факти збігу деяких положень християнського віровчення з ідеями античної філософії, апологетики пояснювали впливом християнства на філософію.

Виразною спробою філософського обґрунтування християнського світогляду є патристика, котра

© Крутій Ю.М., 2014

була визнана офіційно церквою у філософії, та розроблялась «батьками церкви» (Василь Великий, Григорій Нисський, Августин Блаженний, Іоан Дамаскін, Афанасій Олександрійський та ін.). Вони і сформулювали висхідні принципи середньовічної манери філософування.

Одним з найбільш яскравих представників патристики був Аврелій Августин (354-430 рр.). Світогляд Августина глибоко теоцентричний: в центрі його роздумів – Бог як творець усього сущого. Проблеми Бога та його ставлення до світу в Августина є центральним.

Філософ-богослов ще в дитинстві засвоїв деякі релігійні уявлення, однак його батьки основну увагу зосередили на його світській кар'єрі та доклали усіх зусиль, щоб він здобув гуманітарну освіту, котра б забезпечила успішну кар'єру вчителя, юриста чи урядовця.

Велику роль у становленні Августина як особистості відіграла його мати – свята Моніка. З часом її лагідність, покора і молитви вплинули на Патриція, що прийняв християнство, і на його матір. Колишні формальні стосунки цієї пари переросли в теплу духовну прихильність. Шлюб приніс трьох дітей: Августина, Навігія і Перпетуа. У дитинстві Августина готували до Хрещення, але не охрестили. Мати завжди говорила йому про любов Божу і розповідала про свою віру. Овдовівши у віці 40 років св.Моніка вирішила цілком присвятити себе Богові, відмовилася від мирських радощів, допомагаючи бідним і сиротам, не забуваючи при цьому про свій материнський обов'язок, виховання і навернення свого примхливого сина.

Деякі мислителі поділяють життя блаженного Августина на три періоди:

1) від народження до хрещення – характеризується впливом античної (неоплатонівської) догматики, написаними філософськими діалогами «Проти академіків» (скептиків), «Про порядок» (386р.) – перша праця в якій подано обґрунтування семи вільних мистецтв, підготовленими циклами вивчення філософії «Монологи» (387р.), «Про блаженне життя»(386р.), «Про кількість душі»(388-389рр.), «Про вчителя»(388 -389рр.), «Про музику»(388-389 рр.), «Про безсмертя душі »(387 р.), «Про істинну релігію»(390р.).

2) прийняття священства. Августин цікавиться екзегетикою Святого письма, особливо приділяє увагу тлумаченню першої книги Старого Завіту – Буття, а також послання апостола Павла. Пише «Сповідь»

3) священниче і єпископське служіння. Третій етап – Августин займається питаннями генезису світу, а також есхатологією. Пише твір під назвою «Град Божий».

Професор Г. Майоров поділяє життя теолога Августина на два етапи:

1. Перший етап – навернення в християнство – це період філософських пошуків, сумнів та коливань, життєвих перемін, нестійкості волі, душевного неспокою. Результати цього періоду Августин підводить в автобіографічній "Сповіді" – найбільш щирому та психологічно наповненому творі.

2. Другий – початок 80-х років IVст., позначений філософським догматизмом, стабілізацією життєвих та теоретичних позицій, консерватизмом волі, душевною рівновагою і впевненістю в своїй правоті. Цей період також завершується певною сповіддю – твором "Перегляди".

"На першому етапі Аврелій Августин переживає за власну долю, а на другому – за історичну та есхатологічну долю людства" [1, 516-517]. Автор стверджує, що Августин обравши шлях християнського пастиря і проповідника, робить авторитет Церкви вищим арбітром свого мислення та відмовляється від будь-яких інтимних симпатій.

Гаряче стремління до досягнення мудрості охопило його після прочитання діалогу Ціцерона "Гортензій" (до нашого часу збереглися тільки фрагменти). Це спонукало його до прочитання Біблії, оскільки він пам'ятав, як мати підносила мудрість цієї книги, і як вона вшановувала Христа. Однак істину в той час він знайшов не в Церкві.

На його тодішній погляд, релігія християн була недостатньо раціональною і філософською, а мова перекладу Біблії видалась грубою, темною і далекою від античних аналогів. Тоді Августин звернувся до маніхейства, на той час популярного. Августин говорить: "*Quaerunt unde malum, in qua quaestione saepe auditjres erigunt ad quarendum*". ("Питають звідки зло, і таким чином спонукають слухачів задавати питання"). Сувора аскетична мораль маніхейства виключала завоювання ним широких народних мас. Недоліком була також відсутність богослужінь, без яких неможливо вплинути на широкі народні маси. Вадою був також погляд на людину, як на творіння диявола. Дуже важка і заплутана космогонія поганського характеру – вражала християнських богословів. Г. Майоров наголошує, що "Августин зійшовся з маніхеями відразу після першого знайомства з текстом Біблії (точніше, з старозавітною книгою Буття) що закінчилось повним розчаруванням. Зречення від маніхейства знаменувалось для Августина трьома "одкровеннями", що послідовно змінювали один одного:

1) Встановлення неспроможності маніхейської теорії.

2) Відкриттям у неоплатоніків нової, протилежної маніхейській, теорії походження зла (зло не є реальністю).

3) Виявленням алегоричного та історичного способів тлумачення Біблії, що виключає недоладності (несообразности) буквального її прочитання" [1, 545].

З точки зору Августина, історія розімкнута жертвою Христа. Остання дала початкову точку відліку новому часу, в якому долається замкнутий горизонт античної долі.

У "нової" історії є мета, в якій є справедливість і правда. В світлі Нового Заповіту історія постає як процес, направлений до спасіння людини, в якому Бог – мета, людина – шлях. Кожний історичний момент стає унікальним і вирішальним з точки зору завдання спасіння. Лінійність історії для вчителя Церкви, її початок і кінець – це, передусім осмисленість історії. Августин саме тому і не сприймає історичного циклізму, бо у ньому не має змісту. Не має змісту сама жертва Христа – Сина Божого яка, в розумінні християн, раз і назавжди була принесена за гріхи людства. Основою ж для цієї осмисленості історії є божественне піклування про людину, божественне провидіння. Воістину, виступаючи родоначальником європейського персоналістичного й історичного пізнання, видатний німецький теолог Адольф Гарнак називав Августина "першою сучасною людиною", адже завдячуючи його геніальності на ґрунті християнського Одкровення була вперше чітко проголошена ідея особистості. Можна впевнено сказати, що блаженний Августин був першим "екзистенціалістом": він перший відкрив особливу сферу трагічного людського "існування", як буття на грані між світом і Богом.

Отже особистий досвід Богопізнання та істинне "переродження у Христі" за молитвою матері, стали для Блаженного Августина найважливішим

життєвим звершенням, що відкрив шлях і йому, та тим, хто вивчатиме його життя, до самозаглиблення, критичної переоцінки, духовного та інтелектуального зростання.

Християнській основі своєї філософії Августин надавав великого значення. Оскільки Бог є центром філософського мислення, то світогляд Августина Аврелія був теоцентричним. Бог є найвищою сутністю, тільки його існування витікає з власної природи, все інше з необхідністю не існує. Він єдиний, існування якого незалежне, решта існує лише завдяки божественній волі. Бог є причиною існування будь-якого сущого, всіх його перемін; він не тільки створив світ, але й постійно його зберігає, продовжує його творити.

Бог є також найважливішим об'єктом пізнання, оскільки пізнання мінливих, релятивних речей безглузде для абсолютного пізнання. Бог є причиною пізнання, він вносить світло в людський дух, в людську думку, допомагає знаходити людям правду. Він є найвищим благом і причиною будь-якого блага. Так само як усе існує завдяки Богу, так і кожне благо виходить від Бога. Спрямованість до Бога для людини є природною, і тільки через єднання з ним людина може досягнути щастя.

Як зауважує сучасний дослідник В. Кремень, «Душа у вченні Августина є самобутньою субстанцією, яка не може бути ні тілесною властивістю, ні видом тіла. Вона не містить у собі нічого матеріального, володіє лише функцією мислення, волі, пам'яті, але не має нічого спільного з біологічними функціями. Від тіла душа відрізняється досконалістю, яка обумовлюється тим, що душа близька Богу і безсмертна. Душа, а не тіло пізнає Бога. Перевага душі над тілом вимагає, щоб людина турбувалася про душу, пригнічуючи прагнення до чуттєвих насолод" [2, 255].

Істину про Бога не може пізнати розум; її може пізнати лише віра, яка радше належить до волі, ніж до розуму. Підкреслюючи роль почуттів або серця, Августин стверджував єдність віри і пізнання. При цьому він прагнув не піднести розум, а лише доповнити його. Віра і розум взаємно доповнюють одне одного. «Розумій, щоб міг вірити, віруй, щоб розуміти» -це положення відповідає духові християнства, і на цій основі могла будуватися наступна фаза – схоластика.

Дослідження вічного духовного буття Бога, постійної мінливості, загибелі одиничних речей та явищ привели Августина до проблематики часу. Відповідно до його розуміння, час є мірою руху та змін, властивих усім «створеним» конкретним речам. Перед створенням світу часу не існувало, але він проявляється як наслідок божественного творення. Міру зміни речей дав Бог. Августин пояснює виміри часу: минуле, теперішнє і майбутнє. Ні минуле, ні майбутнє не мають дійсної орієнтації, вона властива лише теперішньому, завдяки якому щось може мислитись як минуле або майбутнє. Минуле пов'язане з людською пам'яттю, майбутнє полягає в надії. Тільки Бог раз і назавжди поєднує теперішнє з минулим і майбутнім.

Важливою є концепція єдності людської і божественної історії, які спливають у протилежних, але взаємно нероздільних сферах, змістом яких є битва двох царств (градів) – божого і земного. Божий град – це частина людства, яка своєю морально-релігійною поведінкою заслужила у Бога спасіння і милосердя; в земному граді залишаються люди самолюбні, жадібні, егоїстичні, які забули про Бога. Божий град поступово зміцнюється в суспільно-історичному розвитку, зокрема після приходу Ісуса Христа.

Августин заснував принципи нової християнської філософії. Він подає Бога як нескінченність, а світ – як продукт надприродної сили і творення милості. Творчість мислителя була сполучною ланкою між філософією Платона і мислителями середньовіччя. Августинівська традиція тривалий час вважалась єдиною ортодоксальною філософією, аж до XIII століття -до часу, коли Тома Аквінський створює нову модель ортодоксального філософського вчення.

Августин розвив визнане на Заході офіційним вчення про первородний гріх і про божественну благодать, в силу якої людство отримує надію на порятунок. Він розробив нову хронологію історії, засновану на так званих шести вікових проміжках світу. Нову християнську концепцію історії, яку створив Августин відрізняли від античної також лінійне сприйняття часу, який в очах віруючих мав початок і кінцеву ціль, а також універсалізм у підході до людства, яке розглядалось як потомство. Це потомство бере свій початок від єдиного коріння і втягнуте у всесвітньо-історичний процес розвитку.

Наука підпорядкована мудрості, оскільки навчає лише вмінню користуватися речами, в той час як мудрість орієнтує на пізнання вічних божественних справ і духовних об'єктів. Звідси виводиться теза про незаперечну першість віри перед розумом (віра передує розумінню) і, зрештою утверджується беззастережний авторитет церкви як останньої інстанції у ствердженні будь-якої істини.

Августин у «Сповіді» відкрив новий предмет дослідження – переживання людини, внутрішню духовну особу. Греки не знали сфери внутрішніх переживань як чогось самостійного. Для них особа виявляла себе через дію. З моменту, коли зовнішня діяльність стала регламентованою, коли релігія загострила моральні почуття, самі помисли, порухи душі почали сприйматися, як дія. Християнство не тільки відкрило, а й розбудувало цю внутрішню духовну особу. Августин дав цікавий аналіз часу, виходячи із структури внутрішніх переживань. У душі він розрізняє три настанови: чекання, спрямоване в майбутнє; увагу, пов'язану із сучасним; пам'ять, яка утримує минуле. Завдяки цим настановам душа «конституює», творить час. Час, на думку Августина, існував би навіть за умови існування однієї лише душі. Ідея «конституювання» часу на основі внутрішніх переживань набула популярності у філософських течіях XX ст. – феноменології та екзистенціалізмі.

Висновки та пропозиції. Величезну роль в історії Середніх віків та в сьогоденні займає творчість Августина Блаженного, котрий відкрив нове бачення особистості (персони) та її зв'язку з надприродним Богом В праці "Про Град Божий" Августин сформулював теорію абсолютного панування божественного приречення у світі. Щодо існування свободи у людини, то Августин не заперечував цього, але в той же час безмежна влада божества могла проявити себе в ході історичних подій. Таким чином, мислитель теоретично обґрунтував можливість чуда, віра в яке стане характерною рисою середньовічного світогляду.

Отже, християнська філософія св. Августина справила величезне значення на релігійні догмати церкви, на ідеологічний світ Середньовіччя та загалом на культуру і філософську науку.

Такими були основні, але далеко не всі переконання Аврелія Августина. В наступних розвідках планується виділити основні ідеї творів Августина та їх вплив на сьогодення.

Список літератури:
1. Августин: Pro et contra / Личность и идейное наследие блаженного Августина в оценке русских мыслителей и исследователей. Антология Издательство Русского Христианского гуманитарного института, Санкт-Петербург, 2002, 972 с.
2. Кремень В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: Підручник /В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – К.: Книга, 2005. 528 с.
3. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Том 2. Средневековья. – ТОО ТК «Петрополис», 1994. – 368 с.

Крутий Ю.М.
Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франка

ЧЕЛОВЕК И БОГ В ТОЛКОВАНИИ АВРЕЛИЯ АВГУСТИНА

Аннотация
В статье рассматривается творчество Аврелия Августина, одного из самых ярких представителей философии Средних веков. Природа человека и Бога – наиболее актуальная и фундаментальная проблема философского знания. Августин Блаженний, открыл нам новое виденье личности (персоны) и ее связи со сверхприродным Богом.
Ключевые слова: человек, Бог, природа, рефлексия.

Krutiy J.M.
Ivan Franko State Pedagogical University in Drohobycz

A MAN AND A GOD IN THE INTERPRETATION OF AURELIUS AUGUSTINE

Summary
This article considers works of Aurelius Augustine, one of the brightest representatives of the Middle Ages philosophy. Human nature and nature of God – is the most fundamental and actual problem of philosophy.
St. Augustine opened a new vision of the individual (persons) and its connection with the supernatural God.
Key words: man, God, nature, reflection.

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 811.161.2

ПЕРИФРАЗ У ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ ЄВГЕНА ГУЦАЛА

Зленко Ю.М.
Прилуцька гімназія №1 імені Георгія Вороного

Досліджено види перифрастичних конструкцій у мовлення Є. Гуцала та зображувально-виражальні можливості перифразів у його прозі.
Ключові слова: перифраз, зорові образи, перифрастичні звороти.

Постановка проблеми. Дослідити специфіку функціонування та творення перифразів у художньому мовленні Є. Гуцала.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У мові постійно збагачується не тільки словниковий склад, а й форми вираження думки й почуття, удосконалюються прийоми та засоби мовного викладу. До джерел збагачення виражальних ресурсів мови належать і перифрази. Проблема функціонування перифразів у мовленні розроблена в працях таких мовознавців, як Є. С. Регушевський, М. П. Коломієць, А. О. Мойсієнко, О. С. Юрченко, В. П. Москвін, І. Ю. Кобилянський, А. С. Аксамитов. Так, Ю. С. Юрченко класифікує перифрастичні звороти за тематичним, лексичним, граматичним принципами, Є. С. Регушевський пояснює функції описових зворотів, В. П. Москвін характеризує семантичні різновиди, А. С. Аксамитов описує перифрастичні звороти з погляду їх вступу в системні зв'язки. Уживання перифраза як виражального засобу було описано в поетичному мовленні Т. Шевченка та прозі О. Довженка, але він є малодослідженим у художньому мовленні Є. Гуцала.

Виділення недосліджених раніше частин загальної проблеми. Дослідження видів перифрастичних конструкцій у мовленні Є. Гуцала та зображально-виражальні можливості перифразів у його прозі.

Мета статті. Аналіз дібраних описових зворотів із семантичного та стилістичного поглядів.

Виклад основного матеріалу. Українська природа для Євгена Гуцала була найпершим і справжнім учителем життя, вона перестає бути тлом, стає персонажем, таким же повнокровним і діяльним, філософськи змістовним, як справді непересічна людська діяльність. Письменник відзначається вмінням створити образ природи в формі відкриття-одкровення: така велична, чарівна природа рідного краю, що безглуздими здаються людська жорстокість, зло, несправедливість, підлість.

Значна кількість перифрастичних одиниць ужита для номінації об'єктів природи. Перифраза дає можливість відтворити різноманітні образи. Не можна обійти оригінальну манеру створення письменником зорового образу. Гуцало вміло передає своє захоплення навколишнім світом, доносить до читача найяскравіші якості, особливості предмета. Перифрази сприяють проясненню найбільш характерних рис об'єкта.

Зорові образи можна диференціювати за темами:

1) на позначення техніки, наприклад: дивовижний жук [2, 67] -«машина», залізні круки [3, 78] – «техніка»;

2) на позначення дій, наприклад: шарварок зчиняти [3, 45] – «співати», зализувати рани [3, 78] – «лікуватись», півником тіпатися [3, 123] – «бити»; купає свій зір [4, 163] – «дивиться», хлюпнув блакитним димком [4, 88] – « подивився», полум'яніє очима [4, 175] – «радіє», промениться в душі [4, 40] – «згадується», соняшником личко цвіте [4, 20] – «усміхатися», лився старечим перехлюпом [4, 31] – «звучав»;

3) на позначення ознак:

за розміром, наприклад: горошкуватий скіпок [2, 67] – «малий», вищий на дві голови за гамірливі сосни [1, 68]- «високий»;

за самопочуттям, як – от: ножем крає [3, 23] – «болить», на ладан дихає [3, 87] – «квола», несли сонце на обличчях [4, 41] – «раділи»;

4) на позначення тварин, наприклад: рогаті голови [3, 67] – «худоба», гребенястий красень [3, 56] – «півень», сіра грудочка [1, 99] – «птах»;

5) на позначення чоловіків, наприклад: яблунівський чудотворець [3, 79] – «Павел», великий народний умілець [3, 45] – «дід», дорогий гостинець [3, 56] – «Марко», епоха попечених [2, 67] – «необачні чоловіки», скіпок витіпаного ячменю [2, 89] – «Тули-баба», безстрашний проводир [2, 79] – «Васюра»;

6) на позначення жінок, наприклад: розквітлий соняшник [1, 165] – «жінка», без роду – племені [3, 87] – «Мотря», цупке коріння вільхи [3, 76]- «дівчина», срібна свічка [2, 89] – «мати», торішній житній кулик перев'язаний хустинкою [3, 54[– «баба»;

7) на позначення рослин, наприклад: дерева: зелені шата [1, 56] – «листя», витончені багнети [4, 79] – «сучки», клейкі окови [2, 24] – «бруньки», неприхована жіночність [3, 90] – «берези», підхмарні велетні [4, 67] – «дуби», незборимі лицарі [3, 67] – «дуби», лісові духи [3, 34] – «дуби», зелена неприступна фортеця [2, 12) – «дуби», неймовірні доісторичні створіння [4, 89] – «дуби», білі пахучі хвилі [3, 67] – «квіти яблунь», багряні, золоті муки [2, 89] -«опале листя», кволі вогники [2, 47] – «зів'яле листя», мідні монети [3, 79] – «листя», застиглий дощопад [2, 34] – «лоза»; квіти: жовта цятка некліпливого погляду [2, 56] – «нарцис», білі тверді сльози [3, 78] -«конвалії», рум'яні чашечки [3, 67] – «мак», білі оченята, маленькі вічка [2, 56] – «квіти», білі тверді сльози [92, 89] – «квіти»; трава: зеленкувате примарне світло [1, 89] – «полин», тонкі зелені шпильки [2, 67] -«молода трава», блискуче зелене шумовиння [2, 54] – «трава»,

8) на позначення овочів, наприклад: дві іскристі, криваві грудочки снігу [3, 23] – «помідори», смугасті та воскові дива [3, 56] – «гарбузи», соковите сонечко [2, 72] – «помідори», коричневі перисті ядра [3, 77] – «квасоля», воскові дзвоники [4, 41] – «грушки», застиглий кулястий віск [2, 34] – «гарбуз»;

8) на позначення будівель, населених пунктів, місцевостей, наприклад: дно річки [3, 69] – «вулиця», біла печаль [3, 68] – «хата», пилина неосяжного степу [3, 34] – «село»;

9) на позначення природних просторів, наприклад: велетенська стіна провалля [2, 56] – «небо», селянська замордована маса після придушеного бунту [1, 67] – «зоране поле», блискуче зимове шумовиння [1, 99] – «яр», замерзла брила невода [3, 78] – «ліс», чорна похмура рать [2, 69] – «ліс», зро-

© Зленко Ю.М., 2014

шена скатертина [2, 57] – «луг», холонучі простори [4, 99] – «поля», пустельна безодня [2, 97] – «небо», царство відтінків [2, 89] – «небо»;

10) на позначення предметів, наприклад: вузька калюжка [4, 76] – «шибка», розтулена чорна паща [3, 89] – «піч»;

11) на позначення явищ природних, наприклад: пісня землі [3, 79] – «вітер», рухомий холодок [2, 56] – «тінь», шротинки золотого сяйва [3, 78] – «іній», завмерле тремтіння студенних павутинок [2, 78] – «іній», струмені паркого тепла [3, 89] – «туман», біле молоко,біле пасимце [2, 35] – «туман», блуватий смуток [2, 67] – «туман», брудний осокорий пух [2, 124] – «сніг», жовтувато-темний туманець [3, 99] – «місяць», блиск неживого ока [3, 49] – «місяць», дорідне язичницьке сонце [3, 67] – «місяць», жовте багаття [2, 143] – сонце, заупокійна молитва [3, 69] – «вечір», елегійне зітхання [3, 89] – «мряка», душа жива [3, 29] – «вітер», живі уламки блакиті [3, с.78] – «град»,велетенська біла конвульсія [2, с.135] – «блискавка», швидке миготливе світло [2, 134] – «блискавка», лоскотливі кігтики [2, 54] – «мороз», блакитні вівці [3, 34] – «хмари», пухнасті брунатно-білі сніги [2, 34] – «хмари», молоком облитий ранок [3, 4] – «туман»;

12) на позначення частин тіла, наприклад: стиглий плід [3, 67] – «голова», крейдяне квасолиння [3, 45] – «зуби», лукавинки соковитої борозни [3, 23] – «зморшки», дві сині квітки барвінку [3, 57] – «очі», два зеленавих озеречок [4, 71] – «очі», зеленуваті, напродиво щасливі кружальця світлячків [2, 84] – « очі», кров'яні жилки [1, 7] – «щоки», гірко прокладена борозна [1, 46] – «губи»; в'юнкі пасемка [4, 269] – «волосся»,

13) на позначення професій, наприклад: велика сила [3, 79] – «шофер»;

14) на позначення водяних просторів, наприклад: небесний колір тремтячої шкарлупи [2, 75[– «ставок», холодне дзеркало [2, 153] – «ставок», голубі води [3, 78] – «Дніпро», виткані навічно [4, 125] – «острови», блакитна жилка [3, 79] -«струмок».

Вживається описовий зворот на позначення абстрактних понять, як-от: потайний трепіт серця [4, 45] – «любов», потрапити в пекло [4, 89] – «біда», наймудріший співрозмовник [1, 43] – «природа», прямо глянути у вічі смерті [2, 77] – «небезпека», заказане людському оку [3, 73] – «заборона», жолуді не сповиті [4, 56] – «майбутнє», шкірою відчувати [4, 34] – «інтуїція», дивовижні вогнисті струмені [2, 67] – «пісня», гарячі струмені [4, 99] – «пісня», вогнище самоспалення [3, 74] – «пісня», пісок сліпучий на берегах життя [3, 34] – «час», жовто-зелений кристалик [3, 56] – «мрія», завирувала таємнича течія [3, 79] – «віра», мертвий пісок минулого [1, 56] – «спогади», скалка гіркої долі [3, 67] – «перешкоди», язичок свічки ополудні [3, 78] – «спогад», таємний куточок душі [3, 89] – «мрія», вічні позички [2, 79] – «прохання».

Перифраз яскраво репрезентує мовну картину пір року, наприклад: перші кволі вогники [4, 78] – «рання осінь», велетенська прозора хвиля тепла [1, 162] – «весна», великі вогнища [4, 79] – «пізня осінь».

Описові звороти яскраво передають емоції, як-от: хитрий обачний завойовник [2, 45] -«ненависть», дражливе відчуття [3, 41] – «переживання», кров'ю хрипіти [2, 158[– «злитись», пожовтіле листя душі [1, 23] – «туга», екзотичний птах [2, 67] – «радість».

Завдяки описовим зворотам можна не лише уявити той чи інший предмет, але й відчути дотиком чи слухом те чи інше явище. Насичення перифрастичними одиницями мови творів слугує для влучного вираження думки, це створює індивідуальність письменника, бачення світу саме таким, вміння тонко, точно висловлюватись.

Тривога замашних променів [3, 45] – «шорох», гриміти бурею [3, 79] – «кричати», грати сатанинським вогнем [3, 79] – «співати», фонтанує вогонь [2, 79] – «співає», горить, дише вогнем [3, .89] – «співає», ледь чутні розпачливі скрики [2, 56] – «хрускіт (листя)», порозв'язувати широкі пельки [3, 67] – «кричати». Дані описові звороти передають слухові образи, а перифрази: прозорий жар -«теплий», чорна грудка тужливого погляду – «холодний» – зображають дотикові образи.

На основі досліджень можна відзначити, що перифраз виконує різноманітні функції в прозі Є.Гуцала [6, 70]: пояснювальна (безстрашний проводир [2, 12] – «Васюра», Вовча душа [4, 41] -«Тулибаба»); ігрова (порозв'язувати широкі пельки [2, 264] – «кричати», бляшаний козирок [1, 133] -«зупинка»); узагальнююча та оцінна (ті, що прив'язані узами до землі [1, 49] – «хлібороби», ті, що хліб обробляють [1, 68] – «селяни»). Крім того, перифрази у творах Є.Гуцала виконують евфемізаційну функцію, що пов'язана з естетизацією мовлення, часто це стосується лексеми «соняшник» – круглі кобзи, похмурі квіти смутку й темряви, приязні світильники [1, 21]; лексеми «дуби» – дідугани старі, три богатирі, коріння землі [4, 58], зелена неприступна фортеця, неймовірні доісторичні створіння, незборимі лицарі, лісовий дух [1, 125]. Але найвиразнішими функціями перифразів у творах Є.Гуцала є експресивна та естетична. Заслуговує на увагу інтерпритація лексеми «земля» в індивідуально-авторських перифрастичних конструкціях, наприклад: грудка землі – «серце». Розгорнутий образ землі-серця, яскраво доповнений лексемами груди, пальці, жилка, пульс, зумовлює нові контекстуальні елементи смислу: грудка землі б'ється в грудях. торкніться пальцями жилки на скроні – почуєте пульс батьківщини. Грудка землі в творах гуцала – це відчуття постійного зв'язку з рідною землею. Ці метафоризовані образні звороти виявляють авторське ставлення до зображуваного, передають авторську картину світу, його переконання, естетичні ідеали, стереотипи мислення.

Стилетворчу функцію виконують усі без винятку семантичні й стилістичні розряди перифразів. Спостереження за використаними перифрастичними зворотами дає підставу говорити, що автор вживає велику кількість синонімічних перифразів на вираження одного й того ж поняття [6, 70]. Наприклад, в Є.Гуцала велику кількість номінацій мають поняття «хмари» – блакитні вівці [1, 2], брудно – білі сніги [1, 8], біле молоко [1, 12], паруюче молоко [1, 8], ліловий ожеред [2, 256], білі мухи [2, 4], незнане пташеня [2, 4], пухнасті брунатно-білі сніги [2, 34]; «ставок» – єдине яйце голубе [2, 4], небесний колір небесної шкарлупи [2, 4].

Подекуди елементи художнього стилю та публіцистичного поєднуються у філософських монологах, тому тут активно функціонують перифрази з відтінком піднесеності: земля батьків [2, 24] – «рідний край»; з негативним відтінком жарту й сатири: лазюче поповзя [1, 7] – «фашисти».

У творах Є.Гуцала перифрази найяскравіше відтворюють зорові образи. Спостереження за використанням перифрастичних зворотів дає підставу вважати, що письменник прагне по-особливому розкрити сутність образу в конкретній ситуації, надати словесно-художньому засобу емоційно- цінної значущості, інформативності. Перифрастичні звороти виконують різноманітні функції: пояснювальну, характеристичну, оцінну, експресивно-образну, естетичну, ігрову, евфемістичну, стилетворчу – і дозволяють авторові уникнути повторів, колоритно репрезентувати факти.

Висновки і пропозиції. Перифраз – це одне з джерел поповнення синонімічного багатства української мови. Він служить засобом образно – описової характеристики й виступає контекстуальним синонімом до слова або виразу – основної назви предмета.

Спостереження над функціонуванням перифразів у мові Є. Гуцала дозволили зробити такі висновки:

1) у тексті переважають індивідуально – авторські перифрази;

2) перифрази представляють майже всі стилістичні різновиди: консультативні, артистичні (артистично-апофеозні, артистично-евфемістичні, артистично – затаврувальні, артистично – рядові);

3) описові звороти мають різну будову з погляду формально- граматичного, співвідносяться переважно з іменниками та дієсловами;

4) у плані ономасіологічному вони грунтуються на метафоричному. Вживаються точні й неточні перифрастичні звороти;

5) за будовою фактичний матеріал можна поділити на прості й складні перифрастичні одиниці;

6) у творах Є. Гуцала перифрази найяскравіше відтворюють зорові образи. Письменник прагне по-особливому розкрити сутність образу в конкретній ситуації, надати словесно-художньому засобу емоційно-цінної значущості, інформативності;

7) перифрастичні звороти виконують різноманітні функції: пояснювальну, характеристичну, оцінну, експресивно-образну, естетичну, ігрову, евфемістичну, стилетворчу – і дозволяють авторові уникнути повторів, колоритно репрезентувати факти.

Активне й своєрідне використання Євгеном Гуцалом перифразів суттєво збагачує й урізноманітнює емоційно-експресивну канву його творів.

Список літератури:

1. Гуцало. Є.П. Передчуття радості. – К., 1972. – 423 с.
2. Гуцало Є.П, Запах кропу. – К., 1969. – 268 с.
3. Гуцало Є.П. В гості до білого світу. – К., 1989.-286 с.
4. Гуцало Є.П. Орлами орано. – Х., 1977. – 374 с.
5. Качуровський Ігор. Основи аналізу мовних форм: Фігури і тропи. – Київ – Мюнхен, 1995.
6. Кобилянкий І.Ю. Перифрази як засіб емоційно – образного висловлення думки //УМЛШ – 1986 -№1 – С. 68- 70.
7. Коломієць М.П., Регушевський Є.С, Короткий словник перифраз за ред. М.М. Пилинського. – К., 1985.
8. Мойсеєнко А.Н. Перифраз в Шевченковому тексті // Дивослово. – 1997 – №3. – С. 23 – 25.
9. Москвин В.П. О разновидностях перифраза // Русский язык в школе. – 2001. – №1. – С.72 – 76.
10. Бойко В.М. Особливості функціонування фразеологічних одиниць у творах Є.Гуцала // Література та культура Полісся. – Вип. І. Ніжинська вища школа (1820 – 1990). – Ніжин, 1990.- С.207 – 208.
11. Пасік Надія. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. – Ніжин, 2003.
12. Регушевський Є.С. Перифрази в українській мові // Все для вчителя. – 2006. – №3/4, – С.34 – 36.
13. Регушевський Є.С. Перифрази в українській мові // Укр. мова і літ. в шк. – 1984. – №4. – С.70 – 71.
14. Сучасна українська мова / За ред. А.П.Грищенка. – 2-е вид., перероблене і доповнене. – К., 1997.
15. Українська мова: Енциклопедія. – К., 2000.
16. Юрченко О.С. Фразеологічні перифрази української літературної мови: Навчальний посібник. – Х., 1983.

Зленко Ю.Н.
Прилукская гимназия №1 имени Георгия Вороного

ПЕРИФРАЗ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ РЕЧИ ЕВГЕНИЯ ГУЦАЛА

Аннотация
Исследованы виды перифрастических конструкций в речи Е. Гуцала та изобразительно-выразительные возможности перифразов в его прозе.
Ключевые слова: перифраз, зрительные образы, перифрастичний обороты.

Zlenko Y.N.
Gymnasium № 1 named after Georgy Voronoi of Pryluky

PERIPHRAZIS IN YEVHEN HUTSALO'S BELLES LETTRES

Summary
The types of periphrazis constructions in Y. Hutsalo's speech and means of periphrazis expressions in his proze have been investigated.
Key words: paraphrazis, visual images, periphrastic with periphrazis.

УДК 811.161

КОЛІРНІ УПОДОБАННЯ ЯК СКЛАДОВА ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ПИСЬМЕННИКА ТА ПЕРЕКЛАДАЧА

Науменко О.В.
Чорноморський державний університет імені Петра Могили

У статті розглядається поняття індивідуального стилю письменника та перекладача, а також його складові. Робиться акцент на колірних уподобаннях. Аналізується їх вплив на продукт творчості.
Ключові слова: картина світу, індивідуальний стиль, колоронім, символічне значення кольору, психологічне значення кольору.

Постановка проблеми. Кожен письменник створює свій стиль, шукає «оригінальних шляхів і засобів втілення своїх ідей та образів» [7, с.239]. Стиль виступає «показником того, наскільки володіє митець життєвим матеріалом» [2]. Водночас індивідуальний стиль не є таким, що свідомо обирається літератором у тому сенсі, що реалізується як суто раціональний вибір певної моделі творчості. Індивідуальний стиль є показником вищого ступеня розвитку творчої особистості. Вироблення, формування індивідуального стилю є актом творчого освоєння, вбирання культури.

Індивідуальний стиль перекладача – це категорія, що складається з трьох компонентів: філософського, індивідуального та професійного. Філософський компонент полягає у тому, що прочитання перекладачем оригіналу оцінюється як наслідок філософського акту сприйняття суб'єктом об'єктивної реальності, внаслідок чого виникає копія сприйнятого об'єкта, в якій обов'язково присутні і об'єкт, і суб'єкт. Індивідуальний компонент пояснюється тим, що перекладач інтерпретує оригінал по-своєму, залежно від своїх соціальних, психологічних, освітніх, вікових, національних особливостей. Професійний компонент пов'язаний з тим, що перекладач має особисті звички на всіх мовних рівнях (фонетичному, лексичному, морфологічному, синтаксичному, стилістичному, жанровому тощо). «Уникнути руйнуючої діяльності цих трьох складових індивідуального стилю перекладача неможливо, їх можна лише притишити, бо переклад без цих трьох компонентів індивідуального стилю перекладача існувати не може» [5, с. 141].

Досить важливою складовою індивідуального компонента є колірні уподобання. У жінок та чоловіків вони різні. Так, чоловіки часто уникають фіолетового кольору, у їх лексиконі цей колоронім зустрічається рідше.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Не одне покоління вчених намагалося проникнути у таємницю впливу колірної гамми на внутрішнє життя людини. У медицині навіть є поняття «кольоротерапія» – лікування за допомогою кольору. Пояснення цієї методики знаходимо в індійських йогів: вони вважали, що людина складається з вібрацій звуків і кольорів, світлових потоків і мелодій, які чергуються. Від руху, динаміки всіх цих частин повністю залежить життєдіяльність і психічний стан людини.

На думку Макса Люшера, швейцарського психолога, автора унікального колірного тесту, кольори впливають на нас, і цей вплив позначається глибоко на нашому психічному і фізичному стані – хочемо ми цього чи ні. Колір необхідний будь-якій людині, оскільки живить душу і впливає на тіло. За кольором, якому віддається перевага, психологи можуть розповісти про внутрішній світ людини, потайні сторони її душі, про які сама вона навіть не підозрює [9].

Експерт в області кольорів Фабер Біррен провів дуже багато досліджень у цій сфері і у своїй книзі «Психологія кольору та колірна терапія» («*Color Psychology and Color Therapy*») він зазначає, що представники обох статей упродовж усього життя віддають перевагу синьому та червоному кольорам [8]. І це не дивно, адже усі кольори можна отримати, змішуючи у різних співвідношеннях три первинні кольори: червоний, блакитний та жовтий. Змішуючи їх попарно, можна отримати три вторинні кольори: оранжевий, зелений та фіолетовий. Знову змішуючи суміжні кольори, отримуємо колесо основних кольорів з дванадцятьма секторами.

Про це писав ще у 1810 році Й.В.Гете у своїй праці «Вчення про колір» [1]. Він розробив шкалу кольору, на позитивному полюсі якої знаходиться жовтий, оранжевий, жовто-червоний та пурпуровий кольори, а на негативному – синій, червоно-синій, синє-червоний (причому – це крайній полюс, що виражає найсильніше внутрішнє збудження) та фіолетовий кольори. Й.В.Гете характеризував кольори позитивного полюсу як життєві та рухливі. У поняттях сучасної психології їх можна охарактеризувати як стимулюючі, екстенсивні, експансивні. Якщо, наприклад, в образі чи у картині переважають ці кольори, то можна припустити, що художник – екстравертна людина. І, навпаки, прихильники кольорів негативного полюсу у шкалі – це люди інтравертні, тому що ці тони викликають тривожні, м'які відчуття туги, що нібито спрямовані всередину.

Цінними є спостереження відомого російського художника В.Кандінського. Він досліджував фізичний та психологічний вплив кольору на людину. В.Кандінський був впевнений, що за допомогою кольору можна впливати на душу. Він писав: «Колір – це клавіш, око – молоточок, душа – багатострунний рояль. Художник – рука, яка за допомогою того чи іншого клавішу змушує вібрувати людську душу» [4].

Деякі дослідники вважають, що колір дуже сильно пов'язаний з нашими культурними традиціями. Генетично нам передається не лише спадкова інформація, яка стосується будови і функціонування людського організму і т.п., але й інформація про колір. Протягом тривалого періоду в історії людства культурна спадщина поступово накопичувалася і передавалася з покоління у покоління. Таким чином, інформація закріплювалася навіть на підсвідомому рівні. Це, звичайно ж, стосується і символічного значення кольору. Тому, коли ми стикаємося з яким-небудь кольором, у нас виникає асоціація, характерна для нашої культури.

Психологи засвідчують, що механізм сприйняття кольору однаковий у всіх людей, тобто носії різних мов потенційно повинні сприймати кольори однаково. Проте кожна мова по-своєму описує та членує об'єктивну реальність, через це у різних мовах налічується неоднакова кількість лексичних одиниць на позначення кольору. Так, система відтінків кольорів у російській та українській мовах більш розвинута та розгалужена, ніж в англійській. Про це пише Нікульшина Т.М.: «Колористичний ряд бідніше пред-

© Науменко О.В., 2014

ставлений в англійській мові, а семантично ускладнена кольорова парадигма характерна для об'єктів ірреального світу в українській мові» [6, с. 277].

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Феномен кольору всебічно вивчався та продовжує вивчатися лінгвістикою, антропологією, культурологією, психологією та іншими науками. Проблема індивідуального стилю (як письменника, так і перекладача) також ґрунтовно висвітлена у працях вчених. Проте, говорячи про складові індивідуального стилю, виділялися фактори, вагоміші за колірні уподобання.

Мета статті. У даній статті маємо на меті детально описати вплив колірних уподобань на індивідуальний стиль письменника та перекладача.

Викладення основного матеріалу. Колір – дуже потужний засіб впливу на людину: інформація, що передається кольором, сприймається людиною на рівні підсвідомості, це відбувається миттєво та мимовілі. У відчуттях, що передаються кольором, криються природні асоціації, закладені у нашій свідомості майже на генетичному рівні (так звана «пам'ять пращурів») та за якими слідують більш тонкі шари особистих асоціацій та кольорових спогадів. Можливості кольору безмежні: він може не лише викликати певні емоції – радість та сум, щастя та журбу, але й створити відчуття тепла або холоду, тісноти або великого простору. Зв'язок кольоропозначень з певними, культурно-закріпленими емоційними станами та ситуаціями дозволяє розглядати кольоропозначення як своєрідний «концепт світобачення», що розуміється як наскрізний образ, значущий для національних картин світу.

Кожен колір має своє символічне та психологічне значення. Зупинимося більш детально на символічному значенні основних кольорів.

Червоний колір. У багатьох народів слово «червоний» означає щось гарне. Але головна його асоціація пов'язана з вогнем та кров'ю. Насправді, це суперечливий колір, оскільки, з одного боку, він означає молодість, красу, радість і кохання (на Русі красуню називали «красна дівиця»), а з іншого – це агресія, війна, ворожнеча, помста (на прапорах цей колір означає революцію, боротьбу, бунт).

Білий колір – символ невинності, чистоти, незаплямованості. Саме про це говорить колір сукні нареченої. Білий також порівнюється з денним світлом («білий світ»). Проте цей колір має і протилежні асоціації – він символізує порожнечу, безтілесність, крижане мовчання, смерть. У деяких народів білий колір – це колір трауру.

Жовтий колір – це, насамперед, колір сонця та золота. Але, як у будь-якого кольору, у нього є два протилежні значення: з одного боку, це колір колосся, осені, жовтого листя, а з другого – це колір хвороби, потойбічного світу, розлуки, ревнощів і зради (лише згадайте значення жовтих квітів).

Чорний колір найчастіше символізує горе, траур, нещастя, загибель, небезпеку. Всім відомі такі вирази, як «чорна заздрість», «чорна туга», «чорне око». Але, окрім цього, чорний колір може означати щось сокровенне, пристрасно бажане.

Сірий колір – нейтральний та безпристрасний. Він повністю позбавлений будь-яких стимулюючих чи психологічних тенденцій.

Синій колір. З одного боку, це доброта, вірність, постійність, вічність, небо, чесність, благородство («блакитна кров»), цнотливість. З другого боку, це символ страху, жаху (Синя борода), печалі та горя.

Фіолетовий колір – це суміш червоного і синього, жіночого і чоловічого, активного і пасивного. Це колір завуальованого збудження.

Зелений колір – колір юності, незрілості, надії, колір трави та листя. Асоціюється зі свіжістю та буйним ростом. Але, знову-таки, може містити негатив: «зелена туга», «зеленіти від злості», «зелений змій».

Вибір, перевага певного кольору у конкретний момент залежить від емоційного стану. Що б не відбувалося з людиною, чого б вона не бажала, про що б не мріяла, це відразу знаходить віддзеркалення у колірному виборі. Та у психології колір пов'язують не лише з емоційним станом людини. Колір, якому віддається перевага, може багато розповісти про потреби людини та особливості її особистості.

Червоний колір характеризує потребу у володінні, у досягненні влади. З тенденцій особистості виділяють пошукову активність, цілеспрямованість позицію завойовника. Даний колір можуть відкидати люди, що досить легко дратуються, а також ті, що знаходяться на межі фізичного або психічного виснаження.

Жовтий колір вказує на потребу в соціальній активності, емоційній залученості, у русі, а також в необхідності розкритися. Вибір жовтого кольору серед інших свідчить про пошук свободи, яка б змогла зробити людину щасливою. Люди, які вважають жовтий найкращим, часто шукають підтвердження своєї значущості та визнання. У жовтому кольорі поміщена психологічна потреба розкритися. Крім того, встановлена цікава закономірність: люди, які на щось сподіваються, часто вибирають жовтий колір, а ті, хто розчарований або зневірився, його відкидають.

Чорний колір – потреба в незалежності (причому на рівні протесту), наполегливе неприйняття і негативізм до будь-яких авторитетів і тиску на особистість. Перевага даного кольору вказує на те, що людина, швидше за все, відчуває нестерпну психічну кризу і сильний тиск суспільства. Людина, яка пристрасно любить чорний колір і вибирає його у всьому, виражає протест, насамперед проти своєї долі.

Сірий колір вказує на потребу у відпочинку і заспокоєнні, говорить про прагнення особи до пасивності. Коли йому відають явну перевагу, то хочуть відгородитися, зробити себе недоступними для розуміння інших, не дати зрозуміти свій внутрішній світ. Його заперечення свідчить про прагнення знайти спокій, захиститися від оточуючих.

Синій колір вказує на потребу у прихильності до кого-небудь. Він здатний викликати безтурботний спокій. Оскільки синій колір символізує єднання, вірність, тісний зв'язок, то його прибічники відчувають себе надійно, тісно і безпечно пов'язаними з оточуючими. Цей колір налаштовує на глибокі роздуми. Якщо людина відкидає синій колір, то у неї залишається незадоволеною потреба у спокої.

Фіолетовий колір говорить про потребу у відході від реальності, а також про емоційну незрілість, завищені вимоги, що пред'являються до життя. Той, хто заперечує цей колір, через схильність до чутливості знаходиться у страху перед втратою своєї незалежності, боїться, що не зможе контролювати свої відчуття.

Зелений колір говорить про потребу у самоствердженні, захисті своїх позицій. Зелений колір – це статичність, тобто це енергія, що дрімає. Зелений колір виражає ставлення людини до самої себе. Люди, яким подобається зелений колір, пред'являють до себе завищені вимоги.

Висновки та пропозиції. Колірна картина світу є важливою складовою авторської картини світу. Її вивчення важливе для літературознавства, адже дає уявлення про стиль автора та особливості його творчості, а також для перекладознавства. Колірна картина світу повинна бути точно відтворена у перекладі. Найменші неточності можуть кардинально вплинути на сприйняття твору читачами та на формування їх думки про стиль автора. Саме тут і

виникають проблеми, адже не лише письменники, але й перекладачі мають свій власний індивідуальний стиль, на формування якого впливають різні чинники. Одним з таких чинників є колірні уподобання. Вони залежать від культурних традицій, символічного та психологічного значення кольорів. Для того, щоб зробити якісний та адекватний переклад художнього твору, перекладачі повинні жертвувати власним індивідуальним стилем та якнайточніше відтворювати авторський ідіостиль.

Колірні картини світу окремих письменників ще недостатньо вивчені, деякі – взагалі не розглядалися, тому вони представляють інтерес для подальших наукових пошуків.

Список літератури:

1. Гёте Й.В. Учение о цвете // Режим доступу: http://www.psyworld.info
2. Єсипенко Н.Г. Особливості індивідуального стиля автора у художній літературі // Режим доступу: http://www.rusnauka.com/SND/Philologia/3_jesipenko%20n.doc.htm
3. Какой вам подходит цвет? // Режим доступу: http://temperaments.org/articles/temperament/kakoy-vam-podhodit-cvet.html
4. Кандинский В. Действие цвета // Режим доступу: http://www.bibliotekar.ru/kandinskiy/6.htm
5. Науменко А.М. Складові індивідуального стилю перекладача // Новітня філологія. – 2010. – С. 141-152.
6. Нікульшина Т.М. Ірреальність у просторі можливих світів: етнолінгвальні особливості (на матеріалі англійської та української мов): [монографія] / Т.М.Нікульшина. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. – 377 с.
7. Храпченко М.Б. Язык художественной литературы // Новый мир. – 1983.– №9-10. – С.235-250.
8. Birren Faber. Color Psychology and Color Therapy: A Factual Study of the Influence of Color on Human Life / Faber Birren. – N.Y.: University Boks, 1961. – 326 p.
9. Lьscher M. The Lьscher Color Test / transl. and ed. by Ian A. Scott. – N.Y.: Pocket Books, 1971. – 187 p.

Науменко О.В.
Черноморский государственный университет имени Петра Могилы

ЦВЕТОВЫЕ ПРЕДПОЧТЕНИЯ КАК СОСТАВНАЯ ЧАСТЬ ИНДИВИДУАЛЬНОГО СТИЛЯ ПИСАТЕЛЯ И ПЕРЕВОДЧИКА

Аннотация
В статье рассматривается понятие индивидуального стиля писателя и переводчика, а также его составные части. Делается акцент на цветовых предпочтениях. Анализируется их влияние на продукт творчества.
Ключевые слова: картина мира, индивидуальный стиль, колороним, символическое значение цвета, психологическое значение цвета.

Naumenko O.V.
Petro Mohyla Black Sea State University

COLOUR PREFERENCES AS A PART OF WRITER'S AND TRANSLATOR'S INDIVIDUAL STYLE

Summary
The given article deals with the notion of writer's and translator's individual style and its integral parts. The emphasis has been made on colour preferences. Their influence on the product of creative work has been analyzed.
Key words: world picture, individual style, colour naming, symbolic meaning of colour, psychological meaning of colour.

УДК 821.111(73)

РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ОБРАЗА ФУДЗИ У ТВОРІ Р.ЖЕЛЯЗНИ «24 ВИДИ ГОРИ ФУДЖІ КИСТІ ХОКУСАЯ»

Прасол Є.А.
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

В статті проаналізовано образ гори Фуджі в творі Р.Желязни «24 види гори Фуджі кисті Хокусая» з точки зору імагологічної проблеми сприйняття Чужого. Надано можливі потрактовки образу та виявлено особливості сприйняття та репрезентації Японії в творі американського автора. В статті розрізняються рівні втілення японськості в тексті.
Ключові слова: образ «Чужого», стереотип, японскість, Фуджі.

В статті досліджуються особливості репрезентації Японії та японськості через образ-символ гори Фуджі, який «реально» (як географічний факт), інтермедіально (візуально і вербально) та інтертекстуально вписаний в твір видатного письменника-фантаста Р.Желязни «24 види гори Фуджі кисті Хокусая»[1] (1986). Новела посідає особливе місце в творчості письменника, який став визнаним

© Прасол Є.А., 2014

сучасним класиком світової фантастичної літератури, бо в ній Р.Желязни відходить від традиційної для жанру фантастики подійності та сюжетності і надає перевагу естетизму та споглядальності, розробляючі новий інтермедіальний жанр літератури.

Новела Желязни представляє особливий інтерес для вивчення художніх варіантів репрезентації національних іміджей – головного предмета нового підрозділу літературної компаративістики – імагології. Сучасні дослідники Д.Наливайко, І.Лімборський головними завданнями імагології називають вивчення імагологічних парадигм та літературних образів / іміджів інших країн, що створюються в національній свідомості й відбиваються в літературі [2, 4].

В основі сюжету – паломництво до гори Фуджі, в яке перед смертю вирушає героїня, керуючись гравюрами Хокусая. Її мета – найти та винищити свого чоловіка, який перетворився на потік інформації в кіберпросторі. Лише в цій мотивації вчинка героїні (ймовірно, американки, хоч її один з персонажів і називає Марі-Мар'юшка), що у зв'язку з гравюрами Хокусая здається абсурдним, запроваджується фантастичниф сюжет, який при цьому не набуває детальної розробки. Структурно твір поділяється на 24 чистини, кожна з яких названа за тією чи іншою картиною Хокусая («Вид гори Фуджі від Оварі», «Вид гори Фуджі від чайного будиночка в Йошіда» тощо). Реальність картини вписується в реальність тексту та життя героїні, що створює додатковий ефект відчуження «екзотичної» Японії від західної свідомості як Іншого не тільки неопосердковано, але й через предмети мистецтва. Опис картини надається в тексті на початку кожної глави-епізоду та апелює до внутрішніх переживань героїні. Вона ніби намагається розгледіти в новому, урбанізованому світі дух минулого, який вислизає від неї. В сучасних пейзажах Марі намагається винайти минуле Японії.

Хронотоп оповідання обмежен горою Фуджі та її округами, з яких можна побачити саму гору. Гора уособлює в собі всі символи репрезентації образа Іншого, всі асоціації героїні, що пов'язані з Японією. Героїня в той же час і спростовує усі винайдені смисли (які ми детально проаналізуємо нижче), називаючи Фуджі «лише горою». В творі образ гори – своєрідна концепція, що виступає водночас і деконструктивістькою метафорою, і дзеньским образом, основою усіх смислів новели, яких так багато, що вони руйнують самі себе. Героїня намагється якось визначити гору для себе, проте не може, і визнає це: «I think upon the complexion and expressions of Fuji and I am baffled. Sorrow? Penance? Joy? Exaltation? They merge and shift. I lack the genius of Basho to capture them all in a single character» [9]. Не естетична оцінка твору мистецтва, а особиста емоція, пов'язана з власною долею (не з гравюрами Хокусая) в основі цієї реакції героїні. Вказуючи на Басьо та його здатність «зловити саму суть» одним лише ієрогліфом, вона тим не менш зазначає, що важливої є і різниця у світосприйнятті, і кожен може сприймати одне й те саме явище по-своєму: «And even he . . . I do not know. Like speaks to like, but speech must cross a gulf. Fascination always includes some lack of understanding. It is enough for this moment, to view» [9]. В цих рядках переживання особистої драми змінюється на роздуми щодо природи сприйняття мистецтва: споглядання художнього твору, а не його раціонально-логічне осмислення дано як відкриття героїня в дусі дзен-буддійської філософії.

Образ гори відсилає і до реалій Японії, і до одного з розповсюджених стереотипів щодо цієї країни («гейша-Фуджі-самурай»). Крім того, гора виступає і окремим персонажем, набуваючи антропоморфних властивостей: героїня постійно звертається до неї, спостерігає її, і в той же час відчуває, що і гора слідкує за нею, сміється над нею, дає сили, забирає їх, крім того «Fuji is crushing my head, squeezing off thoughts» [9]. Причому не ясно, чи по-дзенські «очищує» її розум від зайвих думок, чи присвоює їх, позбавляючі героїню всласної ідентичності. Зазначимо, що за авторським задумом в певній мірі горі це вдається: чим ближче к кінцю твору, тим менше думок та саморефлексії, тим більше зовнішньої подійності. На початку твору героїня називає Фуджі «магічною горою» (потім відсилка до відомої міфологеми західної культури підтверджується звертанням до Томаса Манна: «It is ridiculous to dwell on life and death, sickness and health this way, like a character of Thomas Mann's...»[9]). Гора пов'язується з богами, сакралізується: «And is it not Fuji one must climb to give an accounting of one's life before God or the gods?» [9]. Гора символізує і паломництва, подорожі Хокусая – і в цьому зв'язку героїня навіть згадує Чосера, вбачаючі в Кентребері гору Фуджі: «Canterbury was their Fuji» [9]. Закодований в тексті складний кросс-культруний діалог Схід-Захід відбувається і на рівні імажинарних стосунків героїні та гори – гори-символу Японії, гори Хокусая, «a ghost mountain within a Taoist painting» [9], нарешті її гори (насмілимося висловитися словами М.Цвєтаєвої з «Поеми Гори»: «дай мне о горе спеть, о моей горе» [7]). Фуджі в творі предстає і дантівським чистилищем. На картині «Вид горі Фуджі від Тамагава» Марі бачить човен, який серед іншого вона називає дантівською «la navicella del mio ingegno, the little bark of my wit» [9], на якій Данте переправлявся у другу «реальність» сконструйованого їм всесвіту, Чистилище, з образом якого героїня пов'язує і гору: «Fuji then . . . Perhaps so. The hells beneath, the heavens above, Fuji between – way station, stopover, terminal. A decent metaphor for a pilgrim who could use a purge. Appropriate. For it contains the fire and the earth as well as the air, as I gaze across the water. Transition, change. I am passing» [9]. Фуджі – межа між Богами та демонами, бо виконує захисну функцію: «Now it seems as if Fuji supports the bridge and without his presence it will be broken like Bifrost, preventing the demons of the past from attacking our present Asgard – or perhaps the demons of the future from storming our ancient Asgard» [9]. В середині твору всі тонко прописані інтимно-схвильованою інтонацією смисли руйнуються відсилкою до Хемінгуея («But I remember that Ernest Hemingway told Bernard Berenson that the secret of his greatest book was that there was no symbolism. The sea was the sea, the old man an old man, the boy a boy, the marlin a marlin, and the sharks the same as other sharks» [9]), і героїня зазначає, що Фуджі – це лише гора, «Fuji is only a mountain». У такий спосіб Желязни при постійному апелюванні к іншим тестам культури та використанні екфразісу як провідного прийому явно натякає на безсимволічність свого твору та застерігає читача від пошуку зайвих смислів. Але таке «позбавлення» символіки породжує новий несподіваний художній ефект. Гора стає символом мінливості: «I never seem to look upon the same mountain twice» [9]. Риторична піднесеність її звертань до гори («Lord of the hidden fire», «a carbuncle in sun's slanting rays») також несподівано змінюється навмисним стилістично зниженим вигуком «каменюка» («the fields look like raked sand, the hills like rocks, Fuji a boulder» [9]). Героїня подумки звертається і до симулякративної природи Фуджі: «Fuji and image. Mountain and soul».... «Slowly, the old man raises his arm and points

[1] Японський художник Хокусай (1760 – 1849) створив два відомих цикла пейзажних гравюр «36 видів гори Фуджі» (1831) та «100 видів гори Фуджі» (1834).

to his mountain. Then he lowers it and points to the mountain's image» [9]. В якусь мить Фуджі стає перегружена смислами, героїня навіть називає її «occulted mountain» (прихованою, містичною горою). І, нарешті, Фуджі стає символом кінця, що перекликається з образом «великої хвилі» з картини Хокусая, яку для себе героїня наділяє символікою смерті: «Well . . . I see Fuji. Call Fuji the end. As with the barrel's hoop of the first print, the circle closes about him» [9]. Героїня зазначає, що круг (цикл) завершений, що пройшовши всі картини Хокусая, які вона називає «аспектами Фуджі», вона повертається до початку. У такій циклічності певний міфологізм. Проте чи можна назвати цикл завершеним? Її подорож так і не була закінчена, про що свідчить остання пуста глава-епізод та останній, так і не побачений нею в цій подорожі вид Фуджі.

Образ Фуджі міфологізується в творі Желязни не стільки з огляду на його символічне значення в житті героїні, скільки на традицію сприйняття Фуджі через твори мистецтва – в даному випадку картини Хокусая. Велич цього національного символу Японії було оспівано та змальовано великими японськими митцями (Басьо, Сайгьо, Хокусай, Хірощіге, Бунтьо, Огата тощо). Таким чином було утворено певний стереотип захопленого ставлення до Фуджі, що піддається критиці відомим японським прозаїком Дадзай Осаму, який у своїй автобіографічній прозі не тільки відмітив помилки в описі достоїнств гори, але й назвав її, серед іншого, банальною та незграбною, вказуючи на гору Івакі, яку називають ще Цугару Фуджі, як на не менш чудового її конкурента [1].За словами вченого-японіста Олександра Мещерякова, образ Фуджі, оспіваний в літературі та образотворчому мистецтві, сильно відрізняється від реального [2]. Також науковці зазначають, що коли художник періоду Едо давав життя своєму панно, намалювавши «Істинний Вид гори Фуджі», він зовсім не мав на увазі, що його живопис має близько нагадувати реальну гору. Скоріше це був «справжній вигляд», зображає її прекрасну форму, щоб люди бачили, який гора Фудзіяма повинна бути [7].

В творі Желізни знаходимо вид гори з озера Кавагучі, де зображена Фуджі та її віддзеркалення в озері, що вказує не тільки на прийом японського художника, але й на репрезентацію японськості в західній літературі та культурі. Героїня відмічає численні неспівпадіння гори та її відбиття у воді, що створює певний образотворчий конфлікт, який дублює внутрішній конфлікт героїні, та – більш широко – проблему співвіднесності гори та її естетизованого сприйняття в творах культури (важливим є не достоїнства реальної Фуджі, а її образ на картинах Хокусая та співвіднесність цих репрезентацій з реальним японським життям у сприйнятті героїні), що вказує на те, що образ Фуджі, пройшовши естетичну еволюцію від гори даоських безсмертних до поетичного символу Японії (про що детально розповідає Мещеряков у своїй лекції [2]), вже не може бути «просто горою».

Важливим образом новели стає не тільки сама гора, але і її Художник. В творі доводиться символічність образу Хокусая та його картин, які демонструють певні елементи особистості Марі та її життєвого шляху. В якусь мить героїня згадує поета Р.М.Рільке: «But I believe it was Rilke who said that life is a game we must begin playing before we have learned the rules. Do we ever? Are there really rules?» [9], що не стілки коментує положення, в якому опинилась Марі, скільки нагадує, що поет також в свій час написав вірш, присвячений Хокусаю («Тридцять шість, а також сто разів / брався художник малювати гору...» [3]). Складна інтертекстуальна гра демонструє і багатонаправленність уявлень автора щодо Японії та японськості, яку він, західний письменник, не може сприймати вне контекста світової культури та літератури, знаходячи на кожне японське літературно-культурне явище, яке спадає йому на думку, подібне явище з всесвітнього культурного спадку. Так, коли героїня на дверях придорожнього готелю бачить зображення тигра (інший знак орієнталістського дискурсу), в думках вона звертається до нього наступним чином: «I drink to you, Shere Khan, cat who walks by himself» [9]. Ця подвійна цитата з Кіплінга (Шер Хан – тигр з «Мауглі», кішка – з оповідання «Кішка, яка гуляє сама по собі») ілюструє ставлення Желязни до Японії, яку він вписує в орієнталістський дискурс. Цим інтертекстуальна проявленість образу Тигра не вичерпується, бо Марі знову звертається до Тигра, на цей раз пов'язуючи його з дискурсом західної культури: «Burn bright, Shere Khan, in the jungle of my heart» [9], що вочевидь є переспівом відомого вірша В.Блейка («Tiger, tiger, burning bright in the forests of the night» [4]). Автор сприймає Японію через призму образів західної культури. Це стосується і образа самого Хокусая, який безпосередньо пов'язаний із образом Фуджі, і проступає, як вказано у Рільке (в перекладі В.Бойко), за кожним видом гори: «й виростала з миті мить – єства / впертого ретельність чудернацька / явищем окреслилась зненацька, / і за ним художник поставав»[3] [3]. Так, Хокусай стає невидимим супутником героїні, бо, на думку Марі, його дух «resides in the places I would visit if it resides anywhere» [9]. Свій вибір такого компаньона вона пояснює ще й традиціями японського мистецтва: «There is no other companion I would desire at the moment, and what is a Japanese drama without a ghost?». Відомо, що образ духа в японському фольклорі, а потім і в драматургії (театр Но), часто виступає важливим свідком та носієм істини в останній інстанції. Якщо співвіднести відсилку до Данте, коли героїня розуміє, що Фуджі – це перехід, Чистилище, то Хокусай, її проводник – в чомусь наслідує Вергілію, причому героїня сама називає свого примарного компаньона, як і Данте Вергілія, «ghost and mentor» [9]. Тільки на відміну від останнього, Хокусай ніяк не коментує події, ніяк не втручається в «паломництво» героїні, він лише «по-дзенські» усміхається та мовчить, і тільки раз вказує їй на гору як можливу відповідь на всі питання. В якусь мить героїня порівнює малюнки Хокусая з тестами Роршаха: «Hokusai's prints as a kind of Rorschach for self-discovery», і дійсно, в картинах Хокусая вона впізнає своє життя. Хокусай же в думках героїні застерігає її: «My prints... Think, daughter, or they will trap you» [9]. Також героїня роздумує, що робив би Хокусай, якщо жив в сучасні часи. Так знову проявляється протиставлення минулого та сьогодення, закодованого в фантастичне – японське – майбутнє.

На символічному рівні тексту подорож героїні Японією сприймається як життя в іншій реальності. Так проявлена імагологічна проблематика твору: репрезентація процеса пізнання Чужого (Нового, Іншого) західною свідомістю. Зауважимо насиченість текста символікою переходу, буття на межі, дзеркальністю (викривленими, незвичними образами), інаковістю (образи-міфологеми моста, човна, дерева, дзеркальних поверхонь, затонулих селищ), що пояснюється і необхідністю сюжету (героїня йде на смерть, тому і представлені такі «переходні» символи), а також і сприйняттям Японії як загадкової, містичної країни,

[2] и творец, запе чатлев мгновенье,
поспешал за новым, от тщеты
собственным усердием спасенный, –
и в конце, открытьем потрясенный,
из-за каждой проступал черты (перекл. В. Летучого) [4].

чия екзотика немов екзотика затонулих міст, чия реальність – дзеркальна реальність, чиє місце, за художнім задумом автора, – між життям (звичним життям в західній цивілізації) та смертю (футуристичність високих технологій, що проступають в образі Кіта). Таким чином, можемо казати про певну ускладненість сприйняття образа Чужого в тексті американського автора. Образ Іншого в літературі, як і картини Хокусая о Фуджі у сприйнятті глядачів – це складний процес осмислення самого феномену та перерасподілу художньої уяви від факту його реальності до його значення у світі сприймаючої свідомості.

«Японськість» втілено в тексті на різних рівнях: сюжетному (географічна подорож героїні по поетичним топосам Хокусая), інтермедіальному (вписанність Художника та його картин в текст), інтертекстуальному (звертання до творчості Басьо, Рільке, Манна, Хемінгуея, згадки про Ясунарі Кавабата та Нацуме Сосекі), образному (фігура Кіта, японця), жанроутворюючому (відсилки до кіберпанку, згідно поетики якого Японія предстає не тільки країної з традиціями старовини, але й батьківщиною високих технологій [8], втілених в образі кібер-людини Кіта, метафорою яких він і стає).

На малому просторі тексту Желязни конструює багаторівневу художню структуру, насичену відцентровими смислами, у центрі якої метафорична подорож героїні між двома полюсами ставлення до Іншого (Японії): з одного боку, її захоплення та повага до традиційної естетики, поезії, мистецтва Японії, а з іншого – вбиство власного чоловіка, який репрезентує високі технології кіберпростору, що представляють небезпеку всьому світові і над усе культурі, яку може поглинути кіберсвіт. В новелі Желязни тонко та поетично збудована можель світу духовних цінностей, яка втіленау символі Японії – горі Фуджі, а також в японському дусі пейзажних шедеврів Хокусаї. Фуджі, яка на гравюрах митця є символом вічності та краси світа, у Желаязни стає комплексом живих вражень.

Список літератури:

1. Дадзай О. Сто видів Фудзі / О.Дадзай // Японська література: хрестоматія / упоряд.: Бондаренко І.П., Осадча Ю.В. – К., 2012. – Т. 3. XIX-XX ст. – С. 333-351.
2. Лімборський І. Межі національної ідентичності: зустріч «свого» і «чужого» в художній свідомості як проблма худлжнього перекладу / І.Лімборський // Літературна компаративістика. – Київ, 2011. – Вип. 4. Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. – С. 71-89.
3. Мещеряков А. «Не так»: Японцы и их гора Фудзияма / А.Мещеряков. – Эфир «Цены победы «Не так» на радио «Эхо Москвы» от 06.02.2010. – Режим доступа: http://www.diletant.ru/articles/4628878/?sphrase_id=297489
4. Наливайко Д. Актуальні проблеми структури й стратегії літературної імагології / Д.Наливайко // Літературна компаративістика. – Київ, 2011. – Вип. 4. Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. – С. 4-60.
5. Рільке Р. Гора / Р.Рільке: пер. з нім. В.Бойко // Протей: перекладацький альманах. – Х., 2006. – Вип 1. – С. 48.
6. Рильке Р. Гора / Р.Рильке: пер. с нем. В.Летучего // Новые стихотворения. – Москва, 1996. – С. 60.
7. Цветаева М. Поэма Горы / М.Цветаева // Стихотворения. Поэмы. – М., 2009. – С. 225-235.
8. Blake W. Tiger / W. Blake // The Oxford Book of English Verse: 1250–1900. Ed. by Arthur Quiller – Couch. – 1919. – P. 77.
9. Kerr A. Dogs and Demons: Tales from the Dark Side of Japan. – Hill and Wang, 2002. – 320 p.
10. Sanders L.P. Postmodern Orientalism, Willam Gibson, Cyberpunk and Japan / L.P.Sanders. – Albany: Massey University, 2008. – 300 p.
11. Zelazny R. 24 Views of Mt. Fuji, by Hokusai / R.Zelazny // Isaac Asimov's Science Fiction Magazine. – July, 1985. – P. 25-55.

Прасол Е.А.
Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

РЕПРЕЗЕНТАЦИИ ОБРАЗА ФУДЗИ В ПРОИЗВЕДЕНИИ Р. ЖЕЛЯЗНЫ «24 ВИДА ГОРЫ ФУДЗИ КИСИ ХОКУСАЯ»

Аннотация
В статье проанализирован образ горы Фудзи в произведении Р. Желязны «24 вида горы Фудзи кисти Хокусая» с точки зрения имагологической проблемы восприятия Чужого. Представлены возможные интерпретации образа и выявлено особенности восприятия и репрезентации Японии в произведении американского автора. В работе представлены различные уровни воплощения японскости в тексте.

Ключевые слова: образ «Чужого», стереотип, японскость, Фудзи.

Prasol E.A.
Dnepropetrovsk National University of Oles Gonchar

REPRESENTATIONS OF THE IMAGE OF FUJI IN R. ZHELYAZNY'S '24 VIEWS OF MOUNT FUJI BY HUKUSAI'

Summary
The paper deals with the analysis of the image of Mount Fuji in R. Zhelyazny's 24 Views of Mount Fuji by Hokusai from the perspective of the imagological problem of perception of the Other. The paper presents possible interpretations of the image and reveals main features of perception and representation of Japan in Zhelyazny's work. The article distinguishes various levels of representation of japaneseness in the text.

Key words: the image of the Other, stereotype, japaneseness, Fuji.

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 349.41:332.27(477)

ВИКОРИСТАННЯ КОНЦЕПЦІЇ НЕУКЛАДЕНОСТІ ПРАВОЧИНІВ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРИВАТНИХ ІНТЕРЕСІВ У ЗЕМЕЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Тоцький Б.А.
Інститут держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України

Анотація. Концепція неукладеності правочинів є малозастосовним однак необхідним механізмом захисту приватних інтересів у земельному праві України. Неукладеним може бути визнаний правочин у якому не досягнуто згоди щодо всіх істотних умов, притаманних такому правочину. В той же час, оскільки визнання правочинів неукладеними не є самостійним способом захисту приватних інтересів, його практичне використання наразі є ускладненим.
Ключові слова: неукладений правочин, приватні інтереси, правопороджувальний факт, істотні умови.

Тенденції розвитку земельного права в Україні зумовлюють утворення нових та еволюцію старих концепцій, які прямо або опосередковано впливають на забезпечення, здійснення та охорону приватних прав та інтересів.

Однією з ключових категорій сучасного приватного права є «правочин». Так, відповідно до ч.1 ст.202 Цивільного кодексу України, правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Враховуючи широке поняття значення «правочин», то можна зробити висновок, що дана категорія впливає на всі події, які спричинюють набуття, зміну або припинення приватних прав та обов'язків. Категорія «правочин» охоплює багато різноманітних видів волевиявлення, перелік яких не є вичерпним. Так, до правочинів відносяться договори, акти управління господарською діяльністю, рішення зборів акціонерів тощо.

Саме з причини того, що правочини у земельному праві є чи не основним засобом реалізації прав та задоволення приватних інтересів, до нього прикута особлива увага. Однак, для того, щоб правочин міг бути реалізований він має бути виконуваний, або іншими словами чинний. Поняття «чинності правочину» розглядалося комплексно в юридичній науці, особливо в контексті «дійсності правочину». Особливу увагу приділяють недійсності правочинів. Недійсність правочину є доволі вивченою темою, якій приділено великої уваги як законодавцем, так і практикою. Дана категорія розвинута і в науковій літературі. Однак, наука і практика мало уваги приділяють ще одній категорії, яка є антиподом дійсності (чинності) правочин – неукладеність правочину. Неукладеність правочину не є тотожною недійсності. Однак, через те, що дана категорія відсутня в Цивільному кодексі України, Земельному кодексі України, а також інших законодавчих актах, які стосуються правочинів в земельній сфері, науковці та практики майже завжди залишають її без уваги.

Для того, щоб надати визначення поняття «неукладений правочин», для початку необхідно з'ясувати його природу та підстави, за якими можна визнати договір неукладеним. Вище ми зазначали, що неукладеність правочину є антиподом чинності правочину. В даному аспекті необхідно уточнити, що неукладеність є антонімом складової чинності – укладеності правочину. В цій ситуації є важливими ті умови, при яких правочин є укладеним. Так, узагальнюючи ст.638 Цивільного кодексу України, правочин є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх його істотних умов. Істотними умовами є умови про предмет правочину, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для правочинів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди. Правочин укладається шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір (оферти) і прийняття пропозиції (акцепту) другою стороною.

Відповідно до ст.639 Цивільного кодексу України, договір може бути укладений у будь-якій формі, якщо вимоги щодо форми договору не встановлені законом. Якщо сторони домовилися укласти договір у певній формі, він вважається укладеним з моменту надання йому цієї форми, навіть якщо законом ця форма для даного виду договорів не вимагалася. Якщо сторони домовились укласти у письмовій формі договір, щодо якого законом не встановлена письмова форма, такий договір є укладеним з моменту його підписання сторонами. Якщо сторони домовилися про нотаріальне посвідчення договору, щодо якого законом не вимагається нотаріальне посвідчення, такий договір є укладеним з моменту його нотаріального посвідчення. В той же час, є ряд договорів, щодо яких встановлена вимога обов'язкового нотаріального посвідчення або державної реєстрації

В той же час, хоч дотримання форми правочину є умовою його укладеності, однак Цивільний кодекс України визначив наслідки недотримання форми щодо нотаріального посвідчення. Так, відповідно до ст.ст.219-220 Цивільного кодексу України, у разі недодержання вимоги закону про нотаріальне посвідчення одностороннього правочину такий правочин є нікчемним. Суд може визнати такий правочин дійсним, якщо буде встановлено, що він відповідав справжній волі особи, яка його вчинила, а нотаріальному посвідченню правочину перешкоджала обставина, яка не залежала від її волі. У разі недодержання сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору такий договір є нікчемним. Якщо сторони домовилися щодо усіх істотних умов договору, що підтверджується письмовими доказами, і відбулося повне або часткове виконання договору, але одна із сторін ухилилася від його нотаріального посвідчення, суд може визнати такий договір дійсним. У цьому разі наступне нотаріальне посвідчення договору не вимагається.

Тобто, недодержання нотаріальної форми має наслідком його нікчемність, однак не неукладеність. Стосовно ж вимог щодо обвязкової державної реєстрації, то в даному випадку недодержання таких вимог буде все ж таки мати наслідком неукладеність такого договору.

Другим важливим аспектом при укладеності правочину є досягнення згоди щодо усіх істотних умов. Більш того, враховуючи, що закон не визнає неукладений правочин як такий, що існує взагалі, то він має відсутність статусу юридичної дії, відсутність елементу, що виражає сутність правочину та індивідуалізує його, тобто, так званого правопороджуючого факту.

Правопороджуючий факт є необхідною умовою для настання правових наслідків [1, 56]. Зокрема,

© Тоцький Б.А., 2014

правочини, в яких відсутня протиправність, у момент їх вчинення не породжують прав та обов'язків через відсутність такого правопороджуючого факту. Отже, можна стверджувати, що неукладені правочини характеризуються не протиправністю, а певними недоліками юридичного характеру.

Правопороджуючими є юридичні факти, необхідні для настання правових наслідків та визначені нормою закону для даного виду правочину. Повний перелік правопороджуючих фактів містять норми законодавства, що встановлюють вимоги до конкретного виду правочину. До правопороджуючих фактів, зокрема, відносяться «суттєві» [4, 8] факти, які грають роль для всіх правочинів, як-то наявність сторін, та «конститутивні» [3, 37] факти, що впливають на укладеність конкретного виду правочину, наприклад, наявність індивідуально визначеної земельної ділянки в договорі оренди землі.

В літературі існує позиція [2, 72], що відсутність правопороджуючого факту не означає, що правочин не породить правових наслідків. Правопороджуючий факт, який не настав, може бути замінений рішенням суду. Наприклад, правочин, що виходить за межі побутового, учинений опікуном без дозволу органу опіки та піклування на користь підопічного за позовом заінтересованої особи може бути визнаний судом дійсним (п.2 ст. 224 Цивільного кодексу України).

В той же час, ми вважаємо, що однією з головних відмінностей неукладеності правочину є те, що такий правочин не може бути визнаний судом укладеним. На нашу думку, ключова помилка в такому умовиводі полягає в ототожненні понять «укладеності» та «дійсності». Як ми зазначали вище, укладеність є однією з умов дійсності правочину, при чому, імпліцитною.

Так, відповідно до ст.ст.203, 215 Цивільного кодексу України умовами дійсності правочину є:

1. Зміст правочину не може суперечити Цивільному кодексу України, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам.

2. Особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності.

3. Волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі.

4. Правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним.

5. Правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей.

При чому, необхідно зауважити, що законодавець відділив умови дійсності від чинності одним аспектом – формою, встановленою законом. Адже, ст.203 Цивільного кодексу України визначає умовами чинності правочину, які складаються з умов дійсності правочину та з вимоги, що правочин має вчинятися у формі, встановленій законом.

Вочевидь, що дотримання форми, встановленою законом є саме вимогою укладеності в контексті чинності правочину.

При визнанні правочину неукладеним суб'єктивні моменти не мають юридичного значення. Під час вирішення питання про те, чи є правочин укладеним, не повинна враховуватися поведінка його учасників щодо дотримання (недотримання) ними форми правочину, незважаючи на конструкцію норм ст. 638, 639, 640 Цивільного кодексу України, які момент укладення договору пов'язують з наданням йому відповідної форми (письмової, нотаріально посвідченої).

Оскільки, як було визначено вище, нікчемність та неукладеність правочинів є абсолютно різними категоріями, то до неукладених правочинів не можуть застосовуватися наслідки, що виникають з недійсних правочинів, оскільки вони мають різні правові підстави нечинності.

В аспекті практичного застосування концепції неукладеності правочину знову найближчим поняттям до цього постає недійсність правочину. Вочевидь, що, якщо правочин є неукладеним, і відсутня згода щодо усіх істотних умов, то така неукладеність фактично встановлена законом. Так само і нікчемний правочин, який, як зазначалося вище, близький за своє природою до неукладеного, є недійсним на підставі закону. У цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається.

Однак, питання нікчемності вирішується простіше, адже визнання правочину недійсним є окремим способом захисту цивільних прав та інтересів відповідно до ст.16 Цивільного кодексу України. Відповідно до ст.216 Цивільного кодексу України, вимога про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину може бути пред'явлена будь-якою заінтересованою особою. Суд може застосувати наслідки недійсності нікчемного правочину з власної ініціативи.

Щодо можливості подання позову про визнання вчиненого правочину неукладеним, то така можливість, на думку деяких науковців [5, 131], існує, оскільки одним із засобів захисту приватних інтересів прав є визнання права, відповідно має існувати і його протилежність – позов про встановлення відсутності між сторонами договору і з фактом такого визнання пов'язана ліквідація наслідків виконання сторонами такого «правочину»: сторона, яка хоча б частково виконала прийняті на себе «зобов'язання», має право подати позов у порядку глави 83 Цивільного кодексу України.

Необхідність розмежування нікчемних та неукладених правочинів обумовлена також правовою невизначеністю останніх у зв'язку з відсутністю правових норм, які б регулювали такий вид правочинів. Водночас непоодинокими є випадки неправильного застосування судами норм матеріального права при розгляді справ за позовами про визнання правочинів недійсними та неукладеними.

Відсутність правового регулювання неукладених правочинів призвело до масових помилок правозастосування, що виникали через відсутність досягнутої сторонами згоди з усіх істотних умов. Найпоширенішою судовою помилкою є спроби врегулювати неукладені правочини нормами, що визначають наслідки визнання правочинів недійсними.

На нашу думку, перелік способів захисту прав, визначений у ст.16 Цивільного кодексу України є вичерпним, а тому позов про визнання правочину неукладеним не має розглядатися Так, неукладеність правочину може бути встановлена в ході розгляду позову із використанням встановлених способів захисту прав, зокрема таких як:

- визнання права;
- припинення дії, яка порушує право;
- відновлення становища, яке існувало до порушення;
- примусове виконання обов'язку в натурі;
- відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Більш того, відповідно до п.8 Постанови пленуму Вищого господарського суду України, від 06.11.2009 №9 «Про судову практику розгляду цивільних

справ про визнання правочинів недійсними», вимога про визнання правочину (договору) не укладеним не відповідає можливим способам захисту цивільних прав та інтересів, передбачених законом. Суди мають відмовляти в позові з такою вимогою. У цьому разі можуть заявлятися лише вимоги, передбачені главою 83 книги п'ятої ЦК.

Згідно п.2.6. Постанова Пленуму Вищого Господарського суду України від 29.05.2013 №11 «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними», визначення договору як неукладеного може мати місце на стадії укладення договору, а не за наслідками виконання його сторонами. Отже, якщо дії сторін свідчать про те, що оспорюваний договір фактично було укладено, суд має розглянути по суті питання щодо відповідності його вимогам закону; це правило не стосується випадків, коли для вчинення правочину необхідні його державна реєстрація або нотаріальне посвідчення, оскільки за відсутності відповідної реєстрації чи посвідчення договір в будь-якому разі не вважається укладеним.

Сама лише відсутність у договорі тієї чи іншої істотної умови (умов) може свідчити про його неукладення, а не про недійсність (якщо інше прямо не передбачено законом, як-от частиною другою статті 15 Закону України «Про оренду землі»).

При цьому позовна вимога про визнання правочину неукладеним не відповідає передбаченим законом способам захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів, і тому в задоволенні відповідної вимоги має бути відмовлено; в такому разі можуть заявлятися вимоги, передбачені главою 83 ЦК України.

Необхідно звернути увагу, що багато науковців [6, 84], стверджують, що визнання правочину неукладеним має розглядатися як спосіб захисту прав, оскільки він стосується визнання того чи іншого факту. В той же час, задля вирішення спірного питання, численними є пропозиції внесення такого способу захисту як «визнання правочину неукладеним».

Фактично, правочин є неукладеним у двох випадках:

- у випадку недотримання форми правочину, встановленої законом; та
- у випадку недосягнення згоди щодо всіх істотних обставин правочину.

Варто зазначити, що навіть визнання правочину неукладеним не може бути самостійним способом захисту цивільних прав та інтересів, оскільки такий спосіб відсутній у переліку, визначений в ст.16 Цивільного кодексу України. Про неможливість подання такого позову зазначає і Верховний Суд України, і Вищий господарський суд України.

Тому, наразі є два варіанти визнання правочину в земельній сфері неукладеним:

- Подання позову відповідно до вимог, встановлених ст.16 Цивільного кодексу України, та встановлення факту неукладеності правочину;
- Внесення змін до Цивільного кодексу України та додання такого способу захисту цивільних прав як «визнання правочину неукладеним».

Список літератури:

1. Исаков В.Б. Фактический состав в механизме правового регулирования. – Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1980. – 83 с.
2. Кучер В.О. Нікчемні правочини. дис. на здоб. наук. ступ. к.ю.н., Київ, 2004 – 150 с.
3. Новицкий И.Б. Недействительные сделки // Вопросы советского гражданского права. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1945. – Сб. 1. – С. 35-44
4. Новицкий И.Б. Сделки. Исковая давность. – М.: Госюриздат, 1954. – 45 с
5. Теньков С.О. Юридичні наслідки визнання договорів неукладеними // Вісн. господарського судочинства. – 2001. – № 2. – С. 129-135.
6. Харчук В. Визнання договору неукладеним як один із способів захисту прав та інтересів судом // Юридичний журнал – №5 (131) – 2013 – С. 83-87

Тоцкий Б.А.
Институт государства и права имени В.Н. Корецкого Национальной академии наук Украины

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КОНЦЕПЦИИ НЕЗАКЛЮЧЕННОСТИ СДЕЛОК КАК СПОСОБ ЗАЩИТЫ ЧАСТНЫХ ИНТЕРЕСОВ В ЗЕМЕЛЬНОМ ПРАВЕ УКРАИНЫ

Аннотация
Концепция незаключенности сделок является малоприменимым, однако необходимым механизмом защиты частных интересов в земельном праве Украины. Незаключенной может быть признана сделка, в которой нет согласия по всем существенным условиям, присущих такой сделке. В то же время, поскольку признание сделок незаключенными не является самостоятельным способом защиты частных интересов, его практическое использование пока затруднено.

Ключевые слова: незаключенная сделка, частные интересы, правопорождающий факт, существенные условия.

Totskyi B.A.
Institute of State and Law of the V.M. Koretsky National Academy of Sciences of Ukraine

NON-CONCLUDED TRANSACTIONS CONCEPT USAGE AS A WAY OF PRIVATE INTERESTS' PROTECTION IN LAND LAW OF UKRAINE

Summary
Non-concluded transactions concept is used rarely but necessary for protection of private interests in land law of Ukraine. Transaction may be considered as non-concluded in the case of absence of agreement on all essential terms inherent in such a transaction. Recognition of transactions non-concluded is not an independent legitimate way of private interest's protection so its practical use is difficult nowadays.

Key words: non-concluded transaction, private interests, law-causing fact, essential conditions.

УДК 343.144: 343.234

ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ, ПЕРЕДБАЧЕНЕ ст. 45 КК УКРАЇНИ (ДІЙОВЕ КАЯТТЯ): ЮРИДИЧНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Чижаєв В.І.
Інститут післядипломної освіти
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті виокремлені юридично-правові аспекти щодо підстави, умов та поєднання елементів звільнення особи від кримінальної відповідальності, передбаченого ст. 45 КК України у зв'язку з дійовим каяттям. Робляться пропозиції щодо вдосконалення складових елементів, доповнених із змінами.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, особа, звільнення, дійове каяття, щире каяття, злочин, підстава, відшкодування.

Постановка проблеми. Побудова в Україні сучасної європейської демократичної правової держави, формування повноцінного громадянського суспільства, проголошення людини (її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки) Конституцією України найвищою соціальною цінністю потребують більш активної реалізації відновлювальної функції кримінального права, диверсифікації засобів її виконання [1]. Це зумовлює необхідність створення найбільш дієвих юридично-правових механізмів вирішення кримінально-правових конфліктів, метою і завданням яких є забезпечення прав потерпілих від злочинів осіб та інтересів держави шляхом звільнення осіб від кримінальної відповідальності та закриття кримінальних справ за нереабілітуючих обставин [7]. Одним з елементів цього є використання пом'якшення кримінально-правового впливу на осіб, які вчинили злочини, за умови їх позитивної посткримінальної поведінки, що сприяє досягненню оптимальних результатів у згладжуванні заподіяної злочином шкоди, компенсації та відшкодування за завдані збитки.

Дослідження проблем звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям обумовлюється необхідністю і значущістю в сучасному кримінальному праві України інституту заохочення до соціально корисної поведінки. Доволі часто виникають ситуації, у яких реалізація кримінальної відповідальності, як державний засіб протидії злочинності з його імперативними санкціями (нормами) є недоцільною, нераціональною, а іноді й негуманною, що не завжди призводить до досягнення позитивних і результативних зрушень, бажаних для суспільства. Передусім це стосується випадків учинення особою вперше злочину невеликої тяжкості, після якого вона розкаялася, її наступні дії були спрямовані на зменшення шкідливих наслідків скоєного, на надання допомоги правоохоронним органам у розкритті вчиненого злочину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню окремих юридично-правових аспектів (щодо дослідження поняття, змісту, видів, обставин, що пом'якшують покарання, аналізу заохочувальних норм кримінального права та посткримінальної поведінки, дослідження питань компромісу в кримінальному праві тощо) вивчення даного виду звільнення особи від кримінальної відповідальності присвячено праці Ю.В. Бауліна, Г.І. Глобенко, М.Є. Григор'євої, Л.А. Долиненко, Т.І. Никифорова, М.І. Бажанова, Л.Л. Кругликова, Г.І. Чечеля, В.А. Єлеонського, І.Е. Звечаровського, Ендольцевої А.В., Р.А. Сабітова, Х.Д. Алікперова, Г.О. Усатого, О.О. Житного, М.Є. Григор'євої та інших [9, с. 4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення суттєвих питань, дискусійність проблем, аспектів, пов'язаних з інститутом дійового каяття особи, є за своєю юридично-правовою природою актуальними як для науки сучасного українського кримінального права, маючи велике значення для подальшого його покращення шляхом вдосконалення положень норм КК України, так і для практики його використання.

Мета статті. Мета даного дослідження увібрала в себе виокремлення підстав, умов та поєднання елементів як невід'ємних юридично-правових аспектів розкриття інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності, передбаченого ст. 45 КК України у зв'язку з дійовим каяттям, що є актуальним для науково-теоретичного вдосконалення й правильності практичного розуміння для реалізації.

Виклад основного матеріалу. Крок за кроком законодавець запроваджує певні новації (новели, норми) у кримінальному законодавстві, вдосконалюючи тим самим принципи справедливості, гуманізації кримінального законодавства на сучасному етапі розвитку національної державності як об'єктивної необхідності, зумовленої політичними, соціальними, економічними, організаційними, світоглядними, духовними змінами у суспільному житті, що торкаються кримінализації та педалізації суспільно-небезпечних діянь, встановлює нові кримінальні покарання, що не пов'язані із позбавленням засудженого особистої свободи, передбачає новітні способи вирішення кримінально-правових конфліктів, які забезпечують повне відшкодування потерпілому заподіяної фізичної, майнової, моральної та іншої шкоди тощо. Однією з таких новел є норма про звільнення від кримінальної відповідальності особи у зв'язку з її дійовим каяттям, сформульована в ст. 45 КК України. Вочевидь, що в даному випадку закон передбачає обов'язкове і безумовне звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Дійове каяття, як певна форма позитивної посткримінальної поведінки особи після вчинення злочину, що заохочена з боку держави, є безумовною підставою для звільнення такої особи від кримінальної відповідальності. Тобто за загальним правилом дійове каяття, не виключає, а лише пом'якшує кримінальну відповідальність. Тому закон надає даному кримінально-правовому явищу значення обставини, що звільняє від кримінальної відповідальності, тільки при наявності певної умови [18].

Згідно зі ст. 45 КК України звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям здійснюється за наявності наступних умов:

1) особа вчинила злочин уперше. Згідно з п. 3 постанови Пленуму від 23 грудня 2005 р., № 12 такою, яка вчинила злочин вперше, вважається особа, котра раніше не вчиняла злочинів або раніше вчи-

© Чижаєв В.І., 2014

нила злочин, що втратив правове значення, наприклад, якщо особа була звільнена від кримінальної відповідальності або якщо судимість за цей злочин було погашено або знято (ст. 32 КК України) [3; 13; 15, с. 102]. Як відзначає О.О. Дудоров у контексті буквального юридично-правового тлумачення даної норми, що наводить на думку стосовно позиції допущення законом звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка раніше вчинила тяжкий або особливо тяжкй злочин [8].

Слід зауважити, що про вчинення злочину вперше може свідчити відсутність у особи судимості за раніше вчинений злочин будь-якої тяжкості, а так само відсутність кримінальної справи, порушеної у зв'язку із вчиненням особою злочину будь-якої тяжкості. Особами, які вчинили злочин вперше, вважаються:

– реабілітовані особи;

– особи, засуджені за вироком суду без призначення покараним або звільнені від покарання;

– особи, котрі відбули покарання за діяння, злочинність і караність яких усунені законом (відповідно до частин 3 і ч. 4 ст. 88 КК України вони визнаються такими, що не мають судимості);

– ті, кого за раніше пред'явленим обвинуваченням судом було виправдано;

– хто раніше, хоч і вчинив кримінально каране діяння, проте в установленому законом порядку був звільнений від кримінальної відповідальності [17, с. 580].

Формулювання "особа, яка вперше вчинила злочин..." фактично дозволяє звільняти особу від кримінальної відповідальності необмежену кількість разів, що нівелює профілактичне навантаження на відповідні статті КК України. Так, Х.Д. Аликперов та О.О. Житний вважають, що один із підходів до розв'язання зазначеної проблеми полягає у закріпленні у КК України умовного характеру деяких видів звільнення від кримінальної відповідальності з тим, щоб особа протягом кількох (2-3 років) відчувала над собою "незримий меч кримінального закону" [4, с. 18; 10, с. 66-67]. Ми поділяємо правову точку зору Ю.В. Бауліна, який говорить про встановлення розгалуженої системи обов'язків і обмежень, що покладаються на звільнену від відповідальності особу протягом певного випробувального строку – періоду контрольованої ресоціалізації [6, с. 78].

Вчинення триваючого або продовжуваного злочину, двох або більше злочинів, які утворюють ідеальну сукупність, не може бути перепоною для застосування ст. 45 КК України. Також, вперше вчиненим вважається злочин, вчинений після звільнення особи від кримінальної відповідальності, на підставах передбачених ст.ст. 45, 46, 47, 48, 49, 86, 87, ч. 1 ст. 97, 106 КК України [14, с. 94].

У юридичній літературі стверджується, що особою, яка вчинила злочин вперше, також визнається особа, яка раніше вчинила злочин на території іноземної держави [16, с. 43-44].

2) діяння належить до злочинів невеликої тяжкості або необережних злочинів середньої тяжкості, тобто умисного або необережного злочину. Відповідно до ч. 2 ст. 12 КК України злочином невеликої тяжкості є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання (статті 24, 25 КК України). Злочином невеликої тяжкості як передумовою застосування ст. 45 КК України визнається не тільки закінчений злочин, а й замах на такий злочин, оскільки згідно зі ст. 16 КК України санкцією незакінченого злочину є санкція відповідної статті Особливої частини КК України, що передбачає закінчений злочин невеликої тяжкості. Разом з тим не може визнаватися зазначеною передумовою при-готування до такого злочину, оскільки згідно з ч. 2 ст. 14 КК України готування до злочину невеликої тяжкості не тягне за собою кримінальної відповідальності [11].

Згідно з ч. 3 ст. 12 КК України злочином середньої тяжкості є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Законодавець конкретизує особливість, вказуючи на те, що злочин середньої тяжкості повинен бути вчинений з необережності як форми вини (ст. 25 КК України). Це, наприклад, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень при перевищенні меж необхідної оборони чи при перевищенні заходів, необхідних для затримання злочинця (статті 118, 124 КК України), умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125 КК України), необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 КК України), необережне знищення або пошкодження майна (ст. 196 КК України) та ін. [12, с. 306].

Поряд з цим, з 2001 по 2008 рр. таке звільнення було можливе лише за вперше вчинений злочин невеликої тяжкості. Саме з 15.04.2008 р. (п. 18 Ст. 69-1 Закону України "Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності"), у зв'язку з гуманізацією кримінальної відповідальності, дана норма зазнала змін – законодавець, крім злочину невеликої тяжкості доповнив ще й необережний злочин середньої тяжкості, що розширило можливість застосування даної статті до більшої кількості злочинних діянь [2].

Дія ст. 45 КК України розповсюджується на осіб, що вчинили одиничний злочин (триваючий, продовжуваний), бо в цьому випадку відсутня множинність.

3) встановлено позитивну посткримінальну поведінку винного, яка дістає вияв у поєднанні таких елементів: щирому каятті особи; активному сприянні розкриттю злочину; повному відшкодуванні завданих збитків або усуненні заподіяної шкоди, факт якої повинен бути встановлений тільки тоді, коли вчиненим злочином потерпілому були заподіяні збитки. З огляду на це, відсутність одного з зазначених елементів виключає можливість застосування до особи підстави для звільнення.

Так, за даними судової статистики за І-ші півріччя 2008-2010, 2012 рр. судами загальної юрисдикції звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям: 1,5 тис., 1,1 тис., 1,5 тис. та 885 осіб відповідно [5]. Наведені статистичні дані свідчать про збереження відносно сталої тенденції до гуманного відношення державних органів, в особі суду, до кримінально-правових правопорушень, суспільно небезпечних діянь осіб на підставі їх дійового каяття у вчинених злочинах.

Висновки та пропозиції. На нашу думку та з погляду на юридично-правові аспекти каяття як однієї з правових підстав інституту звільнення від кримінальної відповідальності, у поєднанні сукупності своїх елементів (щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, повне відшкодування завданих цією особою збитків або усунення заподіяної шкоди) є безпосереднім прийнятим рішенням щодо особи, яка вчинила злочинне діяння, з метою уникнення санкціонованої державою кримінально-правової відповідальності та зняття обов'язку перетерплювання його негативних посткримінальних наслідків.

Досягнення "певного кримінально-правового компромісу з винним", узгодженого в межах про-

яву гуманізації законодавства, на підставі ст. 45 КК України не повинно виключатись у тому разі, коли винуватий об'єктивно позбавлений можливості виконати всі вимоги щодо права на звільнення від кримінальної відповідальності, встановлені цією нормою.

Доцільним, на наш погляд, орієнтуючись на встановлені у ст. 49 КК України строки давності, внести зміни до норм КК України з метою врегулювання питання правової заборони повторного звільнення від кримінальної відповідальності за передбаченими в законі підставами протягом певного строку.

З метою вдосконалення надійності і доступності методу пізнання необхідно доповнити відповідну норму із наступними змінами: "... щиро покаялася, *повністю визнаючи свою вину у вчиненому злочині*". Адже постає питання не виключеної можливості імітації каяття або недостовірного каяття (наприклад, у випадку самообмови). Так, з огляду на це, виражене словесно і закріплене письмово визнання особою своєї вини у злочині не завжди є проявом саме щирого каяття, оскільки може поєднуватись з критики чинного законодавства, виправдовуванням своєї протиправної поведінки.

Для мінімізації перешкоджанню формалізації вимог до позитивної посткримінальної поведінки особи і зниженню небезпеки перетворення звільнення від кримінальної відповідальності де-факто з обов'язкового на факультативне, відповідну норму доповнити із наступними змінами: "... активно або *пасивно (звичайно)* сприяла розкриттю злочину".

Норму ст. 45 КК України в частині реального відшкодування у повному обсязі завданих збитків та усунення заподіяної шкоди, як фактичних дій по усуненню негативних наслідків вчиненого злочину, доповнити із наступними змінами: "...повністю відшкодувала завдані нею збитки й *упущену вигоду* або усунула заподіяну шкоду."

Список літератури:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – 30. – Ст. 141.
2. Закон України від 15.04.2008 р., № 270-VI "Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності" // Відомості Верховної Ради України. – 2008 р. – № 24. – Ст. 236.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р., № 2341-III //Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
4. Аликперов Х.Д. Освобождение от уголовной ответственности / Х.Д. Аликперов. – Москва-Воронеж, 2001. – С. 18.
5. Аналіз роботи судів загальної юрисдикції у І-ші півріччя 2008-2010, 2012 рр. (за даними судової статистики) / Інформаційний сервер Верховного Суду України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.scourt.gov.ua/.
6. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: Монографія / Ю.В. Баулін. – К.: Атіка, 2004. – 296 с.
7. Дроздов О.М. Кримінально-процесуальні аспекти звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям / О.М. Дроздов // Юридичний журнал. – 2006. – № 4. – С. 41-44.
8. Дудоров О.О. Вибрані праці з кримінального права / Дудоров О.О.; [Переднє слово д-ра юрид. наук, проф. В.О. Навроцького] / МВС України; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – 952 с.
9. Житний О.О. Звільнення особи від кримінальної відповідальності у звязку з дійовим каяттям: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 "кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право" / О.О. Житний. – Націон. університет внутрішніх справ. – Х., 2003. – 21 с.
10. Житний О.О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям / О.О. Житний. – Х.: Видво НУВС, 2004. – С. 66-67.
11. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 2-е вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 480 с.
12. Кримінальне право України. Загальна частина: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / [Ю. В. Баулін та ін.]; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація; М-во освіти і науки України, Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2010. – 454 с.
13. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар. Вид. 7-ме, перероб. та доп. / Відп. ред. Є.С. Стрельцов. – Х.: Одіссей, 2011. – 824 с.
14. Кримінальна правотворчість (Гуманізація кримінального законодавства): Навч. посібник / Автор – упорядн.: П.В. Хряпінський. – Дніпропетровськ: ДВНЗ "Національний гірничий університет", 2011. – 336 с.
15. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р., № 12 "Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05.
16. Уголовно-процессуальный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / под общ. ред. В.Т. Маляренко, Ю.П. Аленина. – Х.: Одиссей, 2007. – С. 43-44.
17. Українське кримінальне право. Загальна частина: Підручник / за ред. В.О. Навроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.
18. Ярош В.В. Дійове каяття як підстава звільнення від кримінальної відповідальності, передбачена загальною частиною Кримінального кодексу України / В.В. Ярош // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 1244-1250 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http. //archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13yvvkku.pdf.

Чижаев В.И.
Институт последипломного образования
Киевского национального университета имени Тараса Шевченка

ОСВОБОЖДЕНИЕ ЛИЦА ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ, ПРЕДУСМОТРЕННОЕ СТ. 45 УК УКРАИНЫ (ДЕЯТЕЛЬНОЕ РАСКАЯНИЕ): ЮРИДИЧЕСКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ

Аннотация
В статье выделены юридически правовые аспекты относительно оснований, условий и объединения элементов освобождения лица от уголовной ответственности, предусмотренного ст. 45 УК Украины в связи с деятельным раскаянием. Делаются предложения по усовершенствованию составляющих элементов, дополненных с изменениями.
Ключевые слова: криминальная ответственность, лицо, освобождение, деятельное раскаяние, искреннее раскаяние, преступление, основание, возмещение.

Chyzhaiev V.I.
Institute of Postgraduate Education
Taras Shevchenko National University of Kyiv

PERSON'S EXEMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY UNDER ART. 45 OF THE CC OF UKRAINE (EFFECTIVE CONFESSION): LEGAL ASPECTS

Summary
The article singled out legal and regulatory aspects of the grounds, conditions, and combining elements of person's exemption from criminal liability under art. 45 of the Criminal Code of Ukraine due to effective confession. Making some proposals to improving components supplemented with changes.
Key words: criminal responsibility, person, exemption, effective confession, contrition, crime, basis, reimbursement.

ПЕДАГОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 37.091.33-027.22

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МАЛЫХ ФОЛЬКЛОРНЫХ ЖАНРОВ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК СРЕДСТВА ФОРМИРОВАНИЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Гришко Т.Г.
Прилукский гуманитарно-педагогический колледж имени И.Я. Франко

Статья посвящена проблеме использования малых фольклорных жанров на уроках русского языка в начальных классах. В своей работе автор исследует лексико-семантические особенности пословиц и поговорок, представляет анализ последних исследований и публикаций по данному вопросу, излагает методику работы с пословицами и поговорками на уроках русского языка в начальных классах.
Ключевые слова: малые фольклорные жанры, пословицы, поговорки, лексико-семантические особенности, духовно-моральные качества, паремиология – наука о пословицах и поговорках.

Постановка проблемы. Часто ли мы слышим в речи современного человека пословицы и поговорки? А ведь в копилке каждого народа их множество. Человек, хорошо владеющий речью, умеет легко и уместно использовать их.

Наши школьники имеют мало информации о пословицах и поговорках, затрудняются в объяснении их значения. Задача учителя помочь учащимся распознавать скрытый смысл пословиц и поговорок. Для формирования национального самосознания ученикам необходима более глубокая информация о культуре своего народа, в частности, о его фольклоре.

Актуальность темы. Актуальность данной темы состоит в том, что изучение пословиц и поговорок, их трактовка помогут глубже проникнуть в национальную культуру, узнать мировоззрение своего народа.

Анализ последних исследований и публикаций. Внутри фольклористики существуют направления, уделяющие основное внимание отдельным видам или сторонам народного творчества. **паремиология** изучает пословицы, поговорки.

В истории фольклористики последние годы являются, пожалуй, самыми обильными по количеству изданных сборников пословиц и поговорок. Первые два небольших сборника пословиц и поговорок, рассчитанных на детей, подготовил и в 1948 году выпустил писатель М. А. Булатов. На следующий год он выпустил более обстоятельный, расширенный сборник «*Русские пословицы и поговорки*» в издательстве «Московский рабочий» (М., 1949). Именно этим сборником он положил начало изданий послевоенных пословиц. Несколько сборников русских пословиц издано Академией наук. В разных изданиях опубликован ряд статей о пословицах и поговорках. Заслуживает внимания сборник «*Пословицы, поговорки, загадки в рукописных сборниках XVIII–XX веков*». Издание подготовили М. Я. Мельц, В. В. Митрофанова, Г. Г. Шаповалова, главная редакция А. М. Астаховой, В. Г. Базанова, Б. Н. Путилова (М.–Л., 1961).

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Пословицы и в современной речи не теряют своей актуальности и могут определять духовные и мировоззренческие ценности общества и личности как универсальное средство отражения национального менталитета, воплощения лучших качеств подлинной художественности.

Цель статьи. Главной целью этой работы является:

· выявить лексико-семантические особенности русских пословиц и поговорок;

· проанализировать отличительные особенности пословиц и поговорок;

· показать специфику использования малых фольклорных жанров на уроках русского языка в начальных классах.

Изложение основного материала. Трудно сказать, с каких времен среди народа начали ходить пословицы – устные краткие изречения на самые разные темы. Неизвестно и время возникновения первых поговорок – метких речений, которые спо-собны в разговоре выразительно и точно охарактеризовать что-либо без помощи утомительных и сложных пояснений. Неоспоримо одно: и пословицы, и поговорки возникли в отдаленной древности и с той поры сопутствуют народу на всем протяжении его истории. Особые свойства сделали пословицы и поговорки столь стойкими и необходимыми в быту и речи.

Пословица *не простое изречение. Она выражает мнение народа. В ней заключена народная оценка жизни, наблюдения народного ума. Не всякое изречение становилось пословицей, а только такое, которое согласовывалось с образом жизни и мыслями множества людей – такое изречение могло существовать тысячелетия, переходя из века в век.* За каждой из пословиц стоит авторитет поколений, их создавших. Поэтому пословицы не спорят, не доказывают – они просто утверждают или отрицают что-либо в уверенности, что все ими сказанное – твердая истина. Прислушайтесь, как определенно и категорично звучат они: «*Что посеешь, то и пожнешь*», «*Звонки бубны за горами, а к нам придут, как лукошко*», «*В чужой монастырь со своим уставом не ходят*».

Пословицы редко бывают спокойными. Они, как и люди их создавшие, гневаются, печалятся, смеются, трунят, веселятся, плачут, охают, стонут, кричат, озорничают, балагурят, пугают, предостерегают, учат, негодуют – словом, в них столько же чувств, сколько их в народе – творце пословиц. «*Кручиной моря не переехать*»,– говорит пословица, и в ней слышится отвага бывалого человека. «*У горькой беды нет сладкой еды*» – этой пословице не до смеха. Ей вторит такая же печальная: «*Ветры кручины не размыкают*». Горька ирония над нищенством, от которого никто не заре-кался на старой Руси: «*Счастье на мосту с чашкой*». «*Тяп, тяп – вот и корабль*» – пословица высмеяла скорую, но необдуманную работу. На свадьбе сложили пословицу «*Бедному Кузеньке бедная и песенка*» – был обычай величать жениха, и, если жених был скупой, ему пели песню не со всеми похвалами; пословица звучит с укоризной, наставительно, в речи ее отнесли и к другим случаям. «*Драчливый петух жирен не бывает*» – насмешка, ирония, житейское наблюдение – все соединилось в этой пословице, и как похож этот петух на иного человека.

Искусство возникло в речи пахарей, охотников, стряпух, плотников, бондарей, слесарей, торговцев, ямщиков, дворников – и вообще людей самых

© Гришко Т.Г., 2014

нужных на земле профессий. Этому свидетельство – ***пословицы, «ходячая» народная мудрость***. Они являют полное единство высокого искусства и бытовой речи.

С давних времен от пословиц отличают поговорки. *Обычно поговорками именуют широко распространенные выражения – речения, образно определяющие какие-либо жизненные явления.* Поговорки, как и пословицы, вошли в повседневную речь, вне ее не существуют и именно в речи раскрывают свои настоящие свойства. Поговорка в еще большей степени, чем пословица, передает эмоционально-экспрессивную оценку разных жизненных явлений. Поговорка и существует в речи ради того, чтобы выражать именно и прежде всего чувства говорящего. Так, поговорка осуждает работу, которую делают грубо, как придется, кое-как: «*Вали кулем, потом разберем*». Про располагающего к себе, веселого и дружелюбного человека говорят: «*Глянет – рублем подарит*». О неясной, запутанной речи или обмане насмешливо говорят: «*Семь верст до небес и все лесом*» и т. д. [1, с. 178]

Собиратели и исследователи пословиц

Собирание русских пословиц и поговорок начинается в XVII веке, когда появились в России рукописные сборники. Интерес к пословицам и поговоркам постоянно увеличивался. От XVIII века сохранялось, как об этом сообщает М.0.Шахнович, несколько десятков рукописных сборников, однако все они были еще любительскими коллекциями. Научное собирание русских пословиц и поговорок начал М. В. Ломоносов, приводивший их в своих работах («Риторика», «Российская грамматика»).

Прославленные русские полководцы А.В. Суворов и М.И. Кутузов собирали пословицы и широко использовали их в приказах, памятках и наставлениях для солдат. Многие писатели показали образцы использования пословиц в своих произведениях.

Классики русской литературы бережно собирали пословицы, записывали их из уст народа. Неутомимым собирателем и знатоком их был А.С. Пушкин. В заметке «*Старинные пословицы и поговорки*» Пушкин приводит ряд пословиц, разбирает их исторический источник, литературную форму, прямой и переносный смысл.

Высоко ценили народные изречения В.Г. Белинский, Н.Г. Чернышевский, Н.А. Добролюбов. Так, еще восемнадцатилетним студентом, Добролюбов начал собирать и записывать пословицы. Он изучал и теоретические работы, составлял сборники пословиц, постоянно использовал их в своих литературно-критических статьях.

Всю свою жизнь изучал и собирал пословицы Л.Н. Толстой. Последней книгой, которую он купил перед уходом из Ясной Поляны, была книга И. Иллюстрова «*Сборник Российских пословиц и поговорок*». Л.Н. Толстой говорил, что в пословицах и поговорках заложено все передуманное народом. Чтение сборников пословиц доставляло ему большое удовольствие. [2, с. 147]

Речь правильная и речь хорошая

Культура родной речи – это важнейшая часть общей культуры человека.

В узком лингвистическом смысле **культура речи** – это владение языковыми нормами в произношении, ударении, словоупотреблении, умение строить текст, а также умение пользоваться выразительными средствам языка в разных условиях общения в соответствии с целью и содержанием речи. Но культура речи в более широком смысле – это и культура чтения, и важнейшая часть общей культуры человека.

Владение богатствами русского языка – важный показатель культурного уровня любого человека, независимо от его специальности. Поэтому можно сделать вывод:

культура речи – это степень соответствия речи говорящего нормам литературного языка. Выделяют две ступени овладения литературным языком:

1)речь правильная; 2)речь хорошая.

Речь хорошая – богатая, точная, ясная выразительная. Одно из условий хорошей речи – это использование пословиц и поговорок.

Выдающийся педагог К.Д. Ушинский писал: «*Русские пословицы имеют значение при первоначальном учении отечественному языку, во-первых, по своей форме, во-вторых, по своему содержанию*». В книге «*Родное слово*», предназначенной для учащихся начальных классов, К.Д. Ушинский поместил около 300 пословиц и поговорок и несколько рассказов, раскрывающих смысл отдельных из них. Л.Н. Толстой также написал для изучающих грамоту несколько рассказов по пословицам. Именно в начальной школе необходимо особое внимание уделить пословицам.

Пословицы на уроках русского языка в начальных классах

Пословицы на уроках чтения

На уроках чтения учащиеся начальной школы не только овладевают навыком беглого чтения, но и учатся понимать прочитанное, разбираться в художественных особенностях литературных произведений. Кроме того, при знакомстве с народным творчеством и произведениями мастеров слова большое внимание уделяется эстетическому воспитанию и развитию культуры речи учащихся. Умелое использование пословиц и поговорок, разнообразные виды работы с ними делают уроки чтения богаче по содержанию и интереснее по форме. Остановимся на характеристике отдельных видов работы с пословицами и поговорками на уроках чтения.

Одним из видов работы является подбор пословиц по темам. Перед знакомством с материалом по теме ученикам дается задание подобрать пословицы и поговорки по заданной теме, которые они записывают в тетрадь. Большое воспитательное значение имеют пословицы и поговорки о труде, о Родине, о природе, о здоровье:

Делу – время, потехе – час.

Недаром говорится, что дело мастера боится. С книгой поведешься – ума наберешься.

Здоровье дороже богатства.

Зима спросит, что летом припасено.

Важно научить детей самостоятельно подбирать пословицы по теме рассказа, стихотворения. Не обязательно все пословицы, которые приводят учащиеся, разбирать на уроке. Вполне достаточно выделить две-три пословицы и раскрыть их смысл. Умело организованный анализ смысла пословиц подводит учащихся к пониманию их обобщающего характера. Таким образом, подбор пословиц по темам учит группировать пословицы, близкие по значению или относящиеся к одной теме, глубже понимать смысл пословиц, их обобщающее значение.

Пословицы на уроках русского языка

Прочному усвоению знаний наряду с другими факторами способствует увлекательность иллюстративного материала, его эмоциональность. Следовательно, учитель, добиваясь лучшего усвоения орфографических правил и грамматики, должен приводить такие примеры, которые по своему содержанию, по форме привлекали бы внимание учащихся, нравились им и поэтому легко запоминались. В этом отношении идеальными примерами являются пословицы, для которых характерна меткость, краткость и образность языка.

Например, на первом этапе обучения правописанию корней с безударными гласными, проверяемыми ударением, важно научить учащихся пользоваться методом подстановки. Он заключается в том, что слово с безударной гласной в корне сопоставляется с другим однокоренным словом, в котором этот гласный звук находится под ударением.

Специально подобранные пословицы позволяют наглядно объяснить, как следует пользоваться этим методом, в каких случаях его применять. Так, при объяснении правописания безударных гласных, проверяемых ударением, учитель приводит пословицы: ***Конец*** *– делу венец*; ***Кончил*** *дело, гуляй смело*, в одной из которых имеется слово с безударным гласным, а в другой в этом слове этот гласный находится под ударением. Пословицы учащиеся записывают, подчеркивают слова ***конец*** и ***кончил***, гласную букву о и ударение выделяют красным карандашом. Пословицы заучиваются как пример к правилу правописания безударных гласных, проверяемых ударением.

Метод подстановки применяется и при объяснении правописания звонких и глухих согласных на конце слов или перед согласными. Поэтому учитель обязан добиться того, чтобы учащиеся хорошо усвоили метод подстановки и не затруднялись в его применении. Пословицы, которые могут быть использованы как иллюстративный материал, не только позволяют наглядно объяснить сущность этого приема, но и, сохраняясь в памяти учащихся, служат образцом для других аналогичных случаев.

В начальных классах учащиеся учатся различать **ь**, который указывает на мягкость предыдущего согласного, и **ь**, который отделяет согласный звук от йота, на письме обозначаемого вместе с последующим гласным буквами е, ё, ю, я.

При закреплении этого материала можно дать ученикам такое задание: из пословиц, которые они запишут, выписать в один столбик слова с мягким знаком на конце; в другой столбик – слова с ь как знаком мягкости в середине слов и в третий столбик выписать слова с ь как разделительным знаком.

Пословицы и поговорки, которые могут быть использованы на этом уроке.

Родину-мать умей защищать. Отольются волку овечьи слезки. Ученье – путь к уменью. Маленькое дело лучше большого безделья. От зорьки до зорьки моряки на вахте зорки.

Выводы и предложения. Из всего сказанного можно сделать вывод:

· национальный менталитет проявляется в отражении особенностей быта, обычаев, истории и культуры, главным образом в строевых его единицах, к числу которых мы относим и пословицы и поговорки;

· главное назначение пословиц – давать народную оценку объективных явлений действительности, выражая тем самым мировоззрение;

· в пословицах и поговорках выражается свойственный народу склад ума, способ суждения, особенность воззрения; в них проявляются быт и обиход, дух и характер, нравы и обычаи, верования и суеверия.

Список литературы:

1. Бархударов, Л.С. Язык и перевод / Л.С. Бархударов. – М.: Международные отношения, 1975. – 178 с.
2. Виноградов, В.В. Избранные труды: Лексикология и лексикография / В.В.Виноградов. – М.: Наука, 1986. – 147 с.
3. Ефремова, Т.Ф Современный толковый словарь русского языка / Т.Ф Ефремова – М: Наука, 2000 – 242 с.
4. Даль, В. Толковый словарь. Т.4 / В Даль. – М.: Наука, 1955. – 173 с.
5. rebus1.com/index.php?item=rebus070000
6. www.prozagadki.ru › Кроссворды

Гришко Т.Г.
Прилуцький гуманітарно-педагогічний коледж імені І.Я. Франка

ВИКОРИСТАННЯ МАЛИХ ФОЛЬКЛОРНИХ ЖАНРІВ НА УРОКАХ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Анотація
Стаття присвячена проблемі використання малих фольклорних жанрів на уроках російської мови в початкових класах. У своїй роботі автор досліджує лексико-семантичні особливості прислів'їв та приказок, представляє аналіз останніх досліджень та публікацій по даному питанню, пропонує методику роботи з прислів'ями та приказками на уроках російської мови в початкових класах.
Ключові слова: малі фольклорні жанри, прислів'я, приказки, лексико-семантичні особливості, духовно-моральні якості, пареміологія – наука про прислів'я та приказки.

Hryshko T.H.
Pryluky Humanitarian Pedagogical College named after Ivan franko

USING A SMALL FOLKLORE GENRES AT LESSONS OF RUSSIAN LANGUAGE AS A MEANS OF SPIRITUAL AND MORAL QUALITIES OF PRIMARY SCHOOL PUPILS

Summary
The article deals with the use of small folk genres in Russian language lessons in primary school. In his work, the author explores the lexical-semantic peculiarities of proverbs and sayings, presents analysis of recent researches and publications on this problem, offers a technique of activities with proverbs and sayings at the Russian language lessons in primary school.
Key words: small folk genres, proverbs, sayings, lexical and semantic peculiarities, spiritual and moral qualities paremiolohiya – the study of proverbs and sayings.

УДК 373.2.011.3-51:510.6

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЩОДО ВИРОБЛЕННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК ВИМІРЮВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Дєда В.М.
Прилуцький гуманітарно-педагогічний коледж імені І.Я.Франка

У статті висвітлені поняття «життєвої компетенції», «експериментальної діяльності», виділені етапи з теми «Величина» та структурні компоненти занять експериментувальної діяльності, досліджені її психолого-педагогічні умови .
Ключові слова: вимірювальна діяльність, життєва компетентність, логіко- математична компетентність, екпериментальна діяльність.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку України йде становлення нової системи освіти, орієнтованої на входження в світовий освітній простір. Цей процес супроводжується суттєвими змінами в педагогічній теорії та практиці навчального процесу. У «Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XX1 столітті» зазначається, що в Україні має стверджуватися стратегія прискореного, випереджувального інноваційного розвитку освіти і науки: повинні забезпечуватись умови для розвитку, самоствердження і самореалізації особистості впродовж життя. У зв'язку з цим на перший план виступають гуманістичні ідеї та орієнтири, що грунтуються на повазі до особистості дитини, турботі про її розвиток. Такий підхід передбачає визнання кожного вихованця як унікальної особистості, його прав, ставлення до нього як суб'єкта власного розвитку.

Оскільки дошкільна освіта є першою ланкою у неперервній системі освіти, від того, який старт буде дано малюкові, значною мірою залежатимуть якість та динаміка особистісного розвитку. Тому необхідно створити сприятливі умови для особистісного становлення і творчої самореалізації кожної дитини, формування її життєвої компетентності

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Базовим компонентом, що є нормативним документом, визнано «за основні пріоритети життєву компетентність та морально-духовний розвиток дошкільника». У ньому акцентується увага «на необхідності узгодженості таких основних життєвих сил дитини, як прагнення до самовираження, саморозвитку і самозбереження» [4, с. 43]. Згідно з його положеннями пріоритети змінюються. «Якщо традиційною метою занять було навчити, передати знання і вміння з того чи іншого предмета, то тепер мета стає глобальнішою – допомогти дошкільникові опанувати складну науку життя, набути компетентності у різних його сферах» [4, с. 27].

У згаданому документі визначено і логіко-математичну компетентність, яка передбачає наявність у дітей таких умінь: здійснювати серіацію за величиною, масою, об'ємом, розташуванням у просторі, перебігом подій у часі; класифікувати геометричні фігури, предмети та їх сукупності за якісними ознаками та чисельністю; вимірювати кількість, довжину, ширину, висоту, об'єм, масу, час; здійснювати найпростіші усні обчислення, розв'язувати арифметичні та логічні задачі; виявляти інтерес до логіко-математичної діяльності; прагнути знаходити свої шляхи розв'язання завдань; уміти розмірковувати; довільно, у потрібний момент, відтворювати знання тощо [4, с. 182]. Оскільки дошкільник тільки починає оволодівати елементарними математичними знаннями доречно характеризувати його математичну компетентність як елементарну, але при цьому розглядати її як складну, комплексну характеристику розумового розвитку дітей.

Починаючи з 60-х років, у роботах психологів (О. Леонтьєв, М. Поддьяков і ін.) вивчається дослідницька діяльність дітей, різновидом якої є експериментування [1,с. 2]. В цих роботах ставиться проблема дослідження можливостей взаємодії дошкільників один з одним на заняттях з математики з метою дослідження властивостей предметів, особливо збереження кількості або величини об'єктів при зміні їх форми.

Результати сучасних психологічних та педагогічних досліджень (Ю. Бабанський, Л. Венгер, Н. Ветлугина, М. Поддьков, І. Лернер, Г. Щукіна та ін.) доводять, що можливості розумового розвитку дітей у дошкільному віці є дуже високими. Так, було доведено, що діти дошкільного віку можуть успішно пізнавати не лише зовнішні, наочні властивості оточуючих предметів та явищ, але й їх внутрішні зв'язки та відношення. У період дошкільного дитинства формуються здібності до початкових форм узагальнення, абстракції, умовисновків. Але таке пізнання здійснюється дітьми не у понятійній, а у наочно-образній формі, у процесі діяльності з предметами, що пізнаються. У ході експериментальної діяльності створюються такі ситуації, які дитина розв'язує під час проведення досліду, аналізуючи, роблячи висновки, самостійно засвоюючи уявлення про фізичні явища та закони.

Мета статті – розкрити психолого-педагогічні умови організації експериментальної діяльності старших дошкільників на матеріалі вивчення теми **„Величина"**.

Виклад основного матеріалу. Експериментування – діяльність, яка дозволяє дитині моделювати в своїй свідомості картину світу, основану на власних спостереженнях, відповідях, встановлених закономірностях тощо. При цьому перетворення, які дитина проводить з предметами, носять творчий характер і викликають інтерес до дослідження, стимулюють пізнавальну активність, допитливість. Спеціально організоване, спрямоване на виявлення причинних зв'язків експериментування розглядається як одне з найважливіших видів пізнавальної діяльності людини (Ж. Піаже, М. Поддьяков, А. Деметроу). Деякі автори вважають що, саме Ж. Піаже ввів термін **„експериментування"** і проаналізував значення цієї діяльності для дітей і підлітків .

За даними Ж. Піаже, А. Деметроу, Дж. Флейвелла, у дітей дошкільного віку, що знаходяться на первинній стадії розвитку інтелекту, ці здібності і відповідні їм стратегії ще не сформовані. Внаслідок цього дошкільники можуть досліджувати і розуміти ситуації тільки простої факторної взаємодії, а саме безпосередньо спостережуваної взаємодії не більше ніж двох чинників, кожний з яких має не більше двох рівнів [4, с. 30].

© Дєда В.М., 2014

Ретельне вивчення методики формування у дітей вміння виконувати вимірювання, аналіз психологічних, вікових особливостей старших дошкільників дозволило виділити такі **психолого-педагогічні умови організації експериментальної діяльність старших дошкільників на матеріалі вивчення теми „Величина"**:

· розвиток розумових здібностей і розумових операцій старших дошкільників, зокрема розвиток логічного мислення;

· реалізація поетапності у навчанні, включення підготовчого етапу, з метою засвоєння дітьми математичної термінології;

· поетапне проведення кожного експериментування;

· організація куточку у групі для самостійного експериментування дітьми.

З метою реалізації визначених психолого-педагогічних умов було проведено три етапи роботи. Розглянемо детальніше сутність роботи й реалізацію поставленої мети на кожному етапі.

Перший етап – підготовчий. Основна мета – підготовка дітей до проведення експериментування з межах вивчення теми **„Величина"**. Пропонувалися завдання для старших дошкільників з метою засвоєння математичної термінології. Так, дітям пропонувався набір карток, геометричних фігур, предметів різного розміру, форми і ставилася система запитань та виконання завдань практичного характеру.

Наприкла, дітям пропонується показати висоту ялинки, провести пальцем по довжині шарфика для Незнайки, показати товщину дерева, намалювати ялинку вищу ніж будиночок, розфарбувати найвищій дівчинці бант червоним кольором, порівняти між собою гномиків за висотою та інші.

Також були запропоновані вправи на виконання завдань, які сприятимуть кращому виробленню умінь та навичок вимірювальної діяльності:

1. **Дидактична вправа «Чи можуть очі помилятися?»**

Дітям демонструють ряд карток із завданнями:

- Який відрізок коротший – верхній чи нижній?
- Яка фігура більша –верхня чи нижня?
- Чи набагато більша висота фігури за її ширину?

Діти мають виконати завдання та обґрунтувати свої відповіді.

2. **Дидактична вправа «Хто більше?».**

На столиках розкладені різні об'єкти .Серед них є однакові, і такі,що різняться за однією і тією ж ознакою. Вихователь пропонує кожній дитині вибрати дві смужки (рівні чи різні за довжиною) і дібрати такі об'єкт, щоб про їхню довжин, ширину, висоту або товщину можна було розповісти за допомогою смужок.

3. Запропонувати дітям вибрати предмети, що їх можна використати як міру для порівняння предметів за довжиною. Попросити їх розповісти про спосіб порівняння та запропонувати придумати, як порівняти смужки, якщо вони в різних місцях і не можуть «зустрітися». Про що обов'язково мають домовитися між собою діти, які їх порівнюватимуть, щоб не помилитися?

4. Запропонувати дітям вибрати предмети, що їх можна використати як міру для порівняння предметів за довжиною. Нехай вони поміркують, які предмети зовсім не можна використовувати з цією метою.

5. **Поміркуйте**:

- У Катрусі жовтий олівець коротший, ніж синій, а синій коротший за червоний. То який олівець довший – жовтий чи червоний?;
- Миколка вищий за Василька, але нижчий за Сергійка, то хто вищий Василько чи Сергійко?
- Іринка та Оленка однакові на зріст. Оленка вища за Олю, а Таня –вища за Іру. Хто вищий – Таня чи Оля?
- Погляньте на предмети у кімнаті: стіл, шафа, підвіконня, стілець і визначте, що довше – підвіконня у кімнаті чи на кухні, що ширше – книжкова шафа чи тумба для білизни; що розташоване вище від підлоги – сидіння табуретки чи стільця. Порівняти також інші предмети, у разі потреби використати мірку.

В результаті проведення роботи з дітьми на першому етапі дошкільники почали активно використовувати математичну термінологію для визначення різних параметрів предметів. Перший етап був найкоротшим, оскільки він був підготовчий.

Другий етап – змістовий. Мета – сформувати вміння у дітей виконувати вимірювання різних параметрів предметів, будувати серіаційні ряди, порівнювати предмети шляхом експериментування. На цьому етапі було впроваджено методику формування вимірювальних вмінь (три етапи).

На першому етапі діти виконували лише відмірювання, накладання (заповнення) мір, а потім підраховували їх. Вимірювання здійснювалося одночасно за допомогою декількох однакових мір. Умовними мірами можуть бути куби, смужка паперу, олівець тощо. При цьому можливі типові помилки дітей. Так,під час лінійного вимірювання діти часто лічать не кількість одиниць вимірювання, а кількість рисок, що призводить до неправильного результату.

На другому етапі вимірюють однією мірою, але при цьому кожну міру дитина фіксувала фішками(маленькими предметами). Помилки на цьому етапі найчастіше виникають тоді,коли дитина насипає (наливає) мірку і ставить фішку ,а потім висипає(виливає) і ставить ще одну фішку.Щоб запобігти цьому, вихователь підкреслює, що ставити фішку треба тільки після того, як висипали(вилили) мірку.

На третьому етапі діти одночасно вимірюють і лічать.Вони відкладають мірки і відразу називають число.У процесі вирішення різноманітних завдань слід дотримуватися певної послідовності в організації дитячого експериментування. Розглянемо це на конкретному прикладі.

1. Проблемна ситуація.

Вихователь: „Діти, подивіться. Сьогодні у нас на обід буде каша. Як ви вважаєте скільки у нас каші?" Діти: „Кілограм. П'ять кілограмів. Багато. Каструля". Вихователь: „Як ви вважаєте, чим можна виміряти кількість каші". Діти: „Стаканом, ложкою, банкою".

2. Визначення мети.

Вихователь: „Як ви вважаєте, чим потрібно виміряти, щоб отримати найбільшу кількість мірок: стаканом, банкою чи ложкою".

3. Висунення гіпотез.

Діти та вихователь роблять припущення: чим менше умовна мірка, тим більше разів вона буде вмішуватися у вимірювальному предметі (речовині).

4. Перевірка припущення.

Діти самостійно або під керівництвом вихователя вимірюють кашу та визначають кількість різних умовних мірок: 8 ложок, 2 стаканчика, 1 баночка.

5.Якщо припущення підтвердилося: формулювання висновків (як вийшло).

6. Якщо припущення не підтвердилося: виникнення нової гіпотези, реалізація її у дії, підтвердження нової гіпотези, формулювання висновків (як вийшло).

В процесі експериментування дитині необхідно відповісти на наступні питання: „Як я це роблю?", „Чому я це роблю саме так, а не інакше?", „Навіщо я це роблю, що хочу дізнатися, що вийшло в результаті?".

Звернемо увагу також на структуру заняття-експериментування. Розглянемо його структурні елементи на конкретному прикладі (фрагмент заняття з вимірювання **„Перестановка"**).

1.Постановка дослідницького завдання у вигляді того або іншого варіанту проблемної ситуації. (Потрібно визначити: чи можна розмістити шафу в іншій кімнаті, врахувавши висоту та ширину. Матеріал: ножиці, мотузка, аркуш паперу).

2.Уточнення правил безпеки життєдіяльності в ході здійснення експериментування. (Не можна ставити один предмет на один, не можна ставити стілець на стіл, обережно користуватися ножицями тощо).

3. Уточнення плану дослідження. (Необхідно визначити параметри шафи; потрібно порівняти параметри шафи з параметрами кімнати).

4.Вибір устаткування, самостійне його розміщення дітьми в зоні дослідження. (Діти обирають необхідні для вимірювання предмети. Можна вимірювати за допомогою власного тіла, але тоді у всіх дітей можуть вийти різні дані).

5.Розподіл дітей на підгрупи, вибір ведучих, що допомагають організувати однолітків, що коментують хід і результати спільної діяльності дітей в групах.

6.Аналіз і узагальнення отриманих дітьми результатів експериментування.

Діти роблять **висновок**: не обов'язково відразу переносити шафу, потрібно спочатку визначити її нове місце на основі проведеного вимірювання.

На другому етапі також пропонувалася серія завдань на побудову серіаційних рядів, враховуючи різні основи для побудови (вага, розмір, висота, довжина тощо).

Завдання на вимірювання маси об'єктів.

1. Дітям пропонується взяти два однакові кубики(або порожні коробки із сірників) і в один з них непомітно для дітей покладіть камінець. Кубиків у руки дітям не давати. Запитати, чи однакові кубики?Діти переконуватимуть,що кубики однакові. Запропонуйте їм заплющити очі і покладіть кубики на терези, прикривши їх чимось. (Діти не повинні бачити, що лежить на терезах).

- Запитайте в дітей: як дізнатися, де маса більша, де менша? Діти роблять свої припущення. Потім слід кубики відкрити і вони, побачивши два однакові предмети, обов'язково дійдуть висновку: усередині одного з кубиків щось є. От чому однакові за всіма зовнішніми ознаками кубики різні за вагою (масою).

Висновок: перш ніж твердити про однаковість предметів, слід визначити їхню масу.

Третій етап – дійовий. Мета – формування у дітей вміння виконання вимірювання різних предметів, експериментувати з рідкими та сипучими речовинами, засвоєння дітьми закону збереження кількості предмету не залежно від його розташування та форми (робота з предметами, різними речовинами, картками).

На цьому етапі з дітьми проводилися експериментування за схемою описаною вище. Експеримент у всіх випадках проводився однаково. Дітям показували об'єкти, зображені на малюнку, питали, чи однакові ці об'єкти (наприклад, чи однаковий рівень води в обох посудинах?) Діти відповідали: „Однаковий".

Потім на очах дітей змінювали форму одного з предметів: воду з однієї посудини переливають в посудину іншої форми (наприклад, вужчу).

Після цього знову питали: „Чи однаково води в двох посудинах? Як це можна перевірити?". Після цього діти виконують дію навпаки, знову переливають воду у той самий посуд та роблять **висновок**: зі зміною форми кількість рідини не змінюється.

Висновки. Таким чином, в процесі роботи було визначено, що безпосередній контакт дитини з предметами або матеріалами, проведення експериментів з ними дозволяють пізнати їх властивості, якості, можливості, пробуджують допитливість, бажання дізнатися більше, збагачують яскравими образами навколишнього світу. В ході експериментальної діяльності дошкільник вчиться спостерігати, міркувати, порівнювати, відповідати на питання, робити висновки, встановлювати причинно- наслідковий зв'язки, дотримуватись правил безпеки.

В процесі експериментування у дітей старшого дошкільного віку були відмічені наступні зміни:

– діти помітно розширили свої знання про умовну мірку та вимірювальну діяльність; зріс інтерес до вимірювальної діяльності та бажання вимірювати,робити певні припущення, умовисновки, висувати гіпотези; діти стали серйозніше відноситись до результатів вимірювання; з'явилося бажання самостійно виконувати різноманітні завдання на порівняння предметів за величиною при допомозі умовної мірки, а також вимірювання об'єму сипучих та рідких речовин; діти на належному рівні оволоділи вміннями та навичками вимірювальної діяльності.

Список літератури:

1. Баглаєва Н.І. Сучасні підходи до логіко-математичного розвитку дошкільнят // Дошк. вих. – 1999. – №7. – С. 3-4.
2. Зак А.З. Развитие интеллектуальных способностей у детей 6-7 лет. -М.1996
3. Кононко О.Л. Стратегічна мета виховання – життєва компетентність дитини // Дошкільне виховання . – 1999. – № 5. – С. 3-6.
4. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: К 63 Наук.-метод. Посіб. / Наук. ред. О.Л. Кононко. – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. – 243 с.

Деда В.М.
Прилукский гуманитарно-педагогический колледж имени И.Я. Франко

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЙ РАБОТЫ С ДЕТЬМИ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ОТНОСИТЕЛЬНО ВЫРАБОТКИ УМЕНИЙ И НАВЫКОВ ИЗМЕРИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотации
В статье раскрыты понятия «жизненная компетенция», «экспериментальная деятельность», выделены этапы по теме «Величина» и структурные компоненты занятий экспериментальной деятельности, исследованы ее психолого-педагогические условия.
Ключевые слова: измерительная деятельность, жизненная компетентность, логико- математическая компетентность, экспериментальная деятельность.

Deda V.M.
Pryluky humanitarian pedagogical college named after Ivan Franko

THE PECULIARITIES OF ARRANGEMENT OF EXPERIMENTAL ACTIVITY WITH CHILDREN OF SENIOR PRE-SCHOOL AGE AS FOR FORMATION OF SKILLS AND HABITS OF MEASURE ACTIVITY

Summary
The author of the article highlights the concept of “life competence”, “experimental activities” and the author determines the stages on the topic “Value” and structural components of the lessons in experimental activity, the author investigates its psycho-pedagogical conditions.
Key words: measure activity, life competence, logically-mathematical competence, experimental activity.

УДК 378.147:004

САМОСТІЙНА НАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ ВНЗ У РАМКАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

Захарова Г.Б.
Навчально-консультаційний центр Національного транспортного університету

У статті розглядаються питання розвитку самостійної навчальної діяльності студентів ВНЗ під керівництвом викладача в контексті компетентнісного підходу. Виділяються критерії та показники розвитку вміння самостійної навчальної діяльності студентів.

Ключові слова: навчальна діяльність, самостійна навчальна діяльність, вміння здійснювати самостійну навчальну діяльність, критерії та показники розвитку вміння самостійної навчальної діяльності.

Модернізація системи вищої професійної освіти вимагає переосмислення процесу підготовки фахівця відповідно до світових стандартів. Болонський процес визначив цільові орієнтири підготовки випускника ВНЗ, здатного до безперервного професійного самовдосконалення та саморозвитку, засновані на принципах компетентнісного підходу:

1) ціль освіти полягає в розвитку у студентів здатності самостійно вирішувати проблеми в різних сферах і видах діяльності на основі використання соціального досвіду, елементом якого є і власний досвід студентів;

2) зміст освіти являє собою дидактично адаптований соціальний досвід вирішення пізнавальних, світоглядних, моральних, політичних та інших проблем;

3) мета організації освітнього процесу полягає у створенні умов для формування у студентів досвіду самостійного рішення пізнавальних, комунікативних, організаційних, моральних та інших проблем, що становлять зміст освіти;

4) оцінка освітніх результатів ґрунтується на аналізі рівнів освіченості, досягнутих студентами на певному етапі навчання [1, с. 3].

Відповідно до зазначених принципів змістом компетентнісного підходу в освіті є формування у студентів здатності до самостійної діяльності (здатності самостійно вирішувати проблеми в різних сферах та видах діяльності), а організаційною основою освітнього процесу в рамках даного підходу є самостійна навчальна діяльність (створення умов для формування у яких навчають досвіду самостійного вирішення різних проблем).

Аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що практично всі класичні дослідження в педагогіці та психології прямо чи опосередковано зачіпають питання й проблеми розвитку самостійної навчальної діяльності студентів на всіх рівнях освітньої системи (Б. Ананьєв, Л. Виготський, П. Гальперін, І. Зимня, П. Каптерев, Я. Коменський, А. Леонтьєв, П. Підкасистий, С. Рубінштейн, К. Ушинський та ін.) Розкриваючи сутність самостійної навчальної діяльності, автори спираються на такі поняття як «самостійна робота», «самостійно-пізнавальна діяльність», «самостійність», вважаючи їх побудованими в єдиний логічно послідовний ряд.

Ряд авторів розглядають самостійну діяльність студентів як вид навчальної діяльності (М. Гарунов, Т. Ільїна, Г .Коджаспірова, В. Козаков, Р. Нізамов, А. Риблова, Л. Сосновська та ін.) Так, О. Воронова трактує самостійну навчальну діяльність як форму зовнішньої та внутрішньої активності особистості, структуровану самим студентом діяльність, яка піддається контролю та корекції з процесуальному та результативному компоненту, здійснюється під керівництвом викладача з урахуванням психологічних особливостей та особистих інтересів студентів, є засобом їх професійного саморозвитку, забезпечує інтенсивне функціонування процесів самовизначення, самореалізації та саморегуляції [2] .

Результати досліджень вітчизняних психологів та педагогів, що займаються проблемою самостійної навчальної діяльності студентів (А. Берберян, І. Буртонова, Л. Введенська, С. Гончарова, Т. Кротенко, Н. Журавська, А. Конишева, Т. Ріцкова та ін.), а також закордонних вчених (B. Goldshmid, J. Rьssel та ін.) доводять, що успішність самостійної навчальної діяльності студентів детермінована створенням особистісноорієнтованного, творчого освітнього середовища, яке дозволяє студенту виявляти високу активність й творчо самореалізуватися в освітньому процесі університету [3] .

У даному контексті необхідно розглянути роль викладача в організації та управлінні самостійною навчальною діяльністю студентів ВНЗ. На наш погляд, в процесі навчання студентів у ВНЗ, виходячи з їх індивідуальних психологічних особливостей, рівня знань, умінь, навичок самостійної навчальної діяльності, за час просування від курсу до курсу буде змінюватися й роль викладача. Так, зміна даної ролі з точки зору Ю.Смирнової буде переходити від організації до управління самостійно-навчальної діяльністю [4].

У першому випадку викладач виступає в якості організатора через пряму участь в організації процесу навчання, а саме: пред'являє навчальне завдання тому хто навчається, здійснює інструктаж з його виконання, мотивує його розв'язання, контролює та коригує самостійні дії, оцінює результати і організацію самостійної роботи – відбір засобів, форм і методів, які стимулюють пізнавальну активність, забезпечення умов ефективності . У цьому випадку студент виступає тільки в ролі об'єкта самостійної навчальної діяльності.

У другому випадку – керує через непряму участь в організації процесу самостійної навчальної діяльності студентів, тобто мотивує та залучає в самостійну навчальну діяльність, створює умови для розвитку у них таких якостей і вмінь як: здатність до саморегуляції, самоактивації, самоорганізації, самоконтролю, – які повинні дозволити надалі виконувати самостійно-пізнавальну діяльність загалом . У даному випадку студент стає і суб'єктом й об'єктом самостійної навчальної діяльності .

Незалежно від того, які ролі виконують викладач та студент, викладач завжди організовує його самостійну навчальну діяльність, направляє пізнавальний процес, створює необхідні умови та настрій. Для того щоб викладач виконував роль тільки управління самостійної навчальної діяльністю студентів, необхідно сформувати у них уміння самостійно здійснювати навчальну діяльність. Навчальна діяльність

© Захарова Г.Б., 2014

має зовнішню структуру, основними компонентами якої виступають: мотивація; навчальні завдання в певних ситуаціях в різній формі завдань; навчальні дії; контроль, що переходить у самоконтроль; оцінка, що переходить у самооцінку [5].

Для сформованості вміння самостійно виконувати навчальну діяльність, на думку Д. Ельконіна [6], необхідна передача від вчителя до учня кожного структурного компонента навчальної діяльності, що, на наш погляд, може бути застосовано й для розвитку його у студентів ВНЗ.

Про сформованості у студентів вміння здійснювати самостійно-навчальну діяльність як рівня оволодіння навчальною діяльністю можна судити на основі послідовного здійснення студентом під керівництвом викладача кожного з компонентів у поданій структурі. При цьому під умінням, спираючись на визначення Н.Левитова, ми розуміємо успішне виконання дій або діяльності з вибором і застосуванням правильних прийомів роботи і з урахуванням певних умов [7]. Розвиток уміння самостійно-навчальної діяльності студентів можна виявити на основі критеріїв та показників. Зупинимося на характеристиці даних понять.

В. Загвязинський та Р. Атаханов трактують критерій як узагальнений показник розвитку системи, успішність діяльності, основу для класифікації. Критерій передбачає виділення ряду ознак, за якими можна визначити критеріальні показники [8]. Показники – дані, за котрими можна судити про розвиток, хід, стан чогось .

Стосовно досліджуваного феномену під критерієм розвитку вміння самостійної навчальної діяльності розуміються зміни вміння самостійної навчальної діяльності в цілому, а під показниками – окремі зміни вміння самостійно-навчальної діяльності. В якості ознак критеріїв розвитку вміння самостійно-навчальної діяльності можна виділити структурні компоненти навчальної діяльності, які, в свою черг, будуть розкриватися через показники розвитку вміння самостійної-навчальної діяльності. Все сказане можна представити у вигляді таблиці.

Таблиця

Критерії та показники розвитку вміння СНД студентів ВНЗ

Критерії розвитку вміння СНД	Ознаки критерію	Показники розвитку вміння СНД
Мотиваційно – цільовий	Навчальна мотивація – співвідношення цілей та внутрішньої активності особистості (бажань, потреб, можливостей)	цілепокладання; пізнавальна активність
Операціонально -діяльнісний	Навчальна ситуація, яка включає в себе навчальне завдання та його розв'язок у вигляді навчальних дій. Навчальне завдання – це те, що студент повинен засвоїти: зміни навчального матеріалу, які необхідні для його засвоєння студентом. Навчальні дії – це те, що студент повинен зробити, щоб визначити властивості предмета, який він вивчає.	логічне мислення
Контрольно-оціночний	Дія контролю – вказівка на те що, чи вірно студент виконує дію, яка відповідає зразку.	
	Дія оцінки – визначення того, що чи дійсно студент домігся необхідного результату, та чи ні.	

Саме на основі зміни даних показників, ми припускаємо, що можна говорити про розвиток вміння самостійної навчальної діяльності студентів. Дане вміння буде виявлятися незалежно від того, який вид самостійної навчальної діяльності здійснюється студентом.

Підводячи підсумки теоретичного аналізу проблеми, необхідно відзначити, що розвиток уміння самостійно-навчальної діяльності студентів ВНЗ визначає готовність випускника до здійснення будь-якого виду професійної діяльності.

Список літератури:

1. Лебедев О.Е. Компетентностный подход в образовании // Школьные технологии. 2004. № 5.
2. Воронова Е.Н. Самостоятельная учебная деятельность студентов как средство профессионального саморазвития студентов педагогических вузов: На материале занятий по иностранному языку: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Саратов, 2005.
3. Турбина Н.Е. Педагогические условия организации самостоятельной деятельности студентов в образовательном процессе университета: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Воронеж, 2011.
4. Смирнова Ю.А. Отличие самостоятельной деятельности учащихся от самостоятельной работы учащихся // Проблемы и перспективы развития образования: материалы Междунар. заоч. науч. конф. Пермь, 2011. т. 1.
5. Зимняя И. А. Педагогическая психология: учеб. пособие / Ирина Алек-сеевна Зимняя. – Ростов н/Д: Феникс, 1997. – 480 с.
6. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. М., 1989.
7. Левитов Н.Д. Психология труда. М., 1963.
8. Загвязинский В.И., Атаханов Р. Методология и методы психолого-педагогического исследования. М., 2001.
9. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання / А. М. Алексюк, А. А. Аюрзанайн, П. Г. Підкасистий, В. А. Козаков; под ред. А. М. Алексюка. – К.: ІСДО, 1993. – 335 с.

Захарова А.Б.
Учебно-консультационный центр Национального транспортного университета

САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ УЧЕБНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СТУДЕНТОВ ВУЗА В РАМКАХ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА

Аннотация
В статье рассматриваются вопросы развития самостоятельной учебной деятельности студентов вуза под руководством преподавателя в контексте компетентностного подхода. Выделяются критерии и показатели развития умения самостоятельной учебной деятельности студентов.
Ключевые слова: учебная деятельность, самостоятельная учебная деятельность, умение осуществлять самостоятельную учебную деятельность, критерии и показатели развития умения самостоятельной учебной деятельности.

Zakharova G.B.
National Transport University Education and Consulting Centre

INDEPENDENT EDUCATIONAL ACTIVITY OF STUDENTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS BY MEANS OF COMPETENCE APPROACH

Summary
The article describes the issues concerning the development of independent educational activity of students in higher educational institutions under a lecturer's guidance in the competence approach context. The criteria and indices of development of independent educational activity skills of students are highlighted.
Key words: educational activity, independent educational activity, skills to implement independent educational activity, criteria and indices of development of independent educational activity skills.

УДК 378

РЕАЛІЗАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОРГАНІЗАТОРІВ ДІЛОВОДСТВА ДО САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ І-ІІ РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ

Капран С.Б.
Інститут професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України

У статті подано результати педагогічного дослідження щодо реалізації організаційно-педагогічних умов підготовки майбутніх організаторів діловодства до самоосвітньої діяльності у вищих навчальних закладах І-ІІ рівнів акредитації, що сприяли формуванню у суб'єктів учіння позитивної мотивації як до навчання, так і до майбутньої професійної діяльності.
Ключові слова: організаційно-педагогічні умови, самоосвітня діяльність, майбутні організатори діловодства, вищі навчальні заклади І-ІІ рівнів акредитації.

Актуальність теми дослідження. У Концепції розвитку загальної середньої освіти зазначено: «Освіта XXI століття – це освіта для людини, її стрижень – розвивальна, культурологічна домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язання проблем, критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни» [1]. Як бачимо, одним із пріоритетних завдань не лише загальноосвітніх, але й вищих навчальних закладів, є готувати особистість до майбутньої професійної діяльності шляхом формування здатності до самоосвіти, оскільки головною метою освіти сьогодні визнано її всебічний розвиток як найвищої цінності суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема самоосвітньої діяльності знайшла досить широке висвітлення у педагогічній теорії і практиці. Зокрема, у працях С. Архангельського, В. Андрєєва, А. Громцевої, М. Піскунова, Б. Райського та ін. обґрунтовано педагогічні основи самоосвіти. Ідею взаємозв'язку між освітою та самоосвітою висвітлено в роботах А. Арета, А. Кочетова, В. Селіванова та ін. У дослідженнях М. Башкірової, М. Заборщикової, А. Маркової, П. Пшебильського та ін. розкрито сутність, структуру та зміст самоосвіти. Особливостям організації самоосвіти студентів присвячено роботи А. Айзенберга, В. Буряка, Г. Сєрікова та ін.

Процес підготовки студентів до самоосвітньої діяльності вимагає розробки цілісної системи педагогічних впливів через виявлення організаційно-педагогічних умов, ефективність яких у кінцевому результаті забезпечить формування готовності суб'єктів учіння до означеного виду діяльності.

Мета статті охарактеризувати результати педагогічного дослідження щодо реалізації організаційно-педагогічних умов підготовки майбутніх організаторів діловодства до самоосвітньої діяльності у вищих навчальних закладах І-ІІ рівнів акредитації.

Основна частина. У психолого-педагогічній літературі існують різні підходи до розв'язання проблеми самоосвітньої діяльності суб'єктів учіння. Педагогічне дослідження процесу підготовки майбутніх організаторів діловодства до самоосвітньої діяльності у вищих навчальних закладах І-ІІ рівнів акредитації передбачало декілька етапів і проводилося за наявних умов діяльності названих закладів.

Застосування методу спостереження, анкетування, опитування дало змогу з'ясувати, що: більшість викладачів використовують традиційний підхід до вивчення загальнонавчальних дисциплін і дисциплін професійного спрямування суб'єктами учіння, який, фактично, позбавляє їх самостійності, хоча в педагогічній науці та практиці накопичено значний досвід з організації самоосвіти студентів та активізації їхньої самостійної пізнавальної діяльності; майбутні організатори діловодства мають різний рівень підготовки на основі базової загальної середньої освіти. Ці факти було враховано нами при розробленні опитувальників (анкет) і визначенні критеріїв, показників та рівнів готовності майбутніх організаторів діловодства до самоосвітньої діяльності.

Зокрема, метод опитування (анкетування) дав можливість з'ясувати, яким є ставлення викладачів і майбутніх організаторів діловодства до самоосвітньої діяльності та виявити їхні потреби щодо її організації та здійснення. Відповідаючи на запитання: «Що треба зробити для поліпшення організації самоосвітньої діяльності у Вашому навчальному закладі?», 10 % опитаних студентів вказують на те, що потрібно заохочувати та мотивувати суб'єктів учіння; 7,5 % – вважають за необхідне знання з усіх навчальних дисциплін оцінювати за допомогою тестових завдань; 30 % – наголошують на збільшенні сучасних інноваційних технологій навчання та бібліотечних фондів; 20 % – пропонують переглянути навчальні програми, збільшивши кількість годин на вивчення дисциплін професійної та практичної підготовки за рахунок їх зменшення на викладання загальнонавчальних предметів; 8,75 % – не бажають будь-що змінювати, а 23,75 % – не внесли жодної пропозиції. Один із респондентів запропонував викладачам «донести до свідомості студентів необхідність самонавчання».

Зауважимо, що при визначенні ступеня оволодіння майбутніми організаторами діловодства умінням самостійно працювати, ключовим питанням було таке: «Яким видам самостійної роботи ви надаєте перевагу?». Студенти назвали традиційні види, що забезпечують підготовку до поточних аудиторних занять. А відповіді на запитання щодо сутності понять «самоосвітня діяльність», «самоосвіта», «самостійна робота» засвідчили фрагментарні знання студентами їхнього змісту.

Ураховуючи недоліки традиційної системи організації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах І-ІІ рівня акредитації, які було виявлено в процесі вивчення стану дослідженості заявленої проблеми, ми поставили за мету виявити організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх організаторів діловодства до самоосвітньої діяльності. Виходячи з цього для експерименту було організовано дві групи студентів: контрольна група, у якій організація самоосвітньої діяльності майбутніх організаторів діловодства здійснювалася за традиційною системою організації навчального-виховного процесу, та експериментальна група – ор-

© Капран С.Б., 2014

ганізація самоосвітньої діяльності майбутніх організаторів діловодства здійснювалася за виявленими та теоретично обґрунтованими організаційно-педагогічними умовами їхньої підготовки до самоосвітньої діяльності. Ідентичність навчальних планів і програм сприяла забезпеченню об'єктивності отриманих у ході експерименту результатів.

Здійснений аналіз ОПП (освітньо-професійної програми) та ОКХ (освітньо-кваліфікаційної характеристики) підготовки молодшого спеціаліста зі спеціальності «Діловодство», навчально-методичного забезпечення самоосвітньої діяльності майбутніх організаторів діловодства та результатів опитування дав можливість виокремити її особливості, що визначаються мовнокомунікативною компетенцією майбутніх організаторів діловодства, знання ними специфіки управління документацією, розвитком професійно-особистісних якостей. Визначені особливості допомогли виявити ті організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх організаторів діловодства до самоосвітньої діяльності, які забезпечили процес формування їхньої готовності до означеної процесу, а саме: розроблення змісту самоосвітньої діяльності майбутніх організаторів діловодства з урахуванням розвитку їхніх професійно-особистісних якостей; розвиток умінь і навичок самоосвітньої діяльності майбутніх організаторів діловодства через упровадження в процес їхньої професійної підготовки різноманітних видів, форм і методів самоосвітньої діяльності та реалізації принципів навчання; організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії у системі «викладач-студент»; створення системи контролю за організацією та здійсненням самоосвітньої діяльності.

Було визначено основні напрями їхньої підготовки, такі як: добір і систематизація змісту самоосвітньої діяльності з загальнонавчальних дисциплін і дисциплін професійної підготовки; розроблення та викладання спецкурсу; створення студентського Портфоліо (програми особистісного й професійного саморозвитку суб'єкта учіння).

Зорієнтованість викладачів на те, що неможливо підготувати студентів до самоосвітньої діяльності, навчити їх самостійно розв'язувати проблемні завдання без урахування їхніх індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів, не створивши належного навчально-методичного забезпечення, сприяло оновленню дидактичного матеріалу для самостійної роботи з дисциплін «Українська мова», «Українська мова за професійним спрямуванням», «Діловодство».

Упровадження спецкурсу «Організація самостійної роботи майбутніх організаторів діловодства» позначилося на підвищенні мотивації студентів до організації самоосвітньої діяльності як складової професійної підготовки, яка забезпечує їхній саморозвиток; бажанні оволодіти теоретичними та практичними знаннями щодо успішної реалізації цього виду діяльності; усвідомленні кожною особистістю власної ролі в професійному становленні.

Широке застосування майбутніми організаторами діловодства комп'ютерних інформаційних технологій у навчальному процесі спонукало викладачів до активного використання мережі Інтернет як посередника у спілкуванні на рівні: «викладач-студент». Майбутні організатори діловодства у визначений день і час можуть отримати від викладача необхідну консультацію щодо виконання завдань самоосвітньої діяльності, скориставшись його електронною адресою. Студент, який бажає самостійно вдосконалити свої знання й уміння, може знайти на сайті циклової комісії з діловодства розроблені навчальні проекти, презентації, тестові завдання, ситуаційні вправи, методичні рекомендації, вказівки тощо. Функціональна спрямованість такого виду роботи майбутніх організаторів діловодства визначається прагненням викладачів допомогти студентам самостійно вчитися, удосконалити організаційно-педагогічні умови для їхньої індивідуальної роботи, рефлексивного аналізу (самооцінювання), накопичення власного досвіду.

З огляду на особливості підготовки майбутніх організаторів діловодства та з урахуванням точки зору науковців щодо видів самоосвітньої діяльності, встановлено найбільш прийнятні її форми, види і методи, які вплинули не лише на формування професійно-особистісних якостей майбутніх фахівців, але й позначилися на якісних і кількісних змінах у визначених нами показниках мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного критеріїв. Поглиблення знань студентів про форми та види самоосвітньої діяльності сприяло тому, що вони на етапі формувального експерименту надали перевагу пошуково-аналітичним формам і видам (написання реферату; пошук та огляд літературних і наукових джерел за визначеною проблематикою; розроблення навчальних проектів; аналіз і створення ситуаційних вправ) і проявили інтерес до науково-дослідницької самоосвітньої діяльності (підготовка доповідей для участі у студентських конференціях, семінарах; підготовка до участі в олімпіадах; участь у виставках, конкурсах творчих робіт). За дванадцятибальною системою студенти оцінювали найбільш ефективні, серед низки запропонованих, форми і види самоосвітньої діяльності. Найвищими балами (10-12 балів) було оцінено такі види самоосвітньої діяльності, як: написання реферату, розроблення навчальних проектів, підготовка доповідей для участі у студентських конференціях, виконання вправ і творчих робіт; 8-9 балами – підготовка до семінарських і практичних занять, робота з підручниками та науково-методичною літературою, аналіз і створення ситуаційних вправ. Треба зазначити, що кожен вид самоосвітньої діяльності був оцінений не нижче п'яти балів, 27,5 % респондентів запропоновані форми та види самоосвітньої діяльності оцінили у 10-12 балів. Отримані емпіричні дані засвідчили, що майбутні організатори діловодства зрозуміли важливість самоосвітньої діяльності у своєму професійному становленні.

Поглибленню самостійності майбутніх організаторів діловодства на лекційних і семінарських заняттях з «Української мови», «Української мови за професійним спрямуванням», «Діловодства» сприяв такий вид самоосвітньої діяльності, як ведення словника, і такі форми самостійної словникової роботи, як: самостійне з'ясування значення слів за допомогою словників, довідників, енциклопедій тощо; складання оповідань-мініатюр з відомими словами; рецензування цих оповідань; упорядкування словника термінів до певної теми, розділу.

Значну увагу приділено складанню майбутніми організаторами діловодства плану-конспекту, який передбачав стислий виклад головних положень та їх доказів, які сприяють формуванню навичок смислового аналізу тексту [складання плану за текстом підручника, кількома джерелами; складання плану оповідання, розповіді до картини, розповіді викладача]; виконанню спеціально підготовлених різноманітних завдань, які органічно доповнюють змістову лінію навчально-виховного процесу.

Вхідне опитування студентів-першокурсників дало можливість виявити достатньо підготовлених до самостійної діяльності майбутніх організаторів

діловодства. З метою підтримки їхньої пізнавальної активності було використано такі види робіт, як самостійне опрацювання ними окремих питань майбутнього лекційного матеріалу або розроблення завдань (вправ, тестів тощо) для практичного заняття. Можливість суб'єктів учіння відчути себе у якості викладача сприяла становленню їхнього авторитету серед одногрупників, підвищувала їхню самооцінку, самовпевненість, відповідальність. Під час святкування Дня рідної мови найбільш активними студентами самостійно було підготовлено лекцію тривалістю 15 хвилин на тему: «Про чистоту рідної мови та культуру мовлення», з якою вони виступили під час проведення занять перед студентами інших спеціальностей.

Активність майбутніх організаторів діловодства експериментальних груп забезпечила позитивну організацію та проведення науково-практичної студентської конференції «Самоосвітня діяльність студентів – основа розвитку мовленнєвої культури». Метою заходу було поглиблення, зміцнення та розширення діапазону знань студентів про самостійну роботу; формування навичок літературного спілкування, самостійного мислення; розвиток і саморозвиток творчих здібностей студентів, їх активності; виховання самостійності та культури мовлення. Студенти підготували мультимедійні презентації власних доповідей.

Значне зростання інтересу майбутніх організаторів діловодства до самоосвітньої діяльності спонукало їх до самостійної організації та участі у виставках творчих робіт, конкурсах на кращий малюнок, вірш, есе під час проведення Тижня циклової комісії документознавчих дисциплін. Студенти третього (випускного) курсу продемонстрували набуті професійні знання, уміння й навички у конкурсі на кращого студента-організатора діловодства. Власне цей конкурс спрямовувався на закріплення та реалізацію набутих загальнонавчальних і професійних знань, умінь і навичокё сприяв творчому розвитку та саморозвитку професійно-особистісних якостей майбутніх організаторів діловодства. А перемога в ньому студентів експериментальної групи ще раз підтвердила, що самоосвітня діяльність є важливою складовою професійної підготовки майбутніх організаторів діловодства.

З огляду на вищезазначене зауважимо: на формування професійних умінь і навичок майбутніх організаторів діловодства впливають не лише форми й види самоосвітньої діяльності, але й методи, серед яких студентами визнано найбільш ефективними метод проектів і дослідницький метод. Використання кейс-методу (методу конкретних ситуацій) забезпечило успішний перехід від здобуття ними теоретичних знань до застосування їх на практиці. Так, у навчальній програмі з «Української мови» передбачено виконання студентського проекту, в межах якого майбутнім організаторам діловодства було запропоновано виконати такі види робіт, які не лише вдосконалили їхню мовну і мовленнєву компетенцію, а й спонукали до творчого самовиявлення, самовдосконалення. З найбільшим зацікавленням студенти самостійно працювали над мовностилістичними порадами щодо складних моментів мовної практики: здійснили пошук найпоширеніших помилок фонетичного плану, складних випадків українського слововживання (синонімів, паронімів), вибору синтаксичної побудови тощо. До захисту підготовлених проектів майбутні організатори діловодства готували мультимедійну презентацію, яка підлягала обговоренню та оцінюванню викладачем й колегами-студентами.

Для того, щоб студент міг простежити динаміку особистісного й професійного зростання, нами використано таку форму, як студентське портфоліо. Як засвідчив експеримент, використання портфоліо сприяло активізації самоосвітньої діяльності майбутніх організаторів діловодства, їхньої вмотивованості, а презентація його на підсумкових заняттях допомагала як викладачу, так і студенту об'єктивно оцінити засвоєні знання. Із запровадженням студентського портфоліо в освітню діяльність суб'єктів учіння нами було розроблено критерії його оцінювання, зокрема, такі, як: мета, рівень підготовки, структура змісту та презентація портфоліо. Використання викладачами саме такої форми самоосвітньої діяльності показало, що студентське портфоліо є відкритою, динамічною системою, що містить інформацію, яка постійно оновлюється в результаті змістового наповнення розділів, підвищення рівня теоретичних знань і практичних навичок студента. Основним завданням портфоліо є усвідомлення майбутнім організатором діловодства відповідальності за своє майбутнє, свою фаховість, починаючи з перших років навчання.

Висновки. Отже, в ході педагогічного експерименту ми переконалися в тому, що ефективність виявлених організаційно-педагогічних умов підготовки майбутніх організаторів діловодства до самоосвітньої діяльності забезпечується через вирішення студентами різноманітних завдань, отримання знань, вироблення необхідних умінь і навичок, формування самостійності, стимулювання до активної пізнавальної діяльності, творчості та самовдосконалення і сприяє формуванню високого рівня готовності майбутніх фахівців до професійного саморозвитку.

Наше дослідження показало, що реалізація виявлених організаційно-педагогічних умов підготовки майбутніх організаторів діловодства до самоосвітньої діяльності сприяє формуванню позитивної мотивації як до навчання, так і до майбутньої про-

Список літератури:

1. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) [Електронний ресурс] // Постанова Колегії МОН України, Президії АПН України № 12/5-2 від 22.11.01 року. – Режим доступу: http://osvita.ua.

Капран С.Б.
Институт профессионально-технического образования
Национальной академии педагогических наук Украины

РЕАЛИЗАЦИЯ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ОРГАНИЗАТОРОВ ДЕЛОПРОИЗВОДСТВА К САМООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ I-II УРОВНЕЙ АККРЕДИТАЦИИ

Аннотация
В статье поданы результаты педагогического исследования относительно реализации организационно-педагогических условий подготовки будущих организаторов делопроизводства к самообразовательной деятельности в высших учебных заведениях I-II уровней аккредитации, которые способствовали формированию у субъектов образования позитивной мотивации как к учебе, так и к будущей профессиональной деятельности.
Ключевые слова: организационно-педагогические условия, самообразовательная деятельность, будущие организаторы делопроизводства, высшие учебные заведения I-II уровней аккредитации.

Kapran S.B.
Institute of Vocational Formation of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

REALIZATION OF ORGANIZATIONALLY-PEDAGOGICAL TERMS OF PREPARATION OF FUTURE ORGANIZERS OF OFFICE WORK IS TO SELF-EDUCATION ACTIVITY IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS OF I-II OF LEVELS OF ACCREDITATION

Summary
In the article the results of pedagogical research are given in relation to realization of organizationally-pedagogical terms of preparation of future organizers of office work to self-education activity in higher educational establishments of I-II of levels of accreditation, that assisted forming for the subjects of учіння of positive motivation both to the studies and to future professional activity.
Key words: organizationally-pedagogical terms, self-education activity, future organizers of office work, higher educational establishments of I-II of levels of accreditation.

УДК 371.134:378.147

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРАКТИЧНОЇ КОМПОНЕНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ

Кочерга О.М.
Прилуцький гуманітарно-педагогічний коледж імені І.Я. Франка

Статтю присвячено проблемі використання тренінгу в професійній підготовці майбутніх спеціалістів. Автором проаналізовано стан проблеми в психолого-педагогічній літературі, досліджено поняття «тренінг» та визначено його сутність. Визначені цілі та завдання тренінгу в педагогічній практиці, характерні риси тренінгових занять у вищій школі.

Ключові слова: тренінг, тренінгова взаємодія, тренінгові технології, активні прийоми навчання, професійна компетентність, ігрова імітація та моделювання, освітній простір.

Постановка проблеми. Інтеграція вищої освіти в європейський освітній простір потребує урізноманітнення форм та методів організації навчального процесу студентів. Ефективність їх використання визначається тим, наскільки вони забезпечують реалізацію головної мети вищої освіти – досягнення високого рівня освіченості та професійної педагогічної підготовки майбутніх спеціалістів, їх конкурентоспроможності у сфері освітніх послуг.

Аналіз досліджень свідчить, що проблема професійної підготовки майбутніх фахівців є предметом вивчення психологів, соціологів, педагогів. Значна кількість досліджень присвячена питанню формування та розвитку фахівця у процесі навчання у ВНЗ (А. Алексюк, Г. Балл, А. Дьомін, І. Зязюн, І. Звєрєв, В. Беспалько, А. Капська, Н. Кузьміна, В. Майборода, В. Моляко, Л. Міщик, О. Щербаков, Р. Хмелик та ін.).

Метою статті є аналіз шляхів вирішення однієї з важливих проблем професійної підготовки майбутніх учителів – забезпечення їх фундаментальної практичної підготовки, спрямованої на формування фахівців, здатних до професійної діяльності в умовах сучасної початкової школи. Саме практична компонента професійної підготовки є тим важливим аспектом, який потребує особливої уваги з боку викладача ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна практика є невід'ємною складовою частиною навчально-виховного процесу, важливою компонентою професійної підготовки майбутніх учителів, засобом формування у них навичок педагогічної і наукової діяльності та умінь ефективно працювати в умовах реформування освітньої галузі. Саме в ході педагогічної практики студенти мають нагоду об'єктивно оцінити свої можливості, коректувати їх, визначати рівень готовності виконувати професійні обов'язки, проявляти відповідальне ставлення до педагогічної праці. Упродовж усіх видів практик здійснюється виховна робота, спрямована на формування професійних навичок, активної життєвої позиції, сукупності громадянських і моральних якостей майбутнього педагога. Студент і студентський колектив виступають одночасно і як суб'єкт виховання.

Педагогічна практика носить тривалий і безперервний характер, забезпечуючи фундамент для формування основних педагогічних умінь і навичок у майбутніх учителів та виконує ряд функцій: адаптаційну (студент ознайомлюється з різними видами навчально-виховних закладів, звикає до ритму педагогічного процесу, роботи з дітьми); навчальну (актуалізація, поглиблення та застосування теоретичних знань, формування педагогічних умінь і навичок); виховну (формування ставлення до педагогічної професії, професійно значущих якостей особистості вчителя, розуміння необхідності самоосвіти та самовиховання); розвивальну (розвиток педагогічних здібностей студентів, педагогічного мислення, мотиваційної сфери); діагностичну (перевірка рівня особистісних та професійних якостей майбутнього вчителя, професійної придатності та підготовленості до педагогічної діяльності).

На підставі аналізу сучасних психолого-педагогічних досліджень із проблеми практичної підготовки майбутнього вчителя (О. Абдуліна, С. Гончаренко, О. Мельник, Р. Хмелюк, О. Щербаков та ін.) нами визначено педагогічні умови організації практики, які слід забезпечувати у процесі професійної підготовки студентів педагогічних навчальних закладів: врахування результатів діагностики рівня сформованості професійних інтересів студентів під час розробки програми педагогічної практики, добору педагогічних завдань, визначенні форми звітності та контролю практичної діяльності майбутніх учителів; конструювання системи навчально-практичних різнорівневих завдань для студентів, обґрунтування можливості вибору окремих видів завдань; проведення настановчих конференцій з метою уточнення та конкретизації завдань програми практики; вибір бази різних видів практики з урахуванням можливості їх позитивного впливу на процес професійного становлення майбутнього фахівця; забезпечення керівництва практикою досвідченими викладачами коледжу і кваліфікованими вчителями-класоводами; проведення науково-методичних консультацій зі студентами, систематичний контроль за виконанням завдань програми; організація колективного обговорення й аналізу, самоаналізу й самооцінювання рівня готовності студентів до підготовки, проведення практики, виконання завдань викладачів, оформлення звітної документації тощо.

Згідно з навчальним планом підготовки спеціалістів за спеціальністю «Початкова освіта» освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» передбачено такі основні види практики студентів: педагогічна практика «Організація позакласної та позашкільної виховної роботи з учнями початкової школи» (III–V-й навчальні семестри); педагогічна практика «Виховні години в школі» (VI–VII-й навчальні семестри); педагогічна практика «Пробні уроки в школі» (VI–VII навчальні семестри); практика в літніх оздоровчих таборах (VI-й навчальний семестр); педагогічна практика «Перші дні дитини в школі» (VIII-й навчальний семестр); переддипломна педагогічна практика(VIII-й навчальний семестр).

Досвід відвідування занять студентів-практикантів переконує у тому, що успіх педагогічної

© Кочерга О.М., 2014

практики залежить від вибору базової установи, оптимальної реалізації найдосконаліших методів і прийомів роботи в конкретних умовах, методичного рівня і майстерності викладачів. Вони особистим прикладом активізують творчу самостійність студентів у виконанні завдань практики, допомагають формуванню сумлінного ставлення до роботи, відповідальності, цілеспрямованості. Саме ці фактори багато в чому визначають професійну придатність майбутнього спеціаліста, впливають на формування його професійно важливих якостей, в тому числі і на його відповідальність за виконання навчальних обов'язків, за власне професійне становлення. Проте успіхи під час проходження студентами різних видів педагогічної практики визначаються тим, наскільки студенти підготовлені до проведення різних форм навчальної та позанавчальної роботи з учнями, володіють методикою їх підготовки та проведення, від їх психологічної налаштованості, впевненості у своїх можливостях тощо.

Проведене нами дослідження готовності майбутніх учителів до практичної професійної діяльності свідчить, що 85% студентів вважають достатнім для професійної діяльності рівень знань, які вони отримують в процесі навчання в коледжі, проте 68% студентів вважають недостатнім рівень професійних умінь та навичок проведення різних видів практики і як наслідок відчувають невпевненість у майбутній професійній діяльності, 37% студентів вражають, що рівень їх професійних умінь та навичок потребує удосконалення, і тільки 18% студентів оцінюють свій рівень як достатній. Це зумовило пошук необхідних форм і методів навчально-пізнавальної роботи викладача зі студентами, мета яких – збагатити практичний досвід організації та проведення різних форм і методів позакласної роботи студентами в умовах педагогічної практики та уникнути вияву у значної частини студентів негативних проявів емоційного стану (страху перед новими труднощами, які виникають в ході педагогічної практики, що супроводжуються скованістю та емоційною невиразністю, невпевненістю у своїх діях, «прив'язаністю» до конспекту заняття тощо). З огляду на це, одним із засобів професійного навчання мають стати тренінгові технології, спрямовані на формування і розвиток особистісної та професійної компетентності студента.

В сучасних умовах увагу вітчизняних науковців і практиків привертає зростаюча популярність застосування тренінгових занять, з одного боку, і педагогічна невизначеність цього поняття, його сутності та місця серед інших інновацій сучасної вищої школи, з іншого. Останнім часом з'явилося чимало досліджень, які присвячені проблемі модернізації інструментальної частини (форми, методи, прийоми, методики, техніки і т.п.) професійної підготовки на рівні вищої педагогічної освіти. Ця проблема знайшла своє відображення у наукових працях С. Архипової, О. Безпалько, І. Козубовської, А. Первушиної, С. Харченко та ін. Методичною розробкою психолого-педагогічних тренінгів сьогодні займаються російські та українські вчені, серед яких: М. Васильєв, І. Вачков, А. Грецов, С. Дерябо, Н. Євдокімова, Т. Зайцева, В. Кокоренко, М. Пряжников, О. Сидоренко, В. Стрельніков, Ю. Швалб та ін. Експериментальне використання тренінгових технологій викладено в працях Л. Бондарєвої, Л. Козлової, Г. Кошонько, Л. Мітіної, В. Павловського, Т. Цюман, О. Шапран.

Спробуємо на основі теоретичного аналізу праць науковців з досліджуваної проблеми розкрити сутність тренінгу як методу навчання та проаналізувати можливості його використання у навчальному процесі з метою збагачення практичної компоненти професійної підготовки учителя початкової школи.

Слід зазначити, що слово «тренінг» – англійського походження, яке перекладається як: навчання, виховання, тренування, дресирування, підготовка. Тренінг має досить широке і успішне коло застосування у різних галузях наук: психології, соціології, педагогіці, економіці, медицині тощо.

У загальному розумінні тренінг розглядають як планомірно здійснювану програму різноманітних вправ, головним призначенням яких є підвищення зацікавленості особистості у процесі засвоєння тих чи інших практичних умінь та навичок щодо вирішення різного роду завдань, пошук шляхів виходу із складних ситуацій, подолання певних життєво важливих проблем тощо.

У педагогічному енциклопедичному словнику тренінг розглядається як інтенсивне навчання практичного спрямування [4].

У психолого-педагогічній літературі існують різні підходи до розкриття сутності поняття «тренінгу»: «тренінг – це група методів розвитку здібностей до навчання і оволодіння складним видом діяльності (Ю.Ємельянов) [3]; «тренінг – це організаційна форма навчально-виховної роботи, яка спираючись на досвід і знання її учасників, забезпечує ефективне використання різних педагогічних методів, за рахунок створення позитивної емоційної атмосфери у групі, та спрямовується на отримання сформованих навичок та життєвих компетенцій» (А.Семенова) [5].

І. Вачков виділяє декілька парадигм тлумачення означеного поняття: тренінг як своєрідна форма дресури; тренінг як тренування, у результаті якого відбувається формування умінь і навичок ефективної поведінки; тренінг як форма активного навчання, метою якого є перш за все передача психологічних знань, а також розвиток деяких умінь і навичок; тренінг як метод створення умов для саморозкриття учасників і самостійного пошуку ними способів вирішення власних психологічних проблем [2].

Найбільш вдалими для нашого дослідження є наступні визначення тренінгу: «інтенсивні короткотривалі навчальні заняття, спрямовані на створення, розвиток і систематизацію навичок, необхідних для виконання конкретних особистісних, навчальних або професійних завдань, у поєднанні з посиленням мотивації особистості стосовно удосконалення роботи»[6]; «система інтенсивних тренувань, у яких моделюються елементи основних завдань професійної діяльності» [1].

В цілому тренінг являє собою систему активних (інтерактивних) прийомів і засобів, використання яких сприяє формуванню професійної компетентності, розвитку й удосконаленню професійних якостей, умінь та навичок. Характерною ознакою тренінг-навчання є активна взаємодія учасників навчального процесу, яка зумовлена ігровою імітацією та моделюванням ситуацій, пов'язаних з професійним досвідом, і спрямована на підвищення мотивації до навчання, педагогічної діяльності, формування практично-дійової сфери майбутнього вчителя. Тренінг не передбачає передачу знань та вмінь у незмінному вигляді, а створює можливості прямої взаємодії з реальністю, яка вивчається, навчання на власному досвіді.

Використання тренінгів у педагогічній практиці навчання студентів педагогічного коледжу спрямоване на те, щоб підготувати майбутніх педагогів до професійного педагогічного спілкування, виробити уміння та навички планувати, організовувати ба-

гатоаспектну навчально-пізнавальну діяльність молодших школярів, оцінювати ефективність застосовуваних методів та прийомів навчання і виховання, сформувати впевненість у правильності професійного вибору і т.п.

Цінним моментом у використанні тренінгу є те, що він дозволяє організувати такий особливий освітній простір, у якому майбутні фахівці усвідомлюють власну некомпетентність щодо вирішення змодельованої ситуації, визначаються з власними обмеженнями у наявних знаннях чи компетенціях, емоційно переживають їх, що в кінцевому результаті спонукає до дії: студенти роблять спроби знайти альтернативні варіанти виходу із уявної ситуації, оптимальні шляхи вирішення поставлених завдань. Завдяки цьому особистість накопичує професійний досвід, яким керується у подальших аналогічних реальних ситуаціях при вирішенні професійних завдань як в ході педагогічної практики, так і в подальшій професійній діяльності.

Практика переконує, що навчальні тренінги можна використовувати в організації навчально-пізнавальної діяльності студентів на всіх курсах. У ефективності їх впливу на підготовку студентів до проходження педагогічної практики ми переконались, провівши систему тренінгових занять зі студентами другого курсу напередодні їх першої педагогічної практики.

Слід зазначити, що педагогічна практика «Організація позакласної та позашкільної виховної роботи з учнями початкової школи» (III–V-й навчальні семестри) є першою сходинкою залучення студентів до практичної фахової підготовки. Майбутні вчителі мають можливість: познайомитися із педагогічним досвідом учителів щодо організації позакласної виховної роботи молодших школярів, із специфікою її планування та проведення; самостійно проводити різні форми та методи виховної роботи з учнями; спостерігати за їхньою поведінкою, набувати досвіду спілкування з учнями, вчителем. Цей вид практики має важливе значення у поглибленні знань про обрану професію, у забезпеченні адаптації студентів до умов шкільного життя, у формуванні практичних умінь та навичок взаємодії з учнями. З метою підвищення ефективності даного виду практики на процес професійного становлення майбутнього вчителя у організацію нами передбачалося внесення деяких змін. Так, в перші чотири тижні перед початком проходження практики зі студентами (крім спільної настановчої конференції, проведеної заступником директора з виробничої практики) проводились підготовчі заняття-консультації, метою яких було забезпечення успішного виведення діяльності студентів у зовнішню професійну діяльність. Такі заняття проводились нами у формі навчальних тренінгів. Ці заняття проводились викладачами-керівниками практики. Для підвищення ефективності тренінгів та з метою наближення до реальних умов професійної діяльності до їх проведення залучались вчителі початкових класів, кращі студенти старших курсів. Метою тренінгових занять було: формування в учасників тренінгу практичних професійних навичок та вмінь; вироблення навичок співпраці, засад толерантності шляхом визначення межі власної терпимості та поваги до прав і свобод інших людей; опанування сучасними виховними технологіями, методикою їх використання в роботі з учнями початкової школи; зменшення небажаних проявів хвилювання, психологічного дискомфорту під час проведення виховних занять з учнями молодших класів; стимулювання емоційного розкріпачення студентів, формування у них комунікативних якостей; вироблення рефлексивних умінь та навичок.

Продуктивність такої форми організації підготовчої роботи до педагогічної практики полягала в тому, що увага і активність студентів-початківців спрямовувалась не лише на вивчення окремих аспектів виховної роботи вчителя, але й на оволодіння системою педагогічної діяльності, вироблення впевненості у власних можливостях.

На першому занятті, яке проводилось у формі бесіди-консультації, викладач детально знайомив студентів із специфікою педагогічної практики «Організація позакласної та позашкільної виховної роботи з учнями початкової школи, детально аналізував основні завдання, чітко формулював вимоги до студентів, яких вони повинні дотримуватись на різних етапах практики (підготовчому, основному, підсумковому). Викладач наводив приклади відповідального і безвідповідального ставлення студентів до проходження практики, разом із студентами прогнозувались їхні наслідки. Інші п'ять занять, проведення яких планувалось у позааудиторний час, були спрямовані на вироблення у студентів елементарних умінь складання плану-конспекту заняття, самостійного підбору цікавого матеріалу до його змісту; на формування навичок вільно триматись перед учнівською аудиторією, користуючись при цьому вербальними та невербальними засобами спілкування з дітьми; на збагачення досвіду студентів проведення різних форм та методів виховної роботи з учнями початкової школи; на усталення навичок розв'язання проблемних ситуацій, виховних колізій тощо. Серед доцільних прийомів підготовки студентів до педагогічної практики, які включались до структури тренінгових занять, використовувались ігрове проектування, групові дискусії, мозковий штурм, відеоаналіз, моделювання фрагментів занять з поступовим їх програванням, імітування елементів виховної взаємодії, створення і вирішення педагогічних ситуацій за власним досвідом практичної діяльності в школі, ділові ігри, рухавки тощо.

Після завершення підготовчого етапу студенти включались в реальний процес проведення практики з позакласної виховної роботи. Діяльність педагогічних майстерень із коледжу переносилась до школи, де студенти мали можливість спостерігати за роботою вчителя-майстра, переймаючи його досвід, його ставлення до виконання професійних обов'язків; за роботою одногрупників, аналізуючи їхні досягнення і недоліки, встановлюючи зовнішні та внутрішні причини їх існування, ділились власними думками, ідеями, задумами. У період шкільних канікул (осінніх, зимових та весняних) кращі студенти мали можливість під керівництвом викладача самостійно демонструвати власні здобутки в ході проведення таких форм роботи як «педагогічні ярмарки», «аукціон цікавих ідей», «педагогічні посиденьки», семінари-практикуми, захист методичних портфоліо та ін.

Висновки і пропозиції. Багаторічний досвід роботи в педагогічному коледжі переконує, що професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів стає ефективнішою, якщо студенти навчаються активно взаємодіяти один з одним, мають високий рівень мотивації до навчання, знаходяться у комфортному середовищі, засвоюють та відпрацьовують нові уміння та навички, що забезпечує їх інтенсивну підготовку до повсякденного професійного життя. Цього можливо досягти за умови використання тренінгових технологій. Саме

у ході тренінгу майбутні учителі мають можливість практикуватись, експериментувати, моделювати ситуацію, перевіряти свої висновки, аналізувати досягнення, шліфувати навички спілкування і власну поведінку. Це дозволяє уникнути помилок у реальних умовах, допомагає швидше приймати оптимальні рішення і долати труднощі в подальшій професійній діяльності.

Список літератури:

1. Васильев Н. Н. Тренинг профессиональных коммуникаций в психологической практике / Н. Н.Васильев. – СПб : речь, 2005. – 283 с.
2. Вачков И. Основы технологи группового тренинга. Психотехники : учебное пособие / И. Вачков. – М.: 1999. – 237 с.
3. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю. Н. Емельянов. – Л.: ЛГУ, 1985. – 166 с.
4. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б.М.Бим-Бад. – М. : БРЭ, 2003. – 528 с.
5. Семенова А. В. Розвиток професійної компетентності фахівців засобами парадигмального моделювання (інтерактивний тренінг): Навч.-метод. посібник / А. В. Семенова. – Одеса, 2006. – 130 с.
6. Шепелева Л. Н. Программы социально-психологических тренингов / Л. Н. Шепелева. – СПб.: Питер, 2011. – 160 с.

Кочерга О.Н.
Прилукский гуманитарно-педагогический колледж имени И.Я. Франко

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТРЕНИНГОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАКТИЧЕСКОГО КОМПОНЕНТА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

Аннотация
Статья посвящена проблеме использования тренинга в профессиональной подготовке будущих специалистов. Автором проанализировано состояние проблемы в психолого-педагогической литературе, исследовано понятие «тренинг» и определена его суть. Определены цели и задачи тренинга в педагогической практике, характерные черты тренинговых занятий в высшей школе.
Ключевые слова: тренинг, тренинговое взаимодействие, тренинговые технологии, активные приемы обучения, профессиональная компетентность, игровая имитация и моделирование, образовательное пространство.

Kocherha O.N.
Pryluky Humanitarian Pedagogical college named after Ivan Franko

THE PECULIARITIES OF USING TRAINING TECHNOLOGIES AT THE PROCESS OF FORMATION OF PRACTICAL COMPONENT OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE

Summary
The article is devoted to solving problem of training in the training of future specialists. The author analyzes the problems in the psychological and educational
literature, studied the concept of «training» and defined its essence. It is defined layers of interaction between the training, the goals and objectives of the training in pedagogical practice, the characteristics of training classes in high school.
Key words: training, training cooperation, technology training, active learning techniques, professional competence, a game simulation and modeling, educational space.

УДК 159.973

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РІВНЯ ДОМАГАНЬ ПІДЛІТКІВ, ЩО ПОТРЕБУЮТЬ КОРЕКЦІЇ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ

Портницька Н.Ф., Татаріна А.О.
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Лесик С.Н.
Житомирська школа-інтернат

Представлено теоретичний аналіз рівня домагань школярів, що потребують корекції розумового розвитку. Описано процедуру експериментального дослідження залежності рівня домагань від змісту діяльності. Виявлено закономірності формування адекватного рівня домагань у предметній діяльності.
Ключові слова: рівень домагань, розумова відсталість, експериментальне дослідження

Постановка проблеми. Одним із основних завдань спеціалізованих шкіл-інтернатів для дітей, що потребують корекції розумового розвитку, є створення передумов для успішної адаптації випускників до самостійного життя та вибору професії. В свою чергу, успішність адаптації у великій мірі залежить від ступеня адекватності і стійкості самооцінки та домагань особистості. З іншого боку, ставлення до виконуваної діяльності та правильність оцінки власних можливостей і досягнень є одним із показників розвитку особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історично вивчення особливостей рівня домагань школярів із розумовою відсталістю відноситься до періоду класичної радянської психології [1; 2; 5]. Результати цих досліджень свідчать, що самооцінка дітей у нормі та при розумовій відсталості визначається оцінками дорослих і власними уявленнями про зовнішність, успішність діяльності, міжособистісні стосунки, що зумовлює коливання самооцінки за різними категоріями [1]. Виявлено, що абстрактні поняття типу «характер», «щастя» важче піддаються оцінюванню, порівняно із категоріями «здоров'я», «розум», оскільки не отримують конкретних оціночних суджень з боку оточення.

Отже, рівень домагань як похідна від самооцінки відображає відносно стійкі тенденції виконання діяльності (а не одиничні показники): підвищення після серії успіхів та зниження після кількох неуспіхів [2]. Однак, дослідження Є.В.Зінько свідчать, що описана залежність є тенденцією, а не закономірністю. Якщо самооцінка зазвичай є стійкою, то формування РД залежить від досягнутих успіхів та невдач у попередній діяльності [3].

Визначальними ознаками розумової відсталості, за Л.С. Виготським, С.Я. Рубінштейн, є зниження чутливості до всього нового, недостатня психічна активність, слабкість орієнтувальної діяльності [6]. Характерним є зниження критичності (тенденція до завищення або заниження майбутніх результатів) [4]. Таким чином, завищений та нестійкий РД зумовлюється відсутністю еталонів зовнішньої оцінки та чітких уявлень про власні можливості, внаслідок чого відбувається формування неадекватних цілей, а самооцінка та РД стають нестійкими та неадекватними [1].

У дослідженнях В.Г.Петрової, І.В.Бєлякової описана вікова динаміка РД розумово відсталих школярів: від непомірно високих самооцінки і РД у молодших до залежності РД від змісту діяльності у старших [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, представлені результати є досить суперечливими. Більшість авторів відзначає можливість вироблення РД здебільшого у старших школярів лише під кінець виконання завдання та в умовах професійно-трудового навчання [4; 5]. Однак, з одного боку, вказується, що старші школярі критично ставляться до результатів власної праці, висуваючи адекватні домагання та враховуючи найбільш грубі помилки [4]. З іншого, за С.Я. Рубінштейн, у підлітків і старшокласників спостерігається дуже високий рівень самооцінки псевдокомпенсаторного характеру, що ймовірно зумовлює і підвищення Рд до рівня неадекватного[5]. Крім того, відсутні дослідження РД підлітків у межах різних видів діяльності.

Мета статті – вивчення впливу змісту та форми діяльності на рівень домагань школярів із розумовою відсталістю.

Зважаючи на предметність мислення дітей стає зрозумілою їх нездатність об'єктивної оцінки абстрактних понять. Можна припустити, що

1) При заміні стандартної процедури дослідження на адаптований (такий що передбачає виконання предметної діяльності) спостерігатиметься формування більш адекватного рівня домагань школярів, що потребують корекції розумового розвитку. При цьому рівень адекватності домагань збільшуватиметься при наближенні завдань до змісту навчальної та побутової діяльності школярів.

2) Спираючись на досвід виконання предметної діяльності можливим є формування адекватного РД не лише у старшому, але у підлітковому віці. Ми передбачали, що підлітки зможуть більш об'єктивно оцінити предметні результати діяльності (і свої можливості), а тому і цілі вибиратимуть наближено до своїх можливостей. РД при цьому наближатиметься до адекватного.

Виклад основного матеріалу. Для перевірки припущень було організовано дослідження, спрямоване на вивчення залежності РД підлітків із розумовою відсталістю від змісту виконуваної діяльності.

Дослідження проводилося на базі Житомирської школи-інтернату для дітей, що потребують корекції розумового розвитку протягом 2011-2013 р.р., і полягало у створенні окремих емпіричних та експериментальних ситуацій вивчення РД підлітків. Для дослідження використано власний варіант модифікації методики «Вивчення рівня домагань» (Ф. Хоппе), що передбачав врахування зауваження Н.К. Калити та С.Я. Рубінштейн про об'єктивний характер зростання складності завдань від №1 до №12 [7]. Для цього були розроблені 2 набори карток із завданнями, що відповідали навчальній програмі та уміннням підлітків.

Дослідження складалося з трьох серій, кожна з яких відрізнялася змістом стимульного матеріалу: 1) стандартний варіант методики Ф.Хоппе; 2) модифікований варіант на основі навчального на-

© Портницька Н.Ф., Лесик С.Н., Татаріна А.О., 2014

вчальної програми і підручника з «Українська мови» 8кл.; 3) модифікований варіант завдань, що передбачали не лише словесне пояснення, а й виконання предметних дій на основі завдань курсу «трудове навчання» (окремо для дівчат і для хлопців).

Процедура дослідження залишалася незмінною: дослідник повідомляв інструкцію і спостерігав за діями досліджуваних; досліджувані вибирали завдання від 1 до 12, які намагалися виконати за відведений час. Дослідник також здійснював регулювання часових меж виконання завдання та, за необхідності, створював ситуацій успіху (зважаючи на досить низькі результати виконання дітьми завдань, потреби створювати ситуації неуспіху не було). **Інструкція** для досліджуваних: «Перед тобою картки, на звороті яких написані завдання. Вони розташовуються в зростаючій послідовності за рівнем складності завдань. Номери на картках означають ступінь складності завдань. Тобто завдання під номером один найлегше, під номером п'ять завдання середнього рівня складності, а під номером дванадцять найскладніше. На вирішення кожного завдання відведено певний час. Я стежу за ним за допомогою секундоміра. Якщо ти не вкладешся у цей час, то я буду вважати, що завдання не виконано, і ставлю мінус. Якщо справишся, то ставлю плюс. Завдання обираєш самостійно».

Дослідження проводилося індивідуально, за потреби дослідник повторював інструкцію, давав додаткові роз'яснення або відповідав на запитання («Чи можна всі завдання розв'язати?, «А можна я спробую виконати завдання дівчат? »). Враховуючи положення С.Я. Рубінштейн про випадковий вибір завдань (який не є свідчення РД) на початку дослідження [7], перші спроби підлітків вважалися тренувальними. У протоколі фіксувалися та аналізувалися лише 5 останніх виборів досліджуваних

За результатами дослідження виявлено, що при виконанні завдань абстрактного характеру (I, II серії) підліткам потрібно було більше часу на включення у роботу та на його виконання, на відміну від III серії, завдання якої вони розуміли одразу та одразу починали виконувати.

Інтерпретація результатів включала кількісний і якісний аналізи. Для визначення кількісного показника РД використана схема В.К. Гербачевського (за [7]), що передбачає нарахування балів пропорційно до складності завдання (№1 – 1 бал, №2 – 2 бали). Основні напряму аналізу результатів:

· Визначення показників висоти, адекватності та стійкості РД підлітків. **Висота** РД визначалася як сума балів обраних для виконання завдань (0-16 б. – низький РД, 16-33 б. – середній РД, 33-50 б. – високий); **адекватність** – за кількістю атипових кроків та розривом РД та РУ (рівня успішності); **стійкість** – за відсутністю різких або повторюваних стрибків у межах 3-ступенів складності.

· Співвідношення індивідуальних показників РД та РУ.

· Динаміка РД (аналіз типу кривих РД) та її залежність від РУ

· Особливості РД підлітків при виконанні діяльностей, різних за змістом.

Кількісний аналіз результатів дослідження дозволив виявити загальні тенденції прояву РД (рівня домагань) та РУ (рівня успішності) досліджуваних в залежності від умов дослідження. За результатами дослідження виявлено чіткі відмінності РД підлітків в залежності від змісту виконуваної діяльності (рис.1.).

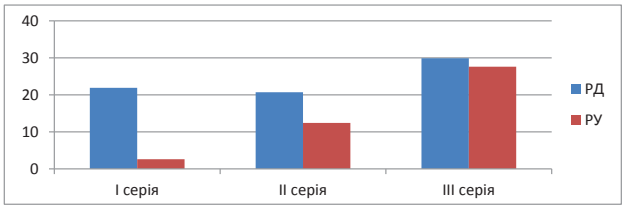

Рис. 1. Порівняльний аналіз РД та РУ підлітків, що потребують корекції розумового розвитку, в залежності від змісту завдань

У серії I (за стандартною процедурою Ф. Хоппе) 80% досліджуваних продемонструвала середній рівень домагань (середній показник 21,9 бали). Учні вибирали здебільшого завдання низького та менше – середнього рівнів складності, що свідчить про середній РД. Виявлено, що у стандартних умовах дослідження РД значно переважає РУ (середній показник РД – 21,9 бал, а середній показник РУ – 2,6 балів), що підтверджує положення про неадекватно завищений РД підлітків. Підставою для підвищення РД для досліджуваних були одиничні успішні відповіді (після яких вибиралися завдання, складніші одразу на 2-5 пунктів) або взагалі неправильна відповідь. Ознакою зародження РД можуть вважатися поодинокі реакція підвищення РД у відповідь на досягнення успіху (2-є досліджуваних) та переживання емоцій, адекватних ситуації. Переживання неуспіху підлітками супроводжувалося бурхливими емоційними та вербальними реакціями (А., з обуренням: «Як так?, Я більше не хочу його робити!»). Розмах «стрибків» при виборі завдань в окремих досліджуваних досягає 8-9 пунктів, що свідчить про нестійкість рівня домагань (60% досліджуваних). Стійкість РД решти досліджуваних наближається до низького рівня.

Таким чином, при виконанні завдань за стандартною процедурою підлітки, що потребують корекції розумового розвитку, демонструють неадекватно завищений нестійкий РД, що досягає рівня середнього.

Вибір досліджуваними завдань протягом II серії демонструє деяке загальне зниження РД (в середньому 20,9 балів) при зростанні частки правильно виконаних завдань (72%). При цьому заслуговує на увагу динаміка РД: різке зниження РД у початкових пробах (80% завдань у межах низького рівня) та його зростання наприкінці дослідження (25% завдань високого рівня, решта – середнього). РД досліджуваних в більшості залишається нестійким, набуваючи ознак умовно адекватного (зростає кількість обґрунтованих виборів завдань вищої складності).

Виявлені ознаки можуть свідчити про компенсаторний характер РД досліджуваних. Враховуючи попередній малоуспішних досвід виконання завдань у II серії, задля підтримання самооцінки підлітки свідомо знижують РД. Однак, зі зміною досвіду (успішне виконання завдань низького і середнього рівня) змінюється і характер вибору завдань: частина досліджуваних стали вибирати завдання високого рівня складності (40%). Зниження РД при цьому покликане підтримувати самооцінку досліджуваних на комфортному для них рівні. Спостерігається деяке зростання показників адекватності РД за рахунок зростання РУ (середній РУ 12,4 б., порівняно з РУ I серії 2,6 б.). Однак, зберігається тенденція вибору завдань вищих рівнів складності навіть після неуспіху (60% досліджуваних).

Зважаючи на нестійкість РД (50% досліджуваних), зростання окремих показників адекватності ще не дозволяє говорити про його сформованість. В

цілому результати другої серії дозволяють стверджувати, що при виконанні доступних завдань у підлітків, що потребують корекції розумового розвитку, спостерігаються тенденції до критичного ставлення до власних можливостей та формування адекватного РД.

При виконанні завдань практичного спрямування максимально зростають всі показники цілепокладання та успішності виконання діяльності (в середньому РД – 29,9 б., РУ – 27,6 б.). Досліджувані вибирали переважно завдання середнього рівня складності (44 % завдань, 26% завдань високого рівня), вирішено було в середньому 90 % завдань, що свідчить про зростання адекватності РД. При виконанні завдань досліджувані демонстрували ознаки формування РД: після успіху вибирали все складніші завдання, а після неуспіху – простіші. Найменшою виявилася динаміка стійкості РД (60% досліджуваних продемонстрували тенденції до стійкості РД): при виборі завдань досліджувані збереглися «стрибки» (хоча й значно рідше).

Особливості виконання завдань протягом ІІІ серії свідчать, що при виконанні предметних видів діяльності підлітків, що потребують корекції розумового розвитку, здатні до критичної оцінки результатів власної діяльності та врахування її у наступному цілепокладанні.

Висновки. Рівень домагань можна віднести до тих явищ психічного життя дитини, що піддаються розвитку під впливом різних видів діяльності та особливостей їх оцінювання дорослими. В учнів, що потребують корекції розумового розвитку РД може бути сформований не лише у старшому шкільному, але й у підлітковому віці.

Найбільш адекватним (за показниками висоти та співвідношення РД та РУ) виявився РД підлітків у предметній діяльності як такій, що відповідає можливостям їх конкретно-ситуативного, предметного мислення.

Формування РД відбувається не протягом однієї серії, а від серії до серії, що свідчить про необхідність більших часових затрат для формування адекватного РД у предметній діяльності здебільшого за рахунок та на основі успішності виконання завдань.

Таким чином, підґрунтям для формування РД підлітків із розумовою відсталістю мають бути доступні види побутової та навчальної діяльності. Можна стверджувати, що у навчально-виховному процесі умовою формування РД є початкове включення у предметну діяльність із поступовим ускладненням завдань та переведенням у площину навчальної діяльності.

Отримані висновки можуть бути використані у системі навчально-виховної роботи, спрямованої на формування адекватного рівня домагань та розвитку процесів цілепокладання учнів спеціалізованої школи. Доцільними можуть стати такі прийоми роботи:

· Прогнозування мети та очікуваних результатів діяльності учні під керівництвом вчителя (як носія зовнішніх еталонів успішності) на початкових етапах у предметній діяльності. Практична діяльність більш доступна учням цієї групи і не викликає перенасичення. Тому рівень домагань в цій діяльності формується. Лише після формування адкватного РД можливим є поступовий перехід на завдання навчальної діяльності

· Формування очікуваних результатів діяльності у підлітковому віці має здійснюватися з опорою на широкий досвід побутової та доступнї трудової діяльності із ітким дотриманням покроковості планування завдань (від прогнозуватиня результатів 1 крок до 4-5 кроків). Використання досвіду трудової діяльності сприятиме розвитку у юнацькому віці процесів цілепокладання і як наслідок професійному вибору, адекватному інтелектуальному статусу.

Представлене дослідження не претендує на повноту і вичерпність висвітлення проблеми. Перспективою подальших досліджень є вивчення зв'язку рівня домагань із побудовою життєвої перспективи старших школярів, що потребують корекції розумового розвитку.

Список літератури:

1. Байкенов С.Т. Экспериментальное изучение самооценки учащихся вспомогательной школы // Вопросы патопсихологии / Под ред. А.А. Портнова, – Московский науч.-исследоват. ин-т психиатрии МЗ РСФСР. / С.Т. Байкенов.–М., 1970. – С. 227-231.
2. Зейгарник Б.В. Патопсихология. Издание 2-е, переработанное и дополненное. – М.: Издательство Московского университета, 1986. – 287 с.
3. Зинько Е. В. Соотношение характеристик самооценки и уровня притязаний часть 2. Уровень притязаний и варианты его сочетаний с самооценкой\ Е.В. Зинько // Психологический журнал. – 2006. – Т. 27. – № 4. – С. 15-25.
4. Петрова В.Г., Белякова И.В. Патопсихология умственно утсталых школьников: Учеб. пособие. / В.Г. Петрова, И.В. Белякова. – М.: Изд. центр «Академия», 2002. – 160 с.
5. Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого школьника – М.,1986.
6. Рубинштейн С.Я. Теории развития и принципы экспериментального исследования психики умственно отсталых детей // Вопросы патопсихологии / Под ред. А.А. Портнова, – Московский науч.-исследоват. ин-т психиатрии МЗ РСФСР. – М., 1970. – С.14-25.
7. Рубинштейн С.Я. Экспериментальные методики патопсихологии и опыт применения их в клинике (Практическое руководство) / С.Я. Рубинштейн – М.: Апрель-Персс, Психотерапия, 2007. – 224 с.

Портницкая Н.Ф., Татарина А.О.
Житомирский государственный университет имени Ивана Франко
Лесик С.Н.
Житомирская школа-интернат

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ УРОВНЯ ПРИТЯЗАНИЙ ПОДРОСТКОВ, ТРЕБУЮЩИХ КОРРЕКЦИИ УМСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация
Представлен теоретический анализ уровня притязаний школьников, требующих коррекции умственного развития. Описано процедуру экспериментального исследования зависимости уровня притязаний от содержания деятельности. Описаны закономерности формирования адекватного уровня притязаний в предметной деятельности.
Ключевые слова: уровень притязаний, умственная отсталость, экспериментальное исследование

Portnytska N.F., Tatarina A.O.
Zhytomyr State University named after Ivan Franko
Lesyk S.N.
School-Internat for Mentally Retarded Children, Zhytomyr

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FEATURES OF LEVEL OF ASPIRATION, MENTALLY RETARDED TEENAGER S

Summary
In this article are presented theoretical analysis of aspirational level of students with mental retardation. The regularities in formation of adequate level of aspiration in objective activity are revealed. Experimental study about level`s of aspiration depending on the content of activity.
Key words: level of aspiration, mental retardation, experiment

УДК 37.015.3

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ВИКРИВЛЕННЯМИ У РОЗВИТКУ ЕМПАТІЇ

Рябовол Т.А.
Інститут психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України

Стаття розкриває деякі аспекти соціально-психологічної корекції дітей молодшого шкільного віку з порушеннями у розвитку емпатії. Автор вказує на те, що емпатія є основою формування соціальних умінь та моральних норм. Дослідженням визначаються причини порушень у розвитку емпатії дітей молодшого шкільного віку. В статті розглядаються принципи, методи, способи та форми корекції емпатії.

Ключові слова: адаптований, дезадаптований, ідентифікація, інтроекція, емпатія, мотивація, рефлексія, самоповага, соціальна адаптація.

Гострота проблем соціальної адаптації в Україні у час переходу від тоталітарного режиму до демократії посилюється. Змінюється така категорія важелів керування людською поведінкою як суспільні стереотипи, що з часом відображається на моральних нормах та цінностях. Переконання та настанови у перехідний період також піддаються випробуванням та кардинальним змінам, а від так трансформується і поведінка. Одним із наслідків цих перемін є високий рівень злочинності, особливо серед молоді та підлітків. Кричущими є факти демонстрації агресивності та насильства неповнолітніх, зняті заради популярності їхніми ж ровесниками та розміщені для перегляду в мережі Інтернет. Не менш прикрими є свідчення, що переглядів таких відео налічується десятками сотень. Сам собою напрошується висновок про зростання в суспільстві жорстокості та бездуховності. Дослідження перебігу цього процесу з середини, доводить, що основною його детермінантою є педагогічна занедбаність неповнолітніх.

Батьки, з одного боку, традиційно, а з іншого через занятість передають обов'язок виховання дітей школі. Сучасна школа також зайнята виживанням та поліпшенням матеріальних умов, отже, педагоги в свою чергу перекладають відповідальність за виховання учнів на батьків – утворюється своєрідне замкнене коло. Найбільше в таких обставинах потерпають діти. Проблема потребує негайного і серйозного втручання з боку державних органів та суспільних організацій і не лише з гуманістичних переконань, а й з прагматичних, адже теперішні неповнолітні – майбутнє цієї країни. Отже визначальним завданням психологічної науки постає завдання віднайти нові способи формування гуманності у підростаючого покоління, навчити його конструктивному діалогу, гуманним правилам співжиття. Подолати цю проблему покликана психокорекційна розвивально-відновлювальна робота з учнями, що мають асоціальну поведінку.

Здатність опановувати ті моральні цінності та норми поведінки, котрі відповідають вимогам суспільства є одним з критеріїв успішної соціальної адаптації підростаючої людини [4]. Сприяє їх засвоєнню високий рівень соціального інтелекту, неодмінною складовою, якого є здатність до емпатії. В свою чергу, емпатійність індивіда є важливим підґрунтям для виховання у нього моральних цінностей, гуманного ставлення до інших [3]. Наше дослідження способів корекції емпатії має на меті допомогти практичним психологам, соціальним педагогам, вчителям та батькам вирішити проблему соціальної дезадаптації молодших школярів та попередити її виникнення в підлітковому віці.

В результаті теоретичного аналізу літературних джерел з проблеми формування та розвитку емпатії у неповнолітніх ми висунули припущення: оптимізувати розвиток емпатії можна з допомогою інтегрованих психокорекційних методів, засобами послідовного, систематичного навчання, формування та тренування комунікативних умінь та навичок необхідних для успішної соціальної адаптації.

Розвиваючи та формуючи моральні засади, почуття співпереживання, співчуття, співучасті, тренуючи комунікативні, інтерактивні та кооперційні уміння та навички, запобігаємо генеруванню проявів агресивних, асоціальних та антисоціальних потреб і вчинків неповнолітніх.

Природно, процес формування емпатії починається з раннього дитинства та активно продовжується в початковій школі, адже переважно і найкраще, і найгірше в людині закладається в дитинстві, і свідомо чи несвідомо реалізується протягом всього життя. Дослідження вікових особливостей емпатії з позиції системно-діяльнісного підходу показали, що гуманне ставлення до однолітків, як ознака емпатійності, розвивається від безпосередніх реакцій у 5 – 6 років через опосередковане змістом спільної діяльності ставлення 7 – 9-річних до внутрішньо опосередкованих гуманних настанов дітей 10 – 13 років. Виходячи з того, що:

– співчуття і співпереживання дошкільника та його гуманні вчинки ще доволі ситуативні і виникають завдяки синтонності;

– в молодшому шкільному віці продовжується ґенез когнітивного та прогностичного компонентів емпатії;

– наприкінці дитинства – потреба у повазі, взаєморозумінні та співпереживанні є провідною у взаємодії дитини та дорослої людини;

– відхилення в поведінці, та викривлення особистості ще не набрали тотального характеру – вважаємо, що оптимальним віком для корекції емпатії є вік 8-ми – 10-ти років, таким чином подібна робота набуватиме швидше профілактичної природи.

І найважливіше: у зоні найближчого розвитку знаходиться потреба у спілкуванні та авторитет серед ровесників, здобувати який, допоможуть комунікативна активність, впевненість в собі та вміння зрозуміти іншого. Усі перераховані атрибути набуваються та вдосконалюються у контексті групової ідентифікації, у процесі спілкування з ровесниками. Критерієм успішного «життя» в групі стає ставлення однолітків до дитини: прийняття дитини чи відторгнення або, навіть, ізоляція. Важливу роль тут відіграє рівень розвитку емпатії. Наявність або відсутність авторитету найбільше впливає на формування самооцінки у цьому віці, а від ставлення до самого себе залежить і ставлення до інших, утворюється ніби замкнене коло. Крім того, підлітковий вік є також наступним періодом ґенезу та вдоско-

© Рябовол Т.А., 2014

налення когнітивного компоненту емпатії, розвитку особистісної рефлексії, нових умінь сприймання та прогнозування поведінки інших людей, наступним етапом означення особистісних меж, становлення самоконтролю над власними переживаннями і поведінкою, подальшого усвідомлення моральних засад людських взаємин.

Апробація власних методів корекційної роботи з молодшими школярами та методів інших авторів дозволила нам виявити умови підвищення ефективності психокорекційної роботи серед них: максимум інтерактивної діяльності, індивідуальний підхід до учасників груп, авторитет дорослого для дитини.

Переважна більшість існуючих корекційних програм для роботи з дезадаптованими учнями передбачають широкий спектр впливу на когнітивні, емоційні та поведінкові особистісні складові, не є виключенням і корекція емпатії. Якщо зосередити увагу лише на емпатійному спілкуванні без формування необхідних перцептивних, реверберацийних і когнітивних аналітичних умінь, ефективність такої роботи буде мінімальною, без них дитина нездатна буде набуті на групі емпатійні уміння переносити і підтримувати в реальному житті.

Варто зауважити, що плідним психолого-педагогічний супровід учнів початкової школи може бути лише в комплексі всієї виховної роботи навчального закладу. За умови ефективної взаємодії з класними керівниками та класоводами, педагогами ГПД, котра має починатися з перших днів навчання дитини. Тому концепція оптимізації емпатії передбачає системний підхід та взаємодію всіх учасників виховного процесу. Реалізація заходів має здійснюватися у формі послідовної психодіагностичної, психокорекційної, тренінгової роботи психолога з учнями, консультативної та тренінгової – з педагогами і батьками. Це дасть можливість вплинути на умови виникнення соціальної дезадаптації:

– запобігти порушенням взаємодії дитини із значимими для неї дорослими: педагогами, батьками, або особами що їх замінюють;

– посилити зацікавленість у позитивному результаті всіх суб'єктів виховного процесу та зменшити брак співчуття, співпереживання у міжособистісних взаєминах дитини і найближчого оточення, а натомість часто наявні байдужість та агресія, більшість досягнень дитини в корекційній групі нівелюватимуться;

– довести до відома педагогів та адміністрації, що на розвиток гуманних стосунків у дітей молодшого шкільного і особливо молодшого підліткового віку значно впливає організація їхньої праці у навчальних закладах;

«Норма гуманності актуалізується та досягає свого максимуму лише за умови спільної інтерактивної діяльності, котра характеризується єдиним перцептивним полем та єдиним об'єктом взаємодії дітей, що створює у них спільний емоційний настрій, викликає почуття причетності кожного до спільної мети та полегшує ідентифікацію дитини з однолітками.» [5]. Інакше кажучи, така діяльність є тим особливим соціальним засобом, що сприяє прояву гуманних стосунків та емпатії, зокрема, між дітьми.

Нажаль, саме коактивна форма організації навчання дітей переважає у більшості сучасних загальноосвітніх закладів. Таким чином, невміла організація дитячої взаємодії гальмує розвиток особистості дитини молодшого шкільного віку, зокрема, її гуманістичних переконань, здатності до діалогу та співробітництва, співчуття та взаємодопомоги. Розробляючи корекційну програму для дезадаптованих неповнолітніх.

Вважаємо за потрібне, вказати і на таку особливість у сучасному підході до навчання й виховання дітей, як об'єднання дітей у групи одного віку. Це зручно, в першу чергу, для педагогів, тому що дозволяє зосередитися на певних особливостях навчального матеріалу. Проте, для формування емпатії, а також виховання гуманних рис міжособистісного спілкування дітей створює суттєві перешкоди. Між дітьми одного віку виникає сильніше змагання за увагу й доброзичливе ставлення значущих дорослих, на відміну від подібного бажання у вихованців різновікових груп, адже вони мають одну й ту ж комунікативну потребу, приблизно однаковий досвід і навички спілкування. Тому ровесники сприймаються ними швидше, як конкуренти, а ніж як друзі. На підтвердження даної думки приведемо приклад взаємин у позашкільних закладах. Моральний клімат в гуртках та студіях за інтересами значно здоровіший, стосунки між дітьми, як правило, доброзичливіші, ніж у класних колективах навчальних закладів.

Становлення поведінки, вмотивованої рівнем моральної свідомості дитини потребує формування настанов на спрямованість до людей: навчання відкритості у ставленні ставлень до інших, демонстрації привітності до них, формування прагнення виправдати почуття та дії іншого; розвиток доброзичливості, чуйності, взаємоповаги, формування переконання про право кожної людини на власні почуття, власну гідність;

Що ж до методів корекційної роботи з дезадаптованими неповнолітніми, то практично всі дослідники вказаної проблеми зазначають складність даної задачі, що обумовлена не лише виправленням дисгармонійного розвитку особистості, але й безліччю інших чинників.

Ми вважаємо, за необхідне формування тих складових емпатії, наявність яких сприятиме її гармонізації. Сенситивність, рівень моральної свідомості, спрямованість на інших людей, як правило, доволі розвинені у високоемпатійних дітей. Надрозвиненим також є емоційний компонент або здатність до зараження чужими емоціями. Оптимізація розвитку емпатії у цих школярів з допомогою системи корекційно-розвиваючих занять має сприяти розвитку особистісної рефлексії, формуванню нових умінь сприймання та прогнозування поведінки інших людей, допомагає на етапі означення особистісних меж, становлення саморегуляції власних переживань і поведінки.

Необхідною умовою для того, щоб у дитини виникло співчуття, співпереживання, бажання допомогти іншому є позитивне ставлення до нього, сприйняття його як цінності. Тому надзвичайно важливо навчити дітей, що зазнають труднощів у пристосуванні до соціального середовища, позитивному ставленню до інших через уміння приймати себе такими, якими вони є насправді. Навчити дитину приймати себе та інших допомагає психологічна підтримка, співчуття її емоційному стану, допомога у самоусвідомленні її мотивів, почуттів та потреб. «Настанови, що до інших та що до себе, не лише не протилежні, але й корінним чином взаємообумовлені, ... любов до інших і любов до себе не є альтернативними. Навпаки, настанова на любов до себе виявляється у всіх, хто здатен любити інших. ...вона є передумовою турботи, поваги, відповідальності та знань», – стверджує Е.Фром.

Для формуваня адекватної самооцінки та позитивного самоставлення у дітей молодшого шкільного віку добре підійдуть постулати виховної системи «Self-esteem»: розвиток почуття безпеки (не боїть-

ся проявити себе) та індивідуальності, відчуття соціальної активності приналежності (групі, команді, колективу), розуміння мети, почуття компетентності, відповідальності за власні почуття (переживання) та взаємини з іншими людьми. Тим більше, що їх можна застосовувати і в системі виховної роботи класоводам та вихователям ГПД.

Тому завдання розвивально-корекційних заходів ми вбачаємо у:

– створенні атмосфери відкритості, довіри у взаєминах між учасниками, заохочення до вільного самовираження;

– усвідомленні дітьми проблем у спілкуванні та усунення емоційного дискомфорту учасників;

– засвоєнні нових знань про спілкування, умінь та навичок взаємодії в малих групах;

– вироблення вміння зберігати особистісні межі, «вчасно повертатися у власний внутрішній світ», протистояти впливу та маніпуляції;

– поліпшенні соціальних здатностей до співчуття, співпереживання, кооперації;

– напрацюванні уміння сприймати психологічний стан людини;

– формуванні навичок саморегуляції та схильності до управління власними емоціями в емпатогенних ситуаціях;

– сприянні формуванню визнання цінності інших людей та настанов на позитивне ставлення до них;

– розвитку емоційності, сенситивності, моральності, здатності до рефлексії у низькоемпатійних школярів;

– зниженні кількості внутрішніх протиріч, тривожності та агресивності молодших школярів;

– виробленні позитивного самоставлення, впевненості в собі, почуття власної гідності;

Під час роботи широко використовуються аутотренінг, рольові ігри, психодрама, елементи арт-терапії. В групах молодшого шкільного віку застосовується ляльковий театр; у групах підлітків – вигадані імена учасників, що дає змогу додатково створити атмосферу безпеки. На початкових етапах роботи дітям надається можливість виразити свої почуття, відносини в малюнках, вигаданих казках та історіях; потім, з використанням лялькового театру чи зображень персонажів, вони розігрують сценки спілкування, поступово посилюючи емоційну насиченість сюжету. Велика увага приділяється невербальній комунікації (вправи «Дзеркало», «Дистанція спілкування» тощо).

Звичайно ж, становлення досвіду будь-якого спілкування, та формування комунікативної культури неможливі без таких психологічних ланок:

– інтуїції, коли певний спосіб спілкування засвоюється на рівні внутрішнього відчуття, неусвідомленої логіки – в інтериорізованій формі, а вже потім особистість ознайомлюється з комунікативними правилами і закономірностями спілкування – подібно до того, як відбувається опанування мови та мовлення з пізнішим оволодінням правилами граматики;

– механізму спостереження зразка – того, як діє інша людина

в комунікативній ситуації, максимально наближеній до реального

життя;

– власного досвіду, коли людина сама має потрапити в аналогічну комунікативну ситуацію і діяти відповідно до зразка;

– вправляння, адже «повторення – мати навчання»;

– вироблення системи комунікативних умінь і навичок, які

спонукають особистість до набуття нових умінь;

– наявності «внутрішнього цензора» своєї комунікативної поведінки – певних якостей, які мають моральний смисл і не дозволяють діяти на шкоду іншим людям, ображати їхню гідність, нехтувати їх інтереси;

– вироблення сенситивності – особливої чутливості до психічного стану іншої людини.

Розробляючи програму корекційних заходів для дезадаптованих неповнолітніх необхідно враховувати й такі особливості пізнавального та мотиваційного розвитку цих дітей як:

– низький інтелектуальний та культурний рівень, притаманний дезадаптованим неповнолітнім;

– відсутність навичок інтроспекції та особистісної рефлексії (вікові особливості контингенту опитуваних).

– використання хибних еталонів (наприклад: діти в цьому віці зазвичай порівнюють себе лише з близьким оточенням).

– слабка мотивація виконання запропонованих завдань, що може призвести до повної відмови від співробітництва, грубих викривлень або до цілком випадкового характеру відповідей.

Всі ці властивості важковиховуваних дітей впливають на ефективність психокорекційної роботи. Тому завдання для психокорекційної роботи групи, вправи мають бути доступними, цікавими, короткотривалими, з елементами руху, по можливості, проводитись в ігровій формі.

Обов'язковим з нашої точки зору має бути позитивне підкріплення реальної співдії та допомоги іншим.

На заключному етапі роботи групи важливо домогтися перенесення засвоєних у групі навичок у реальну ситуацію спілкування, приділяючи головну увагу системі «домашніх завдань» з їх наступним обговоренням.

З метою закріпити навички спілкування з батьками, проводиться робота з формування мотивації досягнення, способів планування дій та засобів подолання перешкод. Критерієм успішності завершення занять є встановлення відвертої, спокійної атмосфери в групі та розширення діапазону поведінки у всіх учасників групи (вдома, в школі тощо), що приводить до зниження агресивності. Бажані нормалізація самооцінки учасників, посилення навичок самоконтролю.

Висновки. Отже розроблена програма заходів, в-цілому, сприятиме формуванню вербальних та невербальних умінь та навичок спілкування, а також навичок виходу з ситуацій конфлікту, умінь та навичок самоконтролю, розвитку комунікативної впевненості та активності, відповідальності за власні переживання та підтримання взаємин з іншими людьми; корекції основних моральних цінностей та пріоритетів та особливостей самоставлення дітей молодшого шкільного віку з труднощами соціальної адаптації.

Список літератури:
1. Головаха Е. И., Панина Н. В. Психология человеческого взаимопонимания./Головаха Е. И., Панина Н. В. – К., 1989. – 181 с.
2. Гольдштейн А., Хомик В. Тренінг умінь спілкування: як допомогти проблемним підліткам / Пер. З англ.. В. Хомика. – К:. Либідь, 2003. – 520 с.
3. Журавльова Л.П. Психологія емпатії. //Монографія// Журавльова Л.П. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім.. І Франка, 2007 –327 с.
4. Максимова Н.Ю., Милютина Е.Л. Курс лекций по детской патопсихологии / Максимова Н.Ю., Милютина Е.Л.. – Ростов-на-Дону, 2000. – 573 с.
5. Петровский А.В. Быть личностью./ Петровский А.В. – М.: Педагогика, 1990. – 111 с.
6. Сухомлинский В.А. Потребность человека в человеке./ Сухомлинский В.А. – М.: Сов. Россия, 1978. – С. 10-11.

Рябовол Т.А.
Институт психологии имени Г.С. Костюка Национальной академии педагогических наук Украины

ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КОРРЕКЦИИ ЛИЧНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С ИСКРИВЛЕНИЯМИ В РАЗВИТИИ ЭМПАТИИ

Аннотация
Статья раскрывает некоторые аспекты социально-психологической коррекции детей младшего школьного возраста с нарушениями в развитии эмпатии. Автор акцентирует внимание на то, что эмпатия является основой формирования социальных умений и моральных норм. Исследованием определяются причины нарушений в развитии эмпатии детей младшего школьного возраста. В статье рассматриваются принципы, методы, способы и формы коррекции эмпатии.
Ключевые слова: адаптированный, дезадаптированый, идентификация, интроекция, эмпатия, мотивация, рефлексия, самоуважение, социальная адаптация.

Ryabovol T.A.
Institute of Psychology G.S. Kostiuk National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

SOME ASPECTS OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ADJUSTMENT PERSONALITY YOUNGER PUPILS DISTORTIONS IN THE DEVELOPMENT OF EMPATHY

Summary
The article exposes reveals some aspects of the social and psychological adjustment of primary school children with developmental disorders of empathy. The author points out that empathy are the basis for social skills and moral standards. The research identifies the causes of disorders in the development of empathy of children of elementary school age. This article considers the principles, techniques, methods and forms of correction empathy.
Key words: adapted, disadaptaited, identification, introjection, empathy, motivation, reflection, self-esteem, social adaptation.

УДК 378.22:5:[004]

МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН ДО ЗАСТОСУВАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Рябуха А.Ю.
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

У статті обґрунтовано модель підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій у професійній діяльності. Актуальність проблеми готовності майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій ми вбачаємо у стрімкому розвиткові цих технологій в освітній сфері і необхідності оволодіння умінь і навичок користування ними. Дана проблема спонукає до розробки моделі підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій.

Ключові слова: мультимедійні технології, застосування мультимедійних технологій, підготовка майбутніх учителів, майбутні вчителі природничо-математичних дисциплін, модель.

Постановка проблеми. Уміле використання обчислювальної техніки набуває в наші дні загальнодержавного значення, і одна з найважливіших задач вищої школи – озброювати викладачів знаннями та вміннями застосування мультимедійних технологій для підвищення ефективності навчання. Підготовка майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій має на меті зробити освіту більш якісною шляхом забезпечення широких можливостей для розвитку, навчання та виховання особистості, в результаті яких вона буде підготовлена до активного, самостійного життя в суспільстві. Допомогти в цьому може представлена нами модель підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мультимедійні технології як технології, що сприяють соціальному становленню особистості та їх застосування при навчанні розглянуті в роботах В. Бикова, Ю. Жука, М. Жалдака, Р. Гуревича, В. Шолоховича, В. Афанас'єва, Ю. Батуріна, Д. Белла, Н. Вінера, Л. Землянова, М. Мазура, Г. Кравцова, Л. Кравцової, Г. Кедровича, С. Львовича, Д. Мюрейя, К. Чапеля, А. Урсула, Р. Бріена, П. Росса, А. Девіда.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Підготовка педагогічних кадрів потрібного рівня сьогодні неможлива без впровадження мультимедійних технологій у навчально-виховний процес. Використання мультимедійних технологій зумовлено необхідністю покращити викладання навчальних предметів. Невирішеним залишається питання формування готовності майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій у професійній діяльності.

Метою нашої статті є розробка та теоретичне обґрунтування моделі підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій у професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Формування готовності майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій ми вважаємо можливим за умови обґрунтування моделі підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій у професійній діяльності.

Зазначимо, що модель – це речова, знакова або уявна система, що відтворює принципи внутрішньої організації та функціонування, а також певні властивості, ознаки чи характеристики об'єкта дослідження, безпосереднє вивчення якого неможливе, ускладнене або недоцільне [5, с. 66].

Модель навчання – це схема чи план дій педагога при здійсненні навчально-виховного процесу, в основі яких лежить організація діяльності учнів або студентів [7, с. 60].

Сучасну модель освіти важко уявити без використання новітніх технологій навчання – без застосування мультимедійних засобів навчання та мультимедійних технологій.

Під час створення означеної моделі ми спиралися на визначення Є. Романова, що модель – це узагальнений, абстрактно логічний образ конкретного феномену педагогічної системи, що відображає й репрезентує суттєві структурно-функціональні зв'язки об'єкту педагогічного дослідження, представлений у наглядної формі й здатний давати нове знання про об'єкт моделювання.

Будуючи модель підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій ми дотримувалися низки вимог до процесу проектування: урахування мети, суспільних і особистих потреб, фахових знань, умінь та навичок, особливості контролю, оцінювання результативності, ефективності моделі.

Модель, яка пропонується визначає мету, завдання, принципи, етапи роботи, педагогічні умови, критерії та показники готовності (див. рис. 1).

Основним результатом, на який спрямовано впровадження моделі, є формування готовності майбутніх учителів природничо-математичних спеціальностей до застосування мультимедійних технологій у професійній діяльності.

Так, мета моделі – сформувати готовність майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій у професійній діяльності.

Відповідно до мети нами визначено такі завдання:

– *Сформувати у студентів інтерес і позитивну мотивацію до застосування мультимедійних технологій у професійній діяльності.*

– *Організувати використання мультимедійних технологій для набуття студентами нових знань.*

– *Здійснити підготовку студентів до застосування мультимедійних технологій у професійній діяльності.*

– *Вказати шляхи застосування мультимедійних технологій у професійній діяльності вчителів природничо-математичних дисциплін.*

– *Забезпечити формування інформаційної культури студентів.*

Мета та завдання підготовки майбутніх учителів до застосування мультимедійних технологій впли-

© Рябуха А.Ю., 2014

вають на вибір провідних дидактичних принципів як основних вихідних положень теорії навчання.

Серед принципів навчання, на яких ми базувалися, проектуючи модель процес підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій, варто назвати такі: принцип професійної спрямованості; принцип науковості; принцип наочності; принцип зв'язку теорії з практикою; принцип індивідуалізації та диференціації; принцип інтегративності; принцип неперервності, поступовості й професійної мобільності; принцип відповідності навчально-наукової матеріальної бази змісту навчання.

Модель підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій у професійній діяльності визначає не тільки організаційні параметри цього процесу, а включає і процесуальний аспект.

Запропонована нами модель підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій у професійній діяльності здійснювалася протягом трьох взаємопов'язаних етапів, на кожному з яких відповідно до його мети і завдань застосовувались певні технічні й програмні засоби, методи і форми враховуючи особливості застосування мультимедійних технологій у майбутній педагогічній діяльності, та розроблена система педагогічних завдань, спрямованих на підготовку майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій.

Організаційно-підготовчий етап спрямований на підготовку та здійснення організаційних заходів щодо підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій у професійній діяльності. Мета цього етапу – перевірити сформованість знань, умінь та навичок щодо застосування мультимедійних технологій у професійній діяльності майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін.

Інформаційно-діяльнісний етап забезпечує перетворення об'єктів в результат, що відповідає меті, а

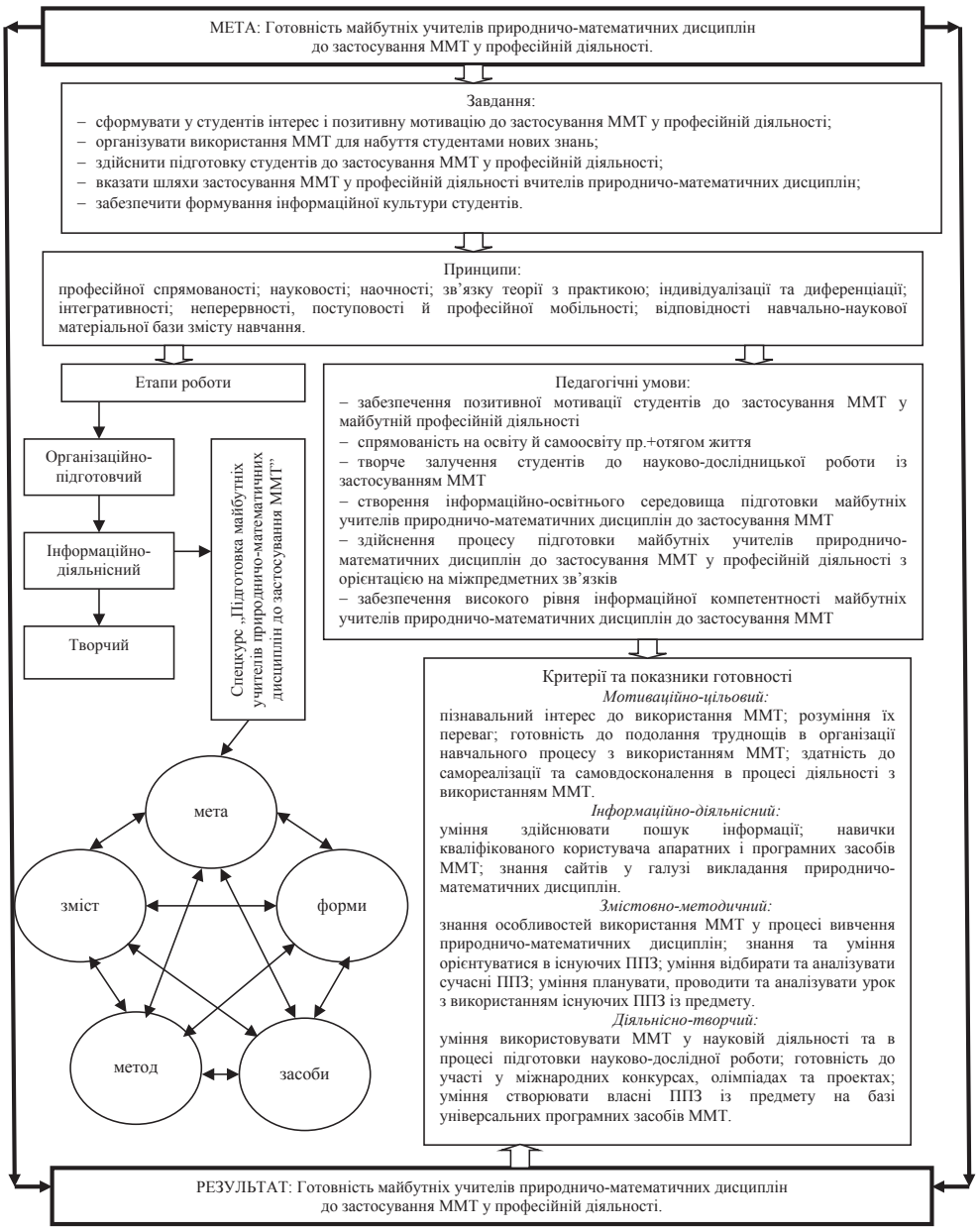

Рис. 1. Модель підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування ММТ

саме підготовку майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій у професійній діяльності. Мета цього етапу – формування у студентів базових знань, умінь та навичок у галузі мультимедійних технологій та особливостей їх застосування у навчально-виховному процесі з природничо-математичних дисциплін в ході підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій для вирішення різноманітних завдань.

Центральне місце інформаційно-діяльнісного етапу підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій посідає спецкурс „Підготовка майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій", мета якого полягає в підготовці майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до ефективного застосування мультимедійних технологій у професійній діяльності, а також в отриманні ними знань, умінь та формування навичок, які дозволяють використовувати мультимедійних технологій для вирішення різноманітних професійних задач – застосування у своїй науковій та творчій діяльності, роботі з документами, плануванні та проведенні уроку з використанням мультимедійних технологій, підготовці методичних матеріалів та засобів унаочнення, пошуку та обробці інформації.

Творчий етап передбачає творче залучення студентів до науково-дослідної роботи із застосуванням мультимедійних технологій та самостійної творчої роботи із застосуванням мультимедійних технологій для забезпечення спрямованості на освіту й самоосвіту протягом життя. Цей етап мав за мету систематизацію набутих знань, умінь та навичок у контексті творчого застосування мультимедійних технологій у своїй власній педагогічній діяльності, для чого необхідно було вирішити такі завдання: у системі виконання самостійних творчих завдань підвищити підготовленість майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій під час педагогічної практики.

Творчий етап характеризується продовженням підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій під час вивчення як навчальних курсів та спецкурсів, так і ознайомлення з програмою педагогічної практики шляхом поглиблення отриманих базових знань, умінь, навичок у галузі мультимедійних технологій та особливостей їх застосування у навчально-виховному процесі з природничо-математичних дисциплін.

До педагогічних умов підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій входять:

• забезпечення позитивної мотивації студентів до застосування мультимедійних технологій у майбутній професійній діяльності;

• спрямованість на освіту й самоосвіту протягом життя;

• творче залучення студентів до науково-дослідницької роботи із застосуванням мультимедійних технологій;

• створення інформаційно-освітнього середовища підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій;

• здійснення підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій у професійній діяльності з орієнтацією на міжпредметних зв'язків;

• забезпечення високого рівня інформаційної компетентності майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій.

Реалізувати запропоновану нами модель допоможуть такі компоненти готовності майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій у професійній діяльності: мотиваційно-цільовий, інформаційно-діяльнісний, змістовно-методичний, діяльнісно-творчий.

Взаємодія всіх структурних елементів моделі у навчально-виховному процесі ВНЗ, дотримання висунутих завдань, принципів, педагогічних умов, критеріїв та показників готовності забезпечить цілеспрямований, послідовний вплив на студентів у процесі навчання, та прагнення до постійного професійного розвитку впродовж усього життя.

Студент буде готовий до застосування мультимедійних технологій під час навчання за умови дотримання всіх складових даної моделі, роботі всіх її ланок і елементів. Результатом впровадження цієї моделі є готовність майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій у професійній діяльності.

Висновки і пропозиції. Запропонована нами модель підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій містить упорядковану сукупність завдань, принципів, педагогічних умов, критеріїв та показників; характеризується чітким цілевизначенням, системністю, інтегративністю, що максимально реалізується в педагогічній діяльності з навчання, виховання і розвитку особистості.

Список літератури:

1. Крижко В.В. Теорія та практика менеджменту в освіті: Посібник / В.В. Крижко. – Запоріжжя : „Просвіта", 2003. – 272 с.
2. Нестандартні уроки в школі та їх аналіз: Науково–методичний посібник / За ред. Н.М. Островерхової. – К. : Видавництво Харитоненка, 2003. – 152 с.
3. Пенькова Р.И. Формирование у студентов педагогического института готовности к работе классного руководителя : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Р.И. Пенькова. – Л., 1978. – 24 с.
4. Пикельная В.С. Теория и методика моделирования управленческой деятельности (школоведческий аспект) : дис... д-ра пед. наук : 13.00.01 / В.С. Пикельная. Криворожский педагогический ин-т. – Кривой Рог, 1993. – 373 с.
5. Редько В.Г. До проблеми формування готовності у студентів вищих навчальних закладів до професійної діяльності вчителя іноземної мови / В.Г. Редько // Професіоналізм викладача вищої школи: освітні технології. (До 90-річчя заснування МДУ): Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Миколаїв : Вид-во „ІЛІОН", 2004. – 274 с.
6. Суходольський Г.В. Структурно-алгоритмический анализ и синтез деятельности / Г.В. Суходольський. – Л. : ЛГУ, 1976. – 172 с.
7. Ясулайтіс В.А. Дистанційне навчання: Метод. Рекомендації / В.А. Ясулайтіс. – К. : МАУП, 2005. – 72 с.

Рябуха А.Ю.
Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленка

МОДЕЛЬ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ЕСТЕСТВЕННО-МАТЕМАТИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН К ИСПОЛЬЗОВАНИЮ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация
В статье обоснована модель подготовки будущих учителей естественно-математических дисциплин к использованию мультимедийных технологий в профессиональной деятельности. Актуальность проблемы готовности будущих учителей естественно-математических дисциплин к использованию мультимедийных технологий мы видим в стремительном развитии этих технологий в образовательной сфере, что, в свою очередь, приводит к необходимости овладения умениями и навыками пользования ими. Данная проблема побуждает к разработке модели подготовки будущих учителей естественно-математических дисциплин к использованию мультимедийных технологий.
Ключевые слова: мультимедийные технологии, использование мультимедийных технологий, подготовка будущих учителей, будущие учителя естественно-математических дисциплин, модель.

Ryabukha A.Y.
Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenka

MODEL OF PREPARATION OF FUTURE TEACHERS NATURALLY-MATHEMATICAL DISCIPLINES TO APPLICATION OF MULTIMEDIA TECHNOLOGIES

Summary
The article is qrounded model of preparation of future teachers naturally-mathematical disciplines to application of multimedia technologies in professional activity. Actuality of problem of readiness of future teachers naturally mathematical disciplines to application of multimedia technologies we see in swift development of multimedia technologies in an educational sphere and necessity of capture of abilities and skills in using. This problem induces development for the model of preparation of future teachers naturally-mathematical disciplines to application of multimedia technologies.
Key words: multimedia technologies, applications of multimedia technologies, preparation of future teachers, future teachers naturally-mathematical disciplines, model.

УДК 37:7.012:373.62

КОМПЛЕКСНИЙ РОЗВИТОК ДИЗАЙНУ І ДИЗАЙН-ОСВІТИ ЯК НАРІЖНА ОСВІТНЯ ТЕНДЕНЦІЯ

Фурса О.О.
Мистецький інститут художнього моделювання та дизайну імені Сальвадора Далі

Стаття присвячена висвітленню сутності комплексного розвитку дизайну і дизайн-освіти як наріжної тенденції, що має ключове значення в обґрунтуванні теоретичних засад і створенні інноваційних моделей професійної підготовки майбутніх дизайнерів, глибокому осмисленні перспектив розвитку дизайн-освіти в Україні на засадах принципу синтетичного змісту: навчання-виховання-розвиток особистості фахівця з дизайну.
Ключові слова: комплексний розвиток дизайну, дизайн-освіта, тенденція, освітня тенденція

Постановка проблеми, її зв'язок із важливими завданнями. В умовах нової системи світогляду оновлюється аксіосфера кожної людини, що сприяє гармонійному її співіснуванню з природою, визначає переважання якості над кількістю споживаних благ. Оскільки основні цінності суспільства зумовлюють художньо-естетичну й економічну детермінованість розвитку дизайну і дизайн-освіти у тому, що стосується їх функції, форми та значення, розгляд цього аспекту є особливо актуальним. Адже система цінностей змінює роль речей і культуру їх використання у соціокультурному процесі життєдіяльності. Цінності стають символами певного соціального статусу, престижу, індивідуальної культури, смаку, що відіграють чи не вирішальну роль у формуванні іміджу особистості. Наявність певних соціокультурних значень також є необхідною умовою затребуваності товару. Відтак загострюється увага до професійної підготовки майбутніх дизайнерів як фахівців, які створюють такі товари.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Студіювання інформаційних джерел переконує, що аспекти фахової освіти фахівців-дизайнерів перебувають у площині наукових інтересів зарубіжних і вітчизняних учених (Є. Антоновича, О. Боднаря, О. Бойчука, І. Голода, Г. Гребенюка, В. Даниленка, В. Прусака, В. Радкевич, С. Рибіна, М. Селівачова, А. Чебикіна, В. Яблонського та ін.). Потенціал дизайну відносно гармонізації та естетизації пред-

© Фурса О.О., 2014

метного довкілля, а через це і гармонізації розвитку людини, розкривається в працях І. Беха, С. Гончаренка, І. Зязюна, О. Отич, С. Сисоєвої та ін.). Однак у наукових розвідках дослідників не висвітлюється питання комплексного розвитку дизайну й дизайн-освіти крізь призму тенденційності.

Формулювання мети статті. З огляду на це, в межах статті охарактеризуємо передумови виникнення та сутність означеної тенденції, що утворена на основі інтегрування складних процесів навчання, виховання і розвитку особистості дизайнера.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. В умовах актуалізації питання якості дизайнерського продукту, що осмислюється через реалізацію вимог, які задовольняють духовні й матеріальні потреби не лише суспільства загалом, але й кожної окремої людини, у студентській роботі проектування набуває того виховного і розвивального потенціалу, який і визначає ефективність професійної підготовки висококваліфікованого дизайнера. Вимоги до результатів проектування можна умовно класифікувати на «естетичні» і «прагматичні». До «естетичних» відносяться такі, як виразність форми, емоційна насиченість, художня образність, моральна спрямованість, реалізація людських цінностей і потреб.

«Прагматичні» розподіляються на організаційні (організація функціональних процесів) і раціональні (раціоналізація процесів життєдіяльності). Перша група являє собою опосередкування міжособистісних зв'язків та організацію способів діяльності. Друга ж – виявляється в економії виробничих ресурсів (технологічності, конструктивності, екологічності, доцільності, економії природних ресурсів). Сюди ми відносимо й економію людських ресурсів (гігієнічні та антропометричні вимоги, фізіологічні та психологічні можливості). Виховну функцію дизайну науковці та викладачі вбачають у реалізації наступних чинників: створенні позитивних емоцій, виразності форми; художньої образності; реалізації людських цінностей.

Однак реалізація педагогічного потенціалу дизайну і дизайн-освіти здійснюється тоді, коли ці канали запрограмовані в дизайн-продукті. Вони утворюють дизайн-концепцію особистості фахівця, здатного сприймати й творити матеріальну і духовну культуру за законами гармонії. Усвідомлення необхідності гармонізації особистісного розвитку фахівця й довкілля зумовило появу такої тенденції ще за часів виникнення поняття «дизайн».

Гармонійне предметне довкілля – це середовище, що найбільш адекватно задовольняє матеріальні і духовні потреби людини. Оскільки підвищення якості підготовки спеціалістів-дизайнерів ми визначаємо через культуровідповідну орієнтацію вищої освіти, то розкриття педагогічного потенціалу дизайну, реалізація його гуманістичних цілей допоможуть досягти дизайнерської освіти нового рівня, здатної вирішити завдання вищої школи з виховання кадрів, які поєднують глибоку професійну компетентність, високу ерудицію та культуру, здатність до самовдосконалення.

Таким чином, викладання дизайну об'єктивно поєднує у собі триєдину мету професійної освіти – навчання, виховання і розвиток особистості фахівця. Традиційно дизайн викладається як предмет (спосіб) формування проектної культури в соціумі та включення об'єктів проектування до сфери людської життєдіяльності. Проектування починається з народження ідеї та її оформлення у дизайн-концепцію, що враховує цінності і потреби тієї людини, для якої створюється продукт. Вміння формулювати дизайн-концепцію є значущим показником культури дизайнерського мислення, його рефлективності.

Учені стверджують, що предмети здатні «випромінювати людський сенс», слугувати людині як її власне відображення (за А. Лосєвим). Тим більше, ***психологія суб'єктивної семантики*** виявилено зображальні (образні) універсалії, які несуть інваріанту інформацію, що дозволяє говорити про певну ***універсальну мову дизайну***, яка базується на таких аспектах, як:

– теорія універсального семантичного простору В. Налімова, де поєднуються вербальний і невербальний аспекти життєдіяльності людини, її соматичний і психічний аспекти, моральне і фактологічне – калокагатія (має багато спільного з орієнтальним уявленням про «хроніки Акаші»);

– герменевтична філософія Р. Хайдеггера, що базується на уявленні про світ як своєрідний онтологізований текст

– універсалістське трактування символічних форм Е. Касірера;

– ідея універсальної символіки у сфері екзистенціальної філософії. Ж.-П. Сартра;

– концепція Р. Башляра щодо «психоаналіза предметів», що виявляє «універсальний ключ» до тлумачення символів;

– один із напрямів лінгвістики – звуковий символізм – неспростовно свідчить про наявність прихованої семантики у сфері вербальних і невербальних сигналів, коли наш світ у цілому та окремі його елементи сповнені певним сенсом, який можна витягувати завдяки певним хвильовим алгоритмам;

– психологія суб'єктивної семантики стверджує, що зображення мають семантичні характеристики, коли геометричні фігури виявляються наділеними жорстко корельованими комплексами властивостей, які реалізуються як емоційно-оцінні властивості і виявляються як «семантичні інваріанти» – значення, сенс предмета «написано на його обличчі» [2];

– словники візуального досвіду – кінцевих систем візуальних образів, що дозволяють стійко інтерпретувати і класифікувати всі (!) об'єкти зовнішнього світу: не тільки зовнішні об'єкти несуть в собі глибинну інформацію, що організовується за певними фундаментальними (інваріантними) принципами, але і об'єкти, які людина виражає в актах творчості (малюнку, танці та ін.) відображають цю глибинну (архетипічну) інформацію;

– твердження Е. Разехорна: зображення – є первинні глибинні жести (прарухи), виражені графічно; вони несуть певне емоційне навантаження і володіють очевидними цінностями сприйняття – це графічний вираз відчуттів» [4, с. 275].

При цьому форми предметно-просторового оточення несуть інформацію, яка допомагає стійко підтримувати суспільно-санкціоновані типи поведінки, що закріплюють традиції культури. У цих формах можуть бути втілені образи, які містять великі соціальні й моральні ідеї, що відображають ідеальні уявлення людей. Людина реагує на своє соціальне оточення, формуючи власну поведінку і діяльність. Середовище породжує складний комплекс психічних процесів, усвідомлюваних і неусвідомлюваних. Оточення викликає активне ставлення, воно може бути позитивно прийнятним або народжувати ненависть. Образи предметного оточення, що зберігаються пам'яттю, живуть у свідомості як багатозначні символи. Навколишнє середовище впливає на становлення особистості та формування відносин в соціумі, накладаючи на них відбиток. Отже, художньо-комунікативне навантаження елементів предметного довкілля є проектуванням у дизайні.

З вищевикладеного випливає, що, організовуючи предметне довкілля за законами гармонії й тим самим знімаючи протиріччя умов протікання життєдіяльності людини, дизайн формує і, власне, гармонійно розвинену людину. Механізм чи поетапна послідовність цього процесу має певні стадії формування гармонійно розвиненої людини за допомогою організації гармонійного предметного довкілля, що включає актуалізацію морально-естетичних потреб; організацію економічних способів дій; формування цілісного мислення; формування гармонійного способу життя; формування гармонійної людини.

У цьому процесі міститься педагогічний потенціал дизайну, який реалізується через здійснення певних педагогічних функцій. Виховна функція, як було доведено вище, здійснюється через виробництво дизайн-продуктів і через їх споживання. У проектуванні дизайн-продуктів виховання людини здійснюється через формування гуманістичного світогляду в процесі вивчення й осягнення загальнолюдських цінностей і за умови врахування людських потреб у дизайн-продуктах.

Навчально-виховна функція дизайну реалізується в процесі виконання дизайн-проектів. Принципи дизайнерської діяльності орієнтують майбутнього проектувальника на врахування численних факторів у єдиному дизайн-продукті, розвивають його інтегративні здібності, цілісне науково-технічно-художнє мислення. Методи дизайну навчають людину виробляти матеріальні і духовні цінності. Це дає підстави говорити про концептуальні засади дизайн-освіти як художньо-педагогічної системи. Таким чином, виявлено тенденції диверсифікації – взаємопроникнення педагогіки у дизайн і дизайну в педагогіку.

Аналізуючи різні функції дизайну, Л. Безмоздін виокремлює: збагачення культури, створення нових цінностей і способів дії. Він називає дизайн «мистецтвом життєбудування», пов'язаним із такою комунікативною функцією речі, як здатність надавати «зворотний вплив» [3, с. 60]. Щодо «культурної» місії дизайну, не можна обійти увагою феномен «культурного шару» (термін запозичений із археології).У предметному середовищі неможливо орієнтуватися, якщо воно не утворює виразного культурного шару, не містить указівок на приналежність до певної епохи, певної суспільної системи.

Нинішнє матеріальне довкілля не утворює чітко впізнаваного культурного шару, й археолог майбутнього побачить у нашаруваннях нашого століття змішування різних культур. Не зупиняючись на їх аналізі, з повною очевидністю визначимо лише те, що культурні «відкладення» XX ст. формують свого роду «супершар». І вирішальний вплив на це мали різні предмети, насамперед, промислового походження. У цьому відмінність нашого століття, незважаючи на, здавалося б, небачений розвиток традиційних мистецтв [13].

Опанування навчальних дисциплін, зокрема «Рисунок», «Живопис», «Графіка», «Скульптура», «Композиція», «Кольорознавство», «Історія мистецтв» тощо, безумовно, сприяє розвитку образного мислення, творчих якостей особистості майбутнього фахівця з дизайну. Проте навчально-освітня творчість студента має бути орієнтована на вирішення реальних проблем проектування. Завдання семінарських і практичних занять повинні вирішуватися колективно, супроводжуватися обговоренням складних проектних ситуацій. Залежно від того, хто бере участь у таких заняттях, вони можуть бути перекваліфіковані на майстер-класи, що дають можливість провідним фахівцям передавати власний досвід роботи і мислення. Якщо викладач володіє сучасними комп'ютерними технологіями, то рівень таких занять істотно зросте, оскільки це дає можливість не тільки навчати студента теоретично, а й технічно відчувати його проблеми. Студентам же надається можливість опанувати високу культуру мислення, здійснити усвідомлене і засвоїти матеріал безпосередньо на практиці [13].

Дизайнерська освіта закладалася у сфері образотворчого мистецтва і тому ввібрала в себе усі перипетії, що відбувалися у мистецтві та дизайні. Оскільки мистецтво за своєю сутністю глибоко соціальне, то природно, що в критичні періоди розвитку суспільства етичні й естетичні установки набувають особливого звучання у професійній підготовці художників. Технократична культура, яка набрала сили на початку XX ст., призвела до першого світового конфлікту. Прагнучи до раціонального перетворення дійсності, вона не поспішала увібрати цінності гуманізму, диктувала пріоритет розуму над почуттями, техніки над мистецтвом, функції над формою. Модерністські установки суспільної свідомості відбилися на функціональній спрямованості дизайн-освіти XX століття.

Здатність переносити науково-технічні досягнення у предметно-просторове довкілля, створювати своєрідні умови для задоволення потреб суспільства і координувати між собою об'єкти предметного світу – все це, безумовно, важливі ознаки формування дизайнерської культури на професійному рівні. В освітній практиці XX століття підкреслювалася важлива особливість дизайну, яка полягає в тому, що він розкриває значення речі як засобу діяльності і комунікації. Предмети дизайну відносно творів традиційних мистецтв у певному сенсі відіграють роль тла, що об'єднує світ реального простору, часу, руху, пластики, світлокольорозвука з їх духовним світом, створеним у «чистому» мистецтві. Крім того, після створення в дизайні естетично цінісного нового, все, що йому передує, втрачає свою живу духовну функцію в культурі і відходить до історії культури. Специфіка дизайну, що визначила його відокремленість від інших видів мистецтва взагалі й обумовила застосування традиційних для соціології мистецтва методів дослідження, полягає в тому, що його твори – це предмети, комплекси предметів, призначені для масового тиражування. Тому комунікація «художник (дизайнер) – твір – аудиторія» ускладнюється низкою особливостей.

По-перше, за твердженням дослідників, естетичне і художнє як аспекти ціннісної свідомості виступають у єдності з усією суперечливою сукупністю життєвих ситуацій, у яких служить людині предметно-просторове оточення. Звідси й гострота проблеми відносин форми і функції, краси і користі в комплексах довкілля, будівлях і практично корисних речах. По-друге, твори дизайнерів завжди оцінюються залежно від контексту, тобто від оточення, до якого вони входять, чи відбувається це свідомо, чи несвідомо. По-третє, пряма «вбудованість» у структуру людських відносин і діяльності визначає межу специфіки сприйняття дизайну – це сприйняття більш мінливе, ніж, наприклад, художній смак щодо творів традиційних мистецтв. По-четверте, на результатах дизайн-діяльності відображається можливість різних варіантів їх культурного споживання. По-п'яте, естетичний ефект і художній зміст у творі «чистого» мистецтва знаходяться в прямому зв'язку з виразом індивідуального відношення художника до явищ життя. Дизайн же є «породженням масового характеру сучасної культури і промислового виробництва, яке обслуговує масові потреби» [16]. Проектна, художньо-ес-

тетична, візуальна культура масового споживача, пересічних громадян і цілого суспільства – це показник не лише самої культури, але й соціально-економічного розвитку держави. Тому в розвинених країнах ЄС і світу приділяється велика увага розвитку дизайн-освіти як одного із важелів зростання культури й добробуту суспільства. Особлива роль в цьому сенсі належить закладам освіти і мистецтва.

За останні роки в Україні з'явилася досить широка мережа навчальних закладів від першого до четвертого рівнів акредитації, що здійснюють професійну підготовку дизайнерів, і тепер гостро постає питання якості цієї підготовки. Це, перш за все, пов'язуємо з новими аспектами споживчого попиту, впровадженням інформаційних технологій, автоматизацією виробничих процесів, які змінили підходи до оцінки якості дизайнерських виробів, а отже, і до якості дизайн-освіти. Оволодіння традиційними підходами до дизайнерської діяльності і результатів виробництва вже не може визначати всієї цінності того чи іншого продукту для споживача. Прикладом є роль технології брендінгу щодо формування цінності у свідомості людей.

Класик теорії маркетингу Філіп Котлер сказав: «Якщо ви не бренд – ви не існуєте. Хто ж ви тоді? Ви просто товар, що має свою ціну» [7, 67]. Ці слова, вимовлені в кінці минулого століття, стають із кожним днем все актуальнішими. Бренд, за словами патріарха рекламного бізнесу Девіда Огілві, – це сума невідчутних властивостей продукту: його імені, пакування й ціни, його історії, репутації і способу рекламування. Бренд, на думку Огілві, є поєднанням враження, яке він справляє на споживачів, і результатом їхнього досвіду використання даного продукту [10]. Результативність бренду залежить не тільки від професійних знань і рекламної культури дизайнерів, але й від уміння працювати з інтелектуальним продуктом. Таким чином, вартість сучасної продукції визначається сумою вкладеного в неї інтегрованого комплексного знання: естетичного, технологічного, психологічного, економічного, соціологічного тощо, яке дозволяє гармонійно поєднати в продукції всі ті численні властивості, що відповідають матеріальним і духовним потребам сучасної людини, її цінностям, визначальним мотивам її поведінки як споживача цієї продукції. Врахувати у професійній підготовці майбутнього дизайнера ці нові у вітчизняній дизайн-освіті віяння – вимога часу.

«Продукція, створена знанням, знаходить своє вираження у неповторному дизайні, унікальних матеріалах, технічних характеристиках, неперевершеній комфортності і тих особливих властивостях, які поки що відсутні в інших видах продукції», – цитує японського дослідника Таічі Сакайя американський учений Девід Райзман [17, 25]. Тимчасовий характер її існування, обумовлений модою чи технологією, багато в чому пов'язаний зі змінним характером, власне, творчого процесу. Створення її вимагає суб'єктивного фактора, творчого начала, сформованої та розвиненої в процесі професійної підготовки і подальшої практичної діяльності дизайнера особливої якості – креативності.

Незворотність культурних змін у розвитку мистецтва і дизайну передбачали багато соціологів і філософів. Ще у 50-і рр. XX ст. іспанський філософ Ортега-і-Гассет, аналізуючи сучасне йому мистецтво, яке розвивалося в дусі класичних традицій, говорив про те, що воно не просто непопулярне, а антипопулярне, бо суперечить усім масовим естетичним критеріям і перестало виражати загальнолюдські цінності [11]. З твердженням іспанського мистецтвознавця і філософа можна погоджуватися або не погоджуватися, але історія сучасного мистецтва знає вже немало фактів, що підтверджують його думку. Прикладом є техніка кіно, яка досить швидко здобула статус кіномистецтва з його можливістю і навіть необхідністю копіювання, репродукування. Те саме відбувається з популяризацією музичного мистецтва. А якщо зникає значимість такої ознаки мистецтва, як унікальність, то і деякі твори дизайну можна розглядати як репродуковані художні шедеври.

Для дизайну характерна, насамперед, орієнтація й опора на особливу форму знання: «на знання про майбутнє», на проект. Але на відміну від інженерного проекту (який є найважливішим компонентом інженерної діяльності), дизайн претендує на цілісність, на жанр, тему, концепцію, стиль. Для дизайну принциповою є установка: «художня позиція виступає як джерело проектних засобів, засобів співорганізації знання і практичного перетворення світу» [8].

У сучасному світі твори мистецтва, як і результати різних видів дизайн-діяльності, є «технічно опосередкованими» не тільки тому, що так можна окупити економічні витрати, але й тому, що технологічна підготовленість цього культурного продукту сприятиме подальшому культурному розвитку. У цьому зацікавлені представники творчого середовища. Поява культурної індустрії, – на думку деяких вчених, – допомагає підтримувати статус діяча культури більш успішно, ніж у попередні епохи, відтак створюється постійна потреба в культурних товарах [1]. Разом із тим, процес технологізації мистецтва приховує в собі небезпеку уніфікації не лише окремих художніх практик, а й культури, що неодмінно впливає на зміст дизайнерської освіти, на світогляд викладачів і студентів.

У праці «Психологія мистецтва» Л. Виготський закцентував увагу на співвідношенні мистецтва та сприйняття довкілля. «...Мистецтво, – зазначав психолог, – бере матеріал із життя, але дає зверх того матеріалу дещо таке, що у властивостях самого матеріалу ще не міститься» [6, с. 314]. Учений підкреслював, що «почуття спочатку індивідуальне, а через твір мистецтва воно стає громадським або узагальнюється» [6, с. 480]. Майбутній дизайнер сприймає світ у синтезі різних видів мистецтва, розрахованих на різнобічний естетичний вплив. У подальшому, синтез мистецтв у творчості дизайнера-професіонала визначається єдністю ідейно-художнього задуму конкретного твору або цілісним впливом окремих елементів на формоутворення.

Специфічність художньої творчості, її нерозривний зв'язок із дизайном відзначав очільник відомої Ульмської вищої школи формотворення Томас Мальдонадо. Він розглядаючи питання розвитку дизайн-освіти, працював над пошуками наукової методології дизайну як професійного рішення проблем. Т. Мальдонадо прагнув так побудувати дизайн, щоб в його сутності реалізувався б певний енергетичний ідеал задоволення дійсних потреб людини. Розглядаючи дизайн у всій його багатоаспектній проблематиці, неминуче балансуючи між практичною та теоретичною постановкою питання, він утверджував єдність проектних рішень і наукової методології. Водночас, ідеальний дизайнер, – на його думку, – повинен забезпечити високі естетичні якості промислової продукції відповідно до актуальних уявлень масового споживача про красу. З цього приводу Т. Мальдонадо критично зауважує: «Наше суспільство не задовольняється тим, що робить із кожного твору мистецтва товар, воно хоче більше. Воно хоче, щоб кожний товар був твором мистецтва» [9, с. 14].

Таким чином дизайнер бере на себе функції посередника між науково-технічним прогресом і людиною, між культурою та науково-технічним потенціалом промисловості. Своєю діяльністю він ніби надає промисловості статус закладу культури, забезпечує її орієнтацію на культурний розвиток і проектує культуру розвитку на внутрішню структуру промисловості, висуваючи на перший план ті її ланки, які прямо сприяють поширенню в суспільстві вищих культурних цінностей. Такої думки у різних її модифікаціях дотримуються Т. Андріанова, О. Генісаретський, Ю. Назаров та інші. У цьому контексті набувають актуальності питання детермінації розвитку мистецтва і техніки, дизайну і дизайн-освіти щодо визначення мети дизайну і системи цінностей, якими варто керуватися в практичній дизайнерській діяльності та викладанні дизайнерських дисциплін, аналізі властивостей, причинних зв'язків і закономірностей розвитку дизайну та їх висвітленні у змісті професійної підготовки майбутніх дизайнерів. Особливого значення набуває створення методології проектування, зокрема окремих методик оволодіння формотворенням, визначенням шляхів оптимізації і практичного впровадження раціональних рішень, вироблення методик контролю й оцінки якості результатів дизайн-творчості студентів. Розвиток і сутність дизайн-освіти у дослідженнях педагогів виступає як частина будь-якої освіти в тому значенні, за яким наука і гуманітарна сфера є складовою будь-якого навчання. Аналіз багатьох науково-педагогічних досліджень і нормативних документів свідчить про те, що сучасна теоретична модель конкурентноспроможного фахівця, на думку дослідників, має передбачати формування соціально активної особистості з високою компетентністю, мобільністю і професіоналізмом; розвиток комплексу якостей сучасного фахівця, професійного мислення, соціальної і професійної відповідальності; формування в людині потенціалу саморозвитку і самовдосконалення, збалансованої загальнокультурної, спеціальної і конкретно-практичної підготовки професіонала [14, 74], творчо-гуманітарної особистості як суб'єкта культури [15, с. 34].

Зазначимо, що особливості підготовки такого фахівця у системі дизайн-освіти обумовлені специфікою дизайну як виду проектувальної діяльності, спрямованої на формування як особистісних і професійних якостей майбутнього дизайнера, так і естетичних і функціональних якостей предметного довкілля.

З огляду на усвідомлення висловлених міркувань, можемо зробити висновок про те, що розвиток дизайну і дизайн-освіти чутливо реагує на стан світових економічних і культурно-світоглядних тенденцій, тих тенденцій, які охоплюють сьогодні як розвинені держави, так і держави, що розвиваються. За таких умов фактори глобалізації в усіх сферах життя певним чином вплинули на затребуваність дизайну в нашій країні, його розвиток і, відповідно, на підготовку спеціалістів у цій галузі. Перш за все, слід підкреслити, що така затребуваність має споживацький характер. Принципи відкритості, проголошені в економіці, зняли всі перешкоди для широкого та всеохоплюючого імпорту. Відразу ж стала очевидною конкурентна неспроможність переважної більшості вітчизняних господарських товарів. Це відчутно завдяки продукції іноземних промислових підприємств, виробників продуктів харчування, будівельних і оздоблювальних матеріалів, яка заполонила національний ринок, що призвело до перебудови свідомості вітчизняного споживача, різкого підвищення рівня вимог до якості товарів, комфорту, організації середовища проживання. На цьому тлі, здавалося, прийшло розуміння: сучасній українській економіці для розв'язання одного з ключових завдань – забезпечення конкурентоспроможності продукції, що випускається, – необхідні висококваліфіковані спеціалісти з дизайну і вже найближчим часом буде потрібна значна кількість таких фахівців.

Всі ці фактори є спонукальним мотивом для модернізації системи дизайн-освіти й зумовили перегляд її стратегії, а саме – створення умов для розширення переліку спеціальностей, потреба в яких виникла в останнє десятиліття XX століття. Для дизайн-освіти завдання зводилося навіть не стільки до розширення номенклатури спеціальностей, скільки до розширення мережі навчальних закладів, що здійснюють підготовку фахівців у галузі дизайну, здатних забезпечити конкурентоспроможність вітчизняної продукції.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Розглянуті тенденції дозволяють дійти певних висновків про можливість системної диференціації тенденцій, наріжною серед яких є комплексний розвиток дизайну і дизайн-освіти, обумовлений синтезом навчання, виховання і розвитку особистості фахівця з дизайну.

Список літератури:

1. Андрианова Т.В. Культура и технология / Т. В. Андрианова // Наука, технология, культура: сб. науч. трудов / РАН, Ин-т науч. Информации. – М .: ИНИОН РАН, 1999. – С. 168-196.
2. Аронов В. Р. Дизайн в культуре XX века. Анализ теоретических концепций: автореф. дис. ... д-ра. искусствоведение: 18.00.06 /Аронов Владимир Рувимович. – М., 1995. – 38 с.
3. Безмоздин Л. Н. В мире дизайна / Леонид Наумович Безмоздин. – Ташкент: ФАН, 1990. – 311 с.
4. Вознюк О. В. Педагогічна синергетика: генеза, теорія і практика : монограф. / О. В. Вознюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2012. – 708 с.
5. Воронов Н.В. Очерки истории отечественного дизайна / Никита Витальевич Воронов. – М.: Исскуство, 1997. – 186 с.
6. Выготский Л.С. Психология искусства / Лев Семенович Выготский. – изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Исскуство, 1968. – 576 с.
7. Котлер Ф. Основы маркетинга / Филип Котлер ; пер. с англ. В.Б. Боброва; общ. ред. Е.М. Пеньковой. – М.: Прогресс, 1990. – 733 с.
8. Кузьмичев Л. А. Парадигма системного дизайна / Л. А. Кузьмичев, В. Ф. Сидоренко // Системные исследования : ежегодник / АН СССР, Ин-т истории естествознания и техники.– М., 1981. – С. 59-75.
9. Мальдонадо Т. Актуальные проблемы дизайна / Томас Мальдонадо // Декоративное искусство СССР. – 1964. – №7. – С. 18-20
10. Огилви Д. О рекламе /Дэвид Огилви. – М.: Эксмо, 2003.– 229 с.
11. Ортега-и-Гассет Х. «Дегуманизация искусства» : сборник / Хосе Ортега-и-Гассет ; пер. с исп.– М.: Радуга, 1991. – 368 с.
12. Прусак В.Ф. Організаційно-педагогічні засади підготовки майбутніх дизайнерів у вищих навчальних закладах України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Володимир Федорович Прусак ; Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2006. – 300 арк.

13. Пузанов В. И. Дизайнерская модель культуры / В. И. Пузанов // Техническая естетика.– 1989. – Вип. 11. – С. 16-19
14. Фомин Н. В. Теоретическая модель конкурентоспособного специалиста / Н.В. Фомин // Инновации в образовании. – 2004. – № 3.– С. 74-80
15. Чернилевский Д. В. Технология обучения в высшей школе / Д. В. Чернилевский, О. К. Филатов.– М.: Экспедитор,ь1996. – 288 с.
16. Яковлєв М. І. Основи формування професійного мислення художників графічного дизайну / М.І. Яковлєв; відп. ред. М.І. Яковлєв // Технічна естетика і дизайн : міжвідомчий наук.-техн. зб. / Укр. ассоціація з прикладної геометрії. – К. : Віпол, 2004. – Вип. 3/4. – С. 181-185.
17. Royal B. Farnum. Rhode Island School of Design. – Електронний ресурс – Код доступу: http://www.noteaccess.com/APPROACHES/ArtEd/History/ Gaitskell/ Hist Ch ArtEd.htm

Фурса О.А.
Института искусств художественного моделирования и дизайна имени Сальвадора Дали

КОМПЛЕКСНОЕ РАЗВИТИЕ ДИЗАЙНА И ДИЗАЙН– ОБРАЗОВАНИЯ КАК НАПРАВЛЯЮЩАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ТЕНДЕНЦИЯ

Аннотация
В статье раскрыто сущность комплексного развития дизайна и дизайн-образования как тенденции, имеющей ключевое значение в обосновании теоретических основ и создании инновационных моделей профессиональной подготовки будущих дизайнеров. Автором осмыслены перспективы развития дизайн-образования в Украине на основе интеграции обучения, воспитание и развитие личности специалиста по дизайну.
Ключевые слова: комплексное развитие дизайна, дизайн-образование, тенденция, образовательная тенденция

Fursa O.A.
Institute of Art for Decorative Modeling and Design named after Salvador Dali

THE COMPLEX DEVELOPMENT OF DESIGN AND DESIGN-EDUCATION AS A RELIABLE EDUCATIONAL TENDENCY

Summary
The reveals article the essence of complex development of design and design education as a trend of crucial significance in the rational basing of theoretical bases and creation of innovative models of professional training of future designers. The author has comprehended the prospects of the development of design education in Ukraine on the basis of integration of training, education, and personal development of a design professional.
Key words: complex development of design, design education, trend, educational trend

УДК 373.3 : 004

ОРГАНИЗАЦИЯ ВНЕКЛАССНЫХ ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ ПО ИНФОРМАТИКЕ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ

Хміль Н.А., Морквян І.В.
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

У статті наведена класифікація інтерактивних методів навчання за можливістю застосування їх у начально-виховному процесі з урахуванням вікових особливостей учнів. Аналізується доцільність методів при організації та проведенні позакласних виховних заходів з інформатики в молодшій школі, що проілюстровано на прикладах фрагментів виховних заходів з інформатики в четвертому класі.
Ключові слова: позакласна робота з інформатики, психологічні особливості розвитку дитини, молодші школярі, інтерактивні методи навчання, інтерактивна діяльність.

Постановка проблемы. Как указано в новом Государственном стандарте начального общего образования Украины одним из основных компонентов процесса воспитания учащихся является формирование у них способности продуктивно сотрудничать с различными партнерами в группе и команде, выполнять различные роли и функции в коллективе [1]. Поэтому необходимы существенные изменения в методике воспитания младших школьников.

В современной системе образования традиционные методы обучения и воспитания постепенно трансформируются в инновационные, направленные на развитие коммуникативных умений и навыков при организации эффективной совместной деятельности в процессе решения возникающих проблем. Так использование в учебно-воспитательном процессе интерактивных методов будет способствовать формированию у ребенка умений критически мыслить, анализировать имеющиеся возможности и учитывать альтернативные пути их решения, работать с полученной информацией, принимать взвешенные решения, дискутировать и общаться с другими людьми.

Анализ последних исследований и публикаций. Анализ научно-педагогической литературы показывает, что проблемам применения интерактивных методов обучения посвящены многочисленные научные исследования. В частности российские и украинские ученые Н. Коломиец, О. Коротаева, А. Мартынец, Г Митина, А. Пехота, Л. Пироженко, А. Пометун, Г. Самохина, М. Скрипник, Н. Суворова, А Ярошенко и др. изучали теоретические аспекты, связанные с определением сущности интерактивных методов, их классификации, эффективности для решения учебных задач. Их использование в начальной школе были предметом исследования И. Беха, Л. Выготского, Л. Куликовой, М. Левитова, А. Матвеевой, Д. Ольшанского, С. Рубинштейна, А. Скрипченко и др. Наряду с большим количеством научных трудов, проблеме использования интерактивных методов обучения при организации и проведении внеклассных мероприятий по информатике в начальных классах уделяется недостаточное внимание.

Цель статьи. Показать на практических примерах возможности использования существующих интерактивных методов обучения с учетом возрастных особенностей учащихся для организации и проведения внеклассных воспитательных мероприятий по информатике в начальной школе.

Изложение основного материала. Как известно, внеклассная работа способствует формированию у учеников заинтересованности в изучении основных аспектов учебного предмета, углублению и расширению их знаний и навыков. В частности, основной целью организации внеклассной работы по информатике с учащимися начальных классов является: развитие их познавательной деятельности (восприятия, внимания, памяти, мышления, речи, воображения); воспитание коллективизма и товарищества (при совместной работе в процессе создания сказочных историй, организации командных соревнований, исследовании явлений в процессе решения проблемной задачи и т.д.); усиление заинтересованности детей в изучении информатики.

При организации и проведении воспитательных внеклассных мероприятий по информатике для учеников 1-4 классов мы обратили внимание на то, что у детей отсутствует целеустремленность в процессе совместной работы при решении предложенных заданий из-за возникающих коммуникативных трудностей. Поэтому, на наш взгляд, для более эффективного проведения таких мероприятий необходимо применять интерактивные методы.

В педагогической практике [2-3 та ін.] используется большое их количество, в частности, для возрастной категории 6-10 лет лучше подходят такие методы как: «Ассоциативный куст», «Чтение с остановками», «Карусель», «Займи позицию», «Мозговой штурм», игра «Да-нет», «Работа в парах», «Работа в малых группах».

Так, анализируя особенности деятельности младших школьников В. Селиванов, С. Рубинштейн, Д. Эльконин в своих трудах отмечали, что для учащихся 6-10 лет присуща недостаточная сформированность воли к достижению поставленной цели, умения понять предложенное задание и действовать, осознавая ход его выполнения; отсутствие целеустремленности в поведении, «стержнем которой были какие-то мотивы, связанные с будущим личности. Младший школьник может действовать, осознав обязательства, но основная его волевая активность порождается непосредственными эмоциями и интересами...» [4]. Поэтому использование таких методов, как: «Ассоциативный куст», «Чтение с остановками», «Карусель», «Займи позицию», «Мозговой штурм», игра «Да-нет», «Работа в парах», «Работа в малых группах» побуждает учащихся к развитию воображения и творчества, откровенного выражения мысли, нахождение нескольких решений конкретной проблемы, коммуникативных умений и навыков. Например, метод «Карусель» предоставляет детям возможность попробовать убедить собеседника в своей правоте, наладить контакты с одноклассниками, найти единомышленников. Метод «Мозговой штурм» позволяет проявить воображение и творчество, происходит формирование пони-

© Хміль Н.А., Морквян І.В., 2014

мания понятий, необходимые для решения проблемы. Для метода «Ассоциативный куст» характерно развитие словесно-логического мышления.

Таким образом, данные методы обеспечивают первый этап развития понятийного и теоретического мышления младших школьников. При их использовании деятельность учащихся становится более осмысленной и эффективной.

Проиллюстрируем возможности применения перечисленных методов на примерах фрагментов воспитательных мероприятий по информатике в 4 классе.

Например, при проведении воспитательного мероприятия на тему «Кодирование информации» мы воспользовались методом «Мозговой штурм». Учебная цель заключалась в ознакомлении учащихся со способами кодирования информации (текст, изображения), на примере исследования правил дорожного движения. Развивающая – предусматривала развитие умений высказывать собственное мнение во время объяснения правильности выбора пути согласно предложенным ситуациями и формирование умений исследовательской деятельности. Воспитательная цель заключалась в воспитании культуры поведения на дороге, внимательного отношения друг к другу.

В начале проведения данного мероприятия мы предложили ученикам игру с картой вымышленного города Кодбург. Содержание задания предусматривало нахождение правильных путей перехода улиц согласно созданным ситуациям. Ученики, объединенные в малые группы, совместно искали оптимальный способ решения поставленных перед ними заданий. В результате дети изучали различные способы кодирования информации с помощью рисунков (дорожных знаков, светофоров) и текста. Они с удовольствием выполняли задания и пытались сотрудничать.

Метод «Ассоциативный куст» мы использовали при проведении воспитательного внеклассного мероприятия по теме «Состав компьютера». Учебная цель заключалась в рассмотрении основных устройств, из которых состоит компьютер. Развивающая – предусматривала формирование ассоциативных представлений и поиск взаимосвязей между ними, развитие логического мышления. Воспитательная цель заключалась в формировании навыков информационной культуры и культуры поведения. Дети должны были перечислить все возникающие ассоциации с устройствами компьютера. Например, фиксируя их ответы на доске, мы получили изображение, на котором посередине было записано слово «клавиатура», а вокруг – слова-ассоциации. Продолжая работу, ученики искали взаимосвязи между записанными понятиями. Соединяя их линиями, мы вместе с ними получили куст из ассоциативных понятий. Это позволило учащимся лучше понять свойства и функции устройств компьютера. Применение данного метода позволило детям не только творчески подойти к выполнению задания, но и обоснованно объяснить собственные ассоциации.

При проведении внеклассного воспитательного мероприятия, посвященного систематизации и обобщению знаний свойств и функций основных устройств компьютера мы воспользовались игрой «Верю-не верю». Учебная цель мероприятия заключалась в углублении знаний учащихся по устройству компьютера. Развивающая цель – в формировании стремления к познанию чего-то нового, развитии умений отстаивать собственное мнение. Воспитательная цель предусматривала формирование навыков культуры высказывания собственного мнения, интереса к изучению информатики. Мы предложили детям проанализировать небольшой рассказ и объяснить: Могла произойти такая история на самом деле? Были ли ее положения верны? Каким может быть продолжение этой истории? Приведем фрагмент рассказа: «Родители купили Пете компьютер. Привезли домой, распаковали коробки, а как собрать не знают. Решили они позвать мастера, оставили все устройства и пошли на работу. Прибежала к компьютеру мышка.

– Тук-тук, кто в ящике живет?

– Я, процессор – быстрое устройство.

– Я, оперативная память – всегда храню всю информацию.

– Я, мышь – устройство для ввода графической информации...

....

Прибежал Петя, подключил все устройства между собой и сел играть. Пришли родители с работы, и глазам своим не поверили ...».

Обязательное условие игры – это не только формулирование учениками односложных ответов «верю» или «не верю» на каждое из положений рассказа, но и объяснения, почему они так считают? Таким образом, дети учатся анализировать текст, объяснять, как они его поняли и обосновывать собственную позицию.

Приведенные выше примеры свидетельствуют, что интерактивные методы обучения помогают создавать на воспитательных внеклассных мероприятиях такую атмосферу, которая способствует продуктивной умственной работе учащихся и возникновению у них заинтересованности в рассматриваемой теме; формированию навыков общения, обоснованного отстаивания собственного мнения, умений выделять главное и слушать друг к друга. Они способствуют повышению работоспособности детей, их активности, заметному улучшению уровня усвоения материала.

Выводы и предложения. Таким образом, нами были рассмотрены основные интерактивные методы обучения, которые можно применять при проведении внеклассных воспитательных мероприятий по информатике в младших классах. Показано, что умело подобранные интерактивные методы, мотивируют учащихся к обучению, способствуют возникновению у них интереса к знаниям, познанию чего-то нового; позволяют привлечь к работе весь класс; формируют навыки коллективного сотрудничества, продуктивного взаимодействия, ведения дискуссии и обсуждения.

Перспективой дальнейших исследований в этом направлении мы видим изучение возможностей применения методов интерактивного обучения при проведении воспитательных внеклассных мероприятий по информатике в средней и старшей школе.

Список литературы:

1. Державний стандарт початкової загальної освіти. Постанова КМУ №462 від 20.04.11 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911/.
2. Інтерактивні методи навчання: Навч. посібник. / За заг. ред. П. Шевчука і П. Фенриха. – Щецін : Вид-во WSAP, 2005. – 170 с.

3. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Наук.-метод. посіб. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. За ред. О. І. Пометун. – К. : Видавництво А. С. К., 2004. – 192 с.
4. Дубініна К. Психологічні особливості розвитку молодшого школяра [Електронний ресурс] / Катерина Дубініна // Вісник Інституту розвитку дитини: [зб. наук. праць]. – Київ, 2009. – № 6. – Режим доступу до статті : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vird/2009_6/27.pdf.

Хмиль Н.А., Морквян И.В.
Коммунальное учреждение «Харьковская гуманитарно-педагогическая академия»
Харьковского областного совета

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЗАКЛАСНИХ ВИХОВНИХ ЗАХОДІВ З ІНФОРМАТИКИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ

Аннотация
В статье приведена классификация интерактивных методов обучения по возможности применения их в учебно-воспитательном процессе с учетом возрастных особенностей учащихся. Анализируется целесообразность методов при организации и проведении внеклассных воспитательных мероприятий по информатике в начальной школе, что проиллюстрировано на примерах фрагментов воспитательных мероприятий по информатике в четвертом классе.
Ключевые слова: внеклассная работа по информатике, психологические особенности развития ребенка, младшие школьники, интерактивные методы обучения, интерактивная деятельность.

Khmil N.A., Morkvyan I.V.
Municipal Establishment Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy of Kharkiv Regional Council

ORGANIZATION OF EXTRACURRICULAR EDUCATIONAL ACTIVITIES IN COMPUTER SCIENCE IN PRIMARY SCHOOL USING INTERACTIVE METHODS

Summary
The article presents the classification of interactive teaching methods for the possibility using in the educational process considering the age characteristics of students. Analyzes the expediency of methods for organizing and conducting extracurricular activities in computer science in primary school, as illustrated by the examples of educational activities in computer science at fourth form.
Key words: extracurricular work in Informatics, psychological features of child development, juniors, interactive teaching methods, interactive activity.

УДК 372.87

СТИЛИЗАЦИЯ В ДЕКОРАТИВНОМ ПЕЙЗАЖЕ. ФЛОМАСТЕРНАЯ ТЕХНИКА

Чайковская Л.А.
ГБОУ гимназия 441 г. Санкт-Петербурга

Определена роль и значение фломастерной техники в отображении учащимися увиденного.
Ключевые слова: изобразительное искусство-средство эстетического воспитания; продукт художественно-творческой деятельности; законы декоративного стилизованного рисовании; фломастерная техника; активизация познавательной и творческой деятельности учеников.

Общеизвестно, что рисование является средством эстетического воспитания: оно позволяет детям выразить свое представление об окружающем мире, что создает положительный эмоциональный настрой, развивает фантазию и воображение, дает возможность закрепить знания о форме и цвете [1]. Рисуя, дети не только отражают мир, но и показывают его.

Изобразительная деятельность учащегося приобретает художественно-творческий характер постепенно, в результате накопления, уточнения образов-представлений и овладение способами изображения. Продуктом художественно-творческой деятельности является выразительный образ. Создавая рисунок, картину, учащийся применяет действия, контролируя их представлением изображаемого предмета [2]. Движения руки направлены на выполнение рисунка, не рождаются самим процессом изображения. Поэтому способам рисования его следует учить и развивать их, т.е. учить технике рисования, используя все доступные материалы и оборудование: бумага, карандаш, акварель, гуашь, гелевые ручки, фломастеры и маркеры в соответствии с их свойствами и изобразительными возможностями.

В отличии от станковой живописи, в декоративном стилизованном пейзаже в первую очередь отсутствует свето-воздушная перспектива и все объекты, как переднего, так и заднего плана, изображаются с одинаковой четкостью [9].

Пейзаж занимает в декоративной композиции одно из ведущих мест и несет в себе определенные

© Чайковская Л.А., 2014

сложности в изображении [3]. Наряду с обобщениями и условностями, пейзаж должен передать состояние природы и быть выстроенным по законам композиции. Только тогда он будет выразителе и интересен зрителям[4].

Так же как в декоративном стилизованном рисовании законы остаются те же[5]:

-оставлять самые насыщенные тона и самые сильные тоновые контрасты для элементов, расположенных на переднем крае картины;

-подбирать для обширных безликих участков рисунка текстуру, которая нарушит монотонность общей массы;

-вода чаще всего темнее в том месте, где она соприкасается с землей;

-тоновый контраст удаленных предметов, объектов заметно слабеет по сравнению с расположенными на переднем крае (эффект воздушной перспективы);

-небо постепенно становится бледнее ближе к горизонту;

-центральный план рисунка не должен быть перегружен по сравнению с периферийным;

- пространственные свойства цвета основываются на тепло-холодности.

Синий цвет вызывает при одинаковых условиях ощущение большей удаленности нежели красный. Если на одинаковом расстоянии от наблюдателя повесить рядом два квадрата, один из которых окрашен в синий, а другой в красный цвет, то первый из них будет восприниматься как расположенный дальше, а второй ближе; это и служит для разделения цветов на «выступающие» и «отступающие»[6]. Традиционная точка зрения на этот психологический феномен объясняется также ассоциативным путем, с учетом того, что дальние предметы как бы окутана синевой.

Пространственный свойства цветов были замечены уже художникам эпохи Возрождения, которые как правило передний план изображали в тепло-коричневых тонах, средний в нейтрально-зеленый, а дальний – в голубых.

Бесконечное разнообразие природы и живописные пейзажи предоставляют художнику необъятные возможности для творчества.

Выполняя композицию стилизованного пейзажа, в котором изображаемые объекты будут предельно упрощены, можно использовать и несложный декор, для выполнении которого хорошим художественным материалом послужат фломастеры и маркеры (различные по толщине воспроизводимых ими линий, точек, штрихов)[7].

Заниматься живописью при помощи фломастеров и маркеров нельзя, поскольку живопись – это попытка передать с помощью красок живой реалистичный цвет объектов реального мира, что может быть достигнуто только точным смешением цветовых оттенков, а смешивать цвета фломастеров нецелесообразно[8]. Поскольку какие-либо наборы разноцветных фломастеров обладают непредсказуемыми цветами, а также краски не предназначены для смешивания, что не позволяет искать необходимые оттенки с точки зрения живописи.

Можно попробовать нарисовать фломастерами пейзаж, но скорее всего получится картина с изображением нереального мира.

Таким образом, можно считать, что фломастеры и маркеры могут быть применимы для создания абстрактных графических рисунков или картин абстрактной живописи, где фломастерные краски могут быть удивительным художественным материалом. Поскольку любое проявление цвета на изобразительной поверхности рисунка или картины происходит непредсказуемо, то есть нельзя заранее предвидеть результаты применения красок различных фломастеров или маркеров, и поэтому не может быть предварительного художественного замысла. Можно только предполагать некоторый эскиз или набросок, но процесс создания визуальных изображений посредством фломастеров и маркеров в изобразительном искусстве или художественном дизайне оказывается непредсказуемым, или иначе сказать непреднамеренным и случайным. Это можно рассматривать как абстрактные эксперименты с неизвестными красками и случайными цветовыми оттенками, которые возможно извлечь из непредсказуемого художественного материала.

Поскольку проявление цвета на изображаемой поверхности рисунка непредсказуемо, поэтому не может быть полного художественного замысла Таким образом, процесс создания визуальных изображений с помощью фломастеров (маркеров) в изобразительном искусстве или художественном дизайне оказывается непредсказуемым, естественное увлекает детей своей непреднамеренностью и случайностью, эвристичностью.

При этом обучающий и развивающий смысл работы сохраняется. Это дает возможность предотвратить перегрузку ребенка, освободить его от страха перед трудностью, приобщить к творчеству.

Это можно рассматривать как абстрактные эксперименты с неизвестными красками и случайными цветовыми оттенками, которые возможно извлечь из непредсказуемого художественного материала.

Фирмы производители канцелярских товаров и бумажные фабрики не подозревают, каким образом будут использованы их изделия, поскольку трудно предположить, что бумагу будут тереть ватой, и будут мочить спиртом или ацетоном. А также трудно предположить, что технические фломастеры сделанные для нанесения надписей на обшивках космических кораблей или промышленные маркеры предназначенные для рисования на корпусах подводных лодок могут иметь удивительные художественные свойства с точки зрения изобразительного искусства и дизайна.

Тем не менее, фирмы производители создают разные типы технических фломастеров и промышленных маркеров, которые неожиданно хорошо подходят для использования вне пределов их индустриального предназначения.

Существуют, конечно, специальные художественные фломастеры и маркеры предназначенные для использования в изобразительном искусстве, но по существу любые образцы являются инструментами для рисования и нанесения цвета, и поэтому могут быть использованы художниками и дизайнерами.

И в дальнейшем творчестве, если фломастеры каких-либо фирм становятся знакомыми, т.е. если технические характеристики и качество красок, а также палитры известны художникам и дизайнерам, а в данном случае учащимся, то можно рисовать задуманные рисунки и картины.

В краткой статье сложно рассказать обо всех нюансах техники рисования фломастерами. Мы рассмотрим только одну, относящуюся к декоративному стилизованному рисованию с применением декора, точки, линии, штриха и доступную детям.

Видимая действительность является плоской проекцией мира, поскольку перспективы пространства воспринимаются глазами и нервными окончаниями в сетчатке, которая имеет плоскую поверх-

ность. Можно сказать, что глаза воспринимают перспективы объёмного пространства, но строят изображение мира на плоской поверхности глазной сетчатки из квадратов, кругов, треугольников или иных геометрических фигур так же, как строится любой чертёж или план, либо геодезическая карта. А сознание и зрительная зона коры головного мозга осуществляют геометрические преобразования визуальных ощущений, и создают объёмную картину мира.

Поэтому показанные линейные узоры двумерных геометрических фигур превращаются в объёмные картины фантомных визуальных образов.

Действительность мира построена в соответствии с математическими принципами симметрии и пропорции. Нас окружает грандиозная геометрия пространства.

Многие концепции пространства были исследованы и сформулированы, или обозначены в изображениях на картинах художников.

Странные геометрические объекты в художественных композициях Кандинского или абстрактные геометрические фигуры в картинах Малевича, а также пространственные формы многих других художников абстракционистов являются попытками увидеть геометрию мира; но все же можно спорить о визуальной гармонии или дисгармонии в абстрактных картинах или графических рисунках, но по существу, законы изобразительного искусства и критерии красоты геометрических форм тождественны универсальным законам мирового пространства, а значит имеют место быть в рисунках детей.

Фломастеры и маркеры могут быть применены для абстрактных рисунков или абстрактной графики; здесь фломастеры становятся удивительным художественным материалом. В отличии от красок, фломастеры не смешивают, но этим они и интересны и непредсказуемы.

Интересной особенностью фломастеров является то, что их красящая поверхность может иметь разные формы и размеры, поэтому учащиеся могут проявить большую фантазию в изображении стилистических объектов: гор, долин, туч, солнца, воды, каких-либо строений в своем стилизованном пейзаже.

Фломастеры активно используются при создании концепт-артов различной техники (автомобилей), поэтому знакомство учащихся с фломастерной техникой дает возможность находить все новые способы отображения действительности, отличные от фотографического изображения, производить преломление увиденного через индивидуальность художника, свободно распоряжаться при решении различных изобразительных задач, наиболее полно выразить в рисунке свои впечатления от происходящих в жизни событий и явлений, чтобы учащийся мог выразительно и без особых затруднений создать то изображение, которое он захочет, создать источник творческой мысли, сделать мир для него психологически и социально комфортным, получая удовольствие от творчества.

Список литературы

1. Андреев А.Н. Живопись. - 2001. - М., Эксмо. – С. 28-29
2. Афонькин С.Ю., Афонькина Е.Ю. Цветущий сад.- 2001.-СПб., «Химия». – С. 36-37.
3. Анн Пипер Энергия красок (абстрактная живопись).-2008.-М.- Арт-родник. – С. 34-36.
4. Король А.Д. Диалоговый подход к организации эвристического обучения // Педагогика. №9. – 2007. – С. 11.
5. Логвиненко Г.М. Декоративная композиция.- 2009.-М.,«Владос». – С. 45-47.
6. Лучшие орнаменты и декоративные мотивы.-2008.-М.,«Астрель». – С. 56-57.
7. Мастера пейзажа. - 2002. - М.,«Вече». – С. 67-68.
8. Хуторской А.В. «Эвристическое обучение». - 2010. - М. – С. 12-14.
9. http://www.phantomgallery.64g.ru/geocon.htm.

Chaikovskaya L.A.
Gymnasium 441 St. Petersburg

STYLING IN A DECORATIVE LANDSCAPE. MARKER TECHNIQUE

Summary
The role and value фломастерной technology in showing students what they saw.
Key words: fine art-a means of aesthetic education; product artistic and creative activity; laws stylized decorative painting; фломастерная technique; activation of cognitive and creative activity of students.

УДК 378.016:159.9

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПСИХОЛОГІЇ

Ярощук Н.П.
Луцький педагогічний коледж

У статті розглядаються умови формування ціннісно-смислового ставлення до психології. Проаналізовано психологічні механізми формування ціннісно-смислового ставлення майбутніх педагогів до психологічного знання. Визначено методичні особливості викладання психології.
Ключові слова: психологія, ціннісно-смислове ставлення, студенти, майбутні вчителі, професіоналізм.

Постановка проблеми. «Сучасний світ визнає тільки один шлях цивілізованого розвитку: через добре поставлену освіту, громадський пріоритет знань і компетенцій, високий професіоналізм» [3, с. 9].

На сучасному етапі розвитку суспільства підвищуються вимоги до професійної освіти, покликаної забезпечити підготовку конкурентноздатного спеціаліста, освіченої, творчої особистості. Однак сьогодні навчання, в тому числі професійне, часто зводиться до простої трансляції знань, отож становлення особистості професіонала відбувається здебільшого стихійно. Ідея гуманізації освіти вимагає переосмислення підходу до освіти. Ключовим у цьому переосмисленні можна визначити поворот від знань як цінності – до особистості, яка пізнає і розвивається. Необхідною умовою гуманізації освіти і мірою ефективності освітнього процесу є особистісний та професійний розвиток студентів. Актуальна тенденція гуманізації освіти вимагає перетворення підходів, цілей, змісту, методів навчання та виховання. Центральним моментом орієнтованої на людину освіти стає увага до становлення особистості як суб'єкта навчальної, професійної діяльності.

У суспільстві сформувалася стійка потреба у вчителеві нового типу – педагога – професіонала. Його визначальними особливостями вважаються високий рівень професійної компетентності та психологічної культури; прагнення до постійного самовдосконалення; здатність будувати свою діяльність відповідно до цінностей становлення особистості; вміння проектувати розвиваюче соціально-психологічне середовище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найважливішим показником професіоналізму сучасного вчителя є його психологічна компетентність. Аналіз цієї категорії на сьогодні висвітлюється в роботах С.В. Бєлохвостова, Є.В. Бондаревської, Л.А. Гапоненко, Е.А. Климова, Л.С. Колмогорова, Н.І. Ліфінцевої, Н.Н. Обозова, М.В. Попової та інших дослідників. Вчені відзначають, що в процесах навчання і виховання багато закономірностей, моделей, засобів і прийомів тією чи іншою мірою опосередковані психологічними механізмами і феноменами. У зв'язку з цим професійно діяти в освітній сфері, де багато фактів і явищ мають відношення до психологічної науки, виступати першим і щоденним носієм практичної психології, головним реалізатором психолого-педагогічних досягнень може тільки культурний, психологічно компетентний учитель. Будучи проектувальником, конструктором, організатором навчально-виховного процесу, педагог повинен активно використовувати наукові психологічні знання при вивченні та вдосконаленні власного внутрішнього світу, побудові змісту освіти, відборі найбільш продуктивних методів і форм роботи, способів і прийомів розвитку суб'єктивної реальності дітей різного віку, при пошуку оптимальних шляхів співпраці з учнями, їх батьками, іншими вчителями і т.д.

Метою статті є визначення умов формування ціннісно-смислового ставлення до психології у студентів педагогічного коледжу, які забезпечують продуктивний розвиток психологічної компетентності майбутніх учителів.

Необхідність найвищого рівня психологічної компетентності педагога зумовлена тим, що саме від знань і майстерності вчителя багато в чому залежить духовний досвід підростаючого покоління і духовне здоров'я нації в цілому.

Виклад основного матеріалу. Соціальні запити в педагогах – професіоналах актуалізували проблеми психологічної підготовки вчителів нового типу. На сучасному етапі в науковій літературі пропонуються такі підходи вдосконалення психологічної підготовки студентів: психологізація цілей, змісту, методів, професійної підготовки педагога (Г.В. Акопов, Н.Г. Руденко, В.А. Семиченко); виявлення конструктивних можливостей психологічного знання для вчителя (Ю.Н. Кулюткін); інтеграція психологічних дисциплін (В.Н. Панферов); побудова міжпредметних зв'язків психології з педагогікою і методикою викладання конкретних шкільних предметів (Л.І. Бєлозьорова, А.В. Тимофєєва); посилення практичної спрямованості психології (Б.А. Вяткін); віднесення педагогічної психології до розряду профільних дисциплін (Л.М. Фрідман); використання активних методів і форм у навчанні студентів (Г.В. Дьяконов, Є.І. Рогов); переосмислення і оновлення навчально-методичного забезпечення занять (М.В. Гамезо, Р.С. Нємов, В.Н. Панферов); застосування інформаційних технологій (А.С. Чернишов); вдосконалення психологічної практики вчителів (Т.В. Бєляєва, М.С. Горбач, С.Г. Косарецький); створення інноваційних педагогічних систем, в яких основне місце займає психологічна освіта педагога (Є.І. Ісаєв, В.І. Слободчиков).

Підвищення вагомості особистісного фактору серед пріоритетних цінностей суспільства, гуманізація всіх сфер людських відносин зумовлює підвищення уваги до вивчення психології. Саме психологію сьогодні справедливо називають методологією людського життя, адже лише компетентне, психологічно грамотне розв'язання людиною численних зовнішніх і внутрішніх проблем може забезпечити відносно комфортне і продуктивне існування особистості в умовах швидкозмінного суспільства, яке постійно ускладнюється.

Завдання викладання психології визначаються, з одного боку, змістом науково-психологічних знань, а з іншого боку, типом освітньої програми, в рамках якої ці знання викладаються. Місце психології в системі наук, специфіка її змісту – традиційний предмет для дискусій. У зв'язку з цим в різні епохи, в різних країнах і навчальних закладах психологія викладалася як в рамках філософських і природничо-наукових предметів, так і в рамках гуманітарних дисциплін. Відповідним чином визначались і цілі викладання психології. В.Я. Ляудіс вважає, що «мета навчання психології – теоретичне і практичне оволодіння знаннями та методами побудови спілкування і взаємодії з людьми в різних умовах їх життєдіяльності» [4, с. 9].

© Ярощук Н.П., 2014

Сьогодні психологія як навчальна дисципліна викладається у навчальних закладах різного типу. Вищі навчальні заклади 1-2 рівня акредитації спрямовані на підготовку фахівців-практиків, тому важливою методичною вимогою викладання психології тут є її практична спрямованість, надання конкретних прийомів розв'язання життєвих і професійних ситуацій. До цієї групи фахівців належать: вчителі, вихователі та інші працівники шкільних, дошкільних та позашкільних закладів.

Головним об'єктом професійної діяльності фахівців цього профілю є людина або група людей. Звідси випливає безпосередня значимість психологічних знань для їх професійної діяльності. Тому головним напрямком викладання психології за програмами цього типу є формування професійної психологічної компетентності. Цей напрямок визначає цілі викладання психології за такими освітніми програмами: 1) навчання основ психологічних знань; 2) знайомство з методами психології; 3) навчання прикладних психологічних знань, які відповідають професійній спеціалізації студентів; 4) навчання в застосуванні психологічних знань для вирішення практичних завдань у рамках майбутньої професійної діяльності; 5) формування загальної психологічної культури студентів [2, с. 78-79].

Наведені вище узагальнення певною мірою стосуються методик викладання будь-яких дисциплін. Разом з тим психологія як галузь знань і людської практики має власну специфіку, яка зумовлює особливі вимоги до діяльності викладачів. Це визначається особливостями як предмета психології в цілому, так і окремих психологічних явищ. Коротко охарактеризуємо найбільш важливі з них. Отже, специфікою предмета психології є:

1) існування головного об'єкта – психіки – у множині різних проявів (наприклад, індивідуальний світ людини існує водночас в декількох просторах – індивідуальному, соціальному, феноменологічному, природному);

2) багатозмістовність предмета (від елементарного акту сприймання до актів перетворення однією людиною світової історії та культури);

3) мінливість, неможливість повної фіксації в будь-якому стані, відносність будь-якої сталості, яка внутрішньо реалізується через безліч динамічних процесів і тенденцій розвитку;

4) полідетермінованість – у будь-якого явища або психологічного факту існує складна система детермінант як індивідуального, так і соціально-історичного рівня;

5) пристрасність – і виникнення, і вивчення будь-якого факту містить не лише суто пізнавальний аспект, а й ґрунтовну афективну складову, яка стосовно психологічних об'єктів здатна повністю змінити їх природу; це зумовлено тим, що об'єкт психологічного дослідження є водночас суб'єктом, який активно реагує на впливи, певним чином взаємодіє з експериментальною ситуацією, характеризується різними психічними станами у конкретних обставинах, на тих чи інших етапах життєвого шляху, в різні періоди своєї діяльності;

6) «голографічність» – будь-який акт психічного життя «втягує» у своє існування всі механізми і складові не лише психіки в її онто- та філогенетичному ракурсах, а й надбання людської цивілізації, її культурно-історичного розвитку;

7) особистісно-діяльнісна репрезентованість і взаємодетермінованість – тобто існування більшменш стійких структур особистості, які формуються в діяльності і водночас визначають цю діяльність; цю особливість можна трактувати ще ширше, а саме: будь-яке явище є водночас і процесом, і результатом, і умовою, і засобом, і структурним елементом, і певним результатом;

8) багаторівневість, що зумовлюється інтеграційними тенденціями, механізмами системотворення, включення одного і того ж психологічного факту до численних систем різного рівня інтегрованості, що за механізмом системної проекції може принципово змінювати його власні якості тощо.

Безумовно, наведені позиції не перекривають усіх особливостей психологічного предмета, але вони наочно засвідчують, яка методична відповідальність покладається на викладача психології. Щоб зберегти ці ознаки психологічних явищ, донести їх до свідомості студентів, необхідно в такий спосіб організувати навчальний процес, щоб психологічні знання не стали «мертвим вантажем», а наповнились їх реальними значеннями, стали дійовим засобом підвищення якості життя кожного учасника педагогічного процесу. А це можливо за умов високого професіоналізму викладача, його методологічної культури і методичної компетентності, позбавленості від професійних стереотипів, спрямованості на потреби студентів, а не на формальні критерії успішності [6].

Найважливішим показником професіоналізму сучасного педагога є його психологічна компетентність. Особливий статус і значимість психологічного знання в діяльності вчителя передбачає високу продуктивність психологічної підготовки студентів педвузів. Однак аналіз теоретичної літератури з цього питання і практики викладання дисциплін психологічного циклу в педвузі вказує на низьку результативність традиційного навчання студентів психології [1].

Для підвищення ефективності процесу навчання студентів психології та рівня психологічної компетентності майбутніх педагогів потрібне особливе перетворення змістовної, структурної та технологічної сторін професійної психологічної підготовки в навчальних закладах, які готують вчителів. Відправним пунктом у процесі становлення психологічної компетентності майбутніх педагогів має стати формування у них ціннісно-смислового ставлення до психологічного знання. Це ставлення розглядається як особливе особистісне утворення, що є результатом засвоєння студентами професійно-орієнтованих психологічних знань і значущих моделей педагогічної діяльності в психологічному плані, і трансформації цих знань і моделей в індивідуальний досвід, і включає в себе емоційний, мотиваційний, когнітивний і операціонально-діяльнісний компоненти.

Особистісні смисли вивчення психології в процесі підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності складаються із системи смислових утворень, в яких психологічні знання співвідносяться з суб'єктивно важливими цілями особистісно та професійно значущих для майбутніх педагогів видів діяльності. Основними психологічними механізмами формування ціннісно-смислового ставлення майбутніх педагогів до психологічного знання вважають: механізм виникнення позитивних емоцій, мотиваційний механізм змістоутворення, ідентифікація, зіткнення смислів, ціннісно-смислове самовизначення. Динаміка становлення ціннісно-смислового ставлення полягає в послідовній зміні типів ставлення студентів до психологічного знання від формального (безособового) і позитивного (аморфного) до позитивного (пізнавального) і позитивного (ціннісно-смислового). Специфічно психологічними умовами, що сприяють формуванню ціннісно-смислового ставлення майбутніх педагогів до психології, є наступні умови: використання особистого досвіду студентів у навчанні, облік їх особистих і професійних потреб і запитів, включення студентів у навчально-професійну спільність, здійснення спіль-

ної рефлексивної комунікації учасниками освітнього процесу, налагодження особистісного спілкування між викладачем і студентами, становлення майбутніх вчителів суб'єктами власної діяльності, своєї ціннісно-смислової сфери [5, с. 15].

Важливою організаційно-педагогічною умовою в процесі формування ціннісно-смислового ставлення майбутніх педагогів до психології є практичні заняття з психології. У їх проведенні доцільно використовувати активні методи та форми навчання, що враховують специфіку психологічного знання і особливості професійної праці вчителя, і теоретичні, навчальні та практичні завдання, що відповідають основним типам психологічного знання і які функціонують в педагогічній освіті та практичній діяльності педагога. Основними принципами конструювання практичних занять з психології при формуванні у студентів ціннісно-смислового ставлення до психологічного знання є: принцип адекватності змісту психологічної освіти практичним потребам і запитам педагогів, принцип акцентування цінності психологічного знання, принцип інтеграції життєвих і наукових психологічних знань у процесі навчання студентів, принцип проблемності, принцип єдності теорії і практики, принцип засвоєння знань у спільній діяльності викладача і студентів, принцип організації занять з використанням активних методів і форм навчання, що враховують специфіку психологічного знання та особливості професійної праці вчителя.

Найбільш ефективними формами психологічної підготовки майбутніх учителів є активні професійно-орієнтовані форми організації навчання: «Психологічна майстерня», «Проблемно-проектний семінар», «Семінар – діалог», «Заняття-психотренінг» та інші.

Однак такі методи, як тренінг, рольові ігри, дискусія, психодрама потребують особливої підготовки викладача. Тому не кожна психологічна дисципліна може вивчатися за допомогою подібних форм навчання.

Зокрема, для формування психологічного мислення, вміння аналізувати та порівнювати різні теоретичні точки зору необхідні інші форми навчання. Тут доцільнішим буде використання лекційних форм, методів інтроспективного аналізу, методу семантичного занурення.

Висновки та пропозиції. Робоча схема семінарських і лабораторно-практичних занять включає в себе актуалізацію і співвідношення життєвих і наукових знань студентів, демонстрацію і програвання основних професійних позицій педагогів, інтеграцію теоретичних і практичних знань, роботу з різними техніками і методиками самопізнання і самовдосконалення та ін. Використання різних методів та прийомів навчання потребує врахування специфіки психологічного матеріалу, що викладається.

Таким чином, сучасна система підготовки майбутніх учителів повинна бути спрямована на забезпечення підготовки фахівців за всіма вищевказаними аспектами, виходячи з яких, очевидними стають визначені нами умови формування ціннісно-смислового ставлення до психології.

Список літератури:

1. Абрамова Г. С. Из опыта работы проблемы изучения курса психологии студентами пединститута / Г. С.Абрамова // Вопросы психологи. – 1990. – №2. – С. 185-189.
2. Карандашев В. Н. Методика преподавания психологии: Учебное пособие. / В. Н. Карандашев – СПб.: Питер, 2006. – 250 с: ил. – (Серия «Учебное пособие»).
3. Латыш Н.И. Образование на рубеже веков / Н.И. Латыш. – Минск, 1994. – 157 с.
4. Ляудис В.Я. Методика преподавания психологии: Учебное пособие. 3-е изд., испр. и доп. / В.Я. Ляудис – М.: Изд-во УРАО, 2000. – 128 с.
5. Пазухина С. В. Формирование ценностно-смыслового отношения к психологическому знанию у будущих педагогов : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. псих. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / С. В. Пазухина. – Тула, 2001. – 29 с.
6. Семиченко, Валентина Анатоліївна. Методичні проблеми викладання психології у вищій школі / В. А. Семиченко. // Проблеми сучасної педагогічної освіти [Текст] : зб. наук. праць / МОН України, МОН АРК, РВНЗ КГУ (м. Ялта); ред.: О. В. Глузман, М. Я. Ігнатенко. – Ялта : РВВ КГУ, 2005. – Вип. 8, ч. 2 : Серія: Педагогіка і психологія. – С. 3-12.

Ярощук Н.П.
Луцкий педагогический колледж

УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЦЕННОСТНО-СМЫСЛОВОГО ОТНОШЕНИЯ К ПСИХОЛОГИИ

Аннотация
В статье рассматриваются условия формирования ценностно-смыслового отношения к психологии. Проанализированы психологические механизмы формирования ценностно-смыслового отношения будущих педагогов к психологическому знанию. Определены методические особенности преподавания психологии.
Ключевые слова: психология, ценностно-смысловое отношение, студенты, будущие учителя, профессионализм.

Yaroshchuk N.P.
Lutsk Pedagogical College

CONDITIONS FOR THE FORMATION OF VALUE-SEMANTIC ATTITUDES TO PSYCHOLOGY

Summary
The article deals with conditions of the value-semantic relation to psychology. Analysis of the psychological mechanisms of value-semantic relation to future teachers of psychological knowledge. Methodical features of teaching psychology.
Key words: psychology, value-semantic relation, students, future teachers and professionalism.

МЕДИЧНІ, ФАРМАЦЕВТИЧНІ ТА ВЕТЕРИНАРНІ НАУКИ

УДК 616.72-007.281-009.7-071-053.7

ГИПЕРМОБИЛЬНОСТЬ СУСТАВОВ: ЕЁ РОЛЬ В ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНОЙ ДИАГНОСТИКЕ БОЛЕВОГО СУСТАВНОГО СИНДРОМА У ЛИЦ МОЛОДОГО ВОЗРАСТА

Викторова И.А., Киселева Д.С., Коншу Н.В.
Омская государственная медицинская академия

Проведена оценка диагностической информативности основных методов выявления гипермобильности суставов. Результаты исследования показали, что из пятнадцати традиционно применяемых тестов гипермобильности суставов, входящих в критерии Бейтона, Ротеса и Булбена, десять имели высокую вероятность ложноотрицательных результатов. С учетом показателей диагностической информативности создан легко воспроизводимый, чувствительный и специфичный способ диагностики гипермобильности суставов в амбулаторной практике.

Ключевые слова: гипермобильность суставов, суставная боль, специфичность, чувствительность, амбулаторная практика, диагностика.

Постановка проблемы. Причины болевого суставного синдрома у лиц молодого возраста разнообразны. Наиболее часто причинами являются острая ревматическая лихорадка, серонегативные артриты (прежде назывались реактивными артритами), постстрептококковый артрит, ревматоидный артрит, системные заболевания соединительной ткани (системная красная волчанка, дерматомиозит, системная склеродермия), фибромиалгии, гонококковый артрит, остеоартроз. В Омской области причиной суставного болевого синдрома может быть хронический описторхоз. Среди частых причин суставных болей в молодом возрасте необходимо указать синдром гипермобильности суставов.

Синдром гипермобильности суставов – это состояние, клиническими проявлениями которого являются мышечно-суставная боль у лиц с избыточным объемом движений в суставах при отсутствии признаков других ревматических заболеваний. Распространенность данного синдрома варьирует от 10 до 25%. Суставная боль является самым частым и важным проявлением синдрома гипермобильности суставов [1]. Несмотря на широкую распространенность синдром гипермобильности суставов редко рассматривается в качестве причины суставной боли. По нашим данным, из 53 врачей поликлиники только 9 назвали возможной причиной артралгий синдром гипермобильности суставов. С чем это может быть связано? Во-первых, синдром гипермобильности суставов является диагнозом исключения и устанавливается после исключения ревматических заболеваний другой этиологии. Во-вторых, врачи недостаточно осведомлены о данном состоянии и методах выявления гипермобильности суставов. В-третьих, гипермобильность в большинстве случаев расценивается как хорошее качество и является критерием при отборе детей в художественную, спортивную гимнастику и танцы. Кроме того, обследуя пациента с мышечно-суставной болью, врачи чаще обращают внимание на ограничение подвижности, чем на избыточную подвижность суставов и зачастую пациенты молодого возраста с синдромом гипермобильности суставов регистрируются под другими диагнозами: ранний остеоартроз, периартикулярные поражения (тендиниты, синовиты), реактивный артрит, ревматоидный артрит, инфекционно-аллергический полиартрит. Это связано с тем, что в литературе нет стандартов диагностики гипермобильности суставов [2]. В такой ситуации им назначают медикаментозную терапию нестероидными противовоспалительными средствами для купирования болевого синдрома, что не приводит к предотвращению микротравматизации суставов и профилактике осложнений [3].

Анализ последних исследований и публикаций. В клинической практике для выявления гипермобильности суставов используются критерии Бейтона. Однако данные критерии часто не подтверждают гипермобильность, в то время как в других суставах у пациента с мышечно-суставной болью имеет место чрезмерная подвижность [4]. Для выявления гипермобильности в других группах суставов было создано несколько критериев, представленных в таблице 1.

Представленные критерии требуют применения гониометра и приобретения навыка работы с ним, что сложно реализовать на амбулаторном приеме в условиях ограниченного времени. Поэтому остается необходимость в создании метода, который позволит в условиях амбулаторного приема с высокой точностью и без использования гониометра провести оценку подвижности суставов.

Цель исследования. Рзработать способ диагностики гипермобильности суставов в амбулаторной практике для повышения эффективности диагностики гипермобильности суставов.

Материалы и методы. С целью оценки диагностической информативности всех тестов гипермобильности суставов, входящих в критерии Бейтона, РотесаБулбена и создания модифицированного способа диагностики проведено одномоментное обследование 63 пациентов с синдромом гипермобильности суставов (19 мужчин, 44 женщины). В группу контроля были включены 60 студентов (32 мужчины, 28 женщин) Омской государственной медицинской академии с обычной амплитудой подвижности суставов без болевого мышечно-суставного синдрома. В качестве «золотого стандарта» диагностики гипермобильности суставов были приняты критерии Бейтона. На основании полученных характеристик были отобраны точные и легко воспроизводимые тесты, и на их основе сформулирован способ диагностики гипермобильности суставов в амбулаторной практике.

С целью сравнения уровня чувствительности и специфичности основных критериев Бейтона, Ротеса, Булбена и модифицированного способа диагностики была сформирована группа (n=60) критерием включения в которую являлся набор 4 и более баллов по одному из критериев (Бейтона, Ротеса и Булбена).

Синдром гипермобильности суставов устанавливался на основании Брайтонских критериев. Для дифференциальной диагностики с другими наследственными заболеваниями соединительной ткани использовалась база данных наследственных болезней человека, созданная Виктором Мак Кьюсиком, «On-LineMendelinInheritanceInMan» (OMIM).

© Викторова И.А., Киселева Д.С., Коншу Н.В., 2014

Таблица 1

Критерии гипермобильности суставов

№ п/п	Тесты	Грэхем	Бейтон		Ротес	Булбена
			справа	слева		
1	Пассивное приведение большого пальца кисти к предплечью при сгибании лучезапястного сустава					
	Большой палец не соприкасается с предплечьем – 30є – 75є	2				
	Большой палец касается предплечья	4	1	1	1	
	Большой палец не только касается предплечья, но и без труда приводиться дальше	5				
	Большой палец продвигается дальше осевой линии	6				
1.1	Пассивное приведение большого пальца кисти к предплечью при сгибании лучезапястного сустава (промежуток между большим пальцем и предплечьем < 21мм)					1
2	Пассивное тыльное сгибание V пальца кисти. Угол сгибания между продольными осями кисти и V пальца					
	Переразгибание – 30є – 85є	2				
	90є – 100є	4	1	1		1
	100є – 120є	5				
	> 120є	6				
2.1	ПассивноепереразгибаниеII-V пястно-фаланговых суставов ≥ 90				1	
3	Пассивноепереразгибание локтевых суставов.					
	Переразгибание – 0є- 5є	2				
	10 – 15є	4	1	1	1	1
	16 – 20є	5				
	>20є	6				
4	Пассивноепереразгибание коленных суставов					
	Переразгибание – 0є- 5є	2				
	10 – 15є	4	1	1	1	
	16 – 20є	5				
	>20є	6				
5	Наклон с касанием кистями пола, без сгибания в коленных суставах					
	Без касания	2				
	Касание кончиками пальцев	4				
	Пальцы касаются пола	5				
	Ладони касаются пола	6	1	1		
	Лучезапястные суставы касаются пола	7				
	Предплечья	8				
6	Сгибание голеностопного сустава				1	
7	Голеностопный сустав (сгибание + разгибание ≥ 90).					
	0-2	2				
	3-5	4				
	6-10	5				
	11-15	6				
	>15	7				
8	Наружная ротация плеча ≥ 90є			1	1	
9	Ротация шеи ≥ 90є			1		
10	Наклоны в сторону в шейном отделе позвоночника ≥ 60є			1		
11	Отведение бедра ≥ 85є			1	1	
12	Разгибание в плюснефаланговых суставах ≥ 90є			1		
13	Свободное смещение надколенника в сторону				1	
14	Ротация бедра (латеральная+медиальная=150є)				1	
15	Сгибание в коленном суставе с касанием пяткой ягодицы				1	
16	Гипермобильность в поясничном отделе позвоночника			1		
17	Экхимозы при незначительной травме				1	
Гипермобильность устанавливается при сумме баллов		2-56	4-9 (5-9)	4-11	М-4, Ж-5	

Источник: разработка авторами по источнику [4].

Статистическая обработка полученных данных проведена на основании стандартного пакета MicrosoftExcel 2003. В качестве критериев оценки диагностической информативности тестов на выявление гипермобильности суставов применялись следующие показатели: чувствительность (Ч), специфичность (С), прогностическое значение положительных результатов (ПЗП), прогностическое значение отрицательных результатов (ПЗО), диагностическая эффективность (ДЭ)[5].

Результаты. Данные, полученные при оценке каждого теста гипермобильности суставов, представлены в таблице 2.

На основании полученных результатов можно выделить тесты, которые обладают высокой специфичностью, но редко встречаются у пациентов с гипермобильностью суставов: 1) гипермобильность межфаланговых суставов, 2) боковые наклоны в шейном отделе позвоночника ≥ 60є; 3) ротация в шейном отделе позвоночника ≥ 90є; 4) разгибание II – IV пальцев в пястно-фаланговых суставах ≥ 90є. Каждый из перечисленных тестов может самостоятельно стать специфичным критерием гипермобильности суставов, но при включении их в новый способ диагностики будут получены ложноотрицательные результаты.

Отдельно необходимо охарактеризовать тест приведения I пальца кисти к предплечью, при выполнении которого палец должен коснуться последнего. В данном исследовании 34 человека из 63 в группе с синдромом гипермобильности суставов не смогли дотронуться пальцем до предплечья (ложноотрицательные результаты), в группе контроля – 8 ложноположительных результатов. Эти условия определяют высокий уровень специфичности в сочетании с низким показателем чувствительности данного теста. А. Булбена с соавторами предложил считать данный тест положительным, если промежуток между первым пальцем кисти и предплечьем при его выполнении составляет менее 21 мм [6]. Преимущество второго варианта подтвердилось в данном исследовании. Чувствительность первого варианта теста составила 46%, а второго – 64%.

Не все пациенты с гипермобильностью суставов смогли коснуться ладонями пола в наклоне, не сгибая коленей (ложноотрицательные результаты – 29). При выполнении данного теста осуществляются движения в тазобедренных суставах и поясничном отделе позвоночника. Корбен с соавторами, на основании своего исследования, выдвинул предположение, что это движение в большей степени зависит от подвижности тазобедренного сустава и растяжимости подколенных сухожилий [7]. Кроме того, выполнение данного теста может быть ограничено за счет боли в спине. Таким образом, у пациентов с гипермобильностью суставов может увеличивать-

Таблица 2

Оценка диагностической информативности критериев гипермобильности суставов

№ п/п	Критерии	ЛП	ИО	ИП	ЛО	Ч	С	ДЭ	ПЗП	ПЗО
1	Сгибание в лучезапястном суставе > 90є*	15	45	51	12	81	75	78	77	79
2	Разгибание в лучезапястном суставе > 90є	7	53	27	36	43	88	65	79	60
3	Приведение I пальца кисти к предплечью	8	52	29	34	46	87	66	78	61
4	Переразгибание локтевого сустава ≥ 10є *	2	58	53	10	84	97	90	96	85
5	Разгибание в V пястно-фаланговом суставе ≥ 90є*	8	52	46	17	73	87	80	85	75
6	Переразгибание коленных суставов ≥ 10є*	6	54	43	20	68	90	79	88	73
7	Касание пола ладонями в наклоне, не сгибая коленей	7	53	34	29	54	88	71	83	65
8	Разгибание II – IV пальцев (в пястно-фаланговых суставах) ≥ 90є	1	59	30	33	47	98	72	97	64
9	Внешняя ротация плеча ≥ 90є*	16	44	61	2	97	73	85	79	96
10	Ротация шеи ≥ 90є	0	60	33	30	52	100	76	100	67
11	Наклоны в сторону в шейном отделе позвоночника ≥ 60є	0	60	16	47	25	100	62	100	56
12	Отведение бедра ≥ 85є	34	26	52	11	83	43	63	61	70
13	Разгибание в плюснефаланговых суставах ≥ 90є	9	51	32	31	51	85	68	78	62
14	Гиперлордоз поясничного отдела позвоночника*	7	53	45	18	71	88	80	87	75
15	Промежуток между I пальцем кисти и предплечьем ≤ 2 см при пассивном сгибании в лучезапястном суставе*	6	54	40	23	64	90	76	87	70
17	Сгибание + разгибание в голеностопном суставе ≥ 90є	33	27	27	36	27	45	36	34	43
18	Гипермобильность межфаланговых суставов пальцев кисти	4	56	27	36	42	93	67	87	60
19	Гипермобильность надколенника	0	60	0	63	0	100	49	0	49
21	Сгибание в коленном суставе (прикосновение ахилловым сухожилием к ягодице)	56	4	60	3	95	7	52	52	57
22	Сгибание в коленном суставе (прикосновение стопой к наружной поверхности бедра)*	5	55	54	9	86	92	89	92	86

Примечание:

· * тесты, включенные в метод диагностики гипермобильности суставов в амбулаторной практике;

· сокращения в таблице: ЛП – ложноположительные результаты; ИО – истинно отрицательные результаты; ИП – истинно положительные; ЛО – ложноотрицательные; Ч – чувствительность; С – специфичность; ДЭ – диагностическая эффективность; ПЗП – прогностическое значение положительных результатов; ПЗО – прогностическое значение отрицательных результатов.

Источник: разработка авторами.

ся вероятность ложноотрицательных результатов данного теста. С другой стороны, растяжимость связок коленных и тазобедренных суставов может быть увеличена путем интенсивных тренировок и данный тест может быть положительным у людей с обычной подвижностью суставов. Поэтому данный тест не был включен в новый способ диагностики гипермобильности суставов.

Практически все пациенты, как в первой, так и во второй группе, при сгибании в коленном суставе, с легкостью смогли коснуться пяткой ягодицы (специфичность – 7%, чувствительность – 95%). Однако если данный тест считать положительным при касании стопой боковой поверхности бедра, при сгибании коленного сустава, то выявляется повышение его уровня специфичности до 92%.

Оценка подвижности голеностопного сустава имеет разные модификации. Грэхем предложил суммировать угол тыльного и подошвенного сгибания. Если в сумме получается угол 90є и более, то тест считается положительным. В критериях, предложенных А. Булбена, оценивается подошвенное сгибание, но не указана степень подвижности, которая считается избыточной [8]. В данном исследовании использован первый вариант теста. При расчете показателей диагностической эффективности специфичность составила 45 %, чувствительность – 27 %.

При исследовании подвижности надколенника у всех пациентов в двух группах его смещение составило не более 2 см, что является нормой. Необходимо отметить, что в критериях Булбена нет четких рекомендаций по выполнению данного теста. Вероятно, избыточным следует считать свободное смещение надколенника на латеральную или медиальную поверхность коленного сустава. Кроме того, важно уточнить, не является ли это следствием травмы.

В качестве критериев включения теста в новый способ диагностики гипермобильности суставов были приняты следующие условия: 1) уровень чувствительности и специфичности не менее 60 %; 2) простота выполнения теста без использования гониометра. На основании предложенных критериев были отобраны восемь тестов: 1) промежуток между I пальцем кисти и предплечьем ≤ 2 см при пассивном сгибании в лучезапястном суставе, 2) сгибание в лучезапястном суставе > 90є, 3) разгибание в V пястно-фаланговом суставе ≥ 90є, 4) переразгибание локтевых суставов > 10є, 5) внешняя ротация плеча > 90є, 6) переразгибание коленных суставов > 10є, 7) сгибание в коленном суставе с касанием стопой наружной поверхности бедра, 8) гиперлордоз поясничного отдела позвоночника в положении стоя с расслабленными мышцами, усиление кифоза в положении сидя. Два первых теста были объединены в один, в котором оценивается сгибание в лучезапястном суставе с одновременным приведением I пальца кисти к предплечью. Это решение было обусловлено тем, что при его выполнении осуществляется движение в лучезапястном суставе, запястно-пястном и пястно-фаланговом суставах I пальца кисти. Данный тест считается положительным, если угол сгибания в лучезапястном суставе более 90є и/или промежуток между I пальцем кисти и предплечьем ≤ 2 см.

Результаты сравнения показателей диагностической информативности критериев Бейтона, Ротеса, Булбена и нового способа диагностики гипермобильности суставов представлены в таблице 3.

Ложноотрицательные результаты в первой группе (n=60) при оценке гипермобильности по методу Бейтона (n=9) обусловлены тем, что у данных пациентов избыточная подвижность определялась в шейном, поясничном отделах позвоночника, плечевых, тазобедренных, плюснефаланговых суставах, которые учитываются критериями Ротеса и Булбена. Этим объясняется более низкий уровень чувствительности критериев Бейтона по сравнению с критериями Ротеса и Булбена.

Критерии Булбена по чувствительности идентичны критериям Ротеса, но по специфичности уступают критериям Бейтона и Ротеса.

Способ диагностики гипермобильности суставов для амбулаторной практики показал высокий уровень чувствительности (Ч=92%), специфичности (С=97%), диагностической эффективности (ДЭ=94%) и по данным показателям не уступает критериям Бейтона, Ротеса и Булбена.

Таким образом, в способ диагностики ГМС для амбулаторной практики были включены семь тестов (таблица 4). Во всех тестах 1 балл зачитывается при его выполнении с правой или левой стороны. В качестве критерия гипермобильности суставов принята сумма от 4 и более баллов [9].

Таблица 3

Показатели диагностической информативности критериев Бейтона, Ротеса, Булбена и способа диагностики гипермобильности суставов в амбулаторной практике группа исследуемых с гипермобильностью суставов (n=60) группа исследуемых с обычным диапазоном подвижности суставов (n=60)

Критерии	ЛП	ИО	ИП	ЛО	Ч	С	ДЭ	ПЗП	ПЗО
Бейтона	0	60	51	9	85	100	93	100	87
Ротес	0	60	57	3	95	100	98	100	95
Булбена	6	54	56	4	93	90	92	90	93
Способ диагностики ГМС в амбулаторной практике	2	58	55	5	92	97	94	96	92

Примечание:
ЛП – ложноположительные результаты
ИО – истинно отрицательные результаты
ИП – истинно положительные
ЛО – ложноотрицательные
Ч – чувствительность
С – специфичность
ДЭ – диагностическая эффективность
ПЗП – прогностическое значение положительных результатов
ПЗО – прогностическое значение отрицательных результатов.

Источник: разработка авторами.

Таблица 4

Способ диагностики гипермобильности суставов в амбулаторной практике (модификация Викторовой И.А., Киселевой Д.С.)

Критерии		Баллы
Приведение I пальца кисти к предплечью при пассивном сгибании в лучезапястном суставе*: А) Промежуток между I пальцем кисти и предплечьем ≤ 2 см; Б) Сгибание в лучезапястном суставе > 90є.	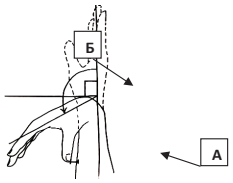	1
Разгибание в V пястно-фаланговом суставе ≥ 90є		1
Переразгибание локтевых суставов ≥ 10є		1
Внешняя ротация плеча > 90є	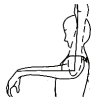	1
Переразгибание коленных суставов ≥ 10є		1
Касание стопой наружной поверхности бедра при сгибании коленного сустава		1
Гиперлордоз поясничного отдела позвоночника в положении стоя с расслаблением мышц; усиление кифоза в положении сидя		1
Минимальная сумма баллов для установления гипермобильности суставов		4

Примечание: тест считается положительным при выполнении одного из пунктов А или Б.

Источник: разработка авторами.

Выводы:

1. Выявлено, что из пятнадцати традиционно применяемых тестов гипермобильности суставов, входящих в критерии Бейтона, Ротеса и Булбена, десять имели высокую вероятность ложноотрицательных результатов (чувствительность менее 55%), модификация трех из них позволила улучшить уровень чувствительности с сохранением высокого уровня специфичности.

2. Новый способ диагностики гипермобильности суставов в амбулаторной практике превосходит критерии Бейтона по уровню чувствительности (92%) с сохранением высокого уровня специфичности (97%) и легко воспроизводим в отличие от критериев Ротеса, Булбена.

Список литературы:

1. Grahame R. Joint hypermobility syndrome pain / R. Grahame // Curr Pain Headache Rep. – 2009. – №13. – P. 427-433.
2. Беленький А.Г. Клинические варианты проявления синдрома гипермобильности суставов в возрастном аспекте / А. Г. Беленький, Е. С. Маслова // Клиническая медицина. – 2002. – № 4. – С. 42-45.
3. Davies K. The spectrum of paediatric and adolescent rheumatology / K. Davies, A. Copeman // Best Practice & Research Clinical Rheumatology. – 2006. – Vol. 20, № 2. – P. 179-200.
4. Hakim A. Joint hypermobility / A. Hakim, R. Grahame // Best Practice & Research Clinical Rheumatology. – 2003. – Vol. 17, № 6. – P. 989-1004.
5. Гланц С. Медико-биологическая статистика: Пер. с англ. / С. Гланц. – М.: Практика, 1999. – 459 с.
6. Russek LN. Examination and treatment of a patient with hypermobility syndrome // Physical Therapy. – 2000. – № 80. – P. 386–98
7. Corben T. Contribution of lumbar spine and hip movement during the palms to floor test in individuals with diagnosed hypermobility syndrome / T. Corben, J.S. Lewis, N.J. Petty // Physiotherapy Theory and Practice. – 2008. – № 24(1). – P. 1-12.
8. Grahame R. The revised (Brighton 1998) criteria for the diagnosis of benign joint hypermobility syndrome / R. Grahame, H.A. Bird., A. Child // J. Rheumatol. – 2000. – №27. – P. 1777-1779.
9. Пат. 2471418 Российская Федерация, МПК7 A61B 5/11. Способ диагностики гипермобильности суставов в амбулаторной практике [Текст] / Викторова И.А., Киселева Д.С.; заявитель и патентообладатель Омская государственная медицинская академия – № 2010147152/14 ;заявл. 18.11.10 ; опубл. 27.05.12, Бюл. № 15. – 8 с.

Viktorova I.A., Kiseleva D.S., Konshu N.V.
OmskStateMedicalAcademy

HIPERMOBILITY OF JOINT: ITS ROLE IN DIFFERENTIAL DIAGNOSIS PAIN ARTICULAR SYNDROME IN YOUNG ADULTS

Summary
The estimation of diagnostic informative basic methods of identifying joint hypermobility. The results showed that out of fifteen tests traditionally used joint hypermobility, the criteria included in Beighton, Rothes and Bulbena had a high probability of false-negative results ten. Given the performance diagnostic informative created easily reproducible, sensitive and specific method for diagnosing joint hypermobility in ambulatory practice.
Key words: hypermobility of joints, joint pain, specificity, sensitivity, ambulatory practice, diagnostics.

УДК 616.248-053.2-08

ДИНАМІКА ПОКАЗНИКІВ ЛАБІЛЬНОСТІ БРОНХІВ У ШКОЛЯРІВ НА ТЛІ БАЗИСНОЇ ПРОТИЗАПАЛЬНОЇ ТЕРАПІЇ ТЯЖКОЇ ПЕРСИСТУЮЧОЇ БРОНХІАЛЬНОЇ АСТМИ

Гарас М.Н.
Буковинський державний медичний університет

У роботі досліджено динаміку показників лабільності бронхів у школярів, хворих на тяжку персистуючу бронхіальну астму, на тлі базисної протизапальної терапії інгаляційними глюкокортикостероїдами, та оцінено ефективність лікування захворювання з позицій доказової медицини. Встановлено вірогідне збільшення показників МОШ25 та МОШ50 та зменшення лабільності бронхів. Показано, що для оцінки ефективності базисної терапії доцільно користуватися інтегральними показниками лабільності без дискретного аналізу на рівнях бронхів різного калібру.
Ключові слова: школярі, бронхіальна астма, лабільність бронхів, лікування.

Постановка проблеми. Розповсюдженість бронхіальної астми (БА) у дитячій популяції досягає 30% [1, с.465-469], що створює значну медико-соціальну проблему. Водночас, хворим на тяжку БА притаманна неконтрольованість перебігу, вони формують групу ризику за екстреними госпіталізаціями та летальними наслідками до відділень інтенсивної терапії [2, с. 115-120; 3, с. 398-405].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасним підходом у лікуванні БА вважається ступенева терапія з урахуванням тяжкості та досягнення контролю над захворюванням [4, с. 1002-1014]. Контроль астми вважається кінцевою метою терапії захворювання [5, с. 53-61]. Водночас, критерії досягнення контролю бронхіальної астми наразі базуються на клінічних показниках, почасти не враховуються такі характерні особливості захворювання як запалення та гіперприйнятливість бронхів, їх лабільність [6, с. 191-192]. Удосконалення та об'єктивізації потребують показники ризику втрати контролю [7, с. 19-24]. Зокрема, чинниками, які погіршують контроль, є: погана прихильність пацієнта до лікування, незадовільна техніка інгаляції, неадекватна методика топічної доставки препарату, постійно триваючий контакт із алергенами чи іншими тригерними факторами, неврахування супутньої патології.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Найбільшою часткою об'єктивності у пошуку критеріїв досягнення та ризику втрати контролю БА, певне, можуть володіти показники, що відображають патофізіологічні характеристики захворювання, зокрема, запалення, гіперприйнятливість та лабільність бронхів, які можуть бути застосовані, як сурогатні предиктори майбутнього ризику втрати контролю чи потяжчання захворювання [8, с. 923-929]. Наразі оцінка динаміки вказаних показників на тлі базисного лікування з позицій доказової медицини у педіатричній науці характеризується суперечливими результатами.

Мета роботи. Оцінка ефективності базисної протизапальної терапії дітей шкільного віку, хворих на тяжку персистуючу бронхіальну астму на підставі аналізу динаміки показників лабільності бронхів.

Матеріал та методи. Із дотриманням принципів біоетики на базі пульмонологічного відділення ОДКЛ (м. Чернівці) обстежено 57 дітей шкільного віку із тяжкою персистувальною БА. Діагноз захворювання верифіковано згідно до класифікації БА [9, с. 945-953;10, с. 115-120; 11, с. 1-60], період нападу визначався у 48 пацієнтів (84,2%). Частка хлопчиків сягала 59,6%, жителі сільської місцевості становили 61,4%, середній вік школярів сягав 12,6±0,43 років. Обсяг базисної терапії визначався згідно затвердженого МОЗ України, Уніфікованого клінічного протоколу первинної, вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги «Бронхіальна астма у дітей» [11, с. 1-60], розробленого на основі адаптованої клінічної настанови «Бронхіальна астма», заснованої на доказах [12, с. 75-114] та з урахуванням рекомендацій GINA у версіях 2012 року [13, с. 1-65] та «Рекомендацій з діагностики та лікування БА у дітей» – PRACTALL [14, с 5-34].

Лабільність бронхів визначали згідно рекомендацій [15, с. 882-889; 16, с. 1-68; 17, с. 22-23] шляхом оцінки їх реакції на дозоване фізичне навантаження (ДФН) та інгаляцію β_2-агоніста короткої дії (200 мкг сальбутамолу) з наступним обчисленням показника лабільності бронхів як суми компонентів – індексів бронхоспазму (ІБС):

ІБС= ((ОФВ$_1$ вих.– ОФВ$_1$ після ДФН)/ ОФВ$_1$ вих.) х 100%

та бронходилятації (ІБД):

ІБД=((ОФВ$_1$ після інгал. сальбутамолу – ОФВ$_1$ вих.)/ОФВ$_1$ вих.)х100%.

Позитивною вважали бронхомоторну пробу із сальбутамолом із значеннями ІБД більше, ніж на 12% [16, с. 1-68].

Отримані результати аналізувалися з використанням принципів клінічної епідеміології. Ефективність проведеного лікування оцінювали з урахуванням зниження абсолютного (ЗАР) і відносного ризику (ЗВР) із визначенням мінімальної кількості хворих, котрих слід пролікувати для отримання одного позитивного результату (ЧХНП) [18, с. 123-129; 19, с. 154-157].

Виклад основного матеріалу. Оскільки об'єктивним відображенням обструкції бронхів є швидкісні спірометричні показники, вважалося доцільним проаналізувати їх до та після проведення базисного лікування БА (рис. 1).

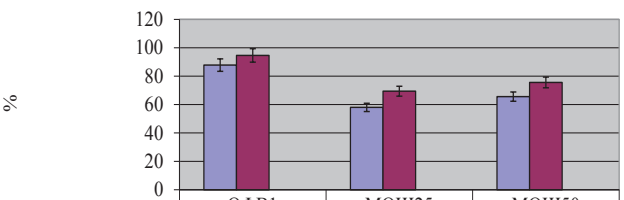

	ОФВ1	МОШ25	МОШ50
до лікування	87,8	58	65,6
після лікування	94,6	69,4	75,6
P	0	0	0

Рис. 1. Порівняльний аналіз окремих швидкісних спірометричних показників на тлі базисної терапії у дітей із тяжкою бронхіальною астмою

Джерело: розробка автора

© Гарас М.Н., 2014

Установлено вірогідне збільшення показників МОШ25 та МОШ50 під впливом курсового протизапального лікування та тенденцію до вказаних змін значень ОФВ1.

Попри відсутність вірогідних змін показника $ОФВ_1$ на тлі лікування, частка дітей із значеннями $ОФВ_1$>100% перед початком курсу протирецидивної терапії сягала 24,5% із збільшенням до 50,0% наприкінці курсу (Рφ>0,05). Таким чином, ЗВР порушення функції зовнішнього дихання у дітей з тяжкою БА за $ОФВ_1$ становило 33,7%, ЗАР=25,5%, ЧХНП=4 школярі.

Оскільки бронхам у дітей, хворим на БА, притаманна лабільність різного ступеню, доречним видавалося оцінити динаміку вказаного феномену на тлі тривалого курсу інгаляційних ГКС.

У табл. 1 наведена динаміка ПЛБ та його компонентів – ІБС та ІБД, у дітей з тяжкою персистуючою БА до та після проведеного базисного лікування.

Таблиця 1

Динаміка спірометричних індексів лабільності бронхів у дітей (M±m)

Групи хворих	Показник лабільності бронхів (%)	Індекс бронхоспазму (%)	Індекс бронходилятації (%)
До лікування	22,8±2,36	8,9±1,48	13,9±1,80
Після лікування	13,9±1,55*	5,6±1,10	9,2±1,46*

Примітка. * – P<0,05 між показниками до та після лікування

Джерело: розробка автора

На тлі базисного лікування дітей із тяжкою БА встановлено вірогідне зменшення лабільності та, відповідно, ПЛБ та ІБД. Виразна лабільність бронхів (ПЛБ>32%) реєструвалася в 23,8% пацієнтів до лікування та 5,9% осіб після його проведення (Рφ>0,05). Таким чином, ЗВР високої лабільності бронхів у дітей із тяжкою БА сягало 75,2%, ЗАР=17,9% та ЧХНП для досягнення хоча б одного позитивного результату – 5,5.

Враховуючи, що найпомітніші зміни при даній патології відбуваються на рівні бронхів дрібного та середнього калібру, за доцільне вважали проаналізувати лабільність на різних рівнях бронхіального дерева.

У табл. 2 наведені показники лабільності дрібних бронхів у дітей на тлі курсу протирецидивного лікування.

Під впливом протизапального лікування дітей спостерігалася тенденція до зменшення показників лабільності взагалі та вірогідне зменшення ІБД. Так, серед школярів з тяжкою БА до початку терапії питома вага дітей із ПЛБ>32% сягала 53,8%, а після її завершення – 41,2% (Р□>0,05). Після проведеного курсового контролювального лікування ЗВР високої лабільності дрібних бронхів у дітей з тяжкою персистуючою БА становило 23,4%, ЗАР=12,6%, ЧХНП – 8 пацієнтів.

У школярів із тяжкою БА на тлі курсу базисного лікування відмічена виразна тенденція до зниження показників лабільності бронхів, головним чином, за рахунок зменшення ІБД на рівні бронхів середнього калібру. Поряд із відсутністю вірогідних відмінностей за динамікою показників лабільності бронхів середнього калібру, в обох клінічних

Таблиця 2

Порівняльний аналіз спірометричних індексів лабільності у дітей на бронхах різного калібру (M±m)

Калібр бронхів	Показник лабільності бронхів (%)		Індекс бронхоспазму (%)		Індекс бронходилятації (%)	
	До лікування	Після лікування	До лікування	Після лікування	До лікування	Після лікування
дрібні бронхи	41,2±4,07	30,7±3,88	9,5±2,82	9,9±2,72	32,4±3,92	21,6±2,98*
середній калібр	41,9±4,32	33,6±4,13	11,4±2,56	10,3±2,52	31,2±3,96	24,5±3,50
великий калібр	31,5±4,38	22,7±3,91	11,8±2,43	7,4±2,44	20,2±3,84	16,2±3,95

Примітка. * – P<0,05 між показниками до та після лікування

Джерело: розробка автора

групах під впливом базисної терапії зменшилася частка дітей із виразно високою лабільністю вказаного відділу ДШ (ПЛБ>50%). Так, перед початком контролювального курсу інгаляційних ГКС значення ПЛБ більше 50% реєструвалися в третини школярів (32,1%), а по завершенню курсу терапії – менш, ніж у чверті хворих (23,5%, Рφ>0,05). Показники ефективності лікування (зниження ризику виразної лабільності бронхів середнього калібру з ПЛБ>50%) виявилися наступними: ЗВР складало 26,%, ЗАР становило 8,6%, число хворих, яких необхідно пролікувати для отримання одного позитивного результату дорівнювало 11,6.

Відмічено тенденцію до зменшення всіх показників лабільності бронхів великого калібру на тлі лікування дітей із тяжкою БА. Майже в чверті школярів із тяжкою БА (23,2%) перед курсом базисної терапії спостерігалася висока лабільність бронхів великого калібру (ПЛБ>55%). Після проведеного протизапального лікування частка дітей із вказаними значеннями ПЛБ зменшилася до 8,8% (Рφ>0,05). Таким чином, показники ефективності базисного лікування виявилися вищими порівняно з такими при аналізі лабільності бронхів середнього калібру. Зокрема, ЗВР виразно високої лабільності бронхів великого калібру в пацієнтів із тяжкою БА сягало 62%, ЗАР=14,4% та ЧХНП для досягнення хоча б одного позитивного результату – 7 осіб.

Висновки та пропозиції.

1. Під впливом курсового протизапального лікування встановлено вірогідне збільшення показників МОШ25 та МОШ50 та тенденцію до вказаних змін значень $ОФВ_1$.

2. На тлі базисного лікування дітей із тяжкою БА встановлено вірогідне зменшення лабільності та, відповідно, ПЛБ та ІБД.

3. Найбільш інформативними виявилися показники ефективності базисної терапії, оцінені за інтегральними показниками лабільності без дискретного аналізу на рівнях бронхів.

Список літератури:
1. Fonseca A.C. Peak expiratory flow monitoring in asthmatic children / A.C. Fonseca, M.T. Fonseca, M.E. Rodrigues // Journal de pediatria. – 2006. – Vol.82, №6 – P. 465-469.
2. Reddy R.C. Severe asthma: approach and management / R.C. Reddy // Postgrad. Med. J. – 2008. – Vol. 84. – P. 115-120.
3. Does Omalizumab Make a Difference to the Real-life Treatment of Asthma Exacerbations?:Results From a Large Cohort of Patients With Severe Uncontrolled Asthma / L. Grimaldi-Bensouda, M. Zureik, M. Aubier, [et al.] // Chest. 2013.– Vol.143, №2.– P. 398-405.
4. Fanta C. H. Asthma / C. H. Fanta // The New England Journal of Medicine. – 2009. –Vol. 360, №10. – P. 1002-1014.
5. Managing asthma patients: which outcomes matter? / A. P. Greening, D. Stempel, E. D. Bateman [et al.] // European Resp. Rev. – 2008. –Vol. 17. – P. 53-61.
6. Pavord I.D. Inflammometry: the current state of play / I.D. Pavord, P.G. Gibson // Thorax. – 2012. – Vol.67. – P. 191-192.
7. Clinical control of asthma associates with measures of airway inflammation / F.Volbeda, M. Broekema, M.E. Lodewijk, [et al.] // Thorax. – 2013. – Vol.68. – P. 19-24.
8. McCormack M.C. Guideline-Recommended Fractional Exhaled Nitric Oxide Is a Poor Predictor of Health-care Use Among Inner-city Children and Adolescents Receiving Usual Asthma Care / M.C. McCormack, Charles Aloe // Chest.– 2013.–Vol.144, №3. – P. 923-929.
9. Asthma severity in childhood, untangling clinical phenotypes / A. Lang, P. Mowinckel, C. Sachs-Olsen [et al.] // Pediatric Allergy and Immunology. – 2010. – Vol. 21, № 6. – P. 945-953.
10. Reddy R.C. Severe asthma: approach and management / R.C. Reddy // Postgrad. Med. J. – 2008. – Vol. 84. – P. 115-120.
11. Наказ МОЗ України від 08.10.2013 № 868 «Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при бронхіальній астмі» [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/print/dn_20131008_0868.html
12. Адаптована клінічна настанова, заснована на доказах «Бронхіальна астма, 2012» [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/docfiles/KN_Astma_DEC.pdf
13. Global strategy for asthma management and prevention, update 2012 / M. FitzGerald, E. D. Bateman, J. Bousquet [et al.] // Режим доступу: www.ginasthma.org
14. Bacharier L.B. Diagnosis and treatment of asthma in childchood: a PRACTALL consensus report // L.B. Bacharier, A. Boner, K.-H. Carlsen [et al.] // Allergy. –2008. – Vol. 63. – P. 5-34.
15. Silverman M. Standardization of exercise tests in asthmatic children / M. Silverman, S.D. Anderson // Arch. Dis. Child. – 1972. – Vol. 47. – P. 882-889.
16. Новик Г.А. Спирометрия и пикфлоуметрия при бронхиальной астме у детей (практика оценки и мониторинга): уч. пособие [под ред. проф. И.М. Воронцова] / Г.А. Новик, А.В. Боричев. – СПб.: ГПМА, 2007. – 68 с.
17. Сидельников В.М. Практическая аллергология детского возраста / В.М. Сидельников, Л.А. Безруков, В.Г. Мигаль. – К.: Здоров'я, 1985. – С. 22-23.
18. Москаленко В.Ф. Біостатистика / за ред. проф. В.Ф. Москаленка // К.: Книга плюс. – 2009. – 184 с.
19. Medical Epidemiology / [R.S. Greenberg, S.R. Daniels, W.D. Flanders et al.]. – [4th Edition]. – Norwalk, CT: Appleton & Lange, 2004. – 196 p.

Гарас Н.Н.
Буковинский государственный медицинский університет

ДИНАМИКА ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЛАБИЛЬНОСТИ БРОНХОВ У ШКОЛЬНИКОВ НА ФОНЕ БАЗИСНОЙ ПРОТИВОВОСПАЛИТЕЛЬНОЙ ТЕРАПИИ ТЯЖЕЛОЙ ПЕРСИСТИРУЮЩЕЙ БРОНХИАЛЬНОЙ АСТМЫ

Аннотация
В работе исследована динамика показателей лабильности бронхов у школьников, больных тяжелой персистирующей бронхиальной астмой, на фоне базисной противовоспалительной терапии ингаляционными ГКС и оценена эффективность лечения заболевания с позиций доказательной медицины. Установлено достоверное увеличение показателей МОС25 та МОС50 и уменьшение лабильности бронхов. Показано, что для оценки эффективности базисной терапии целесообразно использовать интегральные показатели лабильности без дискретного анализа на уровнях бронхов разного калибра.
Ключевые слова: школьники, бронхиальная астма, лабильность бронхов, лечение.

Garas M.N.
Bukovinian State Medical University

DYNAMICS OF BRONCHIAL LABILITY INDICES IN SCHOOL CHILDREN ON THE BACKGROUND OF THE BASIC ANTI-INFLAMMATORY THERAPY OF SEVERE PERSISTENT ASTHMA

Summary
In this work was investigated dynamics of bronchial lability indices in schoolchildren with severe persistent asthma on the background of basic anti-inflammatory therapy with inhaled corticosteroids, and evaluated the effectiveness of the disease treatment according to position of evidence based medicine. It was determined probable increase of indexes MEF25 and MEF50 and reduce the bronchial lability. It is shown that evaluating of the basic treatment effectiveness should be used integral lability indices without discrete analysis at the bronchi of different caliber.
Key words: schoolchildren, bronchial asthma, bronchial lability, treatment.

УДК 611.314–098

МОРФОМЕТРИЧНІ ПОКАЗНИКИ КОРОНКИ МАЛИХ КУТНІХ ЗУБІВ ВЕРХНЬОЇ ТА НИЖНЬОЇ ЩЕЛЕП ЛЮДИНИ В НОРМІ

Гасюк П.А., Ковтун Н.Я., Воробець А.Б.
Тернопільський державний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України

Досліджено морфометричні параметри малих кутніх зубів людини, а саме визначено площу додаткових горбиків (стилів) при різних одонтологічних варіантах малих кутніх зубів верхньої та нижньої щелеп. Вивчення одонтогліфічних утворень коронки дало можливість морфометричної ідентифікації зазначених анатомічних утворень коронки, та визначення ряду морфометричних параметрів, після статистичної обробки яких, стало можливим виділити крайні індивідуальні типи. Площа додаткових горбиків (стилів) при різних одонтологічних варіантах малих кутніх зубів верхньої та нижньої щелепи є варіабельною.

Ключові слова: малі кутні зуби, горбики, коронка зуба, анатомічні утворення, індивідуальні типи.

Постановка проблеми. Одонтогліфічний малюнок коронок малих кутніх зубів, як свідчать дані матеріалів деяких авторів має велике різноманіття [5, с.78]. Це пов'язано з тим, що в малих кутніх зубах нижньої щелепи борозни і ямки менш виражені, в порівнянні із аналогічною групою зубів верхньої щелепи і внаслідок фізіологічної стертості мають невиразний малюнок.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У малих кутніх зубах верхньої щелепи, згідно даних Hunter J., процеси редукції горбиків і ямок, особливо в перших зубах даної анатомічної групи, характеризуються більш інтенсивним перебігом [6, с. 16].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зазначена складність будови та різноманітність одонтогліфічного малюнку малих кутніх зубів, зумовлює існування різних класифікацій [2, с. 27; 3, с. 83; 4, с. 71].

Мета статті. Метою даної роботи стало визначення морфометричних параметрів малих кутніх зубів людини при різних одонтологічних варіантах.

Викладення основного матеріалу. Для досягнення поставленої мети нами проведено вивчення виступаючих та поглиблених анатомічних утворень жувальної поверхні малих кутніх зубів верхньої та нижньої щелеп. Нам вдалося простежити поєднання окремих горбиків коронки гребенями, які помітні лише на нестертих поверхнях малих кутніх зубів. В залежності від наявності гребенів, малі кутні зуби нижньої і верхньої щелеп, поза залежністю від кількості горбиків, були нами розподілені на малі кутні зуби з одонтогліфічним плюс (+)- і ігрек (Y)-малюнками. Центральний гребінь, епікриста з'єднує ео- і епіконуси, при цьому утворюється плюс(+)-малюнок, а дистальний гребінь тригона з'єднує діаконус або дистостиль і епіконус з утворенням ігрек (Y)-малюнка.

За морфометричною тест-системою Г.Г. Автанділова [1] визначалася площа основних горбиків (ео-, епі-, ендо-, діаконусів) і додаткових горбиків (стилів).

Нами проведене планіметричне вивчення площі горбиків і стилів малих кутніх зубів в мм^2 (Графік 1), з використанням сітки Г. Г. Автанділова.

Встановлено, що середня площа еоконусу при Y-4 малюнку складає 13,16 мм^2, у той час як середня площа епіконусу при Y-4 малюнку дорівнює 12,15 мм^2. Середня площа третього горбика тригону (діаконусу) при Y-4 малюнку займає саму меншу площу 1,5 мм^2, а середня площа ендоконусу при Y-4 малюнку, який складає ланку талону, приблизно дорівнює діаконусові 1,84 мм^2. Поряд з основними горбиками при ігрек малюнку добре виражена площа додаткових горбиків – мезіостилю 1,16 мм^2 і трохи більша площа дистостилю 2,16 мм^2.

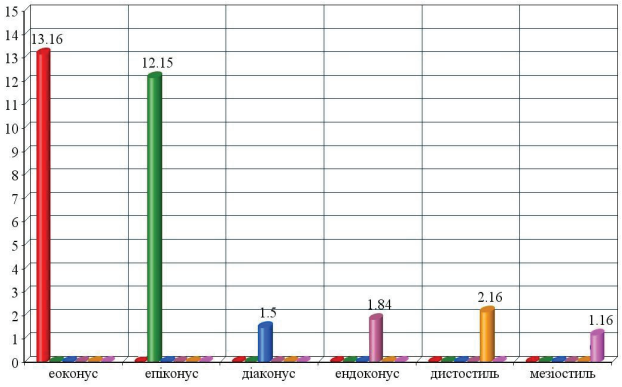

Графік 1. Малий кутній зуб нижньої щелепи, одонтологічний Y-4 малюнок, площина горбиків (по вісі абсцис вказано найменування горбиків малих кутніх зубів та їх площина у мм^2; по вісі ординат- площина в мм^2)

Отже, найбільш диференційований і архаїчний Y-4 малюнок малих кутніх зубів нижньої щелепи має всі горбики властиві для великих кутніх зубів, а також додаткові горбики (стилі), які відокремлюються від основної маси головних горбиків додатковими борознами.

Нами проведено вимір площі горбиків і стилів малих кутніх зубів нижньої щелепи з використанням тест-системи Г.Г. Автанділова (Графік 2).

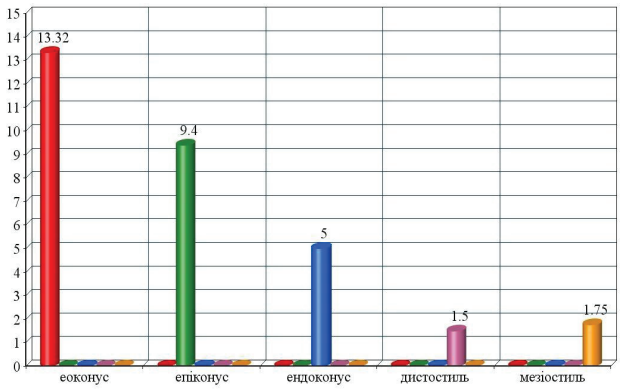

Графік 2. Малий кутній зуб нижньої щелепи, одонтологічний Y-3 малюнок, площина горбиків (по вісі абсцис вказано найменування горбиків малих кутніх зубів та їх площина у мм^2; по вісі ординат- площина в мм^2)

Встановлено, що середня площа еоконуса при Y-3 малюнку складає 13,32 мм^2, середня площа епіконуса при Y-3 малюнку дорівнює 9,4 мм^2, і середня площа ендоконуса при Y-3 малюнку складає 5,0

© Гасюк П.А., Ковтун Н.Я., Воробець А.Б., 2014

мм². Площі останніх двох горбиків приблизно в два рази менше, в порівнянні із їх величиною при Y-4 малюнку, а діаконус взагалі відсутній.

Поряд з головними горбиками з'являються додаткові горбики –дистостиль і мезіостиль. Середня площа мезіостилю дорівнює 1,75 мм², а середня площа дистостилю – 1,5 мм².

Середня площа при +4 малюнку еоконуса складає 10,07 мм², середня площа епіконуса дорівнює 8,5 мм², середня площа діаконуса – 1,25 мм², середня площа ендоконуса складає 1,5 мм². При цьому, середня площа додаткових горбиків складає – дистостилю – 4,06 мм², а мезіостилю – 3,16 мм².

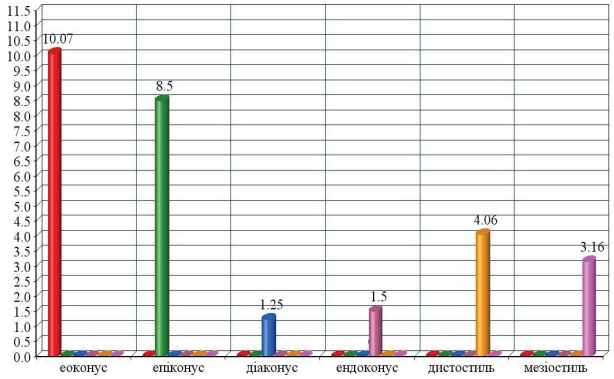

Графік 3. Малий кутній зуб нижньої щелепи, одонтологічний +-4 малюнок, площина горбиків (по вісі абсцис вказано найменування горбиків малих кутніх зубів та їх площина у мм²; по вісі ординат- площина в мм²)

Проведено вимір площі горбиків (Графік 4). Так середня площа еоконусу при +3-малюнку складає 11,5 мм², середня площа епіконусу дорівнює 6,25 мм², середня площа ендоконусу дорівнює 3,3 мм². Проведено вимір площі стилів. Встановлено, що площа мезіостилю складає 1,75 мм², а дистостилю – 2,15 мм².

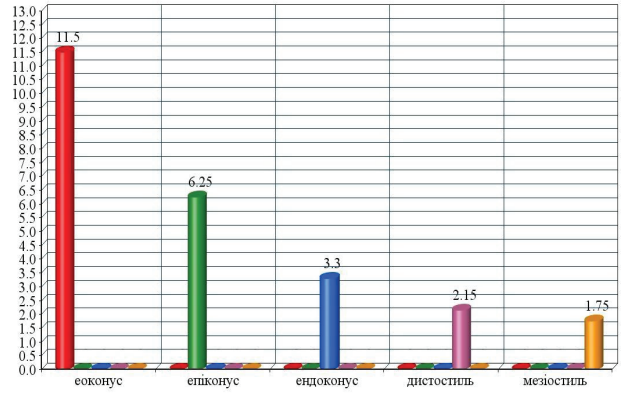

Графік 4. Малий кутній зуб нижньої щелепи, одонтологічний +-3 візерунок, площина горбиків (по вісі абсцис вказано найменування горбиків малих кутніх зубів та їх площина у мм²; по вісі ординат- площина в мм²)

Результати вивчення площі горбиків свідчать, що середня площа еоконусу дорівнює 11,45 мм² (з них діаконусоподібний горбик – 0,75 мм²), середня площа епіконусу складає 12,0 мм² (з них на частку ендостиля припадає 2,33 мм²). Середня площа мезіостилю представляє 4,5 мм², а середня площа дистостиля дорівнює 1,41 мм². (Графік 5).

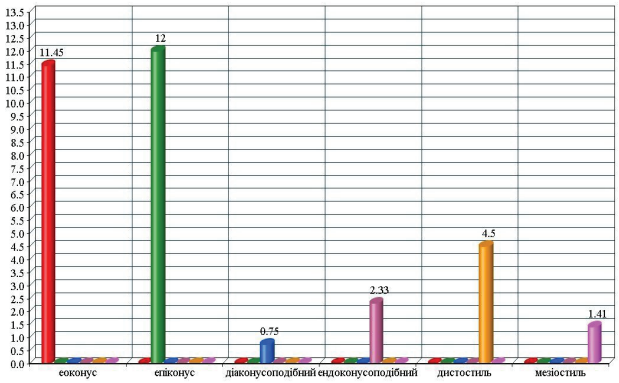

Графік 5. Малий кутній зуб верхньої щелепи, одонтологічний Y-2 малюнок, площина горбиків (по вісі абсцис вказано найменування горбиків малих кутніх зубів та їх площина у мм²; по вісі ординат- площина в мм²)

Результати вимірювання площини горбиків верхніх малих кутніх зубів з плюс(+)-2 малюнком (Графік 6), показують, що середня площа еоконусу складає при плюс (+)-2 малюнку 15,8 мм², тоді як середня площа епіконусу дорівнює 12,7 мм², середня площа дистостилю дорівнює 1,25 мм², а середня площа мезіостилю – 1,58 мм².

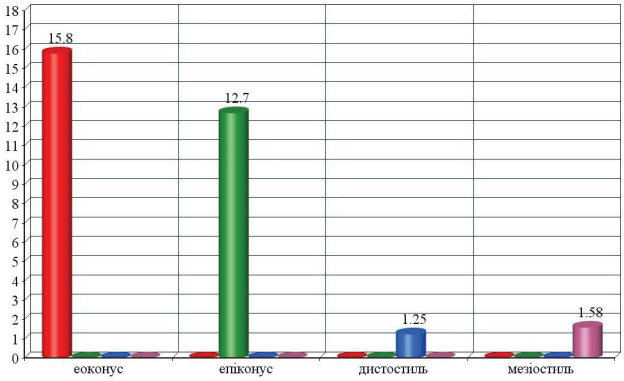

Графік 6. Малий кутній зуб верхньої щелепи, одонтологічний +-2 малюнок, площина горбиків (по вісі абсцис вказано найменування горбиків малих кутніх зубів та їх площина у мм², по вісі ординат-площина в мм²)

Аналізуючи отримані результати, можемо стверджувати, що площа додаткових горбиків (стилів) при різних одонтогліфічних варіантах малих кутніх зубів верхньої та нижньої щелепи значно варіює.

Висновки та пропозиції. Результати проведених планіметричних досліджень виступаючих анатомічних утворень жувальної поверхні малих кутніх зубів свідчать про те, що незважаючи на приблизно однакові умови ембріонального становлення зачатків, відзначаються їх різні одонтогліфічні орієнтири та варіанти, що забезпечуються морфогенетичними полями.

Список літератури:

1. Автандилов Г. Г. Медицинская морфометрия / Автандилов Г. Г. – Москва: Медицина, 1990. – 178 с.
2. Гайворонский И. В. Анатомия зубов человека / И. В. Гайворонский, Т. Б. Петрова. – СПБ, ЭЛБИ-СПб, 2005.- 56 с.
3. Горбунова И. Л. Клиническая анатомия зубов / Горбунова И. Л. – М.: Медкнига, 2006 – 175 с.
4. Дмитренко С. В. Анатомия зубов человека / Дмитренко С. В., Краюшкин А. И., Сапин М. Р. – М.: Медицинская книга; Н.Новгород: Изд-во НГМА, 2000. – 196 с.

5. Зубов А. А. Некоторые особенности морфологии жевательной поверхности коронки первого верхнего премоляра у людей, резистентных к кариесу / А. А. Зубов, Л. Т. Шевченко // Стоматология. – 1981. – Т. 60, № 2. – С. 78–79.
6. Hunter W. S. Toos size and approximal decayin human teeth / W. S. Hunter // Arch. Oral Biol. – 1967. – Vol. 12, № 2. – P. 15–16.

Гасюк П.А., Ковтун Н.Я., Воробец А.Б.
Тернопольский государственный медицинский университет имени И.Я. Горбачевского МЗ Украины

МОРФОМЕТРИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ КОРОНКИ МАЛЫХ КОРЕННЫХ ЗУБОВ НИЖНЕЙ И ВЕРХНЕЙ ЧЕЛЮСТЕЙ ЧЕЛОВЕКА В НОРМЕ

Аннотация
Исследованы морфометрические параметры малых коренных зубов человека, а именно определена площадь дополнительных бугорков (стилей) при различных одонтологических вариантах малых коренных зубов верхней и нижней челюсти. Изучение одонтоглифических образований коронки позволил не только осуществить морфометрическую идентификацию указанных анатомических образований коронки верхних и нижних малых коренных зубов, но и дать их среднюю морфометрическую характеристику, после статистической обработки которой, стало возможным выделить крайние индивидуальные типы. Площадь дополнительных бугорков (стилей) при различных одонтологических вариантах малых коренных зубов верхней и нижней челюсти значительно варьирует.
Ключевые слова: малые коренные зубы, бугорки, коронка зуба, анатомические образования, индивидуальные типы.

Gasiuk P.A., Kovtun N.Ya., Kovtun N.Ya.
Ternopil State Medical University named after I. Gorbachevskogo

MORPHOMETRIC PARAMETERS OF CROWN PREMOLARS OF THE LOWER AND UPPER JAWS OF HUMAN IN NORMA

Summary
Morphometric studied premolars rights, namely the area of additional humps (styles) for different variants odontology small rectangular teeth of the upper and lower jaw. Study of odontohlific crown entities permitted to carry only morphological identification of these anatomical structures crowns of upper and lower premolar teeth, but also give them the average morphometric characteristics, after which the statistical analysis, it was possible to identify individual extreme types. Additional area humps (styles) for different variants of odontology premolar rectangular teeth of the upper and lower jaw varies considerably.
Key words: premolars, tubercles, the crown of the tooth, anatomical education, individual types.

УДК 616.233-007.271-036.12

ГЕМОРЕОЛОГІЧНІ Й ІМУННІ ПОРУШЕННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ КОРЕКЦІЇ У ХВОРИХ НА ХРОНІЧНЕ ОБСТРУКТИВНЕ ЗАХВОРЮВАННЯ ЛЕГЕНЬ

Дудка П.Ф., Добрянський Д.В., Ільницький Р.І.
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

Стаття присвячена оцінці ефективності комплексної терапії з застосуванням фенспіриду та антигомотоксичних препаратів (АГТП) у хворих із загостренням хронічного обструктивного захворювання легень (ХОЗЛ) I–II стадії на підставі дослідження особливостей стану гемореологічного та імунного статусу. У роботі представлено патогенетичне обґрунтування та оцінка ефективності диференційованого застосування фенспіриду й АГТП у комплексному лікуванні хворих із загостренням ХОЗЛ I–II стадії залежно від типу імунних порушень.

Ключові слова: хронічне обструктивне захворювання легень, імунний статус, реологія крові, фенспірид, антигомотоксична терапія.

Актуальність теми. На сьогодні у світі нараховується близько 600 млн хворих на хронічне обструктивне захворювання легень (ХОЗЛ), з них щорічно вмирає понад 3 млн [3, 6].

За умови хронізації запальної реакції відбувається посилення тканинної гіпоксії і вільнорадикальних процесів, а також активація перекисного окислення ліпідів, що супроводжується дестабілізацією системи гемостазу [1, 5]. У свою чергу, дисмікроциркуляція і зміни кисневого гомеостазу супроводжуються посиленням деструктивних змін з порушенням структурної організації, функціональної активності та резистентності клітин легень, у тому числі імунокомпетентних [2].

У цьому зв'язку в патогенетичній терапії ХОЗЛ є доцільним застосування препаратів, які зменшують гемореологічні та імунні порушення. У якості таких медикаментозних засобів можливе використання фенспіриду та антигомотоксичних препаратів (АГТП) [2, 4].

Мета дослідження. Підвищення ефективності лікування хворих на ХОЗЛ I–II стадії у фазі загострення шляхом застосування фенспіриду та антигомотоксичних препаратів на основі дослідження їх впливу на гемореологічний статус і стан системного імунітету.

Об'єкт і методи дослідження. Для вирішення поставлених задач у динаміці обстежено 99 хворих на ХОЗЛ I–II стадії у фазі загострення чоловічої статі віком від 38 до 65 років, середній вік склав (56,7 ± 7,1) року. Середня тривалість захворювання становила (8,4 ± 1,5) року.

Згідно зі стандартами, затвердженими наказом МОЗ України за № 128 від 19.03.2007, проводився відбір хворих і визначався ступінь важкості захворювання. Пацієнти на ХОЗЛ були розподілені за стадіями: I ст. – 15 хворих (15,2 %) і II ст. – 84 хворих (84,8 %). У дослідженні не приймали участь хворі за наявності будь-яких важких супутніх захворювань, які могли б вплинути на результати дослідження.

Усі хворі були рандомізовані за допомогою методу випадкових чисел на групу порівняння і 3 клінічні групи. Контрольну групу склали 30 практично здорових осіб. Тривалість дослідження в усіх клінічних групах становила 3 тижні.

У групу порівняння увійшли 20 пацієнтів (середній вік яких склав (56,4 ± 2,5) років, ОФВ1 становив (67,8 ± 3,9) %, приріст ОФВ1 склав (7,2 ± 2,1) %), яким проводилась терапія згідно стандартів.

Залежно від призначеного лікування було сформовано 3 основні клінічні групи, які не розрізнялись за основними характеристиками:

I група – 26 пацієнтів, яким на тлі стандартної терапії призначався як протизапальний засіб фенспірид у добовій дозі 160 мг (двічі по 80 мг).

II група – 25 обстежених, яким на тлі стандартної терапії призначали лімфоміозот у поєднанні з мукозою композитум.

III група – 28 хворих, яким на тлі стандартної терапії без застосування протизапальних та секретолітичних засобів призначали комбінацію препаратів: лімфоміозот, ехінацея композитум С, траумель С та бронхаліс хеель.

АГТП мукоза композитум та ехінацея композитум С призначались по 2,2 мл внутрішньом'язово за схемою: перший тиждень – через день, другий тиждень – через два дні, третій тиждень – через три дні. Добова доза лімфоміозоту складала 30 крапель (по 10 тричі на добу), траумелю С та бронхалісу хеель – 3 таблетки (по 1 тричі на добу сублінгвально).

Методи дослідження. Загальноклінічні, спірографія, віскозиметрія, імунологічні.

В'язкість та інші реологічні показники крові визначались на ротаційному віскозиметрі з вільноплаваючим циліндром системи В. Н. Захарченка (1971). Графоаналітичним методом розраховували величину уявної в'язкості крові (ηα) в мПа · с при швидкостях зсуву 1с-1, 5с-1, а також величину внутрішньої в'язкості еритроцитів (ηвн.) в мПа · с при аналогічних швидкостях зсуву. В кесонівських координатах розрахували межу плинності крові (τ0) в мПа та коефіцієнт агрегації еритроцитів (КАер.) в мПа · 10-5. Величину венозного гематокриту (Ht) визначали на мікроцентрифузі в %.

Цитоімунофлуоресцентний аналіз використали для визначення популяцій та субпопуляцій лімфоцитів у периферичній крові досліджуваних осіб, а саме – CD3+ лімфоцити (Т-клітини); CD4+ лімфоцити (Т-хелпери); CD8+ лімфоцити (Т-цитотоксичні лімфоцити/супресори); CD16+ лімфоцити (натуральні кілери), CD22+ лімфоцити (В-клітини), CD25+ лімфоцити (активовані, які експресують α-ланцюг ІЛ-2), CD95+ лімфоцити (активовані, які експресують FAS-R). Функціональну активність Т-лімфоцитів вивчали у реакції бластної трансформації лімфоцитів (РБТЛ) з мітогеном фітогемагглютиніном (ФГА). Визначали фагоцитарну активність нейтрофілів та концентрацію середньомолекулярної (11-19S) фракції циркулюючих імунних комплексів (ЦІК). Сироваткові імуноглобуліни (Ig) G, A та M визначили за методом Mansini e.a. (1965).

Статистичний аналіз проводили стандартними методами оцінки варіаційних рядів. Достовірність відмінностей між вибірками проводили з використанням t-критерію Ст'юдента (Лапач С. Н. та спі-

© Дудка П.Ф., Добрянський Д.В., Ільницький Р.І., 2014

вавт., 2001). Одержані дані оброблялися на персональному комп'ютері з використанням програм Microsoft Excel (Microsoft Corp., USA) та Statistica 6.1.478 (Stat Soft, USA). Вірогідними вважали зміни при ступені вірогідності P<0,05.

Результати та їх обговорення. Порушення з боку показників реології крові виявлено в 73,7 % хворих на ХОЗЛ I–II стадії у фазі загострення, із них у 32,3 % спостерігалося їх зростання в 1,5 рази в порівнянні з контрольною групою.

У хворих на ХОЗЛ встановлено достовірне збільшення кількості ІЛ-4 та ФНП-α. Так, у пацієнтів II групи їх рівень становив відповідно (218,2 ± 17,8) пкг/мл та (64,5 ± 4,3) пкг/мл, що в 4,4 і 1,3 разу перевищував значення в групі контролю.

У III групі рівні ІЛ-4 та ФНП-α достовірно збільшилися у 6,3 та 1,7 разу. На тлі активації системної запальної реакції, про що свідчить гіперцитокінемія, спостерігалось порушення у кількісному складі імунокомпетентних клітин та їх функціональної активності (табл. 1).

Таблиця 1

Середні величини показників системного імунітету (M±м)

Показник	Група контролю (n-30)	Хворі на ХОЗЛ (n-99)
Кількість Лф, 10^9/л	2,4± 0,23	2,1± 0,08
$CD3^+$_Лф, 10^9/л	1,6± 0,07	1,3± 0,06*
$CD4^+$_Лф, 10^9/л	0,86± 0,04	0,8± 0,04
$CD8^+$_Лф, 10^9/л	0,52± 0,03	0,49± 0,03
$CD4^+$_Лф / $CD8^+$-Лф	1,7± 0,19	1,6± 0,11
$CD16^+$_Лф, 10^9/л	0,46± 0,05	0,3± 0,012*
$CD25^+$_Лф, 10^9/л	0,59± 0,06	0,7± 0,05
РБТЛ з ФГА, 10^9/л	1,7± 0,18	1,3± 0,07*
Фагоцитарний індекс (ФІ), %	69,8± 7,2	60,5± 1,1
$CD22^+$_Лф, 10^9/л	0,39± 0,04	0,7± 0,04*
Ig G, г/л	13,8± 1,5	8,4± 0,18*
Ig A, г/л		
2,0± 0,24	1,4± 0,05*	
Ig M, г/л	0,76± 0,02	0,83± 0,016
ЦІК, ум. од.	51,7± 3,2	60,7± 0,45*

*Примітка. * – статистично значима (p<0,05) відмінність між групами контролю та хворих.*

Як свідчить проведений аналіз вихідних даних імунного статусу у хворих з загостренням ХОЗЛ найбільш суттєвими є зміни з боку клітинної ланки імунітету: зменшення загальної кількості лімфоцитів на 11,6%, популяції CD3+ лімфоцитів на 20,1% (з 1,59± 0,07 до 1,27±0,06 10^9/л; p<0,05) та натуральних кіллерів на 34,8% (з 0,46± 0,05 до 0,30± 0,012; p<0,05). Також було встановлено різноспрямовані порушення з боку імунорегуляторних субпопуляцій Т-лімфоцитів, що імовірно було пов'язано з індивідуальними особливостями реактивності імунної відповіді.

Аналізуючи отримані дані (табл. 1), можна стверджувати, що зниження функціональної активності Т-лімфоцитів в РБТЛ на 24,4% (p<0,05) та фагоцитарної активності нейтрофілів, що ми спостерігали у хворих під час загострення ХОЗЛ, очевидно є наслідком пригнічення їх функції, що враховуючи зменшення кількості Т-лімфоцитів, значно порушує захисні можливості організму.

На тлі пригнічення клітинної ланки імунітету спостерігали збільшення кількості В-лімфоцитів в 1,82 рази (p<0,05), що супроводжувалось зниженням їх функціональної спроможності, яка проявлялась гіпоімуноглобулінемією: зниження на 31,7% Ig A (p<0,05) та на 39,0% Ig G (p<0,05).

Встановлено вірогідне підвищення ЦІК середнього розміру на 17,4% (p<0,05). Тривала сенсибілізація організму при хронічному запаленні різними антигенами створює передумови для реалізації імунокомплексної патології. Фіксація імунних комплексів в судинній стінці може бути також одним з чинників порушення судинно-тромбоцитарного гомеостазу, що призводить до формування коагулянтів з тромбоцитів і гемолізованих еритроцитів, блокуючих мікроциркуляторне русло.

Найбільш позитивні зрушення показників гемореологічного статусу спостерігались після застосування фенспіриду: зниження коефіцієнта агрегації еритроцитів на 37,4 %, а також внутрішньої в'язкості еритроцитів. за швидкості зсуву $1c^{-1}$ та $5c^{-1}$ на 22,8 % і 23,9 %. Відповідно менш ефективними виявилися антигомотоксичні препарати. Так, лімфоміозот у поєднанні з мукозою композитум знижують уявну в'язкість крові на 16,7 % та внутрішню в'язкість еритроцитів за швидкості зсуву $1c^{-1}$ на 12,9 %. Комбіноване застосування лімфоміозоту, траумелю С, ехінацеї композитум С і бронхалісу хеель зменшують межу плинності крові на 33,7 % та внутрішню в'язкість еритроцитів за швидкості зсуву $1c^{-1}$ на 14,0 %.

У разі гіпоергічного типу імунної відповіді найефективнішим є застосування фенспіриду, що супроводжується позитивними змінами з боку показників імунного статусу та функції зовнішнього дихання (збільшенням $ОФВ_1$ на 17,1 % та ФЖЄЛ на 19,5 %, p<0,05). У разі гіперергічного типу найоптимальнішим є призначення лімфоміозоту та мукози композитум (збільшення ОФВ1 на 18 % та ФЖЄЛ на 17 %, p<0,05), за наявності окремих імунних порушень – комбінована терапія лімфоміозотом, траумелем С, ехінацеєю композитум С та бронхалісом хеель (збільшення ОФВ1 на 15,5 % та ФЖЄЛ на 16,2 %, p<0,05).

Застосування фенспіриду у хворих на ХОЗЛ I–II стадії у фазі загострення збільшує кількість хворих з ремісією і значним клінічним покращенням після лікування на 14,6 %. Терапія антигомотоксичними препаратами – лімфоміозотом та мукозою композитум, а також комбінацією лімфоміозот, траумель С, ехінацея композитум С та бронхаліс хеель – була більш ефективною, ніж у групі порівняння на 14,0 % та 12,1 % відповідно, що зумовлено їх позитивним впливом на імунний статус та гальмуванням запальних реакцій.

Висновки:

1. Порушення реологічної характеристики крові відзначено у 73,7 % хворих на ХОЗЛ I–II стадії у фазі загострення, що проявляється підвищенням внутрішньої в'язкості еритроцитів та уявної в'язкості крові за швидкості зсуву 1с-1 відповідно на 13,4 % і 19,2 % (p<0,001), збільшенням здатності еритроцитів до патологічної агрегації в 1,3 разу та межі плинності крові в 1,6 разу (p<0,05), що відображує активність запального процесу і супроводжується мікроциркуляторними порушеннями.

2. Виявлене підвищення у крові рівнів цитокінів – прозапального (ФНП-α) у 1,5 разу та протизапального (ІЛ-4) у 5,3 разу – є свідченням активності запального процесу у хворих на ХОЗЛ.

3. У хворих на ХОЗЛ встановлені різноманітні імунні порушення, що на наш погляд потребує відповідної медикаментозної корекції.

Список літератури:
1. Гаврисюк, В. К. Коррекция реологических свойств крови в комплексном лечении больных с декомпенсированним хроническим легочным сердцем [Текст] / В. К. Гаврисюк, Н. И. Гуменюк, Я. А. Дзюблик, Н. Д. Морская, И. В. Суворкина // Кровообіг та гемостаз. – 2005. – № 3-4. – С. 125-128.
2. Пат. №22750 Україна, МПК A61K 33/16, C07D 239/553 Фенспірид, який проявляє імунотропну дію [Текст] / ДУДКа П. Ф., Ільницький Р. І., Добрянський Д. В., Бичкова Н. Г ; заявник і власник патенту Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця. – № 200613495; заявл. 19.12.06; опубл. 25.04.07, Бюл. №5, 2007 р.
3. Фещенко, Ю. І. Актуальні проблеми діагностики і терапії ХОЗЛ із супутньою патологією [Текст] / Ю. І. Фещенко // Український пульмонологічний журнал. – 2009. – № 2. – С. 6-7.
4. Яшина, Л. А. Результаты мультицентрового исследования шестимесячного применения фенспирида у больных ХОЗЛ [Текст] / Л. А. Яшина. // Український пульмонологічний журнал. – 2010. – № 1. – С. 14.
5. Cella, G. Plasma markers of endothelial dysfunction in pulmonary hypertension [Text] / G. Cella, F. Belloto, F. Tona // Chest. – 2001. – Vol. 120. – P. 1226-1230.
6. Global Initiative for Chronic Obstructive Lung Disiase. Global Strategy for the NHLBI/WHO workshop report [Text] / National Heart, Lung and Blood Institute. – 2008. Diagnosis, Management, and Prevention of Chronic Obstructive Pulmonary Disease.

Дудка П.Ф., Добрянский Д.В., Ильницкий Р.И.
Национальный медицинский университет имени А.А. Богомольца

ГЕМОРЕОЛОГИЧЕСКИЕ И ИММУННЫЕ НАРУШЕНИЯ, А ТАКЖЕ ВОЗМОЖНОСТИ ИХ КОРРЕКЦИИ У БОЛЬНЫХ С ХРОНИЧЕСКИМ ОБСТРУКТИВНЫМ ЗАБОЛЕВАНИЕМ ЛЕГКИХ

Аннотация
Статья посвящена оценке эффективности комплексной терапии с применением фенспирида и антигомотоксических препаратов (АГТП) у больных с обострением хронического обструктивного заболевания легких (ХОЗЛ) I-II стадии на основании исследования особенностей состояния гемореологического и иммунного статуса. В работе представлены патогенетическое обоснование и оценка эффективности дифференцированного применения фенспирида и АГТП в комплексном лечении больных с обострением ХОБЛ I-II стадии в зависимости от типа иммунных нарушений.
Ключевые слова: хроническая обструктивная болезнь легких, системный иммунитет, реология крови, фенспирид, антигмотоксическая терапия.

Dudka P.F., Dobryanskiy D.V., Ilnitsky R.I.
National Medical University named after A.A. Bogomoltsa

EFFECTIVENESS OF TREATING PATIENTS WITH CHRONIC OBSTRUCTIVE PULMONARY DISEASE TAKING INTO ACCOUNT THE INDICES OF HEMORHEOLOGY AND IMMUNE STATUS

Summary
The thesis is dedicated to evaluation of the effectiveness of complex therapy with the usage of fenspiride and antihomotoxic drugs (AHTD) in patients with exacerbation of 1st – 2nd stage chronic obstructive pulmonary disease (COPD) basing on research of peculiarities of hemorheology and immune status. The thesis presents pathogenetic grounding and evaluation of the effectiveness of differentiated usage of fenspiride and AHTD in complex therapy of patients with exacerbation of 1st – 2nd stage COPD depending on the type of immune disorders.
Key words: chronic obstructive pulmonary disease, immune status, blood flow property, fenspiride, antihomotoxic drug therapy.

УДК 616.314-0

МЕХАНИЗМЫ УЧАСТИЯ ЗУБНОГО ЛИКВОРА В ФОРМИРОВАНИИ СВОЙСТВ ТВЕРДЫХ ТКАНЕЙ ЗУБА

Золотухина Е.Л.
Одесский национальный медицинский университет

Исследованы механизмы участия зубного ликвора в формировании свойств твердых тканей зуба. Полученные данные свидетельствуют о важной функции пульпы в кариесрезистентности. Изучена роль зубного ликвора в обмене веществ твердых тканей зуба.
Ключевые слова: зубной ликвор, кариесрезистентность, кислотоустойчивость, роль пульпы.

Постановка проблемы. Пульпа зуба обеспечивает контроль за твердыми тканями зуба, которые в свою очередь являются высокоминерализованными тканями – дентином и эмалью. Этот факт обеспечивается посредством постоянного центробежного перемещения зубного ликвора, регулируемого целостным организмом. За счёт зубного ликвора происходит обмен веществ в эмали и дентине. Перемещаясь по транспортным путям зубной ликвор выходит через наружные поры на поверхность зуба, защищая его от кислотно-микробного воздействия. Зубной ликвор давно стал объектом пристального изучения ученых и исследователей.

Цель статьи. Главной целью этой статьи является изучение физиологической роли зубного ликвора в формировании основных свойств тканей зуба, а также участия его в кариесрезистентности, кислотоустойчивости, механизме повышенной чувствительности и в процессах обмена веществ твердых тканей зуба.

Изложение основного материала. Зубной ликвор – жидкость, заполняющая свободные пространства зубных тканей. Благодоря ей в ткани зуба поступают питательные вещества. Зубной ликвор образуется экстрацеллюлярно и содержит до 92 мг/л кальция, 42 мг/л фосфатов, 28 мг/л хлоридов. Белковый состав подобен белкам плазмы крови. В состав входят и другие органические и неорганические молекулы. Зубной ликвор осуществляет перенос ионов и питательных веществ. В твердых тканях зуба различают два вида жидкости : кристаллизационная вода (гидратная оболочка кристаллов) и свободная вода. Дентинный ликвор – жидкая фракция канальцев дентина, включая содержимое отростков одонтобластов, и находящуюся в минерализованном дентине воду. В дентинных трубочках содержаться отростки одонтобластов, которые участвуют в регуляции свойств ликвора, содержащегося в дентинных трубочках, путем передачи раздражения через отростки на клетки пульпы. Органические вещества межтрубочкового дентина, благодоря своим гидрофильным свойствам, являються путями перемещения зубного ликвора в дентине. Жидкость в свободном виде составляет 12% массы и 20% объема дентина. 32% дентинной жидкости расположено в канальцах, а 68% – в около-трубочковом и межтрубочковом дентине.

Эмалевая жидкость менее изучена вследствие небольшого ее количества. В поверхностных слоях эмали находится 0,45–0,62 мас.%, в глубоких зонах – 1,0– 3,0 мас.%. Она занимает 6–11% объема всей эмали. При температуре 150–200 ˚С потеря воды эмалью составляет 1,9%. Перемещаеться в миропорах эмали и органических образованиях (ламелах, веретенах, эмалевых пласинках). Микропоры эмали – система микропространств различного диаметра. Микропоры глубоких слоев эмали формируются межкристаллическими и межпризменными пространствами, участками пониженной минерализации, крупными магистральными микропорами, линиями Ретциуса. Наиболее крупные из пор – трещины – по ширине могут соответствовать призме эмали, которая, начинаясь у эмалево-дентинного соединения, заканчивается у поверхности зуба. Тре-щины могут составлять по ширине от 1 до 3–5 диаметров призмы, а по длине несколько десятков микрометров. Они образуются в процессе жизнедеятельности зуба. Зубной ликвор омывает эмаль, защищая её от кислот и микробов.

Образуется зубной ликвор в пульпе в одонтобластическом слое из плазмы и межклеточного вещества. Содержит белок, антитела, кислую фосфатазу и другие ферменты, витамины, минеральные вещества, микроэлементы, гормоны, сахар и другие вещества. Также в дентинной жидкости обнаруживаются некоторые лекарственные вещества (тетрациклин, сульфаниламиды). Ликвор может быть получен путем центрифугирования, термического выделения, вакуумной экстракции, элюции (отмывания). Соответствует тканевой жидкости или транссудату. Из свежеудаленного зуба методом центрифугирования получен ликвор в количестве 0,00424 мл (около 5 мг) за 24–48 часов.

Механизм движения жидкости в твердых тканях зуба.

Перемещается зубной ликвор по дентинным трубочкам в центробежном направлении, что подтверждается появлением его в виде мелких капель на поверхности зуба через 15 минут после препарирования с обнажением дентина. Количественная оценка проводится путем наложения полоски фильтровальной бумаги на дно отпрепарированной полости на 10 минут с определением интенсивности ее окрашивания реактивом на наличие белков.

Подтверждением центробежного движения эмалевой жидкости является выделение ее на поверхности зуба в герметической камере в виде росинок, наблюдаемых под иммерсионным микроскопом через 2–4 часа.

Обмен веществ в твердых тканях зуба.

Основные процессы в эмали протекают как биологические процессы в высокоспециализированной ткани, которая является полупроницаемой мембраной. Дентинная жидкость проникает в эмаль благодаря наличию пористости. Скорость обмена в эмали зависит от количества кристаллизационной воды, объема микропространств, эмалевого ликвора. Зрелая эмаль характеризуется медленным обменом веществ, незрелая эмаль, наоборот, активными процессами.

Проницаемость – способность элементов перемещаться в тканях благодаря наличию системы микропор, заполненных зубным ликвором. В клинике проницаемость эмали оценивается способ-

© Золотухина Е.Л., 2014

ностью красителей проникать в микропоры. Интенсивность окрашивания характеризует уровень проницаемости.

Обмен веществ в дентине проходит благодаря поступлению питательных ве-ществ со стороны пульпы, а именно зубного ликвора, который содержит все необходимые органические и неорганические вещества для нормальной жизнедеятельности тканей зуба. Наличие в дентинных трубочках отростков клеток-одонтобластов, а в основном дентине – коллагена, объясняет активность и направленность биохимических процессов. Они заключаются в многочисленных биохимических реакциях и регулируются через нервные окончания, лежащие в пульпе. Пульпа зуба обеспечивает дентин кислородом и питательными веществами через одонтобласты и их отростки, а также обеспечивает постоянный ток дентинной жидкости.

Анжелика Бертаччи, исследовательница из Болонского университета (Италия), изучала транспорт зуного ликвора in vivo с помощью сканирования слепков зубов, сделанные с помощью специального гидрофобного пластика. В исследовании приняли участие добровольцы в возрасте от 6 до 70 лет. В ходе исследования выяснилось, что у молодых людей (от 6 до 20 лет) 75% поверхности эмали покрыты капельками зубного ликвора. С возрастом доля поверхности, покрытой каплями, снижается и к 60 годам составляет менее 5%.

Кариесрезистентность – это устойчивость твердых тканей зуба к действию кариесогенных факторов. Кариесрезистентность зависит от определенных свойст эмали, а именно кислотоустойчивости, микротвердости и проницаемости. Эмаль – высокоминерализованная ткань организма человека. Устойчивость эмали к кислотной деминерализации позволяет сохранить ее структуру и функциональную целостность в условиях действия кариесогенных факторов. Растворимость эмали различна на разных участках поверхности зуба, более растворимы придесневые участки. Так ,например, В.К. Леонтьев утверждал, что этот факт зависит от различия в степени минерализации и дефектов строения кристаллической решетки, отношения белковой матрицы и минеральной фазы и т.п.

По мнению проф. Окушко В.Р. кислотоустойчивость эмали связана с центро-бежной проницаемостью, с помощью которой на поверхности эмали может выделяться зубной ликвор, это неоднократно демонстрировалось микроскопически. За счёт него происходит окончательное обызвествление эмали. На животных и в клинике показано: условия, подавляющие ток ликвора, ухудшают устойчивость эмали и к кислотам, и к флоре, способной вызвать деминерализацию.Таким образом, структурная кислотоустойчивость зависит от состояния органической и неорганической структур эмали, а функциональная – от состояния зубного ликвора, которое котролируется пульпой. Функциональная резистентность осуществляется собственным регуляторным аппаратом зуба. В молодом возрасте кислотоустойчивость регулируется за счет активации функционального компонента, который определяется мобильным зубным ликвором.

Доказано в эксперименте на крысах, что блокада нижнего альвеолярного нерва приводят к повышению кислотоустойчивости эмали, а стимуляция – к снижению кислотоустойчивости. Большое значение имеет также возможность регуляции резистентности зуба со стороны организма в целом. Введение мочевины ускоряет ток ликвора, тем самым повышает функционнальную кислотоустойчивость. Ацетилхолин оказывает противоположный эффект.

Клинический метод оценки кислотоустойчивости эмали основан на измерении глубины дефекта после действия кислоты на приборе профилометр-профилограф либо интенсивности окраски данного участка метиленовым синим. Данный метод обозначают как тест эмалевой резистентности (ТЭР).

Также зубной ликвор участвует в чувствительности твердых тканей зуба, что можно объяснить гидродинамической теорией Bronnstram, основанной на знаниях физиологии зуба, морфологии пульпы и дентина. Согласно гидродинамической теории изменение тока зубного ликвора деформирует барорецепторы, которые имеются в пульпе, вызывая тем самым субъективное ощущение боли. Повышенная чувствительность дентина объясняется изменением тока ликвора, который может ускоряться струей воздуха, аппликацией сухой бумаги, сахара. Под действием воздушной струи происходит быстрое испарение жидкости на 0,1–0,3 мм длины дентинных трубочек. Потеря жидкости компенсируется притоком ликвора от пульпы. При этом одонтобласты, а акже нервные окончания засасываются в трубочки, вызывая ощущение боли. Гипертонические растворы извлекают жидкость из дентинных трубочек. В свою очередь холод, замедляя ток жидкости, также приводит к раздражению нервных окончаний.

Поскольку пульпа содержит свободную тканевую жидкость с гидростатичес-ким давлением около 30 мм рт. ст., имеется градиент давления ликвора в на-правлении наружу, который обусловливает медленное центробежное перемещение воды и малых молекул в интактном дентине. Реальная скорость тока ликвора в дентине – 4 мм/ч. Это медленное центробежное движение жидкости не вызывает боли.

Повышенная чувствительность вызвана снижением порога болевого ощущения в силу различных причин.

Гиперестезию дентина, лишенного эмалевого покрова, можно объяснить гидродинамической теорией.

Повышенная чувствительность при обнажении дентина или истончении эмали является клиническим проявлением эрозии, клиновидного дефекта (истирания), патологической стираемости, кариеса. Гиперестезию обнаженного дентина «обеспечивает» феномен капиллярного действия. Теоретически ликвор в дентине посредством капиллярности может перемещаться со скоростью 2–3 мм/с. Другими словами, опустошенные трубочки способны максимально заполниться жидкостью от пульпы за 1 секунду.

Под действием струи воздуха жидкость испаряется и наружные отделы дентинных трубок протяженностью около 0,1–0,3 мм запустевают. Это воздействие компенсируется капиллярной силой, и трубочки быстро заполняются ликвором из пульпы. Одонтобласты и нервные окончания, присутствующие в периферической области, засасываются в трубочки центробежным движением жидкости. Нервные волокна распрямляются, деформируются или разрываются. Благодаря малым размерам зуба тысячи трубочек бывают задействованы одновременно, поэтому даже незначительных перемещений жидкости в таком количестве трубочек достаточно для появления боли.

Благодаря постоянному центробежному перемещению жидкости от пульпы до поверхности эмали под влиянием внутрипульпарного давления жидкость, которая содержится в твердых тканях зуба, образует непрерывный “столб”.Так как, в эмали

ликвор перемещается по микропорам и органическим субстанциям, непрерывность пористости дает возможность высушить эмаль струей воздуха с поверхности зуба, а при помощи вакуума получить циркулирующую в зубе жидкость с ограниченного участка эмали. Это явление обозначают как динамическая или открытая пористость.

Длительное воздействие на эмаль струи воздуха способствует вытеснению воды и запустению микропор. Визуально это проявляется матовостью поверхности эмали. Жидкость из дентинных трубочек под действием капилярных сил устремляется в свободные микропространства, раздражая отростки одонтобластов, раздражение передается на рецепторы нервных окончаний пульпы, тем самым вызывается боль.

Чувствительность эмали ниже по сравнению с дентином в связи с небольшим объемом жидкости (10%) и незначительной скоростью перемещения (0,1 мм/ч).

Чем тоньше слой эмали, тем более выражена гиперестезия, этим объясняется повышеная чувствительность пришеечной области по сравнению с другими поверхностями зуба, так как сокращается расстояние от раздражителя до дентинновой жидкости. Повышенная пористость также усиливает чувствительность, это характерно для начального кариеса и кислотного некроза эмали.

Гидродинамическим механизмом чувствительности также определяется ощу-щение боли при препарировании интактного зуба под ортопедическую конс-трукцию или в процессе препарирования кариозной полости. Причиной повышенной чувствительности после пломбирования является образование микропространств на дне полости вследствии усадки композиционного материала.

При гидродинамическом механизме наблюдается сочетанное действие капиллярности транспортных структур, тканевого (внутрипульпарного) давления и электроосмотических сил.

Теоретически доказана высота поднятия жидкости по дентинным трубочкам под действием капиллярности, она состовляет около 7 м. Давление, сообщаемое пульпой составляет 24,0 ± 3,0 мм рт. ст. Центробежная скорость тока ликвора 4 мм/ч в дентинных трубочках и 0,1 мм/ч в эмали.Ускорить ток ликвора можно под действием электроосмоса или вакуума.

Чувствительность дентина может уменьшаться под действием некоторых веществ, в частности фтористого натрия, сернокислого бария, нитратов, оксалатов.

Благодаря обильному кровоснабжению и иннервации пульпа проявляет высокие функционнальные способности.

Ускорение тока ликвора сопровождается возбуждением чувствительных рецепторов, а замедление – быстрым возбуждением с последующей депрессией.

Исследования показывают,что животные с замедленным транспортом зубного ликвора характеризуются высоким уровнем кариеса, в то время как с нормальным типом движения поражаемость низкая или отсутствует.

Изменение концентрации ионов на поверхности эмали может через изменение потенциала стимулировать пульпу. Одонтобласты изменяют концентрацию минеральных компонентов дентинной лимфы у эмалево-дентинного соединения по отношению к поверхности эмали, тем самым востанавливают потенциал покоя и уменьшают ток жидкости. Следовательно, эмаль является физиологическим и электрическим барьером. Изменение в ионной концентрации может вызвать боль, изменяя потенциал. Металлический инструмент на обнаженном дентине изменяет потенциал на поверхности воздействия и вызывая гиперестезию.

Выводы и предложения. Приведенные выше данные свидетельствуют о важной функции пульпы в кариесрезистентности, путем цетробежно перемещающегося ликвора, осуществляющего связь между пульпой и эмалью.

Изучение влияния пульпы и зубного ликвора на формирование свойств эмали позволило предложить следующие методы воздействия на зуб: хемостимуляция, электростимуляция, вакуумстимуляция. В основе предложенных методов лежат данные об ускорении тока жидкости в твердых тканях зуба.

Благодаря узучению механизмов, регулирующих устойчивость зубов к кариесу, развиваются новые более эффективные методы выявления, лечения и профилактики поражений зубов.

Список литературы:

1. Боровский Е.В., Леонтьев В.К. Биология полости рта. М. - 1991.
2. Гамзаев Б.М. К моделированию движения зубного ликвора Издание: 2004.
3. Гаража С.Н. Чувствительность твердых тканей зубов: роль конформационных изменений коллагена в формировании и проведении сигнального импульса к нервным окончаниям пульпы.
4. Луцкая И.К. Физиология зуба Современная стоматология, 2007.
5. Луцкая И.К. Физиологическая роль зубного ликвора. Стоматология . 1987.
6. Окушко В.Р. Физиология эмали и проблема кариеса зубов. Кишинев, 1989.
7. Пашаев Ч.А.,Гамзаев Б.М. Математическая модель движения зубного ликвора. Здоровья. Баку, 1999.

Золотухіна О.Л.
Одеський національний медичний університет

МЕХАНІЗМИ УЧАСТІ ЗУБНОГО ЛІКВОРА У ФОРМУВАННІ ВЛАСТИВОСТЕЙ ТВЕРДИХ ТКАНИН ЗУБА

Анотація
Досліджені механізми участі зубного ліквора у формуванні властивостей твердих тканин зуба. Отримані данні свідчать про важливу функцію пульпи у карієсрезистентності. Вивчена роль зубного ліквора в обміні речовин твердих тканин зуба.

Ключові слова: зубний ліквор,карієсрезистентність, кислотостійкість, роль пульпи.

Zolotukhina O.L.
Odessa National Medical University

PARTICIPATION MECHANISMS OF DENTAL LIQUOR IN THE FORMATION PROPERTIES OF DENTAL HARD TISSUES

Summary
Participation mechanisms of dental liquor in the formation properties of dental hard tissues. The findings suggest that the pulp is very important in caries resistance. Examine the role of dental liquor in metabolism of dental hard tissues.
Key words: dental liquor, caries resistance, acid resistance, role of pulp.

УДК 616.31-008.72+615.454.1+615.342

АНТИГАЛИТОЗНАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЗУБНОЙ ПАСТЫ «HALITA»

Комаревская Е.В., Семенова О.А., Семенова О.А.
Донецкий национальный медицинский университет имени Максима Горького

В настоящее время увеличилось количество пациентов обращающихся с жалобами на неприятный запах изо рта. Целью данной работы явилась разработка патогенетически-обоснованных лечебно-профилактических рекомендаций по применению новой зубной пасты «Halita», которая обладает выраженным антигалитозным, очищающим и противовоспалительным эффектами.

Ключевые слова: галитоз, гигиена полости рта, зубная паста «Halita».

Постановка проблемы. Проблема галитоза имеет медицинский и психологический аспекты. Наличие галитоза может быть индикатором патологии носоглотки, верхних отделов желудочно-кишечного тракта, заболеваний бронхов и легких, печеночно-почечной недостаточности, сахарного диабета, а также различных заболеваний полости рта [1,2]. Галитоз и страх галитоза (псевдогалитоз) оказывают огромное негативное влияние на социальную жизнь личности. В современном обществе благополучие человека во многом определяется его имиджем и межличностными отношениями. В связи с этим галитоз рассматривается как социальное увечье, являющееся причиной самоизоляции, препятствием в построении семьи, карьеры [3,4].

Анализ последних исследований и публикаций. В отечественной стоматологической литературе нет информации: ни о распространенности галитоза, ни о структуре, ни о динамике процесса. Отсутствуют патогенетически-обоснованные дифференцированные лечебно-профилактические рекомендации для пациентов с данным клиническим симптомом. В основном, назначаемые врачом средства являются «маскирующими» неприятный запах, а потому – они имеют кратковременный эффект [5,6].

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Увеличение количества пациентов обращающихся с жалобами на неприятный запах изо рта обуславливает актуальность поиска адекватных методов профилактики и лечения галитоза полости рта. С одной стороны, это связано с ростом встречаемости патологических состояний, сопровождающихся галитозом. С другой стороны, пациенты стали чаще замечать у себя этот клинический симптом, обращать на него внимание и пытаться с ним бороться самостоятельно или обращаться за помощью к врачу, чаще всего к стоматологу.

В связи с этим, **цель статьи** – разработать патогенетически- обоснованные лечебно-профилактические рекомендации для пациентов с оральным галитозом по применению новой зубной пасты «Halita».

Изложение основного материала. Под наблюдением находились студенты младших курсов и интерны-стоматологи (55 человек) Донецкого национального медицинского университета им. М. Горького. Обоснованием для такого выбора послужило следующее: в возрасте 18-23 лет активно формируются межличностные (в студенческом социуме) и личные отношения. По учебной программе для второго курса студенты уже соприкасаются со специальностью, а интерны уже имеют минимальный опыт работы в практической стоматологии. Поэтому студенты и врачи-интерны могут в одном лице быть и объектом исследования и исследователем.

Проведено субъективное (анкетирование) и объективное (в соответствие с разработанной «Картой обследования при галитозе») обследование всех, добровольно согласившихся, участников эксперимента.

Для субъективной оценки антигалитозной эффективности новой зубной пасты «Halita» было проведено анкетирование обследуемых. Было разработано три анкеты: «Галитоз. Предрасполагающие факторы»; «Галитоз. До применения зубной пасты «Halita»; «Галитоз. После применения зубной пасты «Halita».

Для проведения объективного исследования пациентов была разработана «Карта обследования при галитозе»:

- методы диагностики галитоза;
- индексы КПУ зубов и КП полостей для оценки интенсивности поражения твердых тканей зуба;
- папиллярно-маргинально-альвеолярный индекс (ПМА Parma, 1960) для оценки распространенности воспаления слизистой оболочки десны;
- упрощенный индекс гигиены полости рта OHI-S (Green J.,Vermillion J., 1969) для количественной оценки зубного налета и зубного камня;
- проба Шиллера-Писарева – для оценки интенсивности воспаления слизистой оболочки десны;
- pH ротовой жидкости – для оценки кислотно-щелочного равновесия;

Выявление галитоза у обследуемых проводили следующим образом:

- с расстояния 20 см оценивали неприятный запах изо рта;
- ватным тампоном приложенным к задней трети языка, в течение 1 минуты просили пациента увлажнить его слюной, затем оценивали наличие запаха (есть, нет);
- очищали флоссом межзубные промежутки (16-17,26-27,36-37,46-47) в течение 10 сек каждый и оценивали на наличие неприятного запаха (есть, нет).

Все обследованные в течение 1 месяца пользовались новой зубной пастой «Halita». Месяц спустя проведено повторное субъективное и объективное обследование.

Статистический анализ проведен с использованием параметрического критерия Стьюдента на основе пакетов программ.

Результаты первого анкетирования «Галитоз. Предрасполагающие факторы» показал, что дополнительными средствами гигиены полости рта пользуются: ополаскивателями – 46,6%, флоссами – 33,3%, жевательными резинками без сахара – 80%; третья часть респондентов не проводят регулярную чистку зубов; пятая часть будущих стоматологов не проводят профессиональную чистку зубов. Подавляющее большинство предпочитают овощи и фрукты, более половины употребляют молочные и мясные продукты, продукты с сильным запахом (лук, чеснок) – 26,6%, чай – 73,3%, кофе – 60%, газированные напитки – 53,3%. На наличие вредных привычек указали, соответственно, – 50,6%, на

© Комаревская Е.В., Семенова О.А., Семенова О.А., 2014

наличие патологии ЖКТ – 20%, патологии ЛОР – органов – 26,6 %. Галитоз у себя у себя замечают – 53,3% респондентов.

Результаты анкетирования «Галитоз. До применения зубной пасты «Halita», показали, что половина опрошенных, даже будучи профессионально ориентированными, не замечают или не обращают внимание на наличие у себя неприятного запаха изо рта – 46,6%, 53,3% – отмечают неприятное «утреннее дыхание», у 40% – неприятный запах сохраняется в течение суток без изменения. Наличие галитоза 66,6% опрошенных связывают с вредными привычками, 33,3% – с употреблением продуктов с сильным запахом, 26,6% с недостаточной гигиеной полости рта и нерациональным питанием, 20% – с наличием патологии ЛОР – органов, ортопедическими конструкциями, заболеванием зубов и пародонта. Подавляющему большинству опрошенных (80%) при помощи жевательной резинки и освежающего спрея удается получить антигалитозный кратковременный эффект. 20% – респондентов не удается с их помощью добиться какого-либо положительного эффекта. Однако, никто из опрошенных за помощью к стоматологу не обратился.

Результаты объективного обследования показали, что оценка неприятного запаха на расстоянии 20 см позволила у 20% выявить его наличие. При помощи ватного тампона, приложенного к задней трети языка, неприятный запах выявлен в 53,3% случаев. При очищении флоссом межзубных промежутков, наличие запаха выявлено у 66,7% обследованных. У 20% – обследованных с галитозом выявлено наличие ортодонтических конструкций, у 46,6% -диагностирован складчатый язык.

Индекс КПУ составил, в среднем 5,25 ± 0,15. Составляющая «кариозные полости» достигал 1,25. Среднее значение pH ротовой жидкости составило 6,4±0,2 (слабощелочная среда). Исходный индекс ПМА составил 28,4 ±1,12%, что соответствует легкой степени воспаления. Проба Шиллера-Писарева у 87,5% случаев указывала на наличие слабовыраженного воспаления, окрашивая слизистую оболочку в светло-коричневый цвет. Упрощенный индекс гигиены полости рта OHI-S (Green J.,Vermillion J.,1969), характеризующий количество зубного налета и зубного камня, первоначально составил 1,48±0,14 баллов, что соответствует плохому уровню гигиены.

Результаты анкетирования «Галитоз. После применения зубной пасты «Halita» показали, что после применения зубной пасты «Halita» у всех обследованных, в целом, сложилось позитивное впечатление. По трехбальной шкале оценки антигалитозного эффекта 70,6% респондентов поставили высший балл, характеризующий эффект как «высокий». Все опрошенные указали, что антигалитозный эффект сохраняется от чистки к чистке. По мнению респондентов, зубная паста «Halita» обладает выраженным антигалитозным действием – у 76,4% респондентов, освежающим эффектом – у 64,7%, 58,8% – отмечают хороший очищающий эффект и у 17,6% – кровоостанавливающим действием. Из негативных качеств 23,5% респондентов отметили «невкусный» органолептический эффект.

Результаты повторного обьективного исследования показали, что после применения зубной пасты «Halita» с расстояния 20 см наличие неприятного запаха выявлено только у 2-х обследованных, при помощи ватного тампона, приложенного к задней трети языка, неприятный запах выявлен у 29,4% обследованных, что на 23,9% меньше по сравнению с исходным количеством. При очищении флоссом межзубных промежутков, наличие неприятного запаха выявлено у 35,2% обследованных, что на 31,5% меньше по сравнению с исходным. Эти данные указывают на выраженный антигалитозный эффект.

После применения зубной пасты «Halita» индекс ПМА, составил 12,6± 0,84%, что в 2,25 раза меньше по сравнению с исходным значением ($p<0,05$). Проба Шиллера-Писарева сохранилась слабо – положительный у 23,5% обследованных, что на 64% меньше по сравнению с исходным количеством. Вышесказанное свидетельствует о выраженном противовоспалительном эффекте.

Упрощенный индекс гигиены полости рта OHI-S составил 0,64±0,08, что в 2,23 раза лучше по сравнению с исходным значением ($p<0,05$),что указывает на очищающий эффект зубной пасты «Halita».

Вышесказанное свидетельствует о выраженном антигалитозном эффекте.

Выводы и предложения. При анкетировании у респондентов выявлено наличие достаточно большого количества факторов, предрасполагающих к развитию галитоза: неудовлетворительная гигиена полости рта, нерациональное питание, вредные привычки, патология ЛОР-органов и др.

Для диагностики галитоза необходимо проведение комплексного обследования с целью максимального охвата возможных его источников в полости рта: особенности строения языка, межзубные промежутки, наличие зубного камня, не леченные зубы, гингивит и т.д.

Проведенное исследование после применения «Halita» свидетельствует о высоком антигалитозном эффекте новой зубной пасты в процессе ее использования, который респонденты в 70,6% случаев оценили как высокий. Поэтому, новую зубную пасту «Halita» можно рекомендовать к применению в качестве антигалитозного средства.

Антигалитозный эффект зубной пасты «Halita» проявляется и сохраняется только в процессе ее использования.

Учитывая наличие очищающего эффекта зубную пасту «Halita» можно рекомендовать для постоянного применения, и учитывая противовоспалительный эффект, в качестве средства выбора у больных гингивитом и пародонтитом.

Перспективы изучения проблемы галитоза: учитывая тот факт, что средой реализации всех физиологических и патологических процессов в полости рта является ротовая жидкость представляется целесообразным изучение ее реологических свойств у лиц с явлениями галитоза. Это позволит выявить возможные механизмы развития галитоза и объяснит механизм эффективности различных антигалитозных средств. В том числе новой зубной пасты «Halita».

Список литературы:
1. Международная статистическая классификация болезней и проблем. связанных со здоровьем. Десятый пересмотр. – М:1995,т.1,ч.2. – 211с.
2. Хэгглин Р. Дифференциальная диагностика внутренних болезней . – М.,1993. – С. 38-40.
3. Шептулин А.А. Неприятный запах изо рта : причины возникновения, диагностическая и лечебная тактика. – Клинич. мед. – 2007.- № 1.– С. 65-68.
4. Улитовский С. Оценка степени выраженности галитоза // Дент Арт.– 2004.- № 4.– С. 27-28.
5. А.М. Заверная, С. П. Коломиец, А.С. Андрусенко, Н.В. Савченко, А.Ф.Сиренко //Современная стоматология. – 2008.- №2.– С. 20-22.
6. Muller K.M., Breuer M. Ubler Mundgeruch.In :Goebell H.,Hrsg. Gastroenterologie. Munchen. – 1992.– С. 108-112.

Комаревська О.В., Семенова О.О., Семенова О.А.
Донецький національний медичний університет імені Максима Горького

АНТИГАЛІТОЗНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗУБНОЇ ПАСТИ «HALITA»

Анотація
В теперішній час збільшилась кількість пацієнтів, що звернулись зі скаргами на неприємний запах з рота. Метою даної роботи є розробка патогенетично- обґрунтованих лікувально-профілактичних рекомендацій по використанню нової зубної пасти «Halita», яка володіє виразним антигалітозним, очищуючим і протизапальним ефектом.
Ключові слова: галітоз, гігієна порожнини рота, зубна паста «Halita».

Komarevska O.V., Semenova O.A., Semenova O.A.
Donetsk National Medical University named after Maxim Gorky

ANTI-GALITOZ EFFICIENCY OF THE TOOTH-PASTE «HALITA»

Summary
At the present time was increased the amount of patients who have complaints about bad breath. The purpose of this work was the development and creation of the pathogenic-based recommendations of the prevention and treatment of the new tooth-paste «Halita» application, which has the expressed anti-galitoz, cleaning and anti-inflammation effects.
Key words: galitoz, oral cavity hygiene, tooth-paste «Halita».

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО ТА АРХІТЕКТУРА

УДК 7.75(045)

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ МАНЬЕРИЗМА В СКУЛЬПТУРНОМ НАСЛЕДИИ А. МОНТОРСОЛИ

Романенкова Ю.В.
Киевский университет имени Бориса Гринченко

Рассмотрен комплекс стилистических черт маньеризма в скульптурном наследии А. Монторсоли. Предпринят анализ работ Монторсоли в контексте маньеристической скульптуры Италии. Проведена параллель его творчества с работами представителя скульптуры в импрессионизме А. Майоля.
Ключевые слова: маньеризм, Ренессанс, скульптура, Монторсоли, Altersstil.

Постановка проблемы. Скульптура Италии середины – второй половины XVI в. – явление чрезвычайно интересное, сложное, сожержащее в себе немало разнородных тенденций, что приводит к весьма неоднозначной его характеристике. Достаточно сказать, что этот период – это эпоха творческой активности Микеланджело Буонарроти, чтобы определить стержень явления, его мощь и потенциал. Этот хронологический отрезок уже знаменовал собой маньеристическую страницу истории итальянской сульптуры, поздний Микеланджело явно осколочен, трагичен, надломлен, что как раз характеризовало мировоззренческую основу маньеризма. Но наряду с Буонарроти ваяние Италии было представлено еще целым рядом интересных мастеров, основная проблема каждого из которых – тяготение над его именем славы микеланджеловского гения. Это кара, при чем – и для самого Буонарроти, к концу жизни уже вксьма мало походящего на того буйствовавшего энергией скульптора, каковым он был в эпоху расцвета. Altersstil Микеланджело, его поздний период чрезвычайно интересен, но он абсолютно иной, для тех, кто привык видеть сильным духом и телом каждый его образ, – это уже другой Буонарроти, за чертой, за гранью – отчаяния, боли, усталости. Но если и для самого тосканского мастера этот период был трагичен и ломок, то для каждого, кто жил «в эпоху Микеланаджело», выйти за этот круг, очерченный его славой, – уже победа, одержать которую мало кому удавалось. Формулировка «живущий и работавший в эпоху Микеладжело» – уже приговор, вынесенный любому художнику, его личная трагедия, клеймо столетия. А если речь идет о непосредственных учениках создателя Давида, задача каждого из них приобрести самостоятельность в мире искусства становится практически непосильной. Это уже, следуя леонардовской логике, внуки искусства, как поскольку дети искусства учились у самой природы, так происходило в период Ренессанса, а уже внуки – маньеристы – учились у непосредственных ее учеников, т.е. речь уже шла не о прямом наследовании приоде, а об опосредованном наследовании созданным художниками образцам. Поколение учеников Микеланджело, каковых было весьма много, как прямых, так и последователей его манеры, отмечено оттенком трагичности a priori. Не каждый из них это осознавал и пытался выйти из-под этого гнета чужой славы. Не всех подавляла собственная пьедестальность [6], вторичность и недостижимость идеала. Осознавали это все, но не все испытывали от этого внутренний разлад. Например, Б.Челлини признавал это без всяческого внутреннего дискомфорта, наследуя Микеланджело, воспевая его величие в своих текстах. А, например, для Т. Торриджани Буонарроти, сломавший жизнь и карьеру, скорее был злым демоном, чем светочем искусства. Большинство последователей микеланджеловской манеры обращались к его методам, использовали приемы, зачастую вдаваясь и в цитирование, не избегая прямых заимствований. И «птенцы гнезда микеладжелова» редко обретали славу самостоятельно, а не как ученики великого маэстро.

Анализ исследований. Подобное звание «последователя Микеланджело», истоически предопределяшее лишение права на самоценость в большинстве случаев, снискал и Анджело ди Микеле Д'Анджело да Поджибонси или (по месту рождения) Монторсоли (1506(7) (?)-1563 гг.), которого относят к наиболее контрастным представителям маньеристической скульптуры. Он действительно являлся прямым учеником Микеланджело, и стал яркким представителем генерации «внуков искусства». Он не просто попал под влияние своего великого учителя, глыбой своего таланта перебившего хребет многих начинающим ваятелям, не давая шанса на выживание под прессингом его величия. Его творческая биография стала характерным выразителем того самого принципа наследования как основного, стержневого постулата маньеристического искусства. Его жизнь изучена довольно плохо, наличие монографии Б. Ласхе – скорее, исключение из правил [10]. Наиболее полно, наверное, изложены факты его жизни у Дж. Вазари, оставившего жизнеописание Монторсоли [1]. Обращение к товрчеству скульптора можно найти у Б. Виппера [3], Е. Ротенберга [4], упоминали о нем в своих трудах и К. Верман [2], А. Степанов [7], А. Шастель [9], но, как и в ряде редких иных исследований, это были просто фрагментарные упомнания, которые преимущественно давались в контексте анализа творческого наследия Микеланджело. Однако, с учетом красноречия Вазари, нужно помнить о том, что его информацию следует подвергать тщательной проверке при наличии возможности, ибо основатель биографического жанра в итальянской литературе постренессансного периода зачастую бывал пристрастен и слишком экспрессивен в своих оценках.

Цель статьи. Несмотря на неудовлетворительную степень изученности творческого наследия Монторсоли в отечественной науке (и не только), нельзя отрицать, что его фигура является одним из основных звеньев в маньеристической скульптуры Италии, поскольку он стал характерным представителем и детищем своей эпохи. Данная статья имеет целью наметить красные нити наследования Монторсоли образцам, выявить те тенденции к «маньеризации», которые отмечались в его творчестве в связи с сотрудничеством с рядом коллег по резцу, основные линии влияния на него соратников и учителей, а также отметить примеры обращения к его творчеству в более поздних эпохах.

© Юлия В.Р., 2014

Изложение основного материала. Монторсоли, невзирая на относительную краткость своего полноценного творческого пути, успел пройти все самые яркие его отрезки, от становления в свете славы блестящих учителей до постепенного угасания. То, что его манера базировалась на вторичности и наследовании, не требует сложной системы доказательств, достаточно проанализировать основные примеры работ периода становления. Но утверждение, что надломленность, опустошенность и отчаяние, которые он испытывал, в конце концов побудили его уйти в монастырь [7], вряд ли можно принять безапелляционно. То, что внутренне многие работы Монторсоли пусты, не подлежит сомнению. Однако вряд ли именно осознание трагизма ситуации, в котором оказалось искусство в данный период, спровоцировало уход художника из мирской жизни – во-первых, в тот момент ему было всего 23 года, когда еще рано диагностировать общий упадок духа у творческой личности, а во-вторых (что весомее как довод), после того, как он пополнил ряды ордена сервитов, он продолжал работать и выполнять довольно много заказов. Так что, вероятнее всего, истинной причиной для его решения было нечто иное, вопрос о чем пока остается открытым.

Сведения о его ученичестве несколько противоречивы: он или учился у А. Сансовино и испытал влияние Микеланджело [3, с. 149], или непосредственно учился у А. Феруччи (Тадда) и Микеланджело [1, с. 94]. Даже жизненные коллизии Монторсоли были типично маньеристическими, можно сказать, что он стал характерным образцом художника переломной эпохи: как и многочисленные его коллеги, он повернул свою жизнь совсем в иное, чем можно было ожидать от художника, русло, став монахом ордена сервитов. Для эпохи маньеризма такие жизненные перипитии были характерны: кто-то шел в монастырь, кто-то – впадал в психическое расстройство, кто-то заканчивал свои дни нищим, а кто-то вообще прибегал к самоубийству. И Монторсоли пополнил ряд этих примеров. Монторсоли очень много путешествовал, переезжал из города в город в связи с очередным заказом, работал в Риме, Флоренции, Вольтерре, Генуе, Мессине, Неаполе, Перудже, Ареццо. В его творчестве, вероятно, был (правда, очень короткий) и французский период, когда он работал по приглашению Франциска I, но сведения об этом можно почерпнуть только у Дж. Вазари, документально его пребывание во Франции не подтверждено.

Монторсоли было суждено быть весьма тесно связанным с Буонарроти – именно они стали инициаторами открытия «рисовальной академии», именно Буонарроти рекомендовал сильным мира сего Монторсоли для выполнения ряда работ уже после его перехода в монашество. Но симптоматично прежде всего то, что Монторсоли работал и с Вазари, и с Амманати, кого можно называть апологетами маньеризма, и завершал ряд работ, созданных иными авторами. Т.е., ему было предопределено подхватывать чье-то начинание, шлифуя его и доводя до логического завершения, так, как сам маньеризм продолжал начатое Ренессансом, зачастую слабо и неумело, так и Монторсоли нередко играл рядом с кем-то (будь то Микеланджело, будь то Вазари или Амманати) роль второго плана. Его нельзя назвать «великим вторым», но свою роль он сыграл в скульптуре Италии неплохо. Это как раз тот пример крепкого мастера средней руки, на каковых держалось все итальянское искусство ренессансного и постренессансного периодов. На плечах таких «середняков», как Монторсоли, и выросли гиганты масштаба Буонарроти. Фра Джованни Анджело получил отличную выучку, сотрудничая с Микеланджело даже в капелле Медичи – ему принадлежит, напрмер, фигура св. Козьмы рядом с микеланджеловской мадонной. Но именно с этого периода тесного сотрудничества двух скульпторов и наичнается линия сильнейшего влияния Буонарроти на манеру Монторсоли, быстро ставшая определяющей тенденций в формировании характера его искусства.

Его итальянские периоды были очень плодотворными, и, по свидетельствам Дж. Вазари, он имел успех. Скульптор украшал церкви (церковь Сан-Маттео в Генуе), гробницы (гробница А. Аретино в церкви Сан-Пьетро в Ареццо, гробница Саназзаро в Модене), пробовал себя в портретном жанре (бюст Т. Кавальканти), как декоратор (отделка Мессинского фонтана). Если портретные образы ему не очень удавались, то декор фонтана «Нептун» Монторсол и (1557 г., рис. 1) вобрал в себя лучшие тенденции маньеристической скульптуры, от макси-

Рис. 1. Источник [4]

Рис. 2. Источник [4]

Рис. 3. Источник [4]

мальной усложненности композиционного решения (ведь не зря Вазари упоминает, что этот фонтан легче нарисовать, чем описать словами) до богатства подачи одиночных образов. Сам образ Нептуна исследователи обычно называют неудавшимся [7]. Зато очень показательными с точки зрения выражения маньеристического настроения, тяготения к уродливому, боли и отчаянию являются фигуры Сциллы (1557 г., рис. 2) и Харибды (1557 г., рис. 3), контрастирующие с глыбой покоя статичной вертикали Нептуна.

Но в контексте разговора о ведущих тенденциях маньеристической скульптуры акцент следует ставить не на перечне основных ступеней творческого становления Монторсоли, а на его этапных произведениях. И можно взять на себя смелость утверждать, что, несмотря на богатство творческой биографии и широкую географию творчества скульптора, самой значительной его работой для выражением маньеристического настроения стал его терракотовый bozzetto «Отчаяние» (сер. XVI в., рис. 2), который Б. Виппер назвал «самым ярким выражением экспрессивного и пессимистического искусства» [3, с. 150], что уже несет в себе противоречие. Монторсоли можно назвать автором своего рода очередной иллюстрации ницшеанской идеи «вечного возвращения», скульптуры для фонтана, которую называют «Отчаяние»: в маньеризме снова проснулся эллинизм, и так будет повторяться и в дальнейшем, прежде всего в «эпохах рубежа», на стыке веков. В этом произведении выражены несколько наигранная, гипертрофированная боль и отчаяние, патетическое разочарование, в нем тоже можно видеть идеологический манифест маньеризма, визуализацию его эстетической платформы, если помнить, что это время «тех отчаявшихся и отчаянных» [3] (рис. 4).

Возможности, которые дает материал, более характерный для конца еще раннего и Высокого Возрождения, были не так велики, как те, что дает мрамор или даже бронза. И, тем не менее, мастер смог извлечь из них то, что взял у Буонарроти и воплотил в своих образах. До тонкости и глубины отчаяния учителя Монторсоли добирался не так часто. Его образы более поверхностны и слабы как телом, так и духом. «Сцилла» и «Харибда» подобрались ближе, почти в касание к микеланджеловским гигантам экспрессии, но все же более поверхностны и явны своим криком, яростью и агрессией. Если у Микеланджело крик еще в состоянии стона, то у Монторсоли он уже выливается на поверхность разрушающим звуком. Если у Буонарроти бросок еще зреет в скорченности движения, в некоем состоянии эмбриона, то у Монторсоли движение уже выплескивается в рывок. Но его формы не столь мощны, его сила не так ощутима, его величие гораздо менее пугающе. Монторсоли зачастую заимствует как внешние черты (композиционные решения, позы фигур), так и внутренние составляющие (методы работы с материалом, психологические характеристики образов) стиля Буонарроти. Его «Пьяный Сатир» 1532-33 гг., в котором сочетается влияние Буонарроти с реминисценциями Раннего Ренесанса и мотивами античности (перекличка с театральными масками Древней Греции) – тому характерное доказательство (рис. 5), как и гробница Санназаро, созданная на 3-4 года поднее. В обоих примерах чувствуется влияние Буонарроти, как и в упомянутой терракоте. И, учитывая творческую плодовитость Монторсоли, наверное, терракотовый bozzetto можно было бы считать отнюдь не самым значительным его творением. Однако именно его можно назвать сквозной линией столетий. Тенденция к наследованию дает о себе знать и здесь – композиционная схема напоминает мотивы гробниц Джулиано и Лоренцо из капеллы Медичи. Но главное – в другом. Это тот крик отчаяния, неприкрытого и ломкого, который пронизывает весь маньеризм. Игла этого отчаяния берет начало у Микеланджело, проходит сквозь тело Монторсоли и выходит насквозь спустя несколько веков, стихийно проявляясь еще не раз, но столь явно снова продемонстрировав себя впоследствии уже у А.Майоля.

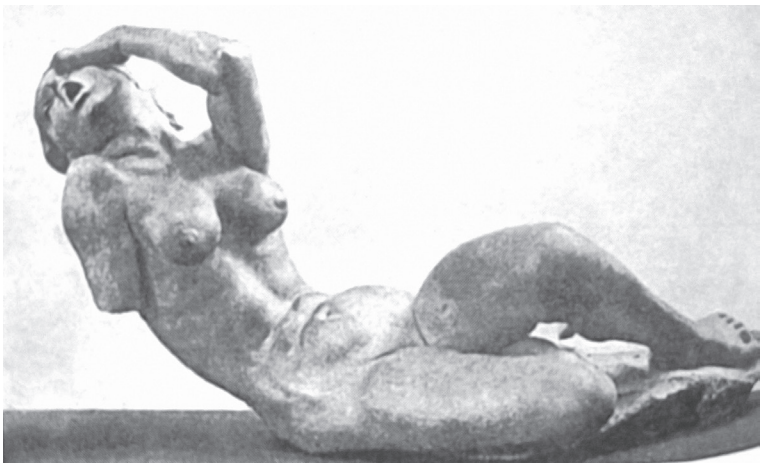

Рис. 4. Источник [2]

Разве на рубеже XIX и XX вв. те же ноты экспрессивного отчаяния, «приправленные» органической вписанностью в окружающий ландшафт, не повторятся в скульптурах А. Майоля («Ночь», «Флора», «Средиземное море»)? Трактовка образов, грубое, массивное тело женщины со слишком тяжелыми ногами, одутловатые формы, тяжелые пропорции – все это комплекс черт майолевской «Реки» (1939-1943 гг.), вновь воспроизводящий в памяти образ bozzetto работы Монторсоли. Но в контексте разговора о Майоле обычно не говорится о внутренней пусто-

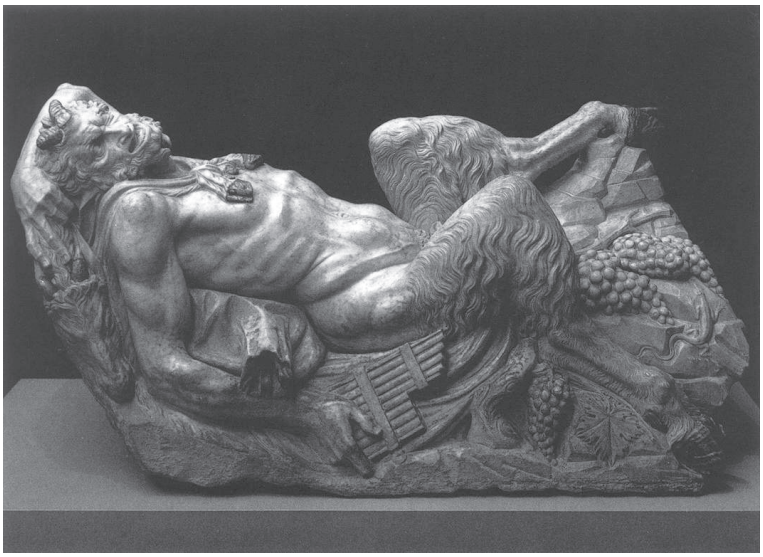

Рис. 5. Источник: [11]

те и невыразительности, ибо Майоль – представитель импрессионизма в скульптуре, который «не болел» такими недостатками. Тем не менее, можно брать на себя ответственность утверждать, что майолевская «Река» является своеобразной бронзовой «реинкарнацией» «Отчаяния» Монторсоли, появившейся на свет почти четыреста лет спустя, при чем – менее драматичная и гораздо более пустая в силу иного звучаяния и программы. Даже по назначению эти скульптурные образы могли быть идентичными – оба, возможно, символизируют реки, один предназначался для фонтана, да и второй установлен на воде. Подобные параллели можно проводить не раз, но данная – аниболее показательна и симптоматична.

Выводы. Монторсоли, которого Б. Виппер причислил к «эксперессивному» направлению в скульптуре, знаменовавший осознание распада идеалов Возрождения [3, с. 148], действительно создавал очень контрастные по своему наполнению и профессиональному уровню работы, кроме того, некоторые его произведения действительно отмечены внутренней «ватностью», пустотой формы, но это, скорее, недостатки работы с материалом, чем недостатки или однобокость идейного наполнения. Исследователь отмечает, что «художник стал равнодушным к античным героям... враждебным к ним, их содержание не вызывает у него никакого эмоционального эхо, а если и вызывает, то это памятники поздней античности... как, [например] «Лаокоон» [3, с. 151]... Это выражение Б. Виппера разоблачает все наполнение маньеристического искусства, подчеркивает родство идеологических направлений маньеризма и эллинизма. Действительно, маньеризму была гораздо ближе идеология отчаяния эллинизма, чем симметричная гармония высокой классики, к которой тяготел скорее Кватроченто, поэтому все образы маньеристического искусства (в данном случае – скульптуры) несут на себе отпечаток некой «лаокооничности». И «Отчаяние» самого Монторсоли тоже является одним из «Лаокоонов» маньеризма. Интересно, что Монторсоли стал как раз тем человеком, которому было суждено прикоснуться и к реальному «Лаокоону» – он реставрировал статую жреца Аполлона в Риме, как и статую «Аполлона Бельведерского», который итальянцу обязан своими руками. Любопытно – Монторсоли, сам не породивший величия титанов, заставил вернуться в мир чужих гигантов, благодаря ему маньеризм вернул шедевры эллинизма, знаковые для мирового искусства и ставшие нарицательными.

Список литературы:

1. Вазари Дж. Жизнеописания наиболее знаменитых живописцев, ваятелей и зодчих : в 5 т. / Дж. Вазари. – М. : Астрель АСТ, 2001. – Т. 3. – 736 с.
2. Верман К. История искусства всех времен и народов. – Электронный ресурс. – Режим доступа: http://www.portal-slovo.ru/art/41368.php
3. Виппер Б. Борьба течений в итальянском искусстве XVI века / Б. Виппер. – М. : Изд-во АН СССР, 1956. – 370 с.
4. Всеобщая история искусств: в 6 т./[под общ.ред Колпинского Ю., Ротенберга Е]. – М.:Искусство, 1961-1962. – Т. 3. – 1962. – 531 с., ил.
5. Романенкова Ю. Школа Фонтенбло і маньєризм у французькому мистецтві XVI ст. : дис. ... на здобуття наук. ступеня кандидата мистецтвознав. 17. 00. 05 / Ю. Романенкова. – К., 2002. – 263 с.
6. Романенкова Ю. Романенкова Ю. Мировоззренческие универсалии периодов Stilwandlung в мировом художественном процессе / Ю. Романенкова. – К. : ДАКККіМ, 2009. – 332 с.
7. Степанов А. Искусство эпохи Возрождения. Италия. XVI век/Степанов А. (серия «Новая история искусства»). – Спб.:Азбука-классика, 2007. – 640 с., ил.
8. Bagemihl R. Cosini's Bust of Raffaello Maffei and Its Funerary Context/ R. Bagemihl// Metropolitan Museum journal. – 1996. – № 31. – Pp. 41-57.
9. Chastel A. L'Art Italien/A. Chastel. – Paris: Flammarion, 1998. – 637 p.
10. Lasche B. Fra Giovan Angelo da Montorsoli/B. Lasche. – Berlin, 1999. – 329 p.
11. Web Gallery of Art. – Электронный ресурс. – Режим доступа: http://www.wga.hu/index1.html

Романенкова Ю.В.
Київський університет імені Бориса Грінченка

СТИЛІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МАНЬЄРИЗМУ В СКУЛЬПТУРНОМУ СПАДКУ А. МОНТОРСОЛІ

Аннотация
Розглянуто комплекс стилістичних рис маньєризму в скульптурному спадку А. Монторсолі. Зроблено аналіз робіт Монторсолі в контексті маньєристичної скульптури Італії. Проведено паралель його творчості з роботами представника скульптури в імпресіонізмі А. Майоля.
Ключові слова: маньєризм, Ренесанс, скульптура, Монторсолі, Altersstil.

Romanenkova Ju.V.
Borys Grinchenko Kyiv University

STYLISTIC CHARACTERISTICS OF MANNERISM IN SCULPTURE HERITAGE BY A.MONTORSOLI

Summary
A complex of Mannerism stylistic features in skulpture heritage by A. Montorsoli has been considered. Analysis of sculptural works by Montorsoli in context of Manneristic sculpture of Italy has been undertaken.A parallel between the works by this author anf the works by representative of sculpture in impressionism A. Maillol has been drawn.
Key words: Mannerism, Renaissance, sculpture, Montorsoli, Altersstil.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 347.471:351/354

ФОРМИ ТА НАПРЯМИ ВПЛИВУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ: ПРЕДСТАВНИЦТВО ИНТЕРЕСІВ

Папуша В.С.
здобувач кафедри державного управління
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті йдеться про дослідження взаємодії громадянського суспільства та держави з метою впливу на ефективність державного управління. Одним із способів впливу на владно-управлінські відносини являється представництво інтересів в державному управлінні. Громадянське суспільство ж виступає сферою в якій акумулюються різного роду інтереси.
Ключові слова: держава, громадянське суспільство, державне управління, групи інтересів, лобізм, влада, представництво інтересів.

Постановка проблеми. Звертаючись до теми громадянського суспільства та державного управління потрібно розуміти перш за все ефективність взаємодії держави та суспільства, наскільки може держава виражати інтереси індивідів, неурядових організацій, груп інтересів та ін. Саме в контексті такого взяємозв'язку суспільство може визначати державне управління та напрями здійснення державної політики. Однак, досить часто владно-управлінські відносини зводяться до просування на законодавчому рівні інтересів окремих індивід чи то зацікавленої групи осіб.

Аналіз останніх досліджень. Увагу приділено аналізу досліджень в сфері громадянського суспільства, держави та державного управління. Серед таких них праці таких авторів як І. Рейтрович, Ю. Сабанадзе, В. Аверянов, І. Барциц, В. Январєв та Е.Семіонов, Дж. Александер.

Мета статті. Метою даної статті є дослідження взаємодія держави та громадянського суспільтсва з метою впливу на державне управління.

Виклад основного матеріалу. Суспільство, по своїй суті представлене безліччю інтересів (національні, культурні, ідеологічні, економічні, політичні та ін..), які можуть нести в собі як загальне благо для кожного громадянина, так і зазіхати на права інших задля власної користі. На захист загальносуспільних інтересів стає громадянське суспільство, котре акумулює в собі інтереси як групові, так і індивідуальні та стоїть насторожі прав громадян, що можуть потерпіти від гегемонічних настроїв держави, а також інтересів окремих лобістів, які опосередковано чи прямо можуть впливати на державне управління навіть на шкоду суспільства. Громадянському суспільству вдається долати постійне співвідношення та зіткнення інтересів з метою їх упорядкування та систематизації для досягнення єдиної мети. Залучення громадянського суспільства до державного управління якісно підвищує ефективність останнього.

Зазвичай, під громадянським суспільством розуміють сферу взаємовідносин громадян, груп, організацій, які взаємодій між собою та протистоять державі. Така думка не повно розкриває сутність такого явища. Суть громадянського суспільства полягає не лише у протистоянні чи взаємодії, а й у можливості одностороннього впливу. Однак, саме громадянське суспільство не здатне повноцінно впливати на державне управління – потрібне не просто ефективне державне управління, а саме відкрите управління, тобто держава, яка повністю відкрита для співпраці та ініціює залучення громадян. Саме за таких умов громадянське суспільство може ефективно функціонувати.

Ідея громадянського суспільства і на сьогодні не має єдиного концептуального підходу до його визначення, а тому, за словами Селігмана, й до сих пір не склався той рівень метатеорії, котрий забезпечує аксіоматичний підхід до розгляду даної проблеми. «Можливо, цим пояснюється твердження, що ідея громадянського суспільства була всього лише регулятивною нормою в часи буржуазних революцій і не більше, а саме громадянське суспільство оформлюється тільки в епоху раньоіндустріального етапу, щоб вже в другій половині XIX ст. трансформуватися в масове суспільство і припинити своє існування» [3, с. 77].

Сучасне розуміння громадянського суспільства виділяє такі його особливості:

- це суспільство в якому панують розвинуті культурні, економічні, правові і політичні відносини, які не виходять за рамки власних інтересів всупереч іншим та взаємодіє з державною, не знаходячись осторонь, а є активним учасником у житті держави;

- це суспільство з економічним, політичним, соціальним, культурним статусом, що у взаємодії з державою складають розвинуті правові відносини.

«Громадянське суспільство – це асоціація вільних громадян, їх посередницьких груп та самодіяльних організацій; автономна, плюралістична, самоорганізована система зв'язків, відносин і взаємодій громадян та їх груп інтересів і прав людини, що виявляється у створенні відповідних інститутів та організацій, зустрічного впливу правової держави, яка забезпечує у громадянському суспільстві задоволення спільного інтересу і гарантує права громадян» [6, с. 52]. Це визначення громадянського суспільства Цвихом характеризує його як окрему, самостійну сферу взаємодії громадян, що в ході взаємодії утворюють певні інститути та різного роду організації.

Сутність громадянського суспільства полягає в тому, що воно об'єднує і виражає перш за все інтереси громадян, їх свободу, запити, потреби, а не волю правлячих еліт, влади, держави.

Однією з актуальних причин побудови громадянського суспільства в Україні є подолання залишків тоталітарного режиму, який повністю поглинув в собі суспільство. Громадянське суспільство, формуючись як певна система інститутів та відношень, що не залежать від держави, може якісно функціонувати лише за умов демократії, котра забезпечує відповідними правами і свободами всіх його членів, сприяє плюралізму думок і відповідає на запити та інтереси суспільства. Україна, проходячи трансформаційний етап, що зумовлює багато кризових станів у різних її сферах, потребує вдосконалення механізму формування громадянського суспільства та дотримання реального виконання всіх правових норм.

© Папуша В.С., 2014

Відродження інтересу до громадянського суспільства відбулося особливо в другій половині XX сторіччя. До цього часу інтерес до громадянського суспільства був дещо втрачений, такому становищу, впершу чергу, посприяли різні соціально-політичні причини того часу. Так, перша половина XX ст.. була часом, коли йшли війни, в велику кількість країн охопила тоталітарна влада, що поглинула суспільство і встановлювала над ним повний контроль. Диктування своє волі народам з боку влади, по суті, зводила нанівець актуальність теми громадянського суспільства, як позадержавної сфери, яка може їй протистояти та впливати через свої інститути.

В XX ст. мало місце прояв двох тенденцій: розвиток громадянського суспільства через демократизацію, гарантії прав людини, альтернативну політику та протидію цьому розвитку з використанням репресій і плутодемократії. Тоталітарні режими фашизму та комунізму, маніпулюючи політичними і соціальними інтересами мас, витіснили з політичного життя основні громадянські інститути або придушили їх [2, с. 49].

Сучасний етап розвитку громадянського суспільства в основному припав на другу половину XX ст.. Громадянське суспільство в цей час починає виходити з теоретично його осмислення і переходить в площину практичного втілення в життя суспільств. Громадянське суспільство стає посередником між державою та особою, приватними та загальними інтересами. Велику роль починають відігравати недержавні та неполітичні організації суспільного життя. Виникають і поширюються різні його форми. Виокремлюються цивілізаційно-культурні, історичні та інші критерії до визначення поняття громадянського суспільства, що само по собі ускладнює дати цьому явищу універсальне визначення.

Історично громадянське суспільство розвивалося завдяки розподілу прав людини та громадянина, тобто коли права людини як людської істоти та права громадянина, що проживає і належить певній державі (політична права). Так громадянське суспільство виплекало основну свою ідею – особистість з індивідуальною свободою та приватною власністю. Саме така ідея полягла в основу концепції громадянського суспільства. Громадянство є правовим поняттям. Ідея громадянства полягає в тому, що всі члени суспільства, за виключенням осіб, що законно лишені прав, є громадянами незалежно від свого соціально-економічного чи освітнього статусу, і незалежно від того, наскільки вони реалізуються чи мають бажання реалізувати себе як громадянина. Однак, в громадянському суспільстві поняття громадянина дещо змінюється та набуває іншого значення. В громадянському суспільстві це поняття передусім ідеалізує громадянина, як такого, що має активну позицію та реалізує свої громадянські права. В юридичному ж розумінні поняття громадянин зводиться до наданню йому певних прав і свобод і володіння ним приватною власністю, професією чи технічними вміннями не обумовлює його бажання і готовність до виконання своїх громадянських привілеїв і обов'язків.

Досить цікаво розуміння сутності громадянського суспільство було запропоновано в праці авторів Д. Когена та Е. Арато «Громадянське суспільство та політична теорія». В праці дається таке визначення громадянського суспільства: «Під громадянським суспільством ми розуміємо сферу соціальної інтеракції між економікою та державою, що складається в першу чергу зі сфер найбільш близького спілкування (зокрема сім'я), обєднань (зокрема добровільних) соціальних рухів і різних форм публічної комунікації. Сучасне громадянське суспільство створюється за допомогою певних форм самоконструювання та самомобілізації. Воно інституалізується за допомогою законів, суб'єктивних прав, що стабілізують соціальну диференціацію. Незалежна діяльність та інституалізація не обов'язково пов'язані між собою, вони можуть здійснюватися окремо один від одного, однак в перспективі ці процеси складають обов'язкову умову громадянського суспільства» [4, с. 27].

Досить цікавим є виклад своїх поглядів на громадянське суспільство в Дж. Александера. Відштовхуючись від ідей марксизму, він звертається до розвитку громадянської солідарності, яка «лежить в основі будь-якої потреби інституціональних реформ, історичної та культурної реформації» [8, с. 630].

За Александером, громадянське суспільство має свій власний простір, тобто сферу яка може бути аналітично незалежною, емпірично диференційованою та морально універсальною у порівняні з державою, ринком та іншими соціальними сферами [5, с. 4].

Громадянське суспільство підтримує баланс інтересів, впершу чергу, завдяки впливу на державу, яка здійснює державне управління. Саме від ефективності останнього залежить запорука стабільного розвитку суспільства.

Одним з найважливіших інститутів державного управління, яке завжди пов'язане з суспільством і відображає його запити, є система представництва інтересів. За її допомогою в межах соціального механізму формування і здійснення державного управління відбувається корекція державних рішень, що враховують інтереси тих, кого вони торкаються. В цілому вона зорієнтована на дотримання балансу інтересів, що мають місце в суспільстві. Саме через систему представництва інтересів як громадян, так і організованих груп, які діють в рамках формальних і неформальних відносин, відбувається вплив суспільства, економічного і соціально-культурного середовища на державне управління» [1].

Сучасні держави спрямовують державне управління на регулювання соціальних відносин в суспільстві. Впершу чергу це надання соціальних послуг незалежно від соціальних груп і соціального статусу громадян, що дало змогуназивату таку державу соціальною. Громадянське суспільство стає сферою соціального партнерства, що в свою чергу передбачає правове втручання держава та змушує саму державу ставати гарантом соціальної справедливості для всіх сторін учасників. Тобто громадянське суспільство будучи сферою взаємовідносин не тільки між громадянами, а й роботодавцями та працівниками делегує державі право законодавчим шляхом втручатися і таким чином надавати гарантії соціальної забезпеченості.

Соціальний механізм державного управління можна визначити як закономірний взаємозв'язок соціальних явищ і дій, завдяки якому відбувається організуючо-владне погодження суспільних волевиявлень, врахування всезагальних інтересів, визначення цілей, розробка і прийняття рішень, а також їх реалізація за допомогою наявних у держави ресурсів (влади, апарату, методів, засобів). Він діє всередині політичної системи суспільства. Її інститути як безпосередньо (через суб'єкт державного управління), так і опосередковано (через об'єкти управління) впливають на зміст і структуру державного управління, форми і методи його здійснення, визначають їх доцільність і ефективність [1].

Важливим моментом в налагодженні ефективно-

го управління є відкритість держави громадянському суспільству, що орієнтується на запити суспільства. Ще одним досить важливим моментом впливу на державне управління являє представництво інтересів. Представництво інтересів визначають як один з основних каналів взаємодії громадянського суспільства і держави.

В науковій літературі систему представництва інтересів виокремлюють в двох видах: політичне та функціональне представництво.

Характерним для політичного представництва є представництво з допомогою електоральних процесів, тобто тут основну роль виразника інтересів виконують різного роду політичні партії, рухи іт.п.

Функціональне представництво характеризується відносинами між групами інтересів та державою. Такі відносини зазвичай носять неформальний характер. За допомогою таких засобів суспільство виражає свої інтереси та вимоги до держави, що в сою чергу впливає на державне управління.

Висновки. В результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що зріле громадянське суспільство може тісно взаємодіяти з державою та ефективно впливати на державне управління через систему представництва інтересів та груп, що виникають в самому середовищі суспільства.

Список літератури:

1. Государственное управление: основы теории и организации. Учебник / Под ред. В.А. Козбаненко. – М.: «Статут», 2000. – 912 с, с. 133-134.
2. Гражданское общество: истоки и современность / Науч. ред. проф. И. И. Кальной, доц. И. Н. Лопушанский. 3-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. – 492 с.
3. Ідея громадянського суспільства.[Електроний ресурс]/ Адам Б. Селігман // – К., 2000. – Режим доступу: http://litopys.org.ua/selig.
4. Коэн, Джин Л., Арато Эндрю. Гражданское общество и политическая теория. / Обш. ред. И.И.Мюрберг. – М.: Издво «Весь Мир», 2003. – 784 с.
5. Титаренко Л. Г. «Александер Дж. Гражданская сфера» [Електроний ресурс] // Книжное обозрение – 2009. – Режим доступу: http://www.isras.ru/pdi/
6. Цвих. В.Ф. Громадянське суспільство як явище і процес. Особливості бачення // Вісник Київ. ун-ту. Серія Філософія, Політологія. – 2002. – Вип. 42
7. Январев В.А., Семионова Е.А. Воздействие регламентации деятельности органов власти на эффективность исполнения ими государственных функций (по результатам опроса государственных служащих) // Вопросы государственного и муниципального управления. – 2009. – № 3. – С. 71-92.
8. Jeffrey C. Alexander. The Civil Sphere. New York: Oxford university press, 2006. 629-639 pp.

Папуша В.С.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ФОРМЫ И ПУТИ ВОЗДЕЙСТВИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА НА ГОСУДАРСТВЕНОЕ УПРАВЛЕНИЯ: ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВО ИНТЕРЕСОВ

Аннотация
В статье говорится об исследовании взаимодействия государства и гражданского общества с целью влияния последнего на эффективность государственного управления. Одним из способов влияния на властно-управленческие отношения являются представительство интересов в государственном управлении. Гражданское общество же является средой в которой аккумулируются разного рода интересы.
Ключевые слова: государство, гражданское общество, государственное управление, группы интересов, лоббизм, власть, представительство интересов.

Papusha V.S.
Taras Shevchenko National University

FORMS AND WAYS OF INFLUENCE OF CIVIL SOCIETY ON THE GOVERANCE: REPRESENTATION OF INTERESTS

Summary
The article is devoted to the study of interaction between civil society and the state with the aim to influence the efficiency of public administration. A representation of the interests in governance is one of the ways of influence on the managerial relations. Civil society is an area in which all sorts of interests are accumulated.
Key words: government, civil society, public administration, groups of interests, authority, lobbyism, representation of interests.

НАШІ АВТОРИ

1. **Ilieva Lyubka** – Assistant Professor, PhD, Department of «Trade and Tourist Business» with Academy of Economics «D. Tzenov»
2. **Алексеев Александр Олегович** – кандидат экономических наук, доцент, докторант, заместитель заведующего кафедрой «Строительный инжиниринг и материаловедение» по профилю «Экспертиза и управление недвижимостью» Пермского национального исследовательского политехнического университета
3. **Безугла Оксана Валеріївна** – студент Національного авіаційного університету
4. **Викторова Инна Анатольевна** – доктор медицинских наук, профессор, заведующая кафедрой внутренних болезней и поликлинической терапии Омской государственной медицинской академии
5. **Воробець Анна Богданівна** – асистент кафедри ортопдичної стоматології Тернопільського державного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України
6. **Гадецька Зоя Митрофанівна** – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційних технологій та економічної кібернетики Східноєвропейського університету
7. **Гарас Микола Нестерович** – кандидат медичних наук, асистент кафедри педіатрії та дитячих інфекційних хвороб Буковинського державного медичного університету
8. **Гасюк Петро Анатолійович** – доктор медичних наук, доцент, завідувач кафедри ортопедичної стоматології Тернопільського державного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України
9. **Гриценко Олена Іванівна** – кандидат економічних наук, доцент Української академії банківської справи Національного банку України
10. **Гришко Татьяна Георгиевна** – старший преподаватель Прилукского гуманитарно-педагогического колледжа имени И.Я. Франко
11. **Даних Олена Василівна** – студент Вінницького фінансово-економічного університету
12. **Дєда Вікторія Михайлівна** – викладач Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу імені І.Я. Франка
13. **Добрянський Дмитро Вікторович** – кандидат медичних наук, асистент кафедри внутрішніх хвороб стоматологічного факультету Національного медичного університету імені О.О. Богомольця
14. **Дудка Петро Федорович** – доктор медичних наук, професор Національного медичного університету імені О.О. Богомольця
15. **Заболотна Альона Вадимівна** – кандидат сільськогосподарських наук Уманського національного університету садівництва
16. **Заболотний Олександр Іванович** – кандидат сільськогосподарських наук, старший викладач кафедри біології Уманського національного університету садівництва
17. **Захарова Ганна Борисівна** – асистент кафедри інформаційних систем и технологій НКЦ Національного транспортного університету у місті Кривий Ріг
18. **Зленко Юлія Миколаївна** – вчитель Прилуцької гімназії №1 імені Георгія Вороного
19. **Золотухина Елена Леонидовна** – врач-интерн Одесского национального медицинского университета
20. **Ільницький Роман Іванович** – кандидат медичних наук, доцент Національного медичного університету імені О.О. Богомольця
21. **Казаков Мстислав Андреевич** – соискатель кафедры философии факультета социологии и права Национального технического университета Украины «Киевский политехнический институт»
22. **Капран Світлана Богданівна** – молодший науковий співробітник Інституту професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України
23. **Киселева Дарья Сергеевна** – кандидат медицинских наук, ассистент кафедры внутренних болезней и поликлинической терапии Омской государственной медицинской академии
24. **Климчук Альона Олегівна** – аспірант Хмельницького національного університету
25. **Ковтун Наталія Ярославівна** – асистент кафедри хірургічної стоматології Тернопільського державного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України
26. **Коломейченко Алла Сергеевна** – кандидат экономических наук, доцент Орловского государственного аграрного университета
27. **Комаревская Елена Владимировна** – кандитат медицинских наук, доцент Донецкого национального медицинского университета имени Максима Горького
28. **Коншу Надежда Вячеславовна** – аспирант кафедры внутренних болезней и поликлинической терапии Омской государственной медицинской академии
29. **Кочерга Ольга Миколаївна** – кандидат педагогічних наук Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу імені І.Я. Франка
30. **Крутій Юлія Миронівна** – аспірант кафедри філософії імені Валерія Григоровича Скотного Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
31. **Левицька Інна Ванадіївна** – доктор економічних наук, доцент Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
32. **Лесик Світлана Миколаївна** – заступник директора Житомирської школи-інтернату для дітей, що потребують корекції розумового розвитку
33. **Морквян Ирина Вячеславовна** – старший преподаватель кафедры информатики Коммунального учреждения «Харьковская гуманитарно-педагогическая академия» Харьковского областного совета
34. **Науменко Ольга Володимирівна** – викладач Чорноморського державного університету імені Петра Могили
35. **Ноздрина Юлия Владимировна** – аспирант Орловского государственного аграрного университета
36. **Папуша Вадим Сергійович** – здобувач кафедри державного управління Київського національного університету імені Тараса Шевченка
37. **Портницька Наталія Федорівна** – кандидат психологічних наук, доцент Житомирського державного

університету імені Івана Франка

38. **Прасол Євгенія Анатоліївна** – викладач кафедри порівняльної філології східних та англомовних країн Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
39. **Романенкова Юлия Викторовна** – доктор искусствоведения, професор Киевского университета имени Бориса Гринченко
40. **Рябовол Тетяна Анатоліївна** – старший науковий співробітник Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України
41. **Рябуха Анна Юріївна** – аспірант Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
42. **Семенова Ольга Александровна** – кандитат медицинских наук, доцент Донецкого национального медицинского университета имени Максима Горького
43. **Семенова Ольга Андреевна** – студентка Донецкого национального медицинского университета имени Максима Горького
44. **Стрехова Світлана Вікторівна** – аспірант Хмельницького національного університету
45. **Сугак Валерія Валеріївна** – аспірант кафедри історії України Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
46. **Татаріна Анна Олегівна** – студентка Житомирського державного університету імені Івана Франка
47. **Торсунова Наталья Александровна** – студент Пермского национального исследовательского политехнического университета
48. **Тоцький Броніслав Артурович** – аспірант Інституту держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України
49. **Фурса Оксана Олександрівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, ректор Мистецького інституту художнього моделювання та дизайну імені Сальвадора Далі
50. **Хмиль Наталья Анатольевна** – кандидат педагогических наук, доцент Коммунального учреждения «Харьковская гуманитарно-педагогическая академия» Харьковского областного совета
51. **Чайковская Людмила Анатольевна** – учитель высшей категории изобразительного искусства, черчения и мировой художественной культуры гимназии №441 г. Санкт-Петербурга
52. **Чернова Юлия Владимировна** – кандидат экономических наук, доцент ФГБОУ ВПО «Самарская государственная сельскохозяйственная академия»
53. **Чижаєв В'ячеслав Ігорович** – студент Інституту післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка
54. **Чобан Эллина Сергеевна** – студент Пермского национального исследовательского политехнического университета
55. **Шаманський Сергій Йосипович** – кандидат технічних наук, доцент кафедри екологія Національного авіаційного університету
56. **Швед Вадим Валерійович** – кандидат економічних наук, доцент Вінницького фінансово-економічного університету
57. **Шпеник Тетяна Карлівна** – здобувач Ужгородського національного університету
58. **Ярощук Наталія Петрівна** – викладач психології Луцького педагогічного коледжу
59. **Ярыгина Ирина Зотовна** – доктор экономических наук, профессор кафедры «Мирова я экономика и международные финансовые отношения» Финансового университета при Правительстве Российской Федерации

ДЛЯ НОТАТОК

Контактна інформація редакції журналу.
Поштова адреса: 73005 Україна, м. Херсон,
а/с 20, Редакція журналу «Молодий вчений»
тел.: +38 (0552) 399 530
info@molodyvcheny.in.ua
www.molodyvcheny.in.ua

Підписано до друку 17.02.2014 р.
Формат 64х90/8.
Папір офсетний. Друк на дуплікаторі.
Ум.-друк. арк. 20,69. Тираж 100 прим.
Зам. 0114-02.

Видавництво: ТОВ «Видавничий дім «Гельветика»
73034, Україна, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.